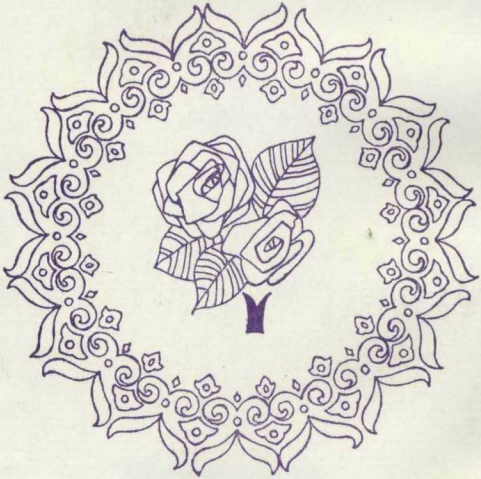
گولستان

(3)

گۈلستان

(ئەدەبىي تەرجىمىلەر مەجمۇئەسى)

(3)

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش توغرىسىدا (ماقالا).....جياڭ زېكۈيې (1)

جۇڭگو ئەدەبىياتىدىن

ئىزدەش.....جاڭ يىگۇڭ (19)
قېلىن قارنى دەسسەپ ئۆتكەندە.....(موڭغۇل) مالچىنخۇ (45)
مەيداندىكى كۆلكە ساداسى.....چياۋ دىيەنيۈن (68)
تۇققانلار ئارىسىدا.....(چاۋشىيەنزۇ) لىن يۈەنچۈن (91)
رېن بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئاپتاپپەرەسلىگى.....دەي جۈن (122)
دوكتۇر خوتۇنى.....(خۇيزۇ) ماجىجۇڭ (137)
باش ھەيكىلى.....لىن جىنلەن (157)

سوۋېت ئەدەبىياتىدىن

كۆتۈلمىگەن سوغا.....K. پاخوتىن (183)
مەن توختۇسۇننىڭ ئوغلى.....ئايتماتوۋ (189)
ئائىلە.....B. كېرمانوۋىچ لىدىن (204)
گۈزەل ئارال.....E. سېرىبروۋسكايا (222)
لېنىنىڭ بىر پارچە خېتى.....A. بېك (255)
ھەسرەت.....A. ماردىياۋىچيۇس (262)
ماربيەنىڭ خادا تېشى.....C. ۋورونىن (276)
مال ئېلىش تالونى.....B. مىرنېۋ (291)

تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش توغرىسىدا

جياڭ زېمىن

ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشىنىڭ زۆرۈرلۈكى تىلغا ئېلىنسىلا، بەزى كىشىلەر بۇ كونا گەپنى تەكرار ـ لىغانلىق، دەپ قارايدۇ. ئەمىلىيەتتە، ئۇنى "تەكرارلاپ تۇرۇش" ھەققەتەن زۆرۈر. ئەلۋەتتە، ئۇنى "كونا" پېتىچە تەكرارلاۋەرمەي، ئۇنىڭغا يېڭى مەزمۇن كىرگۈزۈش كېرەك. بۇ يەردە مەسىلىنىڭ تۈگۈنى بۇ پىرىنسىپنى تەكتىلەشنى ئەمىلىيەتكە بىرلەشتۈرۈشتە. ھازىر ئىجادىيەت ئەمىلىيىتىدە، ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە "قان ئازلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولغان ـ تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ قالغان ئەسەرلەر خېلى كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ مەزمۇنى پۇچەك، ئىدىيەۋىلىگى ئاجىز، بەزىلىرىنى كەلسە ـ كەلمەس توقۇپ چىقىرىش، ئۇستىلىق ئىشلىتىش ئارقىلىق ئۆز "شەكسىلى"نى ساقلاپ قېلىۋاتقان ئەسەرلەر دېيىشكە بولىدۇ. ئىجادىيەت نەزىرىيىسى جەھەتتە، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش دېگەن بۇ شوئار پەقەت "مەلۇم زامان ۋە ماكاندىلا توغرا"، ئۇنىڭدا "ھېچقانداق ئۇنىۋېرسالـ لىق ــ ئومۇملىق يوق، ئىجادىيەتنىڭ قانۇنىيىتى بىلەنمۇ ھېچقانداق چېتىشلىغى يوق" دەپ ھىساپلاپ، تۇرمۇشقا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان،

تۇرمۇشقا سەل قارايدىغان بىر خىل خاھىش مەۋجۇت. شۇڭا، مەيلى ئەملىيەت جەھەتتىن بولسۇن، ياكى نەزىرىيە جەھەتتىن بولسۇن، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش مەسلىسى ئۇستىدە قايتا توختىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

مەن بۇ يەردە بۇ مەسلىنى ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قانۇنىيىتى نۇقتىسىدىن سۆزلەپ ئۆتمەكچىمەن.

1

تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنىڭ "ئىجادىيەتنىڭ قانۇنىيىتى بىلەن ھېچقانداق چېتىشلىغى يوق" ئەمەس، ئەكسىچە، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش دەل ئەدەبىيات-سەنئەت قانۇنىيىتىنىڭ تۈپ تەلىۋىدۇر. ئەدەبىيات-سەنئەت تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ كەتكەندە، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە، جۇڭگو ۋە چەتئەللەردە تۆھپىسى بار يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تۇرمۇشتىن خەۋىرى بار يازغۇچىلاردۇر. ساۋ شۆچىن، بالزاك، ل. تولستويلار ئۆزلىرى تەسۋىرلىگەن تۇرمۇشنى مۇكەممەل ھەتتا ناھايىتى پىششىق بىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئاشۇنداق "جەمىيەت خاتىرىسى"، "ئىنقىلاپ ئەينىگى" تەرىزىدىكى ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالىغان ئىدى. ئەگەر ئۇلار تۇرمۇشنى پىششىق بىلمىگەن بولسا، ھەرقانچە ماھىر بولسىمۇ، خۇددى "چۆھەر كېلىن"مۇ "گۈرۈچسىز تاماق ئېتەلمىگەن"دەك، ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالمىغان بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە بىر قانۇنىيەتلىك

هادسه بارکی، ئۇ بولسمۇ یازغۇچىنىڭ قولىغا قەلەم ئېلىشىغا تۇرتكه بولغان، یاكى مەلۇم بىر یازغۇچى ئېیتقاندەك: ئۇلارنى قولىغا قەلەم ئېلىشقا "مەجبۇر قىلغان" باشقا نەرسه ئەمەس، دەل تۇرمۇش-نىڭ ئۆزىدۇر. مۇنەۋۋەر یازغۇچىلار ئىجادىیەت تەجرىبىسى ئۈستىده توختالغاندا، ئىجادىیەتنىڭ تۇرمۇشقا بېقىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىمەیدىغىنى یوق، بۇنى "كۆكۈل كۆكۈلگە بېقىن" دىیىشكه بولىدۇ.

یازغۇچىلاردا "بېقىن بولغۇچى" "كۆكۈل" بولغاندىلا، ئاندىن ئىجادىیەتنىڭ هایاتىي كۈچ مەنبەسگه ئىگه بولالایدۇ. بۇ "مەنبه" ئىجادىیەتنى خام ماتىریال بىلەن تەمىنلەیدىغان تۇرمۇشتىن، "تاماق"قا خۇرۇچ بولىدىغان "گۈرۈچ"تىن دېرەك بېرىپلا قالماي، بەلكى تۇرمۇشنىڭ یازغۇچىنى ئەتراپلىق بېتىشتۇرىدىغان تۆرەلمه ئىكەنلىگىدىنمۇ دېرەك بېرىدۇ. یازغۇچى تۇرمۇش بىلەن تونۇشۇش ئۈچۈن، ئەلۋەتته، تۇرمۇشقا چۆكۈشى كېرەك؛ تۇرمۇشنى توغرا بىلىش ئۈچۈنمۇ تۇرمۇشقا چۆكۈشى كېرەك. تۇرمۇش یازغۇچىنىڭ سۈبىكتىپ جەهەتتىكى بەزى سەلبى قاراشلىرىنى تۈزىتەلەیدۇ. ل. تولستوي، بالزاكلارنىڭ ئىجابىیەت ئەمەلىیىتى بۇ نۇقتىنى ئەكىس ئەتتۇرۇپ بەردى. تۇرمۇش یازغۇچىنىڭ ئىدىیەۋى هىسسىیاتىنىمۇ بېتىشتۇرىدۇ، یازغۇچىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى چىنقىتۇرىدۇ، جاۋ شۇلىنىڭ 50 ـ یىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش تېمىسى دائىرىسىدىن هالقىپ ئۆتۈپ، ئاتالمىش "ئارىلىقتىكى شەخسلەر"نى یازغانلىقىنى ئۇنىڭ تۇرمۇشتىن تەربىیه ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى دەمەي بولمایدۇ. تۇرمۇش یازغۇچىغا كۆپ مەنىەئەت بېرىدۇ. لىۇ چېڭ بۇ هەقته مۇنداق چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەرنى ئېیتقان: "تۇرمۇش یازغۇچىنى بېتىشتۇرىدۇ، تۇرمۇش یازغۇچىنى

ئۆزگەرتىدۇ، تۇرمۇش يازغۇچىنى ئۆستۈرىدۇ."

هازىر بەزى يولداشلار ئالاهىدە تەكتلەۋاتقان بەدىئى ماهارەت، بەدىئى شەكىللەرمۇ تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ كېتەلمەيدۇ. چۈنكى شەكىلنىڭ مەزمۇنغا لايىقلىشىشى ۋە ماهارەتنىڭ تەرەققى قىلىشىمۇ، ئاخىرقى هىساپتا، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىپادىلەپ بېرىدىغان تۇرمۇشنىڭ مەزمۇنى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ئىجادىيەت ئامىلى بولغان بەدىئى ماهارەت، بەدىئى شەكىللەر هامان تۇرمۇش ئىچىگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. گېگېل مۇنداق دېگەن ئىدى: "ئوبرازلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلى دەل ئۆ (سەنئەتچى) نىڭ تەسىرلىنىش ۋە سېزىش ئۇسۇلىدۇر." بىر يازغۇچىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەسىراتى قانچىكى روشەن بولسا، ئۇنىڭ ئىپادىلەش شەكلى ۋە ئىپادىلەش ماهارىتىمۇ شۇنچە پىشقان بولىدۇ. "سەنئەتنىڭ ئەڭ يۇقۇرى چېكى ئۇنىڭ چىن، تەبىئى بولۇشى ۋە ماهارەت تەلەپ قىلمايدىغانلىغىدۇر" دېگەن مانا شۇ. يازغۇچى جاڭ شەنلياڭ ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت جەھەتتىكى تەسىراتى توغرىسىدا ئېيتىشىچە، ئۇ ئۆزىگە ئانچە تونۇشلۇق بولمىغان تۇرمۇشنى يازىدىغان چاغدىلا، تۇرمۇش بىلمىنىڭ كەم جايلىرىنى دائىم ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان ماهارەت ئارقىلىق تولدۇرۇشقا مەجبۇر بولىدىكەن. ئۇ ئۆزى پىشىشق بىلىدىغان تۇرمۇشنى يازغاندا، مول، خىلمۇ ـ خىل ئوبرازلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىدىكەن، هەتتا، ئۆتمۈشتىكى ئەس ـ خاتىرىلىرىمۇ كۆرۈش سېزىمى، ئاڭلاش سېزىمى، پۇراش سېزىمى، بەدەن سېزىمىغا ئوخشاش نەچچە خىل سېزىم شەكىللىرى ئارقىلىق بىرلا ۋاقىتتا يېڭىۋاشتىن يادىغا كېلىدىكەن، بۇ چاغدا ئۇ ماهارەت ئۇستىدە ئويلىنىپ ئولتۇرمايدىكەن، ئويلىنىشقىمۇ ۋاقتى يەتمەيدىكەن.

ھالبۇكى، ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۇنۇمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئەسەرنىڭ ئەنە شۇنداق يېزىلغان قىسمى كىتاپخانىلارنىڭ قارىشىچە "بەدىئى كۆچى" ئەڭ ياخشى ئىپادىلەنگەن قىسمى بولۇپ چىقىدىكەن. ئەلۋەتتە، بۇنداق دېگەنلىك بەدىئى ماھارەتكە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى ئەينەك قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، دېگەنلىك ئەمەس. ياق، "بۇ ئەينەكنىڭ بولۇشى بىلەن بولماسلىغىنىڭ پەرقى بار، بۇ پەرق بەدىئىلىك بىلەن بەدىئى ئەمەسلىكنىڭ پەرقى، ئەپسىلىك بىلەن قوپاللىقنىڭ پەرقى، ئۇستۇنلۇك بىلەن تۆۋەنلىكنىڭ پەرقى، چاپسانلىق بىلەن ئاستىلىقنىڭ پەرقىدىن ئىبارەت." ئەمما، بۇنداق ئەينەك قىلىش ۋە ۋارىسلىق قىلىشنى رىسيال تۇرمۇشنى بىلىش، تەتقىق قىلىش بىلەن بىرلەشتۈرۈش كېرەك. "مەنبە"دىن ئايرىلىپ، "ئېقىن"نى قوغلىشىشقا بولمايدۇ. مەزمۇننىڭ ئېھتىياجىغا قارىماي، غەرپ مودىرنىزىمچىلىرىنىڭ ماھارىتىنى شۇ پېتى كۆچۈرۈپ كېلىدىغان ئۇسۇللارنى قوللىنىشقا ھەرگىز بولمايدۇ.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، تۇرمۇش ئىجادىيەتنى ھەرقايسى جەھەتلەردىن چەكلەپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. ئىجادىيەت يازغۇچىدىن تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنى چوقۇم تەلەپ قىلىدۇ. بۇنى قانداقمۇ قانۇنىيەتسىز ھادىسە دېگىلى بولسۇن؟ قانۇنىيەت شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىدىكى ماھىيەتلىك باغلىنىشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تۇرمۇش بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئەڭ ماھىيەتلىك باغلىنىش بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. ئەگەر بۇنداق باغلىنىش ئۈزۈپ تاشلانسا، ئەدەبىيات-سەنئەت مەنبەسىز سۇغا، يىلتىزسىز دەرەخكە، گۈرۈچسىز ئاشقا ئايلىنىپ قالىدۇ-دە، مۇقەررەر ھالدا قۇرۇپ تۈگىشىپ

كېتىدۇ. بۇنداق ھادىسە "مەلۇم زامان ۋە ماكان" بىلەن چەكلەنمەس-تىن، بەلكى مۇتلەق ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ چاغلار-دىكى ئۇرۇش دەۋرلىرىدە يازغۇچى پەقەت تۇرمۇشقا چوڭقۇر چوڭ-كەندىلا، ئاندىن ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالايتتى؛ بۈگۈنكى كۈندىكى يېڭى قۇرۇلۇش دەۋرىدىمۇ يازغۇچى پەقەت تۇرمۇشقا چوڭقۇر چوككەندىلا، ئاندىن كارامەت ياخشى ئەسەرلەرنى يارىتا-لايدۇ. يەنە كېلىپ، يېڭى تۇرمۇشنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشى تېز، مەزمۇنى بەكمۇ مول ۋە مۇرەككەپ بولغانلىقتىن، يازغۇچى تېخىمۇ ئاڭلىق ھالدا يېڭى دەۋر، يېڭى ئامما بىلەن بىرلىششى لازىم. "سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىگە چۈشسەڭ، ئەجدىھا تۇتارسەن، سۇنىڭ تېيىز يېرىگە چۈشسەڭ، بېلىق-راك تۇتارسەن" دېگەن سۆز ئەمەلىيەت قايتا-قايتا ئىسپاتلىغان ھەقىقەتتۇر. بۇ ھەقىقەت تاشقى شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ، بۇ ئۇنىڭ يىمىرىلمەس "ئىچكى قانۇنىيەت" ئىكەنلىگىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يولداش دېڭ شياۋپىڭ بۇ ھەقتە تەكىتلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن ئىدى: "خەلق تۇرمۇشىدىن ئاڭلىق ھالدا سىۋژېت، تېما، ۋەقەلىك، تىل، شىۋېرىي ھېسسىيات ۋە زوق ئېلىش، ئۆزىنى خەلقنىڭ تارىخىنى يارىتىشتىكى كۆتىرەڭگۈ روھى ئارقىلىق تەربىيىلەش، بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرى-مىزنىڭ گۈللىنىشىنىڭ تۈپ يولى."

2

ئەدەبىيات-سەنئەت تۇرمۇشنىڭ ئىنكاسى ئىكەن، يازغۇچى

چوقۇم ئۆزى پىششىق بىلىدىغان تۈرمۇشنى يېزىشى كېرەك. چىك سۇئالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ۋاقى ئۆزى دېگەن ئادەم: "ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن نەرسە ئەڭ ئىشەنچلىك بولۇر" دەپتىكەن. "ئىشەنچلىك بولۇشنى ئۆلچەم قىلىش" ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ ئوبېكتىپ قانۇنىيىتى. ئەگەر كىمكى بۇ قانۇنىيەتكە ئېتىۋارسىز قاراپ، ئۆزى پىششىق بىلمەيدىغان تۈرمۇشنى زۆرمۇ-زۆ يازسا، "تېمىنى ئالدىن بەلگىلەپ قويۇش"، "رەسىم ئارقىلىق چۈشەندۈرۈش" كە ئوخشاش ئىدىيالىستىك ئۇسۇللارنى قوللانسا، ئۇ چاغدا، ئۇ "ئىشەنچلىك ئۆلچەم" نىڭ سىرتىدا قېلىپ مەغلۇپ بولىدۇ. بۇنداق دەرتلەرنى ئۆتكەندە كۆپ تارتتۇق. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمى يىغىنىدىن بۇيان، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشىدىكى تۆپ سەۋەپ شۇكى، بۇ مەسىلىدىكى قالايمانچىلىق ئۆڭشىلىپ، يازغۇچىلار "ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن شەيئىلەرنى يېزىشقا، ئۆزى پىششىق بىلىدىغان ۋە ئۆزىگە تەسىر قىلغان تۈرمۇشنى يېزىشقا ئېتىۋار بىلەن قارايدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن "ئىشەنچلىك ئۆلچەم" ئىگەللەۋېلىندى - دە، بىرمۇنچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى. مانا بۇ ئوبېكتىپ قانۇنىيەتكە رىئايە قىلىشقىلا بولىدىغانلىغىنى، خالىپلىق قىلىشقا بولمايدىغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ.

لېكىن، كىشىلەر ئوبېكتىپ قانۇنىيەت ئالدىدا ئامالسىزمۇ ئەمەس. ئىجادىيەت ئىشلىرىدا تۈرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنىڭ زۆرۈلۈگىنى ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، يازغۇچىلار بۇنى بىلسە، تۈرمۇشنى پىششىق بىلىشكە تىرىشىشى، بولۇپمۇ پىششىق بىلىشكە تېگىشلىك

بولغان تۈرمۇشتىن خەۋەردار بولۇشى لازىم. ئەگەر ئۇنداق قىلماي، "نىمىنى پىششىق بىلسە، شۇنى يېزىش" بىلەن قانائەتلىنىپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ پىششىق بىلىدىغان بىرەر ئۇمىتسىزلىگىنى توختىماي مۇلا-ھىزە قىلىپ يۈرىۋەرسە، بۇ قارىماققا ئوبېكتىپ قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمىلىيەتتە ئوبېكتىپ قانۇنىيەتكە پاسسىپ مۇئامىلە قىلغانلىق"، "قانۇنىيەتنىڭ قۇلى بولۇپ قالغانلىق" بولىدۇ. ھازىر بۇنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتۈش بەكمۇ زۆرۈر، چۈنكى "ئۆزىنىڭ ئايىغى ئاستىدىن قۇدۇق قېزىش" كېرەك دەيدىغان سۆز بار، بۇنىڭ تەسىرى خېلىلا زور بولۇۋاتىدۇ. بۇنداق كۆزقاراش-تىكىلەر ئۆز ئەتراپىدىكى ئۆزىگە تونۇشلۇق بولغان نەرسىلەرنى "قېزىش"نى تەكتىلەيدۇ، بۇنى پۈتۈنلەي خاتا دېيىشكە بولمىسىمۇ، ئەمما، پەقەت "قۇدۇق قېزىش"نىلا بىلىپ، "قۇدۇق" سىرتىدىكى جاھاندىن خەۋەرسىز قالسا، "ئۆزىنىڭ ئايىغى ئاستى"دىكى تۇر-مۇشقىلا دىققەت قىلىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ تۇرمۇشىغا سەل قارىسا، ئۇ چاغدا، بۇ تولىمۇ بىر تەرەپلىمە قاراش بولۇپ قالىدۇ. سوتسىيا-لىستىك ئەدەبىيات-سەنئەتىنىڭ مەركىزى خەلقىنىڭ كۈرىشى ۋە ئارزۇسىنى ئىپادىلەپ بېرىشتىن، بۇ قاينام-تاشقىنلىق دەۋرىمىزنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشتىن ئىبارەت. پەقەت ئۆزىچە بىر چۆكۈپ، بىر لەيلەپ تۇرغان قۇدۇق ئاستىدىكى دولقۇن خەلقنىڭ مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان دەۋرىنىڭ جەددى ئېقىمىغا قوشۇلغاندىلا ئۇنى ئىپادىلەشنىڭ ئۆزى مەلۇم ئەھمىيەتكە ئىگە؛ شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ، ئالدىنقى-سىنىڭ ئەھمىيىتىنى كېيىنكىسى بىلەن تەڭلەشتۈرگىلى بولمايدۇ، گەرچە "ھەممىلا يەردە تۇرمۇش بار" بولسىمۇ، ئەمما "ھەممىلا يەر"دىكى "تۇرمۇش"نىڭ مەزمۇنى ئوخشاش بولمايدۇ. سوتسىيا-

لىستىك يازغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، "ھەممىلا يەر"دە ئىپا-دىلەشكە ئەرزىيدىغان "تۇرمۇش" يولۇقۇۋەرمەيدۇ. شۇڭا، پەقەت "ئۆزۈنىڭ ئايىغى ئاستىدىن قۇدۇق قېزىش"نىڭ ئۆزىلا كۆپايە قىلمايدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئاممىسىنىڭ 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش يولىدىكى كۆرەش قاينىمىغا كىرىش كېرەك.

بۇ يەردە، كىشىلەرنىڭ ئوبېكتىپ قانۇنىيەت ئالدىدىكى سۇبېك-تىپ پائالىيەتچانلىغى مەسلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئۇ، قانۇنىيەتتىن باتۇرلۇق بىلەن پايدىلىنىشتىلا ئىپادىلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ-دىن توغرا ئۇسۇل بويىچە ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىشتىمۇ ئىپادىلە-نىدۇ. ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىنى خەلقنىڭ ئىشى دەپ قارايدى-غان يازغۇچىلار ھامان خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى پىششىق بىلىشكە كۈچ چىقىرىدۇ. يازغۇچى دىڭ لىگنى ئالايلى، ئۇ 20-يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئۇششاق بۇرژۇئازىيە زىيالىلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئايالىلارنىڭ دەرت-ئەلمى، نارازىلىغى ۋە قارىشىلغىنى ئىپادىلەش ئارقىلىق ئەدەبىيات ساھەسىدە داڭ چىقارغان ئىدى. ئەمما ئۇ "قۇدۇق"قا مەھكەم ئېسىلمۇېلىپ، داۋاملىق "قېزىش" بىلەنلا بولىۋەرمىگەن. ئۇ، دەۋرنىڭ ۋە خەلقنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، جاپاكەش ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ تۇرمۇشىنى پىششىق بىلىشكە تىرىشقان، ئۇ 30-يىللاردا، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى، ئېزىلگۈچى جاپاكەش ئاممىنىڭ ساداسىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان «سۇ» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلەرنى يازغان ئىدى، بۇ، ئۇنىڭ ئالغا بېسىش يولىدىكى ئىش ئىزلىرىنى ناماياں قىلىپ بېرىدۇ. 40-يىللاردا، ئۇ، يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ "ئۆزاققىچە، شەرتسىز ھالدا ۋە جان-دىل بىلەن ئىشچى-دېخان-ئەسكەرلەر ئاممىسى ئارىسىغا بېرىش كېرەك" دېگەن تەلىمىگە بىنا-

ئەن، يېزىلاردا ئېلىپ بېرىلغان يەر ئىسلاھاتى ھەركىتىگە قاتنىشىپ، بۇ ئىنقىلاۋنى كۆرەشنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان «ساڭگەن دەريا سۈ ئۈستىدە نۇر» دىگەن رومانىنى يېزىپ چىقتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىجادىيىتى يېڭى پەللىگە كۆتىرىلدى. دەۋرنىڭ تەرەققىيات قەدىمىگە دىڭ لىگەدەك يېقىندىن ئەگىشىپ مېڭىپ، ئۆزىنىڭ بەدىئى جەھەتتىكى نەزەر دائىرىسىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىپ بېرىشقا تىرىشىش ــ مۇنەۋۋەر يازغۇچىلارنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيىتى. لاۋشې كونا بېيجىڭدىكى شەھەر خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى پىششىق بىلگەنلىگى ئۈچۈن «تۆگە شاڭزى» دىگەنگە ئوخشاش ئەسەرلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىپ چىقالىدى. ئۇ ئازاتلىقتىن كېيىن يېڭى شەخسلەر، يېڭى دۇنيا، كونا بېيجىڭلىقلاردا بارلىقا كەلگەن يېڭى ئۆزگىرىشلەر بىلەن پىششىق تونۇشۇپ، يەنە «لۇكشۇيگۇ» دىگەنگە ئوخشاش مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ياراتتى. لاۋشې مۇنداق دىگەن ئىدى: "كونا ئىشلارنى قايتا تەكىتلەپ تۇرۇشنىڭ ئاز ــ تولا تەرىبىۋى قىممىتى بولسىمۇ، ئۇ ھامان كۆز ئالدىمىزدىكى شەخسلەر ۋە شەيئىلەردەك مۇھىم بولمايدۇ. تۇنۇگۈنكى كۈن ئەتىكى كۈنگە بۇگۈنكى كۈندەك يېقىن بولالمايدۇ." بۇ بىزنى خەلق تۇرمۇشىدىكى يېڭى تەرەققىياتلارنى ئۈزلۈكسىز تۇردە كۆزىتىپ تۇرۇشقا، خەلق تۇرمۇشىدىن ئۈزلۈكسىز ئوزۇق ئېلىپ تۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. ھازىر، شۇنداق يازغۇچىلار بارکى، ئۇلار تارىخىي ئەگرى ــ توقايلىقلار تۇپەيلىدىن، بىر مەھەل تۇرمۇشنىڭ تۆۋەن قاتلىمىغا چۈشۈرۈۋېتىلگەن ئىدى. ئۇلار بالا ــ قازا ئىچىدىن بەخت ــ سائادەتكە ئېرىشىپ، خەلق بىلەن تەقدىرداش، ھەمنەپەس بولۇش جەريانىدا قايتىدىن تولۇق ئوزۇقلىنىشقا مۇيەسسەر

بولدی. ئۇلار قولىغا قەلەم ئالغان ھامان "ئۇزاقتىن بېرى توپلىغان مول ماتېرىياللىرىنى بىر-بىرلەپ ئېلان قىلىش" ئارقىلىق، تېز ئارىدىلا تەسىر قوزغايدىغان ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقتى. ئەمما يېقىنقى بىرنەچچە يىلدا، بەزى كىشىلەر ئاستا-ئاستا يۇقۇرىدا لەيلەپ يۇرۇپ، خەلقنىڭ يېڭى تۇرمۇشى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى شالاڭلاشتۇرۇپ قويدى، ھەتتا ئۇزۇپ تاشلىدى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭمۇ بارا-بارا "دەسمايىسى تۈگەپ" قېلىپ يېڭى ئەسەرلەرنى يازالماس بولۇپ قالدى. يازغان تەقدىردىمۇ، يازغان نەرسىلىرى كۆپ ھاللاردا، "كونا سەنەم" بولۇپ قالدى. ئايرىم شەخسلەر ھەتتا باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەقلىت قىلىش، دوراش، كۆچۈرۈپ كېلىشكە ئوخشاش يوللار ئارقىلىق ئەپلەپ-سەپلەپ بەزى ئەسەرلەرنى قۇراشتۇرۇپ چىقماقتا. بۇ سەلبى جەھەتتىن شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىكى، يازغۇچىلار خەلقنىڭ تۇرمۇشى بىلەن ئۇزلۇكسىز تۇردە پىشىشق تونۇشماقچى بولىدىكەن، ئاڭلىقلىغىنى تېخىمۇ كۈچەيتىشى، سۈبېكتىپ پالىيەتچانلىغىنى تېخىمۇ جارى قىلدۇرۇشى كېرەك.

3

سۈبېكتىپ پائالىيەتچانلىقنى جارى قىلدۇرۇشنى ئېلىپ ئېيتساق، يازغۇچى تۇرمۇشنى پىشىشق بىلىش جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشنى چۈشىنىش، تۇرمۇشنى چەككىلەش ۋە تۇرمۇشنى ئىپادىلەش قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك. چۈنكى ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ مەنبەسى تۇرمۇش بولسىمۇ، ئەمما تۇرمۇشنىڭ ئۆزى ئەدەبىيات-سەنئەت ئەمەس. تۇرمۇش يازغۇچىنىڭ

ئەدەبىسى، ھەسسىياتى، تەسەۋۋۇرى ۋە خىيالى قاتارلىق سۈبېكتىپ ئامىللارغا سىڭىپ ھەمدە توپلىنىپ ئوبرازلىق گەۋدىلەندۈرۈلگەنلىكىدىن كېيىنلا، ئاندىن ئەدەبىيات-سەنئەتكە ئايلىنالايدۇ. ھالبۇكى، ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تۈرمۇش ئەسلىدىكى تۈرمۇشقا ئوخشىمايدۇ، ئۇ "ئادەتتىكى ئەملىي تۈرمۇشقا قارىغاندا، تېخىمۇ يۇكسەك، تېخىمۇ يارقىن، تېخىمۇ يىغىنچاق، تېخىمۇ تىپىك، تېخىمۇ غايىۋى بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، تېخىمۇ ئومۇمى خاراكتىر ئالغان بولىدۇ." مانا مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىيات-سەنئەت تۈرمۇشنىڭ سۈبېكتىپ جەھەتتىكى ئىنكاسى، ئەسەرنىڭ مەزمۇنى ئوبېكتىپ رىيال تۈرمۇش بىلەن يازغۇچىنىڭ سۈبېكتىپ تونۇشى ۋە چۈشەنچىسىنىڭ بىرلىگى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. سۈبېكتىپ ۋە ئوبېكتىپتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنىڭ بىرسى كەم بولسا بولمايدۇ. بىز دىيالېكتىك ماتېرىيالىزملىق نۇقتىنەزەردە چىڭ تۇرۇپ، ئوبېكتىپچانلىقنىمۇ ئەھمىيەت بېرىشىمىز، سۈبېكتىپچانلىقنىمۇ سەل قارىماسلىغىمىز كېرەك.

ئەمما، خۇددى كىشىلەرنىڭ سۈبېكتىپ پائالىيەتچانلىغى پەقەت ئوبېكتىپ قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلىش ئاساسىدىلا جارى قىلىنىدىغانلىغىغا ئوخشاش، ئەسەردىكى بارلىق سۈبېكتىپ ئامىللارمۇ، ئوبېكتىپ تۈرمۇش بىلەن سىلىشتۇرۇپ قارىغاندا، بىرلەمچى، ئىككىلەمچى دىگەن مەسىلىلەر بولىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋېتىشقا بولمايدۇ. بۇلار ئىككىسىنى تەڭمۇ-تەڭ قىلىپ قويۇشقىمۇ بولمايدۇ. "سەنئەت ھەم تۈرمۇشنىڭ ئىنكاسى، ھەم قەلبىنىڭ ئىنكاسى" دەيدىغان بىر خىل كۆزقاراش بار. مانا بۇ كۆزقاراشتا ئىككى مەنبەچىلىكنىڭ پۈرىغى بار. ئەدەبى-

يات ـ سەنئەتتە "قەلب" ۋە سۈبېكتىپ ئاڭ تەكتلەنسىمۇ، ئەمما بۇنداق سۈبېكتىپ "قەلب" تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، رىيال تۇرمۇشنىڭ ئىنكاسى. مەۋجۇدىيەت ئاڭنى بەلگىلەيدۇ ـ دە! شۇنىڭ ئۈچۈن، يولداش ماۋ زېدۇڭ ئىنسانىيەتنىڭ ئىجتىمائى تۇرمۇشى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ بىردىن ـ بىر مەنبەسى ئىكەنلىگىنى تەكتلەپ كۆرسەتكەن ئىدى. "بىردىن ـ بىر" دېگەنلىك ئورۇنىنى تەنھا ئىگىلەۋېلىش، باشقا جەھەتكە قىلچە ئورۇن بەرمەسلىك دېگەنلىكتۇر. بۇ ھەقتە، بىزنىڭ تونۇشىمىزدا ھېچقانداق ئارىسالدىلىق ۋە ئىككىلىنىش بولماسلىغى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا، ناھايىتى ئاسانلا ئىدىيالزىم تەرەپكە تېيلىپ كېتىمىز. ئالدىنقى بىر مەزگىل كەڭ تارقالغان "ئۆز ئۆزىنى ئىپادىلەش" نەزىرىيىسىدە، يازغۇچىنىڭ "ئۆزىنىڭ ھىسسىي دۇنياسىنىڭ سىرتى"دىكى ئوبېكتىپ تۇرمۇشنى ئىپادىلىشى ھېچنىمگە "ئەرزىمەيدۇ" دېگەن نۇقتىنىزەر تەرغىپ قىلىنىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتىنى نوقۇل ھالدىكى شەخسلەرنىڭ سۈبېكتىپ ئاڭ پائالىيىتى دەپ قارالدى، بۇ ئەنە شۇ نەزىرىيىنىڭ ئۇچىغا چىققان ئىپادىسىدۇر.

بىزنىڭ "ئۆز ئۆزىنى ئىپادىلەش" نەزىرىيىسىگە قارشى تۇرغانلىغىمىز، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىدە "مەن"نى ئىپادىلەشكە ئومۇمەن قارشى تۇرغانلىغىمىز ئەمەس. ئەسەر يازغۇچىنىڭ ئىجادىيىتى بولغانلىغى، ئەسەردىكى تۇرمۇش يازغۇچىنىڭ ئىستېتىكا ئىدىيىسى بويىچە يېڭىۋاشتىن ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىغى ئۈچۈن، ئەسەردە ھامان "مەن" مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەسەر قانچىكى مۇنەۋۋەر بولسا، ئۇنىڭغا "مەن"نىڭ تامغىسى شۇنچە روشەن بېسىلغان بولىدۇ. يازغۇچىنىڭ "ئۆز غايىسى ئىپادە-

لەنمسگەن" ئەسەرنىڭ ياخشى ئەسەر بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ يەردىكى "مەن" تۇرمۇشتىن، خەلقتىن چەتلەپ كەتمەسلىگى، خەلقتىن ئايرىلىپ قالماسلىغى، ئۆزدىن ئىبارەت "كىچىك مەن" جەمىيەتتىن ئىبارەت "چوڭ مەن" بىلەن بىرلەشتۇرۇلۇشى كېرەك. گوركى: يازغۇچى "ئۆزىنىلا ئۆز ئۇستىگە مەركەزلەشتۇرۇۋالماي، پۈتۈن دۇنيانى ئۆزى ئۇستىگە مەركەزلەشتۇرۇشى كېرەك" دەپ ناھايىتى ئوبدان ئېيتقان. "ئۆز ئۆزىنى ئىپادىلەش" نەزىريەسىنىڭ خاتالىغى يازغۇچىنىڭ ئۆز قەلبىنى ئىپادىلەشكىلا بېرىلىپ كېتىپ، بۇ قەلبنى دۇنيانىڭ سادا قايتۇرغۇچىسى قىلمىغانلىغىدا. مۇشۇنداق ئىزھار بولغان "مەن"نىڭ ھىسسىياتى، ئېڭى، كۆپ ھاللاردا، تار، يۈزە، ھالسىز بولۇپ، ئۇ تۇرمۇش ئېقىمى، خەلقنىڭ ئارزۇسى بىلەن ماس كەلمەيدۇ. مۇشۇ "يېڭى ئىستېتىكا پىرىنسىپى" بويىچە "باش كۆتىرىپ" چىققان ئەسەرلەر ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقلىرى ۋە كەمچىلىكلىرىنى تولۇق ئىپادىلىمەكتە. 1826 ـ يىلى گيوتى زىيادەتلەردە ناخشا ئېيتىدىغان گېرمانىيىلىك ناخشىچى ۋوروۋئىنىڭ ئىچكى لىرىكىلىرىنىلا ئىپادىلەشكە بېرىلىپ كېتىدىغان سۇبېكتىپچىلىق ئىللىتىنى تەنقىت قىلىپ، مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن ئىدى: "ئۇ ئۆزىنىڭ ئازغىنا سۇبېكتىپ كەيپىياتىنىلا ئىپادىلىسە، ئۇنى ھېچنىمىگە ھىساپلىغىلى بولمايدۇ، ئەمما ئۇ، دۇنيانى ئىگەللىگەن ۋە ئىپادىلەپ بېرەلىگەن چاغدىلا، شائىر بولالايدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، ئۇ يازسا ـ يازسا تۇگىمەيدىغان مول ماتېريالىلارغا ئىگە بولالايدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە دائىم يېڭى ـ يېڭى نەرسىلەرنى يازالايدۇ. سۇبېكتىپچى شائىرلارغا كەلسەك، ئۇلار ئىچكى دۇنياسىدىكى ئازغىنا تۇرمۇش ماتېريالىلىرىنى تېزلا تۇگىتىپ قويىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە

ئاخىر بىرىپ قېلىپبازلىق ئىستىلىغا گىرىپتار بولىدۇ.» مانا بۇ شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، يازغۇچىنىڭ ئىجادىيەت جەھەتتىكى ھاياتىي كۈچى «پۈتۈن دۇنيانى ئۆز ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرۈشى»دە؛ ئەگەر ئۇ «ئۆزىنى ئۆزى ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرۈش»كىلا بېرىلىپ كەتسە، ئۇ ھالدا، ئۇ «قېلىپبازلىققا گىرىپتار بولۇپ»، تۈگىشىپ كېتىدۇ.

شۇڭا بىز، «رىياللىققا ئارقىنى قىلمۇبلىپ، ئىچكى دۇنياغا يۈزلىنىش» دەيدىغان شوئارغا قوشۇلالمايمىز. شۇنى بىلىش كېرەككى، «ئىچكى دۇنيا»دىن ئىبارەت سۇبېكتىپ دۇنيامۇ رىيال ئوبېكتىپ دۇنيانىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. باجىنىڭ ئىجادىيەتلىرى جۇشقۇن ھىسسىياتقا تولغان، ئۇنىڭ ئوچۇق-يورۇق سەمىمى كۆڭلى كىتابخانلارنى دائىم تەسىرلەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە سۇبېكتىپچانلىق ناھايىتى كۈچلۈك دېيىشكە بولىدۇ، ئەمما، بۇ «ئارقىنى رىياللىققا قىلمۇالغانلىق»نىڭ نەتىجىسى ئەمەس، دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، رىياللىققا كەڭ قۇچاق ئاچقانلىقىنىڭ مەھسۇلىدۇر. باجىن ئۆزىنىڭ كونا جەمىيەتتىكى زۇلمەتلىك تۈرمۈشىنى تەسۋىرلىگەن چاغدىكى ھىسسىياتى ئۈستىدە توختىلىپ كېلىپ: مېنىڭ كۆز ئالدىمغا كەلگەن رىيال تۈرمۈشنىڭ «زۇلمەتلىك كۆلەڭگىلىرى پەيدىن-پەي كېڭەيىپ، ئاخىر بىرىپ نۇرغۇنلىغان ئىچىنىشلىق كارتىنىلارغا ئايلانىدى»-دە، يۇرىگىم «گويا قامچىلانغاندەك ناھايىتى جىددى سوقتى»، قولۇمۇ «قەغەز ئۈستىدە توختىماي 'تېز' ھەركەتكە كەلدى» دېگەن ئىدى. مانا بۇ شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، تۈرمۇش ئۇنى قوزغاتقان ۋە تەسىرلەندۈرگەن، بۇنىڭ بىلەن ئۇ يۈكسەك دەرىجىدە ھاياجانلىنىپ، ئىجادىيەت پائالىيىتىگە قىزغىن كىرىشىپ كەتكەن.

خەلق ۋە تۈرمۇش بىلەن بولغان ئالاقىدىن ئايرىلىپ كەتكەنىدە، باجىنىڭ قەلبىمۇ بولمىغان بولاتتى، مۇشۇ قەلەم ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن سەممى قەلبىمۇ بولمىغان بولاتتى. بۇ شۇنىمۇ ئىسپاتلاپ بېرىدۇكى، ئىجادىيەتنە، تارىختا ئۆتكەن ئىچكى دۇنيا تەرەپدارلىرىنىڭ "قەلبىنىڭ چېكى يوق، ئۇ بىر تۈگمەس بايلىق" دېگىنىدەك بولماستىن، ئۇنىڭ ئەكسىچە، "تۈرمۇشنىڭ چېكى يوق، ئۇ بىر تۈگمەس بايلىق." شۇنىڭ ئۈچۈن، باجىن "ئىجادىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، يازغۇچىلار تۆۋەنگە چۈشۈشى كېرەك" دەپ قايتا-قايتا تەكىتلەيدۇ. بىز بۇ بىر قانۇنىيەتلىك تەجرىبىگە ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك. قەلبىنى ئىجادىيەتىنىڭ مەنبەسى، "ئۆز ئۆزىنى ئىپادىلەش"نى تۈرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنىڭ قالقىنى دەپ قاراش ئەدەبىياتىنى تار يولغا، قىڭغىر يولغا، تويۇق يولغا ۋە ھالاكەتلىك يولغا باشلايدۇ.

4

تۈرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش—ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى قانۇنىيەتلىك تەلەپ، بەزى يولداشلار بولسا، مۇشۇ قانۇنىيەت ئالدىدا ئىككىلىنىدۇ، ھەتتا بېشىنى چايقايدۇ، بۇنىڭ سەۋىۋىي شۇكى، بۇرۇن ئەملىيەت جەريانىدا بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىش سەۋەنلىگى ئۆتكەن. بۇ، شەكىلۋازلىق قىلىپ "ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدەش"، ئۇمۇملىق بىلەن ئالاھىدىلىكنى بىرلەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بەرمەسلىكتە گەۋدىلىك كۆرۈلىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە نۇرغۇن مەسىلىلەر كېلىپ چىققان.

مەسىلەن، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنىڭ ئوبېكتى جەھەتتە، شەك ـ شۈبھىسىز ھالدا ھەممەيلەن خەلق ئاممىسىنىڭ ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈشى كېرەك، ئەمما كونكرېت ھالدا قەيەرگە چوڭقۇر چۆكۈشتە، ھەركىمنىڭ ئۆز ئارتۇقچىلىغىنى جارى قىلدۇرۇشقا باپ كېلىدىغان تۇرمۇشنى ئىپادىلەشكە پايدىلىق بولۇش ئۈچۈن، ھەر كىم ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ ئىش كۆرسە بولىدۇ. تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنىڭ دائىرىسىنى تولىمۇ كىچىك ۋە تار قىلىپ قويۇشمۇ مۇۋاپىق ئەمەس. بۇنىڭدا ئىشچى، دېخان، ئەسكەرلەر ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈش مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە، بۇگۈنكى كۈندىمۇ بۇنىڭغا سەل قاراشقا بولمايدۇ؛ ئەمما ئۇنى زىيالىلارنىڭ ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈش بىلەن قارىمۇ-قارشى قىلىپ قويماسلىق كېرەك. چۈنكى، بۇگۈنكى كۈندىكى زىيالىلار ئىشچىلار سىنىپىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدى. ئۇلار كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن بىللە بولۇپ، سوتسىيالىستىك "4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش" ئۈچۈن، بىرلىكتە كۈرەش قىلماقتا. شۇڭا، يازغۇچى ئۆزىنىڭ شارائىتىغا قاراپ، مەلۇم بىر تەرەپتىكى تۇرمۇشنى پىششىق بىلىشنى ئاساس قىلسا بولىدۇ، ئەمما باشقا تەرەپتىكى تۇرمۇشنى چۈشىنىشنى رەت قىلسا بولمايدۇ.

يەنە مەسىلەن، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشنىڭ ئۇسۇلى جەھەتتە، "ماكانلىشىش"قا بولىدۇ، خىزمەت بىلەن تۆۋەنگە چۈشسىمۇ بولىدۇ، "ئاتتىن چۈشۈپ گۈل كۆرۈش"كىمۇ، "ئات ئۈستىدە گۈل كۆرۈش" كىمۇ بولىدۇ، ياكى بىرنەچچە خىل ئۇسۇلنى بىرلەشتۈرۈپ ئىشلەپ بارسىمۇ بولىدۇ. يازغۇچىنىڭ يېشى، تەن سالامەتلىگى، سەرگۈزەشتىسى ۋە ئىجادىيەت تېمىسى قاتارلىق ئەھۋالىنىڭ ئوخشاش بولماسلىغىغا قاراپ، ھەرقايسىسى ئۆزلىرىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان

ئۇسۇلنى تاللىشى كېرەك. ئۆتكەندىكىدەك ئالدىغا سېلىپ "ئۆدەكنى ھەيدەش" كە ئوخشاش ئۇسۇللارنى قوللىنىشقا بولمايدۇ. تۆۋەنگە چۈشكەندىن كېيىن، نۆقتا بىلەن ئومۇمى دائىرىنى بىرلەشتۈرۈشكە دىققەت قىلىش كېرەك. ئۇزاق مۇددەت نۆقتىدا تۇرۇپ ئىشلىگەن ئادەم، نەزەر دائىرىسىنىڭ تارىيىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش كېرەك، ئىگىزدە تۇرمىغاندا، يىراقنى كۆرگىلى بولمايدۇ؛ ئومۇمى دائىرىگە بېرىشقا ئادەتلەنگۈچىلەر سۈنىڭ ئۇستىدىكى كۆپۈكتەك لەيلەپ يۈرۈشتىن ساقلىنىشى كېرەك، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكمىگەندە، روشەن بىر تونۇش ھاسىل قىلغىلى بولمايدۇ.

قىسقىسى، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى كۈچەيتىپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىنىڭ يەنمۇ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشتە خىلمۇ-خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىش كېرەك.

(«خەلق» گېزىتىنىڭ 1984-يىل 2-ئاينىڭ 27-كۈنىدىكى سانىدىن ئېلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: رېشىت ۋاھىدى
تەرجىمە مۇھەررىرى: رەقىپ ۋاھاپ

ئىزدەش

جاك يىگۇك

ئۆشنىسىگە خۇرجۇنىنى ئارتىۋېلىپ، شۇەنماچياۋ سودا دۇكىنىنىك پۇكىيى ئالدىدا قارىمۇتۇق يۇزىنى سەل يۇقۇرى قىلىپ ئۇ ياق-بۇ ياققا مېڭىپ يۇرگەن ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى ۋېجىك بىر گۇڭشې ئەزاسى نۇرلۇق كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، مال جازىسىدىن بىر نەرسە ئىزدەۋاتاتتى، ئاغزىدا بولسا بىرنىمىلەرنى دەپ ھىساپلايتتى، ئۇ ئاخىر قەتئى نىيەتكە كەلدى بولغاي، "پۇلىنىك كۆزىگە قارىمايدىغان" بايۇەچچىلەرچە قىياپەت بىلەن، "ئۇنى ئېلىك"، "ئانى ئېلىك" دەپ كۆرىستىپ تۇرۇپ، قايىرىما ياقلىق توق يېشىل ئايالچە دىكا چاپاندىن بىرنى، ئەرەنچە كۆك دىكا چاپاندىن بىرنى، گۈللۈك دىچۆلياگىدىن تىكىلگەن قىز بالا كىيىمىدىن بىرنى، قىزىل يۇك ياغلىقىتىن بىرنى ئالدۇرۇپ، يەنە: "يۇز مېيىدىن بىر قۇتا ئېلىنىك، گۈپۇلىدەپ پۇراپ تۇرىدىغىنىدىن بولسۇن!" دىدى.

كىشىنىك زوقىنى كەلتۈرىدىغان بۇ مەرت خېرىدار بۇ دۇكانىنىك سودا نورمىسىنى ئىشتىن چۈشۈشكە ئاز قالغان چاغدا يەنە خېلى زور دەرىجىدە ئاشۇردى. پىرىكازچىك شاراق-شۇرۇق قىلىپ سەنىپەن بىلەن ھىساپلاپ كۆرگەندىن كېيىن: "قىرىق سەككىز كوي بەش مو بەش پۇك" دىدى.

ۋېجىك گۇڭشې ئەزاسى ئەدەپ بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈمسىرەپ، مالنىك سۈپىتى، باھاسى ۋە پىرىكازچىكنىك خىزمەت پوزىتـ

سىيىسىدىن تولۇق مەمنۇن بولغانلىغىنى بىلدۈرۈپ، قانائەتلەنگەن هالدا كۆزىنى چىمچىقلىتىپ قويىدى. ئاندىن قولىنى خۇرجۇنىغا سېلىپ، ئۇ يەر-بۇ يەرنى تۈتۈپ باقتى-دە، بىردىنلا ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، چىرايى ئۆزگەردى ۋە خۇرجۇنغا سالغان قولىنىڭ بارماقلىرى خۇرجۇننىڭ ئاستىدىكى تۆشۈكتىن چىقىپ قالدى، ئارقىدىنلا ئۇ چۆچۈپ:

ــ ئاپلا، پۇلۇم چۈشۈپ قېلىپتۇ!ــ دەپ توۋلىدى.

چاقماق چاققانىدەك تۈيۈلغان بۇ ئاۋاز بىلەن تەڭ پىرىكازچىكلار هەيران قالدى. ۋۇجۇك گۈڭشې ئەزاسى هودۇققان هالدا خۇرجۇننىڭ تۆت بۇرجىگىنى يەنە بىر قېتىم سىلاپ چىقتى، ئاندىن خۇرجۇننى تەتۈر ئۆرۈپ، ئىگىز كۆتىرىپ چىراقنا تۇتۇۋىدى، خۇرجۇنىنىڭ ئاستىدىكى تۆشۈكتىن يۇمۇلاق بىر نەرسە پارقىراپ يەرگە چۈشتى، ئۇ خۇرجۇندا قالغان بەش پۈڭلۈق بىر تال تەڭگە پۇل ئىدى.

پىرىكازچىكلار ئولىشىپ كېلىپ، خۇرجۇننى بەش-ئالتە قېتىم ئاختۇرۇشتى ۋە ۋۇجۇك گۈڭشې ئەزاسىغا، يېنىڭىزنى ئوبدان ئاختۇرۇپ بېقىڭ، دەپ بەش-ئالتە قېتىم ئەسكەرتتى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ چاپىنى ۋە كۆينىگىنىڭ يانچۇقلىرىنى تەتۈر ئۆرۈپ كۆردى، هەتتا مۆجىزىدەك بىرەر ئىش بولۇپ قالسىكىن دېگەن ئۈمىت بىلەن، كىر بېسىپ كەتكەن شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ سىلكىپمۇ باقتى. لېكىن مۆجىزە پەيدا بولمىدى. ۋۇجۇك گۈڭشې ئەزاسى هۇشىنى يوقاتقاندەك تۇرۇپلا قالدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ خاسىڭ ساتقان بۇ بىر يۈز يىگىرمە ئىككى كوي تۆت مو بەش پۇڭ، ئۇ تۇغۇلۇپ-تۆرىلىپ قولى كۆرگەن ئەڭ كۆپ پۇل ئىدى، بەش پۇڭ پارچىسىدىن باشقا، پۇلنىڭ هەممىسى ئۇنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ كۆزلىرىنى بىر

نۇقتىغا تىكسىپ، ياغاچتەك قېتىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى، ئۇنىڭ پۈتۈن گەۋدىسى شۇ زامات گويا كىچىكلەپ، قورۇلۇپ قۇرۇپ قالغان دەرەخ كۆتىگىگە ئوخشاپ قالدى. كىمۇ ئۇنى تېخى بايىلا خوشال-خورامىلىق بىلەن دۇكانغا كىرىپ، مال جازىسىنى غادىيىپ تۇرۇپ كۆزدىن كەچۈرگەن ۋە يۈز مىڭغا بەكمۇ قىزىققان دېخان، دەپ ئويلىسۇن؟ خۇدا، پۈل دۇنياسىدىكى ھەممە ماددى بايلىقنىڭ قىممەتدىشى بولۇپ قالغان ئۇزاق تارىختا، ئۇ كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى قانداق قىلىپ خالىغانچە ۋە رەھىمسىزلىك بىلەن خۇنۇكلەشتۇرۇۋاتقۇ ھەم كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئاياق ئاستى قىلۋاتقۇ-ھە!

ياخشى نىيەتلىك پىرىكازچىكلار، كۈن كەچ بولۇپ قالدى، بازار تارقاپ بولدى، يولدا ئادەممۇ ئاز قالدى، ئوبدانراق ئىزدەپ بېقىڭ، كىشىلەر كۆرمىگەن بىرەر يەردىن چىقىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، دېيىشتى ۋە بەختىگە قارشى پۈلىنى يوقتىپ قويۇپ، كېيىن يەنە بەختىگە يارىشا پۈلىنى تېپىۋالغانلارنىڭ تېپىك مىساللىرىدىن بىرنەچچىنى كەلتۈردى. بۇ ۋەجىك گۇگۈشي ئەزاسى بولسا ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك ئىدى، ئۇ ھۇشىنى يوقاتقان ھالدا كەينىگە ئۆرۈلدى-دە، دەلدۇگۇنۇپ، خۇددى ئەرۋاھقا ئوخشاش بىر قىياپەتتە دۇكانىنىڭ سىرتىغا قاراپ ماڭدى.

دۇكانىنىڭ ئالدىدا داڭ قېتىپ تۇرغان ۋەجىك گۇگۈشي ئەزاسى كەچقۇرۇنىڭ سوغاق شامىلىدا ئاخىر ئېسىنى يىغدى. ھەي خۇرجۇن، كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتسەڭچۇ، يەر ئىسلاھاتى ئاياقلاشقانىدا دادام سېنى سېتىۋېلىپ، باشلانغۇچ كوپىراتىپ مەزگىلىدە بىرنەچچە قېتىم سېنى ئېلىپ بازارغا بارغان ئىدى، شۇنىڭدىن كېيىن يىگىرمە نەچچە

يىل بىكار ياتتىڭ، بۇگۈن مەن بىرىنچى قېتىم ئىشلىتىپ باقاي دىسەم، تېشىلىپ تەييار تۇرۇپسەن! سەن تېخى دەم ئېلىپ بولالمىدىڭمۇ ياكى بىزگە بىر ئاداۋىتىڭ بارمىدى؟ لېكىن، مەن ساڭا ھېچ يامانلىق قىلمىغان ئىدىم، سەنمۇ مېنى ۋەيران قىلىپ، ۋاپاغا جاپا قىلماسلىغىڭ كېرەك ئىدىغۇ!، دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇ، بايا مېڭىپ كەلگەن يولى بىلەن مېڭىپ، چۈشۈرۈپ قويغان پۇلىنى ئىزدەپ بېقىش قارارىغا كەلدى. بۇ بىر تۈتام جېنى يوق قەغەز پۇلمىدى؟ ياق، ئۇ بىر دىخانىڭ ئۆيىدىكى ئۇچ جانىڭ قان-تەرى، ئۇلارنى بەختلىك ئارزۇغا چۆمدۈرگەن گۈزەل چۈش ئىدى. شۇڭا ئۇ، بېشى يەرگە تېگىپ قالاي دېگۈدەك ئىگىلىپ، ئوڭ ۋە سول تەرىپىگە مۆلدۈرلەپ قارايتتى، ھە دەپ يەردىكى نەرسىلەرنى تاتىلاشتۇرۇپ بېقىپ، ھودۇقۇش ئىچىدە ئاستا ئالدىغا قاراپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ھەي، ماتاۋا! ــ دەپ توۋلدى ئۇتتۇرا ياشلىق بىر قاسساپ، ــ ماۋۇ ئارقا پۇتنى ئېلىۋالغىن، مەن دۇكانىنى يىغماقچى!

ماتاۋ ئىملىك بۇ بىتالەي ئادەم بايا دۇكانغا بارىدىغان چاغدا بۇ قاساپقا: "ھەي، ماۋۇ ئارقا پۇتنى ماڭا ئېلىپ قويغىنا!" دېگەنلىگىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ، بۇ چوشقىنىڭ ئارقا پۇتىنى ئەتە خوتۇنى ۋە كىچىك قىزى بىلەن بىللە قېينىئاتىسىنىڭ ئاتمىش ياشقا كىرگەنلىگىگە "سوغا" قىلىپ ئېلىپ بارماقچى ئىدى. ئەمدى بولسا بۇ ئىش سۇغا چىلىشىپ قالدى.

ــ باشقا بىرسىگە بەرگىنە، ئاكا، مەن...، ــ ئۇ دىمىغى ئېچىشىپ، گېپىنى ئوڭلاپ قىلالماي ئىسەدەپ قالدى، ــ مەن... چۈشۈرۈپ قويدۇم!

ـــنمه؟ سەن چۇشۇپ قالدىڭ؟ـــقاسساپ ھەيران بولدى.

ـــھەئە، چۇشۇپ قالدىم!... ـــماتاۋ كۆڭلى يېرىم بولۇپ يىغلىۋەتتى.

شۇنداق، ماتاۋ چۇشۇپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى ئىزدىمەكتە. بايلىقنى يوقتىپ قويۇش ئازاۋىدىن ئوبرازى خۇنۇكلەشكەن ماتاۋ قان-تەرى بەدىلىگە ئېرىشكەن بايلىق سەۋىۋىدىن ھاياتقا بولغان ئىشەنچى تولۇپ تاشقان، تېتىك ۋە خوشال ماتاۋنى ئىزدىمەكتە.

ـــئىتتىك بېرىپ ئىزدەپ باققىن!ـــدىدى ئەھۋالىنى ئۇققان قاسساپ،ـــقايسىبىر يىلى مەنمۇ گۆش ساتقان پۇلۇمنى چۇشۇرۇپ قويۇپ، جىلە بولۇپ يىغلىدىم، قاخشىدىم، ئاخىرىدا ئىشتان بېغىمنى سىرتماق قىلىپ دوڭغاق سېدىگە باغلاپ ئېسىلۋالاي دەۋېتىپ شۇنداق قارىسام، ئۇ پۇل ئوتتىك ئارىسىدا ماڭا قاراپ ھىجىيىپ تۇرۇۋېتۇ! ھەي، بۇ پۇل دېگەن نېمە ئادەمنى شۇنداق ئەخمەق ئېتىدىكەن!

ماتاۋنىڭ بۇنىڭدىن قالتىس ئىلھام ئالغانلىغى شەكسىز ئىدى، ئۇ دەرھال نەزىرىنى يول بويىدىكى ئېرىقتا يۆتكەپ، ئوت-چۆپ ئارىسىنى ئىزدىگىلى تۇردى.

ـــئېشىگىڭ قېنى!ـــدەپ يەنە توۋلىدى قاسساپ. ئېشەكنى دۇكانىڭ ئالدىدىكى تۇخۇمەك دەرىخىگە باغلاپ قويغانلىغىنى ئەمدىلا ئېسىگە ئالغان ماتاۋ ئىتتىك بېرىپ ئېشىگىنى يېتىلەپ كېلىپ، ئۇ ياق-بۇ ياقنى ئىزدىگەچ ئالدىغا ماڭدى.

ماتاۋ ئېشىگىنى يېتىلەپ شۇەنماچياۋغا چۇشتىن كېيىن كەلگەن ئىدى، يولدا كېلىۋېتىپ، ئۇ ھە دەپ ئېشەككە ئارتىلغان ئىككى تاغار خاسىڭغا قاراپ قوياتتى، ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا چاپىنىنىڭ ئالدىنى

ئۇيغۇرلۇق ئاۋازى بىلەن "ئاستانىدىن چىقىقاندا شاھ، لەززىگە كەلدى ھەممە يەر" دىگەن ناخشىنى ئېيتاتتى. لېكىن، ئۇ دەرھال چوڭ يۇرەكلىك قىلىپ ئۆزىنى ئۆزى "شاھ" دەۋالغانلىغىنىڭ ئۆزىنىڭ دىخانلىق سالاھىيىتىگە توغرا كەلمەيدىغانلىغىنى ھىس قىلىدى، شۇنداقتىمۇ "لەززىگە كەلدى ھەممە يەر" دىگەن سۆز ئەملىيەتكە ئۇيغۇن ئىدى. بۇ يىل ماتاۋنىڭ بەختىگە يارىشا ئۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكىنىگە ئوتتۇز بەش يىل بولغان بۇ ئاشلىق ئوخشىمايدىغان قۇمئۇي دىگەن كەنتتە ھەقىقەتەن ھەممە يەر لەززىگە كەلگەن ئىدى، "ئاشلىقنى تۇتقا قىلىش" دىگەن تەۋرەنمەس شوئارمۇ بۇ قۇملۇق كەنتتە ئاخىر ئورنىدىن قوزغالدى، پالاندى قىلىنغىنىغا كۆپ يىللار بولغان خاسىڭ قايتۇرۇپ كېلىندى، ئاداۋەت ساقلىمايدىغان خاسىڭ قۇمئۇي كەنتىنىڭ قۇملۇق يېرىگە بۇرۇنقىدەكلا چىراي ئاچتى. كۇزلۇك ھوسۇل يىغىش مەزگىلىدە، كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان "بۇدۇر-چىپار ئۆيدە قىزىل چىملىدىق، ئولتۇراقتا ئىچىدە بۇدرۇق ئاق سېمىز" دىگەن بالىلار ناخشىسى قۇمئۇي كەنتىدە يەنە ئېيتىلىشقا باشلىدى. ماتاۋدىن، سىز ھۆددىگە ئالغان ئىكىكى مو خاسىڭلىقتىن قانچىلىك ھوسۇل ئالدىڭىز، دەپ سورىسىڭىز، ئۇ دۆگلەك كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ قويۇپ: "كۆپ ئەمەس، ئىشقىلىپ، بۇ ئىككى مو يەردىكى خاسىڭنى توپ-توغرا بىر ئاي كولىدۇق" دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدى، توختامدا كېلىشكەن مەھسۇلاتنى دۆيگە تاپشۇرۇپ بىر تۇتاش تەقسىماتقا قاتناشقاندىن باشقا، ئېشىپ ئۆزىڭىزگە قالغان خاسىڭ قانچە پۇلغا يارار، دەپ سورىغاندا، ئۇ گەدىنىنى قاشلاپ تۇرۇپ: "كۆپ ئەمەس، كۆپ ئەمەس، ئىشقىلىپ مەن شۇنماچاۋ بازىرىغا

بىرىپ قاراپ باقسام، تۇرلۇك مالىلار دۇكىنىنىڭ بىر قىسمىنى بولسىمۇ بىزنىڭ ئۆيگە كۆچۈرگىلى بولارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمەن" دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدى، ھەي، ماتاۋ، كونىلارنىڭ "خوشالىق ئېشىپ كەتسە كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرىدۇ" دىگەن نەسىھىتىنى نېمە-شقىمۇ ئۇنتۇپ قالغانسەن؟ ئەمدىچۇ، ئوت-چۆپلەر ئارىسىغا بىرىپ ئۆزەڭنىڭ "تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى"نى ئىزدىگىن!

ماتاۋ خودىدى قولىغا مىنا تەكشۈرگۈچنى ئېلىۋالغاندەك، يول بويىدىكى ئوت-چۆپ ئارىسىنى ئاختۇرغىنىچە ئالدىغا قاراپ ماڭدى، ئۇ قولۇمغا پۈتلاشمىسۇن دەپ ئېشەكنىڭ چۈلۈۋرىنى بىلىگىگە ئۆتكۈ-زۈۋالدى، بۇنىڭدىن گاڭگىراپ قالغان ئېشەك يولنى ئادەتتىكىچە ماڭماقچى بولۇپ، ھە دەپ چۈلۈۋرىنى تارتاتتى، بۇنىڭ بىلەن، ماتاۋنىڭ يەرنى ئالدىرىماي ئاختۇرۇۋاتقان قولى مىدىرلاپ كەتە-تى-دە، "تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى"نى يوقىتىپ قويۇش جىنايىتىنى ئېشەككە ئارتتى. ئۇ غەزەپ بىلەن يېنىدىن قامچىسىنى ئېلىپ، "چۈل-ۋۈرۈڭنى تارتە، تازا تارتە!" دەپ تىللىغىنىچە ئېشەكنى ئۇرغىلى تۇردى. چىچاڭشۇاتقان ۋە ساغرىسى قاتتىق ئاغرىغان ئېشەك بوينىنى سوزۇپ "ھاڭ-ھاڭ" دەپ ھاڭراشقا باشلىدى. ئېشەكنىڭ ھاڭرىشى، خودىدى ئازار يەپ ئۆزىنى ئاقلىيالمىغان بالىنىڭ يىغلىغە-نىغا ئوخشاش، ئۇنىڭغا يىغلاۋاتقاندەك بىلىنىدى-دە، ئۇ ئىچى ئاغرىپ، چىدىماستىن يەنە ئېشەكنىڭ ساغرىسىنى سىلىدى ۋە ئىچىدە: "ھەي ئېشىگىم، سەن مېنى رەھىمسىزلىك قىلدى، دەپ قالما، سەن ئەگەر ئۆيۈڭدىكىلەرگە ئوزۇق ئالدىغان پۇلنى چۇشۇرۇپ قويساڭ، جىلە بولامسەن-بولىمامسەن؟ ئاچچىغىڭ كېلەمدۇ-كەلمەمدۇ؟" دىدى. ئېشەك گويا ئىگىسىنىڭ دەردىگە

يەتكەندەك، شۇك بولۇپ قالدى ۋە يول بويىدىكى ئېرىقتا بېشىنى ئۇزىتىپ قاتتىق بىرنى پۇشقۇردى. ماتاۋ دەرھال بۇنى ئېشەكنىڭ ئۆزىگە قىلۋاتقان ئىشارىتى دەپ چۈشىنىپ، ئىتتىك ئىگىشپ ئېشەك پۇشقۇرغان يەرنى سىلاپ كۆرۈۋىدى، ئۇ يەردىن بىر سېسىق كاۋا چىقتى. ماتاۋ بىر ئۇلۇغ-كىچىك تېنىپ قويۇپ، يەنە ئېشەكىكە قاراپ: "سەن سەل سەۋرى قىلغىن، پۇلۇم تېپىلسا، ساڭا بىر ۋاق قوناق بېرىمەن، راستلا شۇنداق قىلىمەن!" دىدى.

جەددى ۋە جاپالىق ئىزدەشتىن كېيىن، پۇلىنىڭ قارىسىنمۇ تاپالمىغان ماتاۋ تۆت كوچىنىڭ ئاغزىغا كەلدى. ئۇ بايا ئاشلىق پونكىتىدا خاسكىنى سېتىپ بولۇپ، ئېشىگىنى يېتىلەپ مۇشۇ يەرنى ئايلانغانلىغىنى ئېسىگە ئالدى. شۇ چاغدا، شورپا دۇكىنى ئاچقان ۋە ئۆزىگە ئۇرۇقداش بولغان مالاۋدا تېخى دۇكىننى ئەتمىگەن ئىدى، ئۇ گەپ ئاچماقچى بولۇپ، ئاۋازىنى كۆتىرىپ، ماتاۋغا: "ھوي ئۇكام، سەن قاچانمۇ مەندىن بىرەر قاچا شورپا ئېلىپ ئىچىپ، ئۇكىلىقنى يەتكۈزەرسەن؟" دىگەندە، بۇ گەپنىڭ زادىلىق ئارىلاش قىلىنغانلىغىنى بىلگەن ماتاۋ گېلىنى قىرىپ تۇرۇپ: "ئاكا، تۇرۇپ تۇرغىن، مەن دۇكاننى ئايلىنىپ كەلگەندىن كېيىن، سېنىڭ شورپاڭنىلا ئىچىپ قالماستىن، تېخى گۆشلىرىگىدىنمۇ يەيمەن. سەن مەندىن يوشۇرىمەن دەپ ئويلىما، ئاكا، سەن بىر ئايدا دۇيگە "بېكىتىپ قويغان" ئىككى يۈز كويىنى تاپشۇرىسەن، لېكىن سەن بۇ قازاندىكى شورپىدىن بىر ئايدا تۆت يۈز كوي پايدا ئالىسەن. سەن مېنىڭ ئۇستۇمدە چوت سوقماي، ماڭا سۇڭپىياز، يۇمىغاقسۇت بىلەن ياغ لازىنى كۆپەرەك سېلىپ، شورپىنىڭ ياغلىق يېرىدىن ئېلىپ قويغىن، مەن ئۇنى بىكارغا ئىچمەيمەن"دەپلا خۇرجۇنغا "پاق" قىلىپ بىرنى ئۇرۇپ قويۇپ، "مەندە بۇ بار" دىگەن ئىدى. ۋاي ئانامەي! ماتاۋ، شۇ چاغدا خۇرجۇننى ئۇرغان چېغىمدا چاتاق چىققانمۇ نىمە، دەپ ئويلاپ قالدى. ئۇنىڭغا شۇ چاغدا خۇرجۇندا قانداقتۇر بىر نەرسە مىدىرلاپ كەتكەندەك ۋە ھەتتا "پىس" قىلىپ قالغاندەك بىلىنىپ كەتكەن ئىدى.

تۆت كوچىنىڭ ئاغزىدا ھە دەپ ئۇ ياق-بۇ ياقنى ئاختۇرۇۋاتقان ماتاۋنىڭ كۆزى يولنىڭ بويىدا يەردىن يېرىم مېتىرچە كۆتىرىلىپ تۇرغان تاش مومىغا چۈشتى. خاسىڭ ساتقان پۇل خۇددى جەزمەن

مۇشۇ يەردە چۇشۇپ قالغاندەك، ماتاۋنىڭ كۆڭلى باشقىچە بولۇپ كەتتى. بۇ ئادەتتىكى تاش ئەمەس ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇچ پادىشالىق دەۋرىدە مەلۇم بىر سەركەردە بۇ تۇۋرۇككە ئۆزىنىڭ تورۇق ئېتىستى باغلىغانلىغى ئۈچۈن، ئۇ موما دەپ ئاتالغان ئىكەن. ماتاۋنىڭ پەمىلىسى "ما" ئىكەن①، ئۇ ھالدا بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن نەمدىن دېرەك بېرىدۇ؟ ۋاي ئانامەي! بۇنى پەقەتلا مېنىڭ ئەدىۋىمنى بېرىش ئۈچۈن بېكىتىپ قويغانمۇ؟

ئۇ شۇ زامات مۇنۇ بىر ئىشنى ئويلىدى: بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى، يەنى ئۇ ئۆيلەنگەن يىلى قۇمئۆي ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ كونا دۇيجاڭىنىڭ بۇ قۇملۇق يەردە "ئاشلىقنى تۇتقا قىلىش" شوئارىنىڭ بۇغداي مايسلىرىنى "تىرىك كۆمۈۋېتىدىغان"، كۆممىقوناق مايسلىرىنى "پالانىدى قىلدىغان" يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىغىغا كۆزى يېتىپ، ئىشلەپچىقىرىش دۇيى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان ئەمما دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلمەيدىغان قالدۇرۇق يەرلەرگە دادىللىق بىلەن، خاسلىق تېرىغۇزدى. خاسلىق يىغىۋېلىنغاندىن كېيىن، دۇيجاڭ ئەزالارغا: "ھەممىگلار بىردىن جىگنى ئېلىپ بېرىپ خاسلىق سېتىگلار، بولمىسا، بىر تۇتاش سېتىپ بېرىلمىدىغان ئاشلىقنى ئېلىشقا بىزدىن پۇل چىقمايدۇ. لېكىن، مەن سىياسەتنى ئىجرا قىلىشىم كېرەك، خاسلىق ــ بىر تۇتاش سېتىۋېلىنمىدىغان نەرسە، ئەگەر بازار باشقۇرۇشنىڭ ئادەملىرى ئۇچراپ قېلىپ خاسگىنى مۇسادىرە قىلىپ كەتسە، ئۇنى ئاز دەپ، بىر تۇتاش سېتىۋېلىشقا

---

① ئۇنىڭ پەمىلىسى بولغان "ما ــ 马" ئات دېگەن مەنىنمۇ بىلدۈرىدۇ. ــ تەرجىماندىن.

بۇزغۇنچىلىق قىلغان دىگەن جىنايەتنى ئارتسا، دەپمۇ قويماپتىكەن دەپ مېنىڭدىن كۆرمەڭلار!" دىگەن ئىدى. زىرەك ماتاۋ ئۆزىنىڭ بىر تۇققان ئاچىسىنىڭ شۇەنماچياۋ بازىرىغا ياتلىق بولغانلىغىنى ئېسىگە ئېلىپ، خاسكىنى شۇ ئاچامنىڭكىگە ئېپىبېرىپ قويۇپ، ھەر قېتىمدا ئۈچ-تۆت جىڭدىن ئېلىپ چىقىپ بازاردا ساتسام، بازار باشقۇرۇش بىلىپ قالغان ھالەتتىمۇ، زىيان بولسا ناھايىتى كەتسە شۇ بىرنەچچە جىڭ خاسكىلا زىيان بولار، دەپ ئويلىغان ئىدى. ئەمما بىتالەي ماتاۋ، دىگەندەك، بازار باشقۇرۇشتىكى شادا پاچاق جاۋنىڭ كۆزىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. ئۇ خالتىسىنى كۆتىرىپ، جىڭنى يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىپ يۈرگەن بۇ گۈمانلىق ئۇنسۇرنى ئاللىقاچان سېزىپ قالغان ئىدى. ماتاۋ بىر كىچىك كوچىنىڭ ئىچىدە بىرىنچى قېتىملىق سودىسىنى قىلىپ بولۇپ، ئاچىسىنىڭكىگە يەنە خاسىڭ ئالغىلى ماڭغانىدا، شادا پاچاق جاۋ ئۇنىڭ كەينىدىن ماراپ بېرىپ، بىر خالتا خاسكىنى تارتىۋالغانىڭ ئۈستىگە، ماتاۋنى ھەيدەپ ئېلىپ بېرىپ، بازار باشقۇرۇشنىڭ ئالدىدىكى ھېلىقى موماتاشنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ قويۇپ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سازايى قىلغان ئىدى.

ياش ماتاۋ گىمناستىكا ئويناپىدىغان مۇۋازىنەت ياغىچىدا مەشق قىلىپ باقمىغان بولسىمۇ، لېكىن يەردىن بېرىم مېتىرچە كۆتىرىلىپ تۇرغان، ئۇزۇنسىغا سەككىز سۇڭ، توغرىسىغا تۆت سۇڭ كېلىدىغان بۇ موما تاشنىڭ تۆپىسىدە ئۆزىنىڭ تەڭپۇڭلۇغىنى بۇزمىغان. ئۇ مىدىر-سىدىر قىلماي، كۆزلىرىنى ئاسمانغا تىكىپ تۇراتتى. ئۇنىڭدا تولۇپ تاشقان غەزەپتىن باشقا، قىلچىلىكمۇ قورقۇنچ يوق ئىدى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان ۋە كىتاپتىكى قەھرىمانلارنىڭ قۇربان بولۇش ئالدىدا مەردانىلەرچە نۇتۇق سۆزلىگەنلىگى توغرىسى-

دىكى ھىكايىلەر تېخىچە ئېسىدىن چىقىپ كەتمىگەن بۇ يىگىت ھىسداشلىق ۋە ھەيرانلىق نەزىرى بىلەن قارىشىپ تۇرغان بازارچىلارغا قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭدا شۇ زامات، تازا بىر نۇتۇق سۆزلىۋالسام دىگەن ئارزۇ تۇغۇلدى، مانا بۇ شادا پاچاق جاۋنىڭ، كۆپچىلىك ئالدىدا ئىقرار قىل، دىگەن كۆرسەتمىسى بىلەن قارىمۇ-قارشىلىقنىڭ بىرلىگى بولۇپ شەكىللەندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ موما تاشنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ قاتتىق ئاۋاز بىلەن توۋلىدى: "ئۆكۈشۈ ئەزاسى يولداشلار، ئىنقىلاپچى سەپداشلار، بۇ خاسىڭ مېنىڭ قان-تەرىم بىلەن ئۆسكەن، بۇ سەكسەن پىرسەنت ياغ چىقىدىغان "ياغلىق مۇھە" سورتىدىن بولسىمۇ، ياغ تارتىپ بولغاندىن كېيىن كۈنجۈرسىنى غاجىلساڭمۇ بولار دەپ، بۇ ياغنى يىيىشكە كۆزىمىز قىيمىغان..." شادا پاچاق جاۋ دەرھال ئۇنى توساپ: "ئىگىز-پەس گەپ قىلما، دىگىنە قېنى، نىمە خاتالىق ئۆتكۈزدۇڭ؟" دىدى. ماتاۋ يەنە قاتتىق ئاۋاز بىلەن ئېيتتى: "نىمە خاتالىق ئىكەنلىگىنى ئۆزەمۇ ئۇقمايمەن، مەن بۇ خاسىڭنى ئائىلەمدىكىلەرنى بېقىشقا ئازراق ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن ساتماقچى بولغان. مەن، بىزمۇ ئادەمغۇ دەپ ئويلىغان ئىدىم، ئادەم دىگەن..." ئۇ بىردىنلا گېلىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك بولۇپ، گېپىنى قىلالماي قالدى، ئۇ ئۆزىنىڭ كىتاۋىي بىلىملىرىنىڭ ھەممىسىنى بار كۈچى بىلەن ئىشقا سېلىپ، "ئادەم"گە تەبىر بەرمەكچى بولۇپ، بىر ھازادىن كېيىن تەسلىكتە: "ئادەم دىگەن...ـــدەپ يەنە گېپىنى قىلالماي،ـــئاشلىق يەيدىغان ھايۋان..." دىدى-دە، كۆز چانىغدىكى ئاچچىق بىر سۇيۇقلۇقنى مىك تەسلىكتە دىمىغى ئارقىلىق قوسىغىغا يۇتۇۋەتتى. بۇ پەلسەپە خاراكتېرىنى ئالغان چوڭقۇر مەنىلىك سۆزنى چۈشەنگەندەك قىلىپ سەل تارتىنىپ قالغان شادا پاچاق جاۋ خەۋپ-

سىرىگەنىدەك ئۇنى ئىقرار قىلىشقا ئۇنىدىگەن، ئولىشىۋالغانلار ئارىسىدىن "دە، ئېيتە" دىگەن ئاۋازلار چىقىۋاتقان بولسىمۇ، خۇددى گېلىغا پاختا تىقىپ قويغانىدەك بولۇپ قالغان ماتاۋ "غەزەپلىك" سۆزلىرىنى داۋاملاشتۇرالمىدى.

شۇ يىلى ماتاۋنىڭ يېڭىلا ئالغان ئايالى شىياڭلىيەن ئۆزىنىڭ قىزلىق چاغلىرىدىن قالغان بىردىن-بىر خاتىرىسى بىلەن يىغلاپ تۇرۇپ خوشلاشتى، يەنى ھەر بىر يېزا قىزى ھەۋەس قىلىدىغان قاپ-قارا ئىككى تال ئۆرۈمە چېچىنى كېسىۋەتتى. چۈنكى، تەمىنات-سودا كوپېراتىۋىنىڭ سېتىۋېلىنىدىغان مالالارنىڭ باھاسى يېزىلىدىغان تاختىسىغا ئۇزۇنلۇغى ئىككى چىدىن ئاشىدىغان چاچنىڭ بىر جىڭى ئون يۈەن دەپ ئوچۇق يېزىلغان ئىدى. ماتاۋ خوتۇنىنىڭ چېچىنى سېتىپ، بىر خالتا تاتلىق ياڭيۇ قېتىق كۆتۈرۈپ كەلدى. بۇ يېڭىياچە ئەر-خوتۇن، خۇددى ئۇۋۇسىغا قىشلىق ئوزۇقلۇق يىققان تىنىنغا ئوخشاش، قىشلىق ئوزۇقلۇقنى غەملىۋالدىيۇ، لېكىن بىر يېزا ئايلىنىڭ گۈزەللىكىگە بولغان بىردىن-بىر ئىستىگىدىن، قاپ-قارا ئىككى تال ئۆرۈمە چاچ — ئۆزلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەيدا قىلىدىغان خوشاللىق ۋە مۇھەببەتتىن مەھرۇم بولۇپ قالدى. ھايۋاناتقا خاس ئاشقازان ھەر-كىتىدىن كېيىن، ماتاۋ شياڭلىيەننى قۇچاقلاپ تۇرۇپ يىغلىۋەتتى...

ئېخ، ماتاۋ، ئىزدىگىن! سېنىڭ يوقاتقىنىڭ بەك كۆپ بولۇپ كەتتى، ئېرىشىدىغانغا ئەمدىلا ئېرىشكەن ئىدىڭ. ئەمما ئەمدى سەن ئۇنى تاپالامسەن؟

كىشىلەر ئۆزىنىڭ تەقدىرىگە ئىگە بولالمىغان چاغلىرىدا، ھەمىشە تەقدىرنى ئىگەللەپ تۇرغۇچىنى ئىزدەيدۇ. ماتاۋ مانا ئەمدى بۇنى تېپىۋالدى. ئۇ ئۇچ پادىشالىق دەۋرىدە ئۆتكەن ھېلىقى سەركەردە-

دىن ئاغرىندى: سەن نېمە ئۈچۈن ئەتەي مۇشۇ يەرگە ئات باغلىدىڭ؟ نېمىشقا بىزنىڭ بۇ "ما"① بىلەن ئېيتىشىپ قالدىڭ؟ سەن بىزنىڭ بۇ "ما"نى قايسى يىلغىچە باغلاپ قويىماقچىسەن؟

ئۇمىتسىزلىكتىن نارازىلىققا، نارازىلىقتىن غەزەپلىنىشكە ئۆتكەن ماتاۋ غەزىۋىنى باسالماي، ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى ئىگىلەپ تۇرغۇچى بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشىش قارارىغا كەلدى. ئۇ ھېلىقى تاش مومىنى قومۇرۇپ تاشلىماقچى بولۇپ، ئۇنى پۈتۈن كۈچى بىلەن لىڭشىتىتى، ئۇ تاش بولسا يەرگە يىلتىز تارتىپ كەتكەندەك، مىدىرلاپمۇ قويمايتتى. تەقدىرگە باش ئەككۈسى كەلمىگەن ماتاۋ جانلىق ئىش كۆرۈپ، تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتتى-دە، ئېشىگىنى ئېلىپ كېلىپ بۇ مومىغا تازا چىڭ باغلاپ قويىدى، بۇنىڭ بىلەن گويا ئات باغلايدىغان مومىنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئىناۋىتى چۈشكەنىدەك، ھەتتا سۈپەت ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ، "ئات مومىسى" "ئېشەك مومىسى"غا ئايلىنىپ قالغاندەك بولىدى. مانا قاراڭ، ئۇ ئاستا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى:

سەنمۇ كېلىپ باغلا تورۇق ئېتىڭنى،
مەنمۇ باغلاي يوغان قارا ئېشىگىمنى.
ئىككىمىز تەڭ ئىشلىتەيلى بۇ تاشنى،
ئۇنداق بوزەك چاغلىمىغىن ماتاۋنى!
....

① بۇ يەردە سۆز ئويۇنى قىلىنغان، ماتاۋنىڭ پەملىسى بولغان "ما — 马" ئەينى ۋاقىتتا "ئات"مەنىسىنمۇ بىلدۈرىدۇ. — تەرجىماندىن.

ئۇ نامايىش قىلغاندەك، غىڭشىپ ناخشا ئېيتۇۋېتىپ، بىردىنلا "ئېشەك"نىڭ يېنىدىمۇ "ئات"نىڭ بارلىغىنى①، يەنە كېلىپ ئېشەك بىلەن ئاتنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەمىشە بىر تۇرلۇك يېقىنچىلىق مۇناسىۋەت بارلىغىنى ئويلاپ قالدى-دە، يەنە شۇ زامات ھودۇقۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى. لېكىن ئۇ بىر دەم ئويلۇنۇالغاندىن كېيىن، يەنە ھەيرەتكە كېلىپ، مومىغا مىندى-دە، بىر خىل بەتقىلىق ئىشنى قىلىپ، ئۇنىڭدىن ئۆچىنى ئالغان بولدى. ئاخىرى غالىپلارچە قىيا-پەتتە مومىغا مىنىپ ئولتۇرۇپ، كۆزى بىلەن ئەتراپىنى ئاختۇرۇۋاتقان چاغدا، ئاللىقاچان تۇن پەردىسى چۈشۈپ، ئەتراپ قاراڭغۇلىشىپ قالغان ئىدى.

ــ كىمسەن؟ــ قاراڭغۇدا توۋلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ماتاۋنىڭ كەينى تەرىپىدە بىر ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنگەنىدەك بولدى، ئاۋازىدىن ئۇنىڭ بازار باشقۇرۇشتىكى شادا پاچاق جاۋ ئىكەنلىگىنى بىلگەن ماتاۋنىڭ غۇژۇيدا جۇدۇنى ئۆرلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ مەدىرلىماي ئولتۇرىۋەردى.

كۆچىلۇك قول چىرىغىنىڭ يورۇغى ماتاۋنىڭ يۈزىگە، ئاندىن ئېشەككە چۈشتى، بۇنىڭدىن ئۇركۈپ كەتكەن ئېشەك چىچاڭشىپ قويدى. بۇ بىر ئېشەك ئوغرىسىمۇ نەمە، دەپ ئويلىغان شادا پاچاق جاۋ ئىنتىك مېگىپ كېلىپ، قاتتىق ئاۋاز بىلەن سورىدى:

ــ نەمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

---

① بۇ يەردىمۇ سۆز ئويۇنى قىلىنغان، خەنزۇچىدا "ئېشەك ــ驴" دىگەن خەتنىڭ يېنىدا "ئات"نى بىلدۈرىدىغان "马" دىگەن خەت بولىدۇ. ــ تەرجىماندىن.

چىدىيالماي يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتكەن ماتاۋ ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

ــ نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ مەن خاسىگىمنى ئىزدەۋاتىمەن، سەن ئون يىلنىڭ ئالدىدا ئېلىپ كەتكەن هېلىقى خاسىگنى ئىزدەۋاتىمەن!ــ ئۇ يەنە مەن ئايالىمنىڭ چېچىنى ئىزدەۋاتىمەن، هەي قاپ ـ قارا چاچ، كەلمەسكە كەتكەن چاچ، سەن نەدە؟ مەن سېنى ئۆمۈر بويى ئىزدەيمەن، مەن سېنىڭ مۇھەببىتىڭنى پۈتۈن ئۆمرۈمدىمۇ ياندۇرۇپ بولالمايمەن!، دېمەكچى ئىدى. لېكىن يىغلاپ تاشلىدى، ئۇ شادا پاچاق جاۋغا دېۋەيلەپ تۇرۇپ ۋاقىرىدى:ــ سەن تۆۋلە، تۆۋلە!

شادا پاچاق جاۋ چۆچۈپ تۇرۇپ قالدى. ئىككى يىلدىن بېرى كىشىلەر هە دەپ "ئۆتۈپ كەتكەن كونا هىساپنى قىلىش" ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ كېلىۋەرگەچكە، ئۇ دەككە ـ دۈككە ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ بۇ ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ هېلىقى مومىغا چىقىرىپ تۇرغۇزۇپ قويغان ماتاۋ ئىكەنلىگىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، دەرهال چىرايلىق گەپ قىلىشقا باشلىدى:

ــ ئۈكام، مېنىڭ شۇ گۈنايىمنى كەچۈرگىن، هۆكۈمەتنىڭ نېنىنى يىگەن ئادەم هۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە ئەگىشىپ ماڭمىسا بولمايدىكەن. ئەمدى سەن يەنە خاسىڭ ساتقىلى كېلىدىغان بولساڭ، بۇ يەردە جاۋ ئاكاڭنىڭ بارلىغىنى ئۈنتۇما، بىزنىڭ بازار باشقۇرۇشقا كېلىپ ئولتۇرۇپ كېتىشنى ئۈنتۇپ قالما!

شور پىشانە ماتاۋ ئۈندىق باغرى قاتتىق ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. بۇ گەپلەر بىلەن ئۈنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، جاۋ ئاكىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. تارىختىكى ئاداۋەت بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا تۇمانداك

تارقىلىپ، يوقاپ كەتتى، ئەمما رىيال بەختسىزلىك ئۇنىڭ يۈرىگىنى مۇجۇيتتى:

ــ جاۋ ئاكا، سائا راست گېپىمنى قىلسام، مەن بەكمۇ بىجىمبوش ئىكەنمەن، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن خاسىڭ ساتقان پۇلنى چۈشۈرۈپ قويدۇم!

ــ ھىم، ئۇنداق بولسا، بۇ يەردە نېمە ھاڭۋېقىپ يۈرسەن؟ــ جاۋ ئاكا ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلىپ، ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى ۋە قول چىرىغىنى ماتاۋغا بەردى،ــ قاراڭغۇ ۋە ئادەم ئاز چاغدا، ئىتتىك-ئىتتىك ئىزدەپ باقىمەن، ئىتتىك بولغىن!

ئىزدە ماتاۋ، ئۆتكەننى ئۇنتۇپ، بۇگۈنىنى ئىزدە!

موما بار يەردىن ئاشلىق پونكىتىغىچە بولغان ئارىلىقىلا قالغان ئىدى. ماتاۋ بىر قولىدا ئېشىگىنى يېتىلەپ، بىر قولىدا قول چىرىغىنى تۇتۇپ، يولنىڭ ھەچېيىرىنى قويماي دىگۈدەك ئاختۇردى، ئوت-چۆپلەرنىڭ ئارىسىنى ۋە كاللەك پۇلنىڭ يوشۇرۇنۇپ قېلىشى ئېھتىمال بولغان يەرنىڭ ھەممىسىنى قولى بىلەن مالتىلاپ كۆردى. لېكىن ئۇ ئاشلىق پونكىتىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئاخىرقى ھېساپتا ئىزدەپ تاپقىنى يەنە بىر قېتىملىق ئاچچىق خاتىرىلا بولدى.

ئۇ، ماتاۋ كۆپچىلىك ئالدىدا موما ئۇستىدە سازايى قىلىنىپ ئۇچىنچى يىلى بولغان ئىش ئىدى، شۇ يىلى ماتاۋنىڭ ئايىلى بىر قىز تۇغدى. ئۇ بوۋاق دادىسىغا ئوخشاش زىرەك، ئانىسىغا ئوخشاش چىرايلىق ئىدى ۋە ھە دەپ ئۆزۈق ئىلەپ يىغلاپ تۇراتتى. شۇ يىلى ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق بولۇپ كەتكەنلىگى سەۋىبىدىن، قۇمئۆڭ ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ ئەزالىرىغا كىشى بېشىغا ئوتتۇرا

هساپ بىلەن ئون نەچچە باشتىن كۆممىقوناق تەگدى. تۈزلەڭلىكتە ئۆلكە يېرى بار باي دۆيلەر ئاشلىق پونكىتىغا ئاشلىق سېتىپ بېرىش-كە كەلگەندە، بىر قولىغا خمىيۇى ئوغۇتنىڭ سۈلىياۋ خالتىسىنى، يەنە بىر قولىغا بىر كۆتمەك سۈپۈرگىنى ئالغان ماتاۋ تارتىنچاقلىق بىلەن ئاشلىق پونكىتى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ئاچلىقتىن سارغىيىپ كەتكەن كۆزلىرى ئاشلىق تاغارلىرىغا تىكىلگەن ئىدى، تېشىلىپ قالغان بىرەر تاغارنى كۆرسە، ئۇقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، هېلىقى كۆتمەك سۈپۈرگە بىلەن سۈپۈرۈپ، قولىي بىلەن تېرىپ يۇرۇپ، چېچىلىپ كەتكەن ئاشلىقلارنى توپا بىلەن قوشۇپ سۈلياۋ خالتىغا سالاتتى. ئۇنىڭ قۇلىغىغا قانچىلىك ئاھانەتلىك سۆزلەر ئىشتىلىدى-هە! لېكىن بۇ ماتاۋ هېلىقى موما ئوستىدە قەددىنى تىك تۇتۇپ تۇرۇپ نۇتۇق سۆزلىگەن ماتاۋ ئەمەس ئىدى. ئۇ كىشى-لەرگە يېلىنىش نەزىرىدە غېرىپ-غۇرۇالارچە قارايتتى، قورقۇنچاق-لىق هەم زىرەكلىك بىلەن ئادەملەر ۋە هارۋىلار ئارىسىدا مۆكىدەك ئۆتۈپ يۇرۇپ، هەر بىر پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيتتى. ئۇ گىرىنىڭ يېنىدا ئاشلىقىنىڭ بەك كۆپ چېچىلىپ قالىدىغانلىغىنى كۆردى، لېكىن گىرگە قارايدىغان ۋاڭ بوۋايىنىڭ قويۇق قارا قاشلىرىدىن ئەيمىنىپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئاچلىق دەستىدىن ئۇ، جېنىنى تىكىپ قويۇشقا مەجبۇر ئىدى. ئۇ چاشقانغا ئوخشاش چېپىپ يۇرۇپ، مېڭىۋاتقان كىشىلەرنىڭ پۇتلىرى ئارىسىدىن مەيىنەت قوللىرىنى ئۇزىتىپ، قوناقلارنى ئاچكۆزلۈك بىلەن سۈپۈرۈپ، قولى بىلەن تېرىپ، هىچنىمىگە قارىماي خالتىغا سالاتتى. ئاخىر بۇ ئوغرىنى كۆرۈپ قالغان ۋاڭ بوۋاي غاچچىدا سۈپۈرگىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە بىرنى سالماقچى بولۇۋىدى، ئۇ شارتتىدا ئۆزىنى

چەتكە ئالدى-دە، خالتىسىنى ئېلىپ، خۇددى ئۇركىگەن توشقاندەك بەدەر قاچىتى. سۈپۈرگە خۇددى ئاسماندىن ئېتىلغان راكېتىغا ئوخشاش ئۇچۇپ كېلىپ، دەل ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى، بۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن پاراققىدا كۈلۈشۈپ كەتتى. "راكېتا" يەنە ئېتىلدى، بۇ بايا ئۇنىڭ قاچمەن دەپ چۈشۈرۈپ قويغان بىر پاي كەشى ئىدى، بۇمۇ كېلىپ نىشانغا تەكىكەچكە، كۆپچىلىك يەنە قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. ئۇ بېشىنى سىلاپ، كەشنى ئېلىپ، توپا ئارىلاش يېرىم خالتا قوناقنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ، كۆڭلى بۇزۇلغان ۋە خورلانغان ھالدا يىغلىۋەتتى. "ئۇنچىۋالا بوزەك ئەتمەگىلار!—دىدى ئۇ، ئۇنىڭ كۆزىدىن توپا باسقان يۇزىنى بويلاپ ياش تۆكۈلدى،—مەن ھەمنىڭ مۇنداق كەمبەغەل ئۆتمەسمەن، ماگىمۇ تاغاردا ئاشلىق ئېلىپ كېلىپ گىرگە سالدىغان، تۆھپە قىلدىغان كۇن كېلەر!"

ھەي ماتاۋ، يىغلىماي بېرىپ ئۆزەڭنىڭ غۇرۇرىنى تاپقىن!

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ھېلىقى يىگەن سۈپۈرگىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش نىيىتىدە، خاسكىنىڭ باھاسىنى ئىنچىكە ھىساپلاپ، باشقىدىن زىرەكلىشىپ كەتكەن ۋە ھاياتىي كۈچكە تولغان ماتاۋ ئىككى تاغار خاسەك ئارتىلغان ئېشىگىنى ھەيدەپ ئاشلىق پونكىتىغا كەلگەن ئىدى. قۇمئۆي ئىشلەپچىقىرىش دۇيى ياغلىق زىرائەتلەرنى سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ بولغان ئىدى. نورمىدىن ئاشۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن قىسمىنىڭ باھاسى ئەللىك پىرسەنت ئۆستۈرۈلدۇ، دىگەن يېڭى سىياسەت بويىچە، بىر جىڭ خاسكىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى بەش مو تۆت پۇڭغا چىققان ئىدى. ئاشلىق پونكىتى قارىغۇ بازارچىلارنىڭ خاسكىنى بۇ يەردىن ئەرزان

سېتىۋېلىپ، باشقا يەرگە ئېپىبېرىپ قىممەت سېتىشنى چەكلەش ئۈچۈن يەنە كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش كەسپىنىمۇ يولغا قويىدى، بۇنىڭ بىلەن بىر جىڭ خاسكىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى ئالتە موچەنگە ئۆستۈرۈلدى، بۇ ئەركىن بازاردىكىدىن ئىككى پۈكلا تۆۋەن ئىدى. ماتاۋ شياڭلىيەن بىلەن، بىز بۇ نورمىدىن ئاشقان ئىككى يۈز جىڭ خاسكىنى ئەركىن بازاردا ساتمىغان بولساق، ئاران تۆت كوي ئارتۇق ساتالايدىكەنمىز، لېكىن بۇنداق قىلغاندا خېرىدارغا خوشامەت قىلىشقا، تالىشىپ سودىلىشىشقا، ئاۋال يىگۈزۈپ بېقىپ ئاندىن سېتىشقا توغرا كېلىدۇ، بۇ "ۋاقتىنى كەيىنكە سوزۇش ھەقىقى"غە "ئاغزىنى ئۈپرىتىش ھەققى" قوشۇلسا، تۆت كويدىن ئېشىپ كېتىدۇ، ئۇنداق قىلىپ ئىشنى ئاۋۇتمايلى، ۋاڭ بوۋاي جىگلاپ بەرسىلا بولار، دەپ مەسلىھەت قىلىشتى.

ــ ھەي گىرچى!ــ خاسىڭ ساتقۇچىلارنىڭ قاتارىدا تۇرغان ماتاۋ ئۆزىنىڭ بۇرنىغا نوقۇپ تۇرۇپ توۋلىدى،ــ مېنى تونۇدۇڭمۇ؟

ــ ئۇكا، سەن...،ــ ۋاڭ بوۋاي ئەسلەشكە باشلىدى.

ــ ئېسىڭدە قالماپتۇ ـ دە!ــ دىدى ماتاۋ يەنە ئۆزىنىڭ بېشىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ،ــ ھېلىقى بىر يىلى سەن ئاتقان سۇپۇرگە مانا مۇشۇ يەرگە تەككەن. سەن، ئاكا، خېلى چەنلەپ ئاتالايدىكەنسەن! ۋاڭ بوۋاي ئېسىگە ئالدى. ئۇ قېشىنى كۆتىرىپ كۈلۈپ قويۇپ:

ــ سېنىڭ تاغاردا ئاشلىق ئېلىپ كېلىشىڭنى كۈتۈۋېرىپ، بېشىم ئاقىرىپ كەتتى!ــ دىدى.

ــ مانا ئەمەسمۇ!ــ دىدى ماتاۋ تاغارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ،ــ ئاكا، بۇ قېتىم سەن مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىدىغان بولدۇڭ ـ دە!

ــ بولىدۇ، گىرى دىگەن بۇ نەرسە ئاداۋەت ساقلىمايدۇ،ــ دىدى

ۋاڭ بوۋاي، ــ ئۇكام، سېنىڭ بەختىڭ بار ئىكەن، يېڭى بەلگىلىمە-لەرگە ئۇلىگۈرۈپسەن، بۇ ئىككى تاغار خاسىگىدىن ئاز دېگەندەمۇ ئەللىك ـ ئاتمىش كوي كىرىم قىلسەن!

خاسىڭ ساتقۇچىلارنىڭ قاتارىدا تۇرۇپ قالتىس خوشال بولۇپ كەتكەن ماتاۋنىڭ بىردىنلا دىمىغى ئېچىشقانىدەك بولىدى ـ دە، كۆزىنىڭ چاناقلىرى نەملىشىپ، ئىختىيارسىز ھالدا تەسىرلىنىپ كەتتى. ئۇ ھەمىدىن ئاۋال شياڭلىيەنىنى ئويلىدى: ئۇنىڭ ماڭا ياتلىق بولۇپ كەلگىنىگە مانا ئون يىلدىن ئاشاي دەپ قېلىپتۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭغا قانچىلىك كۆيۈندۈم؟ مەن ئۇنىڭغا بىرەر چاغا چاغلىق نەرسە ئېلىپ بەردىممۇ؟ بىرنەچچە كۈن بولسىمۇ ئۇنىڭغا ياخشى كۈن كۆرسىتەلىدىممۇ؟ لېكىن بىزنىڭ شياڭلىيەن ئاغرىنىشىنى بىلمەيدۇ، چېچىنى كېسىپ بېرىشنىلا بىلىدۇ، كېسىپ بېرىدىغان چېچى قالمىغاندا، يېغلاشنىلا بىلىدۇ. ئېخ، شياڭلىيەن، سەن نېمىشقا مېنىڭ يۈزۈمگە بىر ـ ئىككى شاپىلاق سالمايسەن؟ تۇڤىي، سەنمۇ ئۆزەڭنى ئەركىشى دەپ يۈرۈپسەن، دېگەن بولساڭمۇ كۆڭلۈم سەل ئارام تاپاتتى! بىزنىڭ قىزىمىز بىرەر كۈنلۈك بولسىمۇ بەخت دېگەن نېمىنى كۆردىممۇ؟ ئۇ يەتتە ياشقا كىرگىچە بىرەر گۈلىلۈك كىيىمىمۇ كىيىپ باقمىدى، بولۇمسىز يەردە ئۆسكەن مايسىدەك، قاچانلا قارىسا كېسەل، مەنمۇ دادا بولۇپ قېلىپتىمەن تېخى!

شۇنداق قىلىپ، ماتاۋ قولىغا كىرىش ئالدىدا تۇرغان "ئاز بولمىغان" كىرىمىنى قانداق يەرلەرگە ئىشلىتىشنى ئويلاپ قويىدى. ئەتە ئۇ يېڭى چاپان كىيگەن ۋە يۈز مېيى سۈرتكەن خوتۇنى بىلەن قىزىنى ئېلىپ، ئون نەچچە جىلىك ئېغىرلىقتىكى سوغىنى كۆتىرىپ، قېينىئاتىسىنىڭ ئاتمىش ياشقا كىرگەنلىگىنى مۇبارەكلەپ بارىدىغان بولدى.

شۇ چاغدا ئۇ ناھىيىدىكى ئىشچى باجىسى بىلەن تەڭلىشىپ، ھەقىقى ئىشچى ـ دېخانلار ئىتتىپاقىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ. خۇلۇم ـ خوشنىلار كۆرۈپ قويسۇنكى، بىزدەك دېخانمۇ ھېچكىمدىن قېلىشمايمىز، مېنى كۆيۈغۇل قىلىپ تاللىۋالغان قېينىئاتامنىڭمۇ كۆزى بار ئىكەن!

لېكىن ھازىر بولسا بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆپۈكىكە ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى.

بۇ بىر قېتىملىق ئېچىنىشلىق ئىزدەش بولدى. ئۇ قولىدىن كەتكەن بايلىقنىڭ ۋە قولىدىن كەتكەن گۈزەل ئارزۇسىنى تاپالماي، ئۆتۈپ كەتكەن قايغۇ بىلەن ھازىرقى بەختسىزلىكنىلا تاپتى. شۇنداق، ماتاۋ چۈشۈپ قالدى. بەختسىز ماتاۋ ھېلىقى خوشال ماتاۋنى تاپالمىدى.

ئۆزەڭنى ئەمگەك ئىچىدىن ئىزدىگىن، ماتاۋ! سېنىڭ ۋىجدىڭ ئەمما مىختا بەستىكىدە قانچە ئىشلەتسەڭمۇ تۈگمەيدىغان كۈچ بار، ھاياتىكىدىكى ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يوللار ھېچقاچان سېنى جاپا ـ مۇشەقـ قەت بىلەن قارشىلىشىدىغان شىجائەتتىن مەھرۇم قىلىپ قويمىدى. تېزدىن روھلىنىپ، ئۆزەڭنىڭ گۈزەل كەلگۈسىنى ئەمگەك ئىچىدىن ئىزدىگىن!

لېكىن، ماتاۋ بۇ يىل قولىدىن بېرىپ قويغانىنى كېلەر يىلى ئۇندۇـ رۇۋالغىلى بولارمۇ؟ خاسىڭنى قۇمئۆي كەنتىدە ماكانلاشتۇرغان، ئەزالارنى يەر بىلەن ئاغىنە قىلغان، ئەمگەكنى بەخت بىلەن تۇققان قىلغان، دېخانلارنىڭ تەربىنى جىڭغا ئولتۇرىدىغان قىلغان بۇ سىياسەت ئۆزگىرىپمۇ كېتەرمۇ؟ بۇ كەنتتىن ئۆتسە باشقا دۇكانمۇ بارمىدۇ؟ دېگەن ئويلار بىلەن ئاشلىق پونكىتىنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسىغا يۆلەنـ گىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى، ئۇ قولىدىن كەتكەن پۇلىنىڭ قايغۇسىنى

بىر دەملىك بولسىمۇ ئەستىن چىقاردى، لېكىن تەرنىڭ بەدىلىگە بەختكە ئېرىشكىلى بولىدىغان كۈنلەر يەنە بولارمۇ، بولماسمۇ دەپ تەشۋىشلىنەتتى. ئۇ بۇنداق بەختكە ئېرىشكىلى بولىدىغان-بولمايدىغانلىغىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن، ئاشلىق پونكىتى ئالدىدىكى چىراقنىڭ يورۇغىدا هېلىقى بىردىن-بىر قېلىپ قالغان بەش پۇڭلۇق تەڭگە پۇلنى چىقىرىپ، قېنى بۇنى بىر تاشلاپ باقاي، بەش يۈلتۇز بار تەرىپى ئۈستىگە قاراپ چۈشسە، ئۇ چاغدا بەخت يۈلتۇزى چاقنىغان، تازا ئامتىم كەلگەن بولىدۇ، دەپ ئويلىدى. هەي جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت گىربىي ئۈستىدىكى خەلققە ۋەكىللىك قىلىدىغان نۇرلۇق يۈلتۇزلار، خەلقىمىز ئېچىدىكى بۇ بەختسىز دېخانىنى قانات ئاستىڭغا ئالساڭچۇ!

ئۇ ئىخلاسمەنلىك بىلەن بەش پۇڭلۇق تەڭگە پۇلنى ئىگىز كۆتۈرۈپ، يەرگە تاشلىۋىدى، ئۇ پۇل "چاق" قىلىپ يەرگە چۈشۈپ، بىر-ئىككى قېتىم قاڭقىپ ئۆرلىدى-دە، ئاندىن سېمونت يولدا جىرىڭلىغىنچە غىلدىرلاپ بېرىپ توختىدى. ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە قانداق هۆكۈم چىقىرىلىدىغانلىغىنى بىلىشكە ئالدىرىغان ماتاۋ كۆزلىرىنى يوغان ئاچقىنىچە تەڭگە پۇلغا ئەگىشىپ يەردە ئۆمىلەيتتى...

— هۆ بېشىنى يەيدىغان! — قاراڭغۇدا بىر ئايالنىڭ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ماتاۋ داڭقېتىپ قالدى، بۇ شياڭلىيەننىڭ ئاۋازى ئىدى.

— ئەنسىرەپ ئادەمنىڭ جېنى چىقىپ قالاي دەۋاتسا، بۇ يەردە ئىتنى دوراپ ئۆمىلەپ يۈرگىنىڭنى!

شياڭلىيەن قاراڭغۇلۇقتىن چىراقنىڭ ئاستىغا كەلدى. بۇ بالدۇر يېتىپ كەلگەن سولغۇنلۇقتىن چىرايلىقلىغى تېخى پۈتۈنلەي يوقاپ

كەتمىگەن زىلۇا بوي بىر ئايال ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە ئاشلىق پونكىتىدىكى ۋاڭ بوۋاي تۇراتتى.

ــ هوي ئۇكام، ــ دىدى ۋاڭ بوۋاي ماتاۋنىڭ بۇرنىغا قولىنى توقۇپ تۇرۇپ تەنبىھ بېرىپ، ــ سەن ھەرقانچە چوڭ باي بولۇپ كەتسەڭمۇ پۇلنى چېچىۋەتمەسلىگىڭ كېرەك ئىدى! پۇلنى چۈشۈرۈپ قويغان ھالەتتىمۇ ئۆيگە قايتمىغىنىڭ بولمىغان ئىش. ئازگال، قۇدۇقلارنى ئىزدىتىپ، پۇتۇن ئائىلىنى بىسىرەمجان قىلىۋەتتىڭ!

ــ نېمە بولدى؟ ــ ماتاۋ ھەيران قالدى.

ــ نېمە بولدى؟ قورقمىسىدىن جان چىقاي دىدى! ــ دىدى كۆزىنىڭ جىيەكلىرى قىزارغان شياڭلىيەن، ــ ئىتتىك ۋاڭ تاغامغا رەھمەت دەڭ، سىز پۇلنى ئاشلىق پونكىتىدا پۈكەيىنىڭ ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويغانكەنسىز، ھېلىمۇ ياخشى، ۋاڭ تاغام تېپىۋاپتىكەن، تالونغا يېزىلغان ئادرېس بويىچە ئىزدەپ، پۇلنى بىزنىڭ ئۆيگە ئېلىپ كېلىپتۇ!

ــ ھە! ــ بۇ كۆتۈلمىگەن خۇشخەۋەردىن ھاياجانلانغان ماتاۋ ئاغزىنى ئاچقىنىچە بىر ھازا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، ۋاڭ بوۋاينىڭ قولىغا مەھكەم ئېسىلدى، ــ ۋاڭ تاغا، ئۇ پۇلنىڭ يېرىمىنى سىزگە بېرەي!

ــ ھىم، بۇنداقمۇ گەپ بولامدۇ! ــ دىدى ۋاڭ بوۋاي ماتاۋغا يەنە تەنبىھ بېرىپ، ــ بۇنىڭدىن كېيىن تۇرمۇش كەچۈرۈشىڭ ئۇگەنىسەڭ بولغۇدەك، ساڭا ئوخشاش دىققەتسىزلىك قىلىپ پۇلنى كۆرگەنلا يەرگە چۈشۈرۈپ قويىدىغان ئادەم دىخانلارغا ياخشى كۈن ئېلىپ كەلگەن سىياسەتكە يۈز كېلەلمەيدۇ!

ــ بۇ گەپنى ئۆمۈر بويى ئېسىمدىن چىقارمايمەن! ــ دىدى

هایاجانلانغان ماتاؤ،ـــ لېكىن پۇلنى ئالمىسىڭىز بولمايدۇ، ئەگەر بۇ پۇلنى ئېلىش مۇڭاپىق ئەمەس دەپ قارىسىڭىز، رەھبەرلىككە ئېيتىپ بېرىپ، قۇمۈڭي ئىشلەپچىقىرىش دۇيىدىكى بىجىمبوش گۇڭشې ئەزاسى ماتاؤ رەھبەرلىكتىن بىر نەرسە سېتىۋالىدىكەن دەڭ.

ـــ نىمە ئالماقچى؟!

ـــ ئۇزگەرمەس سىياسەتنى، بىزدەك دىخانلارغا كۆيۈنىدىغان سىياسەتنى...ۋاڭ تاغا، راست شۇنداق!ـــ بىردىنلا گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ، گېپىنى قىلالمىغان ماتاؤنىڭ كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياش ئېقىشقا باشلىدى.

ـــ خاتىرجەم بول!ـــ ۋاڭ بوۋاي پىشقەدەملەرچە قىياپەتتە تولۇق پەلسەپىۋى پۇراقتا ئىگە خۇلاسە چىقاردى،ـــ مېنىڭچە، سەن باشقا ھېچ نەرسە ئالماي، دەرھال بېرىپ بىر پورتمال ئالغىن، بەلباقتا بېكىتىۋالىدىغان، قۇلۇبى بار، يېڭى پوسۇندىكى پورتمالدىن ئالغىن. سەن بۇ سەۋەنلىكنى پورتمىلىك بولمىغانلىقتىن سادىر قىلىپ قويدۇڭ، ئۇقتۇڭمۇ؟

بۇ قالتىس خۇلاسىدىن بىردىنلا ماتاؤنىڭ دىلى يورۇپ كەتتى. ئۇ ئۆزىدىن ئاغرىنىشقا باشلىدى: ھەي، بىچىقىم ماتاؤ، نېمىشقا سېنىڭ بىرەر پورتمىلىك يوق؟ سەن ئوتتۇز نەچچە ياشقا كىرگەن ئادەم تۇرۇقلۇق نېمىشقا بىرەر پورتمال ئېلىشنىمۇ ئويلاپ باقمىدىڭ؟ مانا بۇنىڭ ئۆزى بۇ قېتىمقى پۇلنى چۇشۇرۇپ قويۇش بىر بىخەستە ئادەمنىڭ تاسادىپى سادىر قىلغان سەۋەنلىگى ئىكەنلىگىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ نېمىدىن ساۋاق ئېلىش لازىملىغىنىمۇ بەش قولدەك بىلۇۋالدى.

ماتاؤ ئېشىگىنى ھەيدەپ، شياڭلىيەن بىلەن يانمۇ-يان مېڭىپ

قۇمۇي كەنتىگە قارام كېتىۋاتقاندا، يەنە يېگىۋاشتىن شوخ، تېتىك ۋە خوشال ماتاۋغا ئايلاندى. ماتاۋ قولىدىن كەتكەن بايلىغىنى تېپىۋالدى، چۈشۈرۈپ قويغان ئىلگىرىكى ماتاۋنىمۇ تېپىۋالدى. ھېلىقى نەتىجىسى چىقماي قالغان بەش پۈتلۈق تەنگە پۇل ئاللقاچان ئۇنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتتى.

كېچىنىڭ قارىغۇسىدا، ماتاۋ بىردىنلا شياڭلىيەنىنى بىلىدىن قۇچاقلاپ، قىزغىن ۋە ئۆزگىچە مۇھەببەت ئىزھار قىلىپ:

ــ شياڭلىيەن، ئادەمدە پورتمال بولۇشى لازىملىغىنى بىلمىگەنلىگىم ئۈچۈن مېنى بىر-ئىككىنى ئۇرۇپ قويغىنا، ئۇرە! ئۇرساڭچۇ!ــ دىدى. ئۇ شياڭلىيەننىڭ ياشتىن نەملەشكەن يۈزىنى ئۆزىنىڭ مۇرسىگە قويۇپ تۇرغانلىغىنى بىلگەندىن كېيىن، پەس ئاۋازدا دىدى:

ــ شياڭلىيەن، ئەمسە بىر كۆلۈپ بەرگىن، بىزمۇ بىر پورتمالغا ئىگە بولارمىز، ۋاقتى بولۇپ قالدى!

1981 ـ يىل ئىيۇن، پايتەخت.

(«1981 ـ يىللىق ‹بېيجىڭ ئەدەبىياتى›دا ئېلان قىلىنغان ھېكايىلەردىن تالانما»دىن تەرجىمە قىلىندى.)

تەرجىمە قىلغۇچى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تەرجىمە مۇھەررىرى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

قېلىن قارنى دەسسەپ ئۆتكەنده

مالچىنخۇ (موڭغۇل)

باهار بايرىمى كەلمەيلا ھاۋا بۆلەكچىلا ئىسسىپ كەتتى، قار-مۇزلار ئېرىپ، دالدىكى يولىلار خۇددى ھېلىلا يامغۇر يېغىپ پاتقاق بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئالەمنى بىر ئالغان نەم ھاۋا ۋە تۇپراقنىڭ نەم پۇراقلىرى كىشىنىڭ مەسلىگىنى كەلتۈرەتتى. باهار پەرىسىنىڭ قۇتلۇق قەدىمىنىڭ بىزنىڭ بۇ چېگرا رايونىمىزغا بۇندىق بۇرۇنلا يېتىپ كېلىشى ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان ئەھۋال ئىدى.

ئۇرۇش يىللىرىدىكى بىر كونا باشلىغىم بۇ شەھەردە مەن بىلەن بىللە ياشايتتى، بىراق ئىككىلىمىز يىل بويى خىزمەت بىلەن بەنت بولۇپ كېتىپ، بىرەر قېتىم بىر يەردە ئولتۇرۇپ ئاز-تولا مۇڭدىشالمايلا كەلگەن ئىدۇق. بولۇپمۇ مېنىڭ بۇ كونا باشلىغىم ئۆز ۋاقتىدا ئۇرۇش دېسە جېنىنى تىكىپ قويىدىغان ئادەم ئىدى، دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىن خىزمەت دېسىلا يەنە ئۆزىنى ئۇنتۇپ ئىشلەيتتى، ئۇنى ئۆمۈر بويى خەلق ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن ئىشلىدى، دېسەكمۇ ئوشۇق كەتكەن بولمايتتى. لېكىن، مانا مۇشۇنداق بىر ئادەممۇ بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى، يوقلاڭ بەتنامىلار

بىلەن بىرقانچە يىل تۇرمىدە يېتىپ چىققان ئىدى. ئۇنىڭ تۇرمىدىن چىققان ۋاقتى دەل باھار بايرىمىغا توغرا كەلدى، شۇ ئايەم كۈنى ئەتىگەندىلا ئۇنىڭ ئايمىنى مۇبارەكلەش ئۈچۈن، ئەملىيەتتە تۇرمىدىن قايتىپ چىقاچقا ئۇنىڭدىن ھال سوراش ئۈچۈن ئۆيىگە بارغان ئىدىم، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشالمىدىم. ئۇقسام بايرامنى چارۋىچىلار بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چارۋىچىلىق رايونلىرىغا كېتىپتۇ. ئۇ چاغدا ئۇ قايتىدىن چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىغىغا تەينىلەنگەن ئىكەن. ئۆز خەلقىدىن نەچچە يىللاپ ئايرىلىپ قالغان بىر پىشقەدەم جەڭچىنىڭ تۇرمىدىن چىققان ھامان خەلق ئاممىسى ئارىسىغا بېرىپ، باھار بايرىمىنى ئۇلار بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشكە ئالدىراشتەك سەمىمى ھەم قىزغىن قەلبىنى مەن تولۇق چۈشىنەتتىم.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇدا ئۈچ يىل ھەر باھار بايرىمىدا ئۇنىڭ ئۆيىگە پەتىگە باردىم، بىراق ئۇ يەنىلا چارۋىچىلار ئارىسىغا كەتكەن ئىدى. ھەربى رايوننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان ئۇنىڭ ئېرى ھەر قېتىمدا مۇرىسىنى چىقىرىپ ماڭا چاخچاق قىلىپ: ــ مەن بىر گېنېرال بولغىنىم بىلەن، ھەر يىلى باھار بايرىمىدا ئۇنىڭغا دىجۇرنىلىق قىلىمەن ئەمەسمۇ، ئامال قانچە! ــ دەيتتى.

بۇ يىل مەن بۇ پىشقەدەم گېنېرالنىڭ كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا بۇ گەپلەرنى يەنە تەكرارلىماسلىقى ئۈچۈن، بۇرۇنراق ئۇنىڭ ئۆيىگە پەتە ئۇقۇغلى بارسام، چوقۇم ئۇچرىشالايمەنغۇ دەپ، ھارپا كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدىم.

مەن پاتقاق يولدا كېتىۋېتىپ، بۇ پىشقەدەم باشلىغىمنىڭ ئاجايىپ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئىختىيارسىز ئەسلەپ كەتتىم. پايانسىز

يايلاقنى پاتقاق بېسىپ كەتكەن، خەلق ئازاپ-ئوقۇبەت ئىچىدە تىركىشۋاتقان ئاشۇ يىللاردا، بۇ كونا باشلىغىمىز يايلاقتىكى داڭدار ئايال قەھرىمان ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا يىگىرمە يەتتە ياشقا كىرگەن بولۇپ، ئۇچىسىغا قىزىل موگۇلچە چامچا، پۇتىغا قىزىل ئۆتۈك كىيەتتى، ئاستىدا تورۇق ئات بولۇپ، باشتىن-ئاياق قىزىل رەڭدە ياسىنىپ، ئىسمى جىسمىغا لايىق قىزىل سىلكىنىك ئۆزى بولغان ئىدى. ئۇ باتۇر، قەھرىلىك بولۇپ، ئىككى قولىغا ئىككى تاپانچا ئېلىپ، زاپاس ئات ئەگەشتۇرۇپ، بىر ئىسكادىرون ئاتلىق ئەسكەرگە قوماندانلىق قىلاتتى. بۇ ئىسكادىرون چېگرا رايونلاردا چېپىپ يۈرۈپ، قالتىس خىزمەت كۆرسەتكەن ئىدى...

قىزىل سىلكىنىك ئىسمى خۇڭگىر ئىدى. ئۇ چاغدا مەن ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن، بويۇم سىلتىقچىمۇ يوق بىر بالا بولۇپ، ئۇنىڭغا خەۋەرچى بولغان ئىدىم.

مانا ھايت-ھۇيت دىگىچە ئوتتۇز نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، ھازىر يېشىم ئەللىكە يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ، بىراق مەن بۇ كونا باشلىغىمنىك ئالدىدا، ئۆزەمنى مەڭگۈ ياش بالا ھىساپلايىمەن. مەن بۇ قېتىم يەنىلا بىر جەڭچى ئۆزىنىك قوماندانى بىلەن كۆرۈشكىلى ماڭغاندىكى ھاياجان ئىچىدە، يولداش خۇڭگىرنىك ئىشىك ئالدىغا يېتىپ كەلدىم.

دەل مۇشۇ چاغدا "بېيجىك" ماركىلىق بىر جىپ قورادىن چىقىپ كەلدى. مەن بىردىنلا ماشىنا ھەيدىگۈچىنىك دەل يولداش خۇڭگىر ئىكەنلىگىنى تونۇپ قالدىم. ئۇمۇ مېنى تونۇغاندەك قىلىپ، دەرھال ماشىنىنى توختىتىپ، ماشىنىدىن چۈشتى.

ئۇ ئۇچىسىغا خۇرۇم چاپان، پۇتىغا قارا ئۆتۈك كىيگەن ئىدى، كىيىنىشى بىرئاز لیوتچىكلارغا ئوخشاپ كېتەتتى، ئۇنىڭ سۆزى شۇ يىللاردىكىدىن قالمىغاندەك قىلاتتى، ئەگەر ئۇنىڭ بېشىدىكى ئاق چاچلار بولمىغان بولسا، بۇ يىللارنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىگى كىمنىڭمۇ ئېسىغا كەلسۇن؟

مەن ئىتتىك بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۇم:

ــ سىز يەنىلا بۇرۇنقىدەك سۈرلۈك تۇرۇپسىز، ئەپسۇسكى هېلىقى تورۇق ئېتىگىز كەم بولۇپ قېلىپتۇ ــ دە، سلىڭم! ــ دېدىم مەن چاخچاق ئارىلاش.

ئۇ سەل ــ پەل كۈلۈمسىرەپ قويدى:

ــ ئاشۇ تورۇق ئات بۇگۈنگىچە بولسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا مىنەلمەيتتىم، هازىر مەن بەكلا نازۇكلىشىپ كەتتىم، هېلىغۇ ئات مىنىش ئىكەن، جېپتا ئولتۇرسامۇ بېلىم ئاغرىيدىغان بولۇپ قالدى، كاساپەت! ــ دېدى. ئۇنىڭ ئاۋازى سەل تىترىگەندەك تۇيۇلاتتى.

بۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئۇرۇش يىللىرىدا ئىككى قېتىم يارىلانغانلىغىنى، بولۇپمۇ نەچچە يىل ئىلگىرى تۇرمىدە ئۇنىڭ بەل ئومۇرۇتقىسىنىڭ ئىككى يېرى ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋېتىلگەنلىگىنى ئېسىمغا ئېلىپ، نېمىشقىمۇ تورۇق ئاتنىڭ گېپىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭ هەسرەتلىك يارىلىرىنى قايتىلاپ قويغاندىمەن دەپ پۇشايمان قىلىپ، دەرهال گەپنى باشقا ياققا بۇرىدىم:

ــ هەر يىلى باهار بايرىمىدا پەتىلەپ كەلسەم، سىزنى ئۇچرىتالماي كېتەتتىم، بۇ يىل مەن ئالدىن تۇتۇش قىلىپ، بالدۇرراق پەتىلەپ كەلدىم.

ئازاپلانغان ئالامەتلەر دەرهال ئۇنىڭ چىرايىدىن كۆتىرىلدى،

ئۇ بېشىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ ھەربىلەرچە قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە مۇرەمگە كۇچلۇك بىر قېقىپ:

ــ ئەگەر بىر قەدەم كېچىككەن بولسىڭىز، بۇ قېتىم بالدۇرراق كەلگىنىڭىزمۇ بىكار بولاتتى! ــ دېدى.

ــ سىز يەنە سىرتقا چىقماقچىمۇ؟

ــ يۇرۇڭ، مەن بىللە يايلاققا بېرىپ پەتىلەك! رەپىقىڭىز-دىن رۇخسەت ئالامدۇقىا؟ سىلەرچۇ، ھەممىڭلار "چىگۈەنىيەن"① كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قېلىپسىلەر!

ــ ياق، ــ دېدىم مەن جاۋابەن، ــ مەندە چىگۈەنىيەن يوق، نەچچە يىلدىن بۇيان شەھەردە گۆشنى ئاز تەمىنلەپ، مەن "ۋېي كۇيياڭ"② كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالدىم. مېنىڭ بۇ كېسىلىم ئىككى قېتىملا قازانغا سالغان گۆش يېسەم ساقىيىپ قالدۇ.

بىز يەنە بىر قېتىم قاقاقلاپ كۈلۈشتۇق.

ــ ئۇنداق بولسا ماشىنغا چىقىڭ، ــ دېدى ئۇ، ــ چارۇچىلار مەخسۇس مۇشۇ كېسەلنى داۋالايدۇ!

بىز ماشىنغا چىقتۇق. يولداش خۇكگىر گەرچە ئاتمىشقا كىرىپ موماي بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ماشىننى ئەزەلدىن ئۆزى ھەيدەيتتى. ئەكسىچە مەن بىر باشلىقتەك ئۇنىڭ يېنىدىكى ئورۇندا ئولتۇردۇم. ماشىننىڭ كەينىدە ئۆگۈپ كەتكەن قىزىل موگغۇلچە چامچا

---

① بۇ يەردە گەپ ئويۇنى بولۇۋاتىدۇ. چىگۈەنيەن كاناي يالىلۇغى كېسىلى، بۇ يەردە (严管妻) دەپ، خوتۇنىدىن قورقىدۇ دېمەكچى.

② ۋېي كۇيياڭ دىگىنى ئەسلىدە ئاشقازان يالىلۇغى كېسىلى، بۇ يەردە (羊亏胃) دەپ، قوساقتا گۆش كەم دېمەكچى.

تۇراتتى، ئۇ بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە ئالمىغان ئىكەن. مەن ئۇنىڭ بۇ قېتىم نەلەرگە بېرىپ، قانچىلىك تۇرىدىغانلىغىنىمۇ بىلەلمىدىم.

ــ سىز نەگە بېرىشنى ئويلاۋاتىسىز؟ ــ دەپ سورىدىم مەن.

ــ مۇقىم ئەمەس، مېڭىپ كۆرمەمدۇق!

ــ تۆۋەنگە تېلېفون بېرىپ ئۇقتۇرۇپ قويغانمۇ؟

ئۇ بېشىنى قىڭغايتىپ، قويۇق قاشلىرىنى يۇقۇرى قاققانىدەك قىلدى. مەن بۇ كونا باشلىغىمىنىڭ مەجەزىنى ئوبدان بىلەتتىم، بۇ مېنىڭ گېپىمگە نارازى بولغانلىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

مەن دەرھال چۈشەندۈردۈم:

ــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرى، ئالدىن خەۋەر قىلمايلا بارساق، خەقنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويامدۇقىكىن دەيمەن!

ــ ئوڭايسىزلىنىدىغان نېمىسى بار! ھەرقانداق بىر چارۋىچىنىڭ ئۆيىگە كىرسىڭىز، ئۇلار سىزنىڭ شەھەردىن ئالاھىدە كېلىپ، بايرامنى ئۇلار بىلەن بىللە ئۆتكۈزمەكچى بولغىنىڭىزنى بىلسە، سىزنى خۇددى ئۆز قېرىندىشىدەك كۆتۈۋالىدۇ.

بۇ چاغدا ماشىنىمىز دايىنشەن تاشيولىدا ئاستا ـ ئاستا يۇقۇرىلاپ مېڭىشقا باشلىدى. ئىگىز ـ ئىگىز تاغلار، گۈكرەپ چىقۇاتقان بورانلار، بېپايان كەتكەن قار دالا تاغ ئىتىگدىكىگە زادىلا ئوخشىمايتتى، بۇ يەردە ئەتىيازنىڭ ھېچبىر ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى، بىراق بۇ شىمال تاغ تىزمىلىرىنىڭ زىمىستان قىش مەنزىرىسىنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا باشقىچە بىر ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشلىرى بار ئىدى.

مەن ماشىنىنىڭ ئەينەكىدىن قاردىن يېپىنچا كىيىۋالغان قاتمۇ-قات تاغلارغا قاراپ، ئىچىمدە ئويلىدىم: يولداش خۇڭگرىنىڭ ھەر يىلى چارۇنچىلار ئارىسىغا بېرىپ باھار بايرىمىنى ئۆلار بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشى، قارىغاندا ناھايىتى ئىخلاس بىلەن ئويلانغان ئىش ئىكەن. مېنىڭ ئۇنىڭغا بولغان چوڭقۇرچەمچە، ئۇ زادى قىلىمەن دېگەن ئىشدا، كۆپ ھالاردا ئاز-تولا پەلسەپىۋى قائىدىلەر جەھەتتىكى ئىزدىنىشلەر بار ئىدى. مەن ئۇنىڭ مەقسىدىنى چۈشىنىش ئۈچۈن گەپ ئاچتىم:

ــ ئەھۋالدىن قارىغاندا، بايرامنى چارۇنچىلار ئارىسىغا بېرىپ ئۇلار بىلەن بىللە ئوتكۈزۈشنى تۇزۇمگە ئايلاندۇرۇالغانغا ئوخشايسىز؟

ئۇ مېنىڭ گېپىمگە دەرھال جاۋاپ بەرمەي، ئالدىمىزدىكى جىددى ئەگمىدە ئۇدۇلدىن كەلگەن ماشىنا بارمۇ، يوق دەپ كۆزەتكەنىدەك قىلىدى، ئەمىلىيەتتە ئۇ مېنىڭ سۆزلىمىگە قانداق جاۋاپ بېرىش ئۈستىدە ئويلىنىۋاتاتتى. جىددى ئەگمىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ مەندىن قايتۇرۇپ سورىدى:

ــ شاكېچىك، بىز سوتسىيالىزىم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقىلى ئوتتۇز يىل بولدى، بىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولىمىز خۇددى مۇشۇ ئەگمەش تاشيولىدەك ئەگرى-توقاي ھەم جاپا-مۇشەقىقەتلىك، بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ناھايىتى يۇقۇرىْ بەدەل بەردۇق، بىزنىڭ پارتىيىمىز، بىزدەك كونا پارتىيە ئەزالىرى بۇنىڭدىن قانداق ساۋاق ئېلىشىمىز كېرەك؟...

مەن ئۇنىڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇشىنى ئۈمىت قىلىپ ھېچقانداق گەپ-سۆز قىلماي جىم ئولتۇردۇم.

ــ خەلقنىڭ نېمىنى ئويلاۋاتقانلىغىنى ھەر دائىم بىلىپ تۇرۇشىمىز

كېرەك!

ــ خەلقنىڭ نېمىنى ئويلاۋاتقىنىنى؟...ــ مەن ئىختىيارسىز ئۇنىڭ گېپىنى تەكرارلىدىم.

ــ ھەئە، بىزنىڭ مۇنداق سەكسەن يۈز مىليون خەلقى بار دۆلەتنى باشقۇرىدىغان پارتىيىمىز ئۇچۇن، بىزدەك نەچچە ئون يىللىق پارتىيە ئىستاژى بار كونا پارتىيە ئەزالىرى ئۇچۇن، مۇشۇنداق چىلىك تەلەپ ئانچە قاتتىق ئەمەسقۇ؟ــ دىدى ئۇ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ،ــ بۇرۇن بىز ياپون قاراقچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلغان ۋاقتىمىزدا، جياڭ جيېشىغا قارشى ئۇرۇش قىلغان ۋاقتىمىزدا، خەلقنىڭ نېمىنى ئويلاۋاتقىنىنى بىلەتتۇق، يەر ئىسلاھاتىدا، دېموكراتىك ئىسلاھاتتا ھەم مەملىكىتىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يىللاردىمۇ بۇنى بىرئاز چۈشىنەتتۇق، بىراق كېيىنكى يىللارغا كەلگەندە، بىزنىڭ بەزى كادىرلىرىمىز خەلق ئاممىسىنىڭ نېمىنى ئويلاۋاتقانلىغىدىن ئىبارەت بۇ مۇھىم مەسىلىگە بارغانسېرى سەل قارايدىغان بولۇپ قالدى...

ئۇ جىمىپ قالدى. روشەنكى، تارىخىي ئەسلىمىلەر ئۇنى بىئارام قىلىۋاتاتتى. تۇيۇقسىزلا، ئۇ ئاۋازىنى يوغان قىلىپ، ھايajan بىلەن:

ــ ئۆتكەن ئىشلار ھەر ھالدا ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن بۈگۈن 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ۋاقتىمىزدا يەنىلا شۇ كونا دەستۇرنى ئوقۇساق، ئۇنىڭغا خەلق ئۇنامدۇ؟ ئالدىمىزدا قانچىلىغان يېڭى شەيئى، يېڭى مەسىلىلەر تۇرۇپتۇ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئۇلارنى ھەل قىلغىلى بولامدۇ؟ كاساپەت!ــ دىدى.

ــ سىز مانا مۇشۇلار ئۈچۈن چارۋىچىلار ئارىسىغا بېرىپ بايرام

ئۆتكۈزمەكچىمۇ؟

ــ ھەئە، قۇتلۇق قار لەپلدەپ يېغىپ تۇرغان ھارپا كېچىسىدە ياكى ئىللىق قۇياش نۇرى چېچىلىغان بايرام كۈنى ئەتىگەندە چارۋىچىلار بىلەن بىر قەدەمتە ھاراق ئىچسەك، بىر ناخشىنى تەك ئېيتساق، چاي ـ پاي ئارىلىغىدا، قىزىق ـ قىزىق پاراك ۋە ئويۇن ـ كۈلكە ئىچىدە ئۇلار سېنى زادى "دارىگا"① دېمەيدۇ، سېنىك قەلبىگىمۇ ئۇلار بىلەن چىك تۇتىشىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇلار تەبىئى ھالدا ئۆزلىرىنىك ھال ـ مۇڭىنى، خوشاللىقلىرىنى، تىلەك ۋە ئار ـ زۇلىرىنى ئاشكارا قىلىدۇ. بۇنداق چاغلاردا خەلق قەلبىنى ھەرقانداق يېغىن ئاچقان چاغدىكىدىنمۇ ياخشىراق بىۋاستە كۈزەتكىلى بولىدۇ.

ــ خەلق قەلبىنى كۈزەتكەندىلا، ئاندىن خەلق پىكرىنى ئاڭلىغىلى، خەلق كۆچىگە ئىگە بولغىلى بولىدۇ، ــ دېدىم مەنمۇ شۇنداق ھېسسىياتتا بولۇپ.

ــ توغرا! بىز جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىك يەلكىمىزدىكى يۈك ئېغىر، ئۇ ئىنسانلارنىك تۆتتىن بىرىنىك تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك. ئەگەر بىز خەلقنىك نىمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىغىنى چۈشەنمىسەك، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يېڭى مەسىلىلەرنى بايقاپ، يېڭى ـ يېڭى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، تىرىشىپ 4 نى زامانىۋىلاشتۇرمىساق، ماركس بىز جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى ئانچە ياخشى كۆرمەي قالىدۇ! بۇ مەسىلىنى سىز ئويلاپ باققانمۇ؟

قەلب دېگىزىم ئۇنىك گېپى بىلەن بىردىنلا دولقۇنلاشقا باشلىدى.

---

① دارىگا ــ موڭغۇلچە باشلىق دېگەن سۆز.

ـــ ئويلىغان! پەقەت مەنلا ئەمەس، ئۇزاق مۇددەت ماركسزىم-لېنىنزىم تەربىيىسىنى ئالغان جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ھەممىسى ئويلىغان! تولا ئويلاپ، قانچىلىغان پىشقەدەم كادىرلارنىڭ چاچلىرىمۇ ئاقىرىپ كەتتىغۇ!

ئۇ لام-جم دېمىدى.

ئۇنىڭ قەلبى ئۆركەشلىمەكتە!...

مەنمۇ يەنە ھېچ نەرسە دېيەلمەي قالدىم.

مېنىڭ قەلبىم ئۆركەشلىمەكتە!...

ماشىنىمىز دايىنىشەن تېغىنىڭ چوققىسىغا چىقىپ بولغان ئىدى. قار-شۇرغانلار ماشىنا ئەينىگىگە ئۇرۇلۇپ، نەزەر دائىرىسىزنى توسۇۋالغان ئىدى. يولداش خۇڭگىر ماشىنىنىڭ يانمۇر چوتكىسىنى ئىشقا سالدى، يەلپۇگۈچ شەكلىدە سۈرتۈلگەن ئەينەكتىن پەسكە نەزەر سالسام، يېقىن ئارىدىكى برنەچچە تاغ چوققىسىدىن باشقا يەرلەرنى قار قاپلاپ كەتكەن بولۇپ، يەر-جاھان غۇۋا كۆرۈنەتتى...

بۇ يەر قار-مۇز دۇنياسى ئىدى. قاتتىق سوغاقتىن تىترەپ كەتكىنىمنى يولداش خۇڭگىر بايقاپ قالدى بولغاي، بىردىنلا ماشىنىنى توختاتتى-دە، كەينىگە بۇرۇلۇپ ھېلىقى موڭغۇلچە چامچىنى ئېلىپ، يېپىنچاقلۇغلىرىمنى بەردى. ئۆزىگىز يېپىنچاقلۇغلىرىڭ دەپ شۇنچە زورلىسامۇ ئۇنماي، زورلاپ ماڭا يېپىنچاقلىتىپ قويدى، ئەنە شۇنىڭدىن كېيىنلا قار-شۇرغانغا قىلچىمۇ پىسەنت قىلماي، قار-بوران ئىچىدە ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇپ، داۋاملىق ئىلگىرىلەشكە باشلىدى.

دەسلەپتە، بۇ موڭغۇلچە چامچا مېنىڭ دىققىتىمنى ئانچە

قوزغىمغان ئىدى. بىر جىددى ئەگىمگە كەلگەندە، ماشىنا تۇيۇقسىز سىلكىنىپ كېتىۋىدى، ھېلىقى موگۇلچە چامچام ئۇچامدىن سېرىلىپ چۈشۈپ كەتتى. مەن ئۇنى ئىككى قوللاپ ئېلىپ، قايتىدىن يېپىنچاقلىۋالاي دەپ تۇرۇشۇمغا بۇ موگۇلچە چامچا كۆز نۇرۇمىنى گويا ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىۋالدى:

ئۆتۈپ كەتكىلى ئۇزاق بولغان ئىشلار بىراقلا كۆز ئالدىمغا كەلدى...

بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل ئىلگىرى، مەن يولداش خۇگگىرغا خەۋەرچى بولۇپ ئىشلەيدىغان چېغىمدا، ئۇ ماڭا مۇشۇ موگۇلچە چامچىسىنى كېيىپ، خۇددى بىر تال قىزىلگۈلدەك، ياق، بىر پارچە يالقۇنجاۋاتقان ئوتتەك يېنىپ، شىمالىي قۇملۇق جەڭ مەيدانلىرىدا چېپىپ يۈرەتتى. شۇ چاغلاردا قوشۇنىمىزنىڭ تۈرمۇشى ناھايىتى جاپالىق ئىدى. بىر قۇر پاختىلىق ھەربى چاپىنىمىزنى كۈندۈزى كېيىپ، كېچىسى يېپىنىپ ياتاتتۇق. يولداش خۇگگىر مېنىڭ توگۈپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ، ھەر كۈنى كەچتە، يېتىشتىن بۇرۇن، ئاشۇ قىزىل موگۇلچە چامچىسىنى ئۇچىسىدىن سېلىپ، ماڭا يوتقان قىلىپ يېپىندۇرۇپ قوياتتى.

ھەر قېتىم مەن بۇ موگۇلچە چامچىنى پۈركىنىپ ياتقىنىمدا، ھەمىشەم بىر خىل كۆيگەن پاختىنىڭ پۇرىغى بۇرنۇمغا پۇرايتتى. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، كۆيۈك پۇرىغىنىڭ بۇ موگۇل چامچىسىنىڭ سول مۇرىسىدىكى بىر ياماقتىن چىقىۋاتقانلىغىنى بىلىپ قالدىم. مەن ئۇ ياماقنى سۆكۈپ كۆرگۈدەك بولسام، ئۇ يەردە بىر تال ئوقنىڭ تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىزى بار ئىكەن، تۆشۈكنىڭ ئەتراپىدا قاننىڭ ئىزىمۇ ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى!...

شۇنىڭ بىلەن بىر كۈنى سىلكىيۈەن ئورنىدىن تۇرغان چېغىدا، مەن ئۇنىڭغا ھېلىقى موڭغۇلچە چامچىنى سۇنىغاچ، كۆزلىرىمنى يوغان ئېچىپ ئۇنىڭ سول مۇرىسىگە قارىدىم. ئاھ! ئۇنىڭ سول مۇرىسىدە بىر پارچە قارامتۇل تاتۇق تۇرىدۇ! مېنىڭ گۆدەك قەلبىم خۇددى يىگىنە سانچىغاندەك قاتتىق ئاغرىپ كەتتى، ئۆزەمنى ئىختىيارسىز ئۇنىڭ باغرىغا ئېتىپ يىغلۇۋەتتىم.

ــ سىلىك، سىز يالىدار بولۇپتىكەنسىز!...

ئۇ گويا مېنىڭ بۇ ھەرىكىتىم ۋە سوئالىمدىن تەسىرلەنگەندەك، باشلىرىمنى يېنىككىنە سىلاپ تۇرۇپ، ماڭا تەسەللى بەردى:

ــ قارىغىنا، بۇ يارام ئاللىقاچان ساقىيىپ كەتتى ئەمەسمۇ!

ــ سىز نېمە ئۈچۈن ماڭا ئېيتمىدىڭىز؟

ــ ماڭا ئېيتىپ نېمە قىلاي؟ قايسى بىر جەڭچىنىڭ بەدىنىدە بىرنەچچە يارا يوق؟ دۈشمەنلەرنىڭ بىزنىڭ بەدىنىمىزدە قالدۇرغان بۇ ئوق ئىزلىرى بىز ئۈچۈن ناھايىتى پايدىلىق، ئۇ بىزنىڭ دۈشمەنلەرگە بولغان غەزەپ ــ نەپرىتىمىزنى مەڭگۈ ئېسىمىزدە ساقلايدىغان قىلىدۇ. بۇنداق غەزەپ ــ نەپرەتنى چەكسىز قۇدرەتلىك مەنبۇئى كۈچكە ئايلاندۇرىدۇ! لېكىن بىز يارىنى كۆرۈپ چۈشكۈنلەشمىپ كەتمەيمىز، يارىنى سىلاپ بېقىپ، ئالغا ئىلگىرىلىمەيمۇ قالمايمىز، بىز كۆرەش ئۈچۈن، قايتىدىن ئالدىنقى سەپكە قايتىش ئۈچۈن، تېخىمۇ باتۇرلۇق بىلەن دۈشمەنگە قاراپ ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن يارىنى ساقايتىمىز! ــ ئۇ گېپىنى توختىتىپ، ئۆركەشلەۋاتقان قەلب دولقۇنلىرىنى تىنچلاندۇرۇپ، ئېقىپ چۈشكەن ياشلىرىمنى قولى بىلەن ئاستا سۈرتۈپ تۇرۇپ، سەمىمى ۋە ناھايىتى چوڭقۇر مەنىلىك ھالدا گېپىنى داۋاملاشتۇردى: ــ شاكىچىك، سەن بەلكىم

ئۆمرۇكىده ياردىدار بولۇشۇڭ مۇمكىن، لېكىن مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىمنى ئېسىكىده چىڭ تۇت: بىر ھەقىقى جەڭچى كۆزىنى ياردىدىلا توختىتىپ قويماسلىغى كېرەك، ئۇنىڭ كۆز نۇرى مەڭگۇ ئۆدۈل ئالغا قارىشى كېرەك ــ خەلقنىڭ غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىمىز كېرەك! ھايات‌مىزنىڭ پۈتۈن مەنىسى پەقەت مانا مۇشۇ يەردە.

ئوتتۇز نەچچە يىل ئۆتتۇپ كەتتى، مەن بۇ كونا باشلىغىمنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئېسىمده چىڭ تۇتتۇپ كەلدىم. دەل مۇشۇ گەپلەر مېنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردا كەسكىن سىناقلاردىن ئۆتەلىشىمده مەنىۋى تۈۋرۈك بولغان ئىدى، دەل مۇشۇ گەپلەرنىڭ كۈچى بىلەن روھسىزلانمىدىم، چۈشكۈنلەشمىدىم، يېقىلمىدىم...

ماشىنىمىز ئىگىز تاغلاردىكى بوران تاملىرىدىن، قار پەردىلىرىدىن، مۇز داۋان، تۇمان ــ تۇتەكلەردىن شىددەت بىلەن ئۆتۈپ، شىمالىي دۆڭلۇككە قاراپ ئۇچقاندەك چاپماقتا.

بىردىنلا دۆڭلۇكتە ئون نەچچە كىشى پەيدا بولۇپ قالدى، بىرنەچچە قىزىلتۇغ ئۇلارنىڭ بېشىدا لەپىلدەپ تۇراتتى.

ــ بۇ نېمە قىلىدىغان كىشىلەر‌دۇر؟ ــ دېدى يولداش خۇڭگىر ۋە ماشىنىدىن چۈشۈپ، كىشىلەر توپىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

سەل ئۆتكەندىن كېيىن، يولداش خۇڭگىر قوللىرىغا جوتۇ ئېلىپ مۇرىلىرىده بازغان كۆتەرگەن بىر توپ كىشىنى ئالدىمغا باشلاپ كېلىپ، ماڭا تونۇشتۇردى:

ــ بۇلار تاغ كولايدىغان باتۇرلار ئىكەن!

ــ تاغ كولاش؟ ــ مەن بۇگۈن بايرام ھارپىسى ئىكەنلىگىنى ئەسلەپ ئەجەپلىنىپ تۇرۇپ قالدىم.

ــ ھەئە. ئاڭلىشىمچە، بىر خوشۇنلۇق كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن

شۇجىسى بۇلارنىڭ دادۇيىدە نۇقتىدا تۇرۇپ ئىشلەيدىكەن، پۇقرا-لارنى بىر "ئىنقىلاۋىيلاشقان باھار بايرىمى" ئۆتكۈزسۇن دەپ، بايرام ھارپىسىدا ئاق قار، كۆك مۇز قاپلىغان مۇشۇ چاغدا تاغدا تاش كولاتماقچى بولۇپتۇ! كاساپەت!

ــ ئۇ يەنىلا نەچچە يىللار بۇرۇنقى ئىشلارنى قىلماقچى ئىكەن ــ دە...

يولداش خۇتگىر قولىنى شىلتىپ مېنىڭ گېپىمنى بۆلۈۋەتتى:

ــ ۋاي ۋۇي! توختاپ تۇر، بۇ جاپاكەش شۇجى تېخى بۇرناكۇنلا كۇدە ــ كۆپسىنى كۆتىرىپ بۇ يەرگە چىقىپ يېتىپتۇ ئىمىش. بىزدە مانا مۇشۇنداق بىر تۇركۇم ھەم ھۆرمەتلىك، ھەم بىچارە يولداشلار بار ئەمەسمۇ، بۇنىڭغا نېمە ئامال!

مەن چارۋىچىلار بىلەن ئامانلىشىپ چىققاندىن كېيىن، ئۇلاردىن سورىدىم:

ــ سىلەر تاش كولاپ نېمە قىلماقچىسىلەر؟

ــ قورۇق تام ياسىماقچى! ــ دەپ جاۋاپ بەردى بىر ياش.

يايلاقتا ناھايىتى كەڭ ئوتلاقنى تام بىلەن قورشاپ، كۆزلۈك ئوت ــ چۆپ ئۇرىدىغان ياكى نۆۋەتلەشتۈرۈپ مال باقىدىغان يەر قىلىش ئۈچۈن قورۇق تام ياسىلىدىكەن. مېنىڭ بىلىشىمچە، ھازىر چارۋىچىلىق راۋاجلانغان دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسىدە تېخىمۇ ئىلغار ئۇسۇللار بىلەن يايلاقلارنى ياخشىلاۋاتىدۇ ۋە نۆۋەتلەشتۈرۈپ مال بېقىۋاتىدۇ. لېكىن بىز بۇ يەردە تېخىچە تاغلاردا تاش كولاپ پايانسىز چوڭ يايلاقتا تاشتىن "سەددىچىن سېپىلى" ياساۋاتىمىز.

ــ بۇگۈن بۇنداق ئەمگەك ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزگەرتىش كېرەكمۇ، يوق دېگەن مەسىلىنى قويۇپ تۇرۇپ،

سلەردىن پەقەتلا شۇنى سورىغىم كېلىدۇ، سلەر زادى نىمە ئۈچۈن بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى تاغدا تاش كولىشىڭلار كېرەككەن، ــ دەپ سوردىم مەن چارۇچىلاردىن.

ئاممۇ جاۋاپ بېرىش ئورنىغا يولداش خۇڭگىر جاۋاپ بەردى:

ــ بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى كولانغان تاش بەلكىم ئالاھىدە پۈلغا يارار!

ئاممۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ــ يۈرتداشلار! ــ دېدى خۇڭگىر ئەستايىدىللىق بىلەن، ــ سلەر دەرھال تاغدىن چۈشۈپ ئۈيۇڭلەرگە قايتىپ بايرام قىلىڭلار! كۆپچىلىك بىردىنلا جىمجىت بولۇپ، بۇ راست گەپمۇ ياكى چاخچاق گەپمۇ دېگەنىدەك، بىر بىرىگە قارىشىپ قالدى. ئارىدىن بىرسى، بەلكىم مەشغۇلات گۇرۇپپىسىنىڭ گۇرۇپپا باشلىغى بولسا كېرەك، نەچچە قەدەم ئالدىغا چىقىپ:

ــ بىزنىڭ بۇ زەربىدار دۈيمىزگە خوشۇنلۇق كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئۆزى قوماندانلىق قىلىدۇ، ئەتە ــ بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى بىسمىللاسىغا كارامەت كۆرسىتىپ، ئىش تەۋرەتمەكچى! ــ دېدى.

ــ خۇڭگىر "دارىگا"مىز بۈيرۇق چۈشۈردى. نىمىدىن قورقۇسلەر؟ يۈرۈڭلار، ئۆيلىرىمىزگە كېتەيلى! مېنىڭ ئۈچ نەۋرەم بىللە بايرام ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن مېنى كۈتۈۋاتىدۇ! ــ دېدى كۈمۈشتەك ئاق ساقاللىرى لەپىلدەپ تۇرغان بىر بوۋاي.

ــ ئۇنداقتا... خوشۇنلۇق كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى... دېدى ھېلىقى گۇرۇپپا باشلىغى سەل تەڭلىكتە قالغاندەك.

ــ يۈرتداشلار سلەر بۇ يىل جاپا چەكتىڭلار، ئەمدى ئۆيۈڭلەرگە

قايتىپ، ئۆيدىكىلەر بىلەن بىللە بايرام قىلىڭلار، خوشۇنلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بىلەن ئۆزۈم كۆرىشىمەن. قورۇق تام ياساشتا زادى تاشتىن "سەددىچىن سېپىلى "سالماي بولمامدۇ؟ ئۇنى بايرام-دىن كېيىن كۆپچىلىك بىلەن بىللە مۇزاكىرىلىشەيلى، تاغدىكى تاشلار بەرىبىر قېچىپ كەتمەيدۇ، سىلەر ئۆيۈڭلەرگە قايتىپ، ئۆيدىكى-لەر بىلەن بىللە خوشال-خورام بايرام قىلىڭلار!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئامما خوشاللىغىدىن دوپپىسىنى ئاسمانغا ئېتىشتى!

بەزى ياشلار، ئۆيگە قايتىپ بايرام قىلدىغان بولدۇق، دەپ ۋاقىرىشىپ تاغدىن چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرىنى ئىزدىگىلى كېتىشتى. ھېلىقى گۇرۇپپا باشلىغى كۆپچىلىكنىڭ كەينىدە مېڭىپ كۆپچىلىك بىلەن بىللە تاغدىن چۈشتى.

خۇڭگىر ئۇلارنىڭ يىراقتا ئۇزاپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ. ماڭا:

— مەن بۇ سوغاق سۇنى بەرىبىر چاچتىم، يۇر، ھېلىقى خوشۇنۇ-لۇق كومىتېت مۇئاۋىن شۇجىسىنى تېپىپ، "گۈنا"يىمزنى تىلەيلى!

خوشۇنلۇق كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسىنىڭ تاغدا تاش كولاش قوماندانلىق ئىشتاۋى يېقىن ئارىدىكى بىر دۆڭلۈكتە ئىكەن، بىز ماشىنا بىلەن ئۈيمان-دۆڭ، ئەگىرى-بۈگرى يوللارنى بېسىپ ئۇ يەرگە ناھايىتى تەستە يېتىپ باردۇق.

خوشۇنلۇق كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسىنى كىمكىن دېسەم، مېنىڭ ھەربى قىسمىدىكى چېغىمدىكى كونا سەپدىشىم ئىكەن. يەنە بىر خىل گەپ بىلەن ئېيتقاندا، يولداش خۇڭگىرنىڭ بۇرۇنقى قول ئاستىدىكى ئادىمى ئىكەن.

ئۇنىڭ ئىسمى خاتۇ① بولۇپ، بۇ ئىسىمدىنلا ئۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى ئۇرۇشلاردا بىر باتۇر ـ ئەزىمەت ئىكەنلىگىنى بىلگىلى بولاتتى.

مېنىڭ بۇ كونا سەپدىشىم، پاختىلىق چاپانىنىڭ ئۈستىگە مايلىشپ كەتكەن بىر خىزمەت خالاتىنى كىيىۋېلىپ، بىر ياش مانتيور بىلەن سىم تارتىپ، يۇقۇرى ئاۋازلىق لابا ئورنىتىۋېتىپتۇ، روشەنكى ئۇ ئەتە ــ بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى كۆرسىتىلىدىغان كارامەت ئۇچۇن بولىدىغان تەرغىباتقا تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. مەن ئۇنىڭ ئاق چۈشكەن چېكىسىگە چاڭ ـ توزاڭ باسقان ئۇستى ـ بېشىغا قاراپ، كۆڭلۈمدە ئېيتقۇسىز بىر خىل تۇيغۇ پەيدا بولدى، ئەلۋەتتە بۇنىڭ تولىسى ھۆرمەت، لېكىن قانداقتۇر يەنە باشقىچە بىر خىل تۇيغۇمۇ بار ئىدى. بەلكىم ئۇ ئېچىنىش ۋە ئىچ ئاغرىتىش بولسا كېرەك.

ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ، خۇڭگىر بىلەن مېنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىغىمىزنى كۆرۈپ، ھەيرانلىغىدىن سالامىلىشىدىغان بىرەر ئېغىز گەپ ـ سۆزنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى.

ــ مەن تېخى قايسى "ئىنقىلاۋىي كىچىك ئەزىمەت" يەنە بىر يېڭى ئويۇن چىقىرىپ، پۇقرالارغا بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى تاغدا تاش كولىتىپ، بىسمىللاسىغا كارامەت ياراتماقچى بولىدىكەن دېسەم، سەن ئىكەنسەن ـ دە؟

خۇڭگىرنىڭ گېپىنى زادى چاخچاقمۇ ياكى تەنمۇ، مۇنداق بىر ئاڭلاپلا پەرق ئەتكىلى بولمايتتى، خوشۇنلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى سادىدىغىنا كۈلۈپ قويۇپ، گەپ ـ سۆز قىلمىدى.

---

① خاتۇ ــ موڭغۇلچە سۆز بولۇپ، ئەزىمەت دېگەن مەنىدە.

يولداش خۇگگىر ئۇنىڭ يېنىغا باردى-دە، قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ، مۇلايىملىق بىلەن ئوچۇق-ئاشكارىلا دېدى:

ــ ھەي خاتۇ، بۇ يۇقۇرى ئاۋازلىق لابانى ئورناتمايلا قوي، مەن ساڭا بىر ئىشنى ئېيتاي، بەلكىم ماڭا ئاچچىغىڭ كېلىشىمۇ مۇمكىن...

ــ ياقەي!

ــ ئەپۇ قىلغىن، مەن سېنىڭ رازىلىغىڭنى ئالمايلا، تاش كولىغۇچى زەربىدار دۇيىنىڭ ئادەملىرىنى ئۆيىگە بېرىپ بايرام ئۆتكۈزۈشكە قويۇۋۇتتىم.

ــ سىز يەنىلا بۇرۇنقىغا ئوخشاش جەڭچىلەرگە چاخچاق قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەنسىز! ــ دېدى خاتۇ قولىرىنى ئىشقىلاپ، كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ ياق، چاخچاق ئەمەس، ــ دېدىم مەن گەپنى تارتىۋېلىپ، ــ يولداش خۇگگىر راستىنلا چارۋىچىلارنى بايرام ئۆتكۈزۈشۈن دەپ ئۆيىگە قايتۇرۇۋەتتى.

خاتۇ ئىشەنمىگەندەك، بىر ماڭا، بىر خۇگگىرغا قارىدى...

يولداش خۇگگىر خاتۇنىڭ بىلىگىدىن يېنىكلىنىپ تۇتۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە چېدىردىن چىقتى. بۇ يەردىن قاپتالدىكى كەڭ قار دالىسىدا بىر توپ ئادەم ۋە ئۇلاقلارنىڭ كېتىۋاتقانلىرىنى غۇۋا كۆرگىلى بولاتتى.

ــ قارىغىنا، ئاۋۇلار سېنىڭ ئادەملىرىڭ...، ــ دېدى ئۇ، ــ ھەي خاتۇ، مەن بىر ئېغىز قاتتىق گەپ قىلاي: بىز بۇنىڭدىن كېيىن خەلقنى بۇنداق ئاۋارە قىلمايلى! بۇ يەردە مەن سېنى ئەيىپلەۋاتمايمەن، ياق، سەن ئۇلاردىنمۇ بەتتەر جاپا چېكىپسەن، ئاڭلىسام تۇنۇگۈنلا

تاقتا چقۇاپسەن...

ــ ئەگەر مېنىڭ خاتا قىلغان بىرەر ئىشىم بولسا، تەنقىتلىشىڭىز كېرەك، ــ دېدى خاتۇ سەمىمىلىك بىلەن.

ــ بۇ بىرەرسىنى تەنقىتلەش مەسىلىسى ئەمەس، ھەممىمىز ئوخشاش. مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان مېتافىزىكا يامراپ كېتىپ، قانداقتۇر بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى گەندە چىقىرىپ ئوغۇت توپلىسا "ئىنقىلاۋىيلاشقان" بولىدۇ دېيىلدى، ئەگەر بۇنداق قىلمىسا، ئەكسىچە ئوڭچىللىق بولىدۇ دېيىلدى، بۇنداق شەكىلسىز كىشەنلەر تا بۈگۈنگە قەدەر بىزنى چىرماپ كەلمەكتە!...بۇنداق دېسەم، سېنىڭ ئىدىيەڭدىن ئۆتەمدۇ، ئۆتمەمدۇ، بۇنى بىلمەيمەن.

خاتۇ جاۋاپ بەرمىدى، ئۇ ئويلانماقتا ئىدى. بۇ بىر سادىق جەڭچىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك كونا باشلىغىنىڭ سەمىمى ۋە چوڭقۇر مەنىلىك نەسىھىتى ئالدىدىكى چوڭقۇر ئويلىنىشى ئىدى...

بوران گۈكرەمەكتە، قار لەپىلدەمەكتە، پۈتۈن تاغ ــ دالا ئاستىمىزدا سۇرۇلۇۋاتقاندەك، چۆرگىلەۋاتقاندەك، ئوك ــ تەتۇر دولقۇنلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

ــ توغرا ئېيتتىڭىز!...شەكسىز مەنۇى كىشەن!

خوشۇنلۇق كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئۇزاققىچە ئويلانغاندىن كېيىن، مۇشۇ بىر سۆزنىلا قىلدى.

خاتۇ ناھايىتى تۇز كۆڭۈل كىشى ئىدى، ئەگەر بىرەر ئىش كۆڭلىدىن ئۆتمىسە، ھەرقانداق قىلىپمۇ ئۇنى رايىدىن يانىدۇرغىلى بولمايتتى. ئەگەر كاللىسىدىن ئۆتىدىغان ئىش بولسا، بېشىنى دەپ بولغىچە، ئايىغىنى چىقىرىپ بولاتتى. ئۇ دەرھال كىچىك مانىتيورغا نەرسە ــ كېرەكلەرنى يىغىشتۇرۇپ تاغدىن چۈشۈپ بايرام قىلىشنى

ئۇقتۇردى.

بىز ھەـھۇ دېيىشىپ ئۇلارنىڭ نەرسەـكېرەكلىرىنى تىراكتۇرغا باستۇق. كىچىك مانتيور تىراكتۇرىنى ھەيدەپ كېتىپ قالدى.

بىز ئۇچمىز جىپقا قاراپ ماڭدۇق.

يولدا كېتىۋېتىپ خۇڭگىر خاتۇدىن "بىسمىللاسىغا كارامەت يارەـتمىش"نى قانداق ئويلاپ تاپقانلىغىنى سورىدى. خاتۇ بىمالال جاۋاپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ئۇنىڭمۇ دەردى بارلىغىنى بىلىۋالدىم.

ـــ مەنمۇ ئامىنىڭ باھار بايرىمىنى خوشالـخورام ئۆتكۈزۈشىنى خالايمەن، ئەمما...ـــ ئۇنىڭ زۇۋانى توتۇلدى.

ـــ گەپ ھەمىشە مۇشۇ "ئەما"دىن كېيىن چىقىدۇ، سەن سۆزلە، سۆزلەۋەر.ـــ خۇڭگىرنىڭ تەلەپپۇزى ناھايىتى يېقىملىق ھەم سەمىمى بولغاچقا، خاتۇنىڭ گۇمانـئەندىشىلىرى تۈگىدى ۋە ئۇ كۆكسىـقارنىدىكى ھەممە گەپلەرنى تۆكۈشكە باشلىدى.

ـــ خوشۇنلۇق كومىتېتىمىزنىڭ بىرىنچى قول باشلىغى پارتىيە 11ـنۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3ـئۇمۇمى يىغىنىنىڭ روھىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونغا كېتىپ قايتىپ كەلمىدى. بۇ يەردە قالغان تۆت مۇئاۋىن شۇجىنىڭ ھەممىسى نۆۋەتىدا تۇرۇپ ئىشلەۋاتىدۇ، ئاڭلىسام قالغان بىرنەچچە مۇئاۋىن شۇجى ئۆزلىرى تۇرغان نۆۋەتلاردا خېلى ئىشلارنى قىلىپتۇ ئىمىش، بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرالماي قالدىم. سىزدىن يوشۇرۇپ نىمە قىلاي، مۇشۇ بىرقانچە يىللاردىن بۇيان، بىرەر ئىش قىلماق تەس بولۇپ قالدى، ئۇرۇش قىلغان ۋاقىتلاردىكىگە ئوخشىمايدۇ. مۇشۇ بىر بەنزە ئادەم ئىچىدە، سېنى چاپۇتلايدىغانلارمۇ بار، بىر بىرىمىزدىن ئېھتىيات قىلىشقا مەجبۇرمىز، ھەر

بىرىمىز ئىمكانىيەت قالدۇرۇپراق ئىش كۆرىمىز...

ــ ھە، مەن چۈشەندىم. باشقىلارنىڭ كوكىلاڭغا ئېسىلۋېلىشىدىن قورقۇپ بايرامنىڭ بىرىنچى كۈنى تاغدا تاش كولاشتەك كارامەت كۆرسەتمەكچى بولۇپسەن ــ دە!

ــ ھەئە، گەپنىڭ پوس كاللىسى مۇشۇ!

ــ ھەي، يارايسەن، ماڭا يالغان گەپ قىلمىغىنىڭغا رەھمەت! بەلكىم ھاياجانلانغان بولسا كېرەك، يولداش خۇڭگىر قەدىمىنى توختىتىپ، ئۇنىڭ قولى بىلەن بىر تۇپ ئىگىز تۈسكەن قېيىن دەرىخىگە يۆلەندى، ئۇ قېلىن قارنى دەسسەپ تۇرۇپ، قار ــ شۇنىڭ ئۈيىناپ تۇرغان چوقىقا ــ ئىدىرلارغا نەزەر تاشلاپ، تەمكىن ۋە مەنىلىك قىلىپ مۇنداق دېدى:

ــ پارتىيىمىز ئىچىدە مۇنداق روھىي ھالەتتە تۇرۇۋاتقانلار يالغۇز سەنلا ئەمەس، بۇ پارتىيىنىڭ ئىچكى تۇرمۇشىنىڭ نورمالسىزلىغىنىڭ مەھسۇلى. بىز سوتسىيالىزىم بىلەن ئوتتۇز يىل شۇغۇللاندۇق، ئەما "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلۇشتىن بۇرۇن جۇڭگو قانداق ھالەتكە چۈشۈپ قالدى! خەلق جۇمھۇرىيىتىنى بەرپا قىلىش يولىدا قۇربان بولغان سانسىز ئەجداتلارنىڭ روھى ئالدىدا بىز خاتىرجەم ياشىيالامدۇق؟... بىز پۈتۈن جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئاشۇنداق ئېچىنىشلىق تارىخنىڭ جۇڭگودا ھەرگىز تەكرارلانماسلىغىغا كوللېكتىپ ھالدا مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەك.

مەن چاچلىرى ئاپپاق ئاقارغان يولداش خۇڭگىرنىڭ يۈزىدە تۈيۈقسىز ياش تامچىلىرىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئىختىيارسىز ھالدا مېنىڭمۇ كۆزۈمدە ياشلار ئەگىدى.

يولداش خۇڭگىر بىزگە يېشىنى كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن، ئالدىغا

قاراپ تېز مېڭىپ كەتتى، يول ھەم دۆڭ، ھەم تېيىلغاق ئىدى، مەن بۇ پۇتۇن بەدىنىدە ئۇقلار يالدامسىنى قالدۇرغان كونا باشلىغىمنىڭ تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشۈشىدىن ئەندىشە قىلىپ، دەرھال بېرىپ ئۇنى يۆلۈۋالدىم، لېكىن ئۇ مېنىڭ قولۇمنى ئاستاغىنا ئىتتىرىۋەتتى.

مەن نۇرغۇن ئىشلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن بۇ پىشقەدەم جەڭچىنىڭ بەدىنىدە تۆت تارتۇق بارلىغىنى، بۇنىڭ ئىككىسىنى دۈشمەن قالدۇرغانلىغىنى، قالغان ئىككىسىنى بولسا كىشىنى ئېچىندۇرغان ھالدا ئۆز ئادەملىرىمىز قالدۇرغانلىغىنى بىلەتتىم.

دەرۋەقە، بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇن ئۇ ماڭا تەرىبىيە بەرگەن ۋاقتىدا ئېيتقىنىدەك، ئۇنىڭ دىققەت-نەزىرى جاراھەت ئۈستىدىلا تۇرۇپ قالمىدى، جاراھەت سەۋىۋىدىن ئالغا باسماي ئىزىدە تۇرۇپ قالمىدى. قاراڭ ئۇ ھازىر گۈكسىرەپ تۇرغان شۇرغانغا پىسەنت قىلماي، ھەربىلەرگە خاس نۇر چاقناۋاتقان كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ تۇرماقتا، كىيىۋالغان خۇرۇم چاپان ۋە قارا ئۆتۈك ئۇنى شۇ قەدەر قەھرىمان ۋە ياشلىق باھارىغا تولغان قىلىپ كۆرسەتمەكتە! بۇنداق ئادەملەر يېڭى ئۈزۈن سەپەردىمۇ ئات چاپتۇرۇپ، قىلىچ ئوينىتىپ يۈرگەن مىسلىسىز قەھرىمان بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ تومۇرىدا ئېقىۋاتقىنى، پەقەت پارتىيىنىڭ قېپ-قىزىل قېنى!

گۈگۈم چۈشكەندە، بىز يايلاقتىكى ئاۋۇلغا يېتىپ كەلدۇق، ھەممە ئۆيلەردە چىراقلار لاۋلداپ ھەر بىر كىگىز ئۆيدىن شات-خۇرام كەيپ ناخشىلىرى ۋە يېقىملىق مۇزىكا سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بىز ماشىنىدىن چۈشتۇق ۋە قېلىن قارنى دەسسەپ، ئالدى تەرەپكە قاراپ ماڭدۇق، بىز ئۇ يەردە چارۋىچىلارنىڭ باھار بايرىمى ھارپە-

سەدىكى شات ـ خوراملىغى ئىچىدە ئېرىپ كېتىمىز...

1979 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى يېزىلدى. («مالچىنخۇ ئەسەرلىرىدىن تالانما»دىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: ئەكبەر غۇلام.
تەرجىمە مۇھەررىرى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى.

مەيدانىدىكى كۆلكە ساداسى

چياۋ دىەنيۈن

خې لاۋۇۋ قېچىپ قۇتۇلالمىدى، دادۇيجاڭ سايلاشقا ئاخىرى يەنە قاتناشتى.

ـــيەنە، نىمە سايلام بۇ، كىچىك بالىنى ئالدىغاندەك! ـــ ئۆزىچە پىچىرلىدى خې لاۋۇۋ. بۇرۇندىن تارتىپ ئەمەلدار سايلاشتا نەدە بۇنداق ئىش بولغان؟ قەدىمقى ئوردا ئەمەلدارلىرىنىمۇ پادىشالار مەنسەپكە قويىدىغان. ئازاتلىقتىن كېيىنكى چوڭ ـ كىچىك كادىرلار ـ نىڭ ھەممىسىنى يۇقۇرىدىن تەينىلىگەن. بەزىدە ئاۋازغا سالسىمۇ، سايلانغۇچىنى يۇقۇرىدىن تالـلاپ بېرىدۇ، پۇقرالار قول كۆتىرىدۇ، بۇ يۇقۇرىنىڭ كۆرۈنۈش ئۇچۇن رەسمىيەت ئۆتەپ قويۇشىدىنلا ئىبارەت، خالاس. يۇقۇرى ـ ئىزنىتىنى قىلسا بىلمەي، يۇقۇرغا پۈت ئېتىپ، باشقىلارنى سايلايدىغانغا ھەچكىم ئالجىپ قالغىنى يوق!

خې لاۋۇۋ بۇدا دادۇيجاڭ سايلاش خەۋرىنى ئاڭلاپلا ھەممىنى چۈشەنگەن ئىدى. ئەسلىدە دادۇينىڭ كاتتىۋېشى يۇ جەنشەن ئىدى، بۇ قېتىم يۇقۇرىدىن كۆرسىتىلگەن نامزاتىمۇ يۇ جەنشەن. پەرقلىق سايلام يولغا قويۇلىدۇ دەپ نامزاتلار تىزىملىگىگە ۋۇ ئېرلىن كىرگۈزۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئىسمى يۇ جەنشەنىڭ ئىسمىنىڭ كەينىدە. يۇقۇرىنىڭ كىم ئۈچۈن كۈچ چىقىرىۋاتقانلىغى مانا مەن دەپ تۇرۇپتۇ، ۋۇ ئېرلىن شۇنداقلا قىستۇرۇپ قويۇلغان. ئىش ئۆز ئۆزىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، پۈتۈن دادۇي يەنىلا يۇ جەنـ

شەننىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. ۋاقتى-سائىتى كېلىپ، يۇ جەنشەن ئۆزىگە ئاۋاز بەرمىگەنلىگىنى بىلىپ قالسا، سېنى تىرىك يەۋەتمىگىنىنى كۆرەمدۇ! خې لاۋۇۋ نېرى ئويلاپ-بېرى ئويلاپ بىر پىكىرگە كەلدى: "يەنە قاماق سېلىپ كۆرەيلى، قېنى، قايسى ئالجوقا ئىلىنىدىكىن!"

قاماققا ئىلىنىشنى خالايدىغانلارنىڭ ئاز ئەمەسلىگىنى كىم بىلىدۇ؟ بۇ بىرقانچە كۈننىڭ ۋۇياغى بەزىلەر ھەددىدىن ئېشىپ دەيدىغانلا گەپ بولسا دېدى، ھەممە يەردە غۇلغۇلا قىلىپ، ۋۇ ئېرلىننى بېشىغا ئېلىپ كۆتىرىشتى، يۇ جەنشەننى سېسىق نىجاسەتكە ئوخشاتتى. يەنە تېخى غالۋاراپ، بۇ قېتىمقى سايلامدا ئۆزىمىزنىڭ دېگىنىنى قىلمساق بولمايدۇ، كاللىمىزنى ئېلىۋەتسەمۇ يۇ جەنشەننى سايلىمايمىز، دەپ قەسەم ئىچىشتى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان خې لاۋۇۋنىڭ قۇيقا چېچى تىك تۇرۇپ كەتتى. بۇ يۇقۇرىغا قارشى تۇرۇپ قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرغانلىق ئەمەسمۇ! ئۇ باشقىلارنىڭ مۇشۇنداق گەپلىرىنى ئاڭلىسلا قورقمىنىدىن نېرى كېتەتتى-دە، ئۆز كۆڭلىدە: "ھوي، ئىززىتىنى بىلمەيدىغانلار، ئۇچۇغداپ تۇرمسا، دۇمبىسى قىچىشىپ كېتىدۇ!" دەپ زاڭلىق قىلاتتى. باشقىلارنىڭ يۇرىگىنى قاپتەك قىلىپ جاھانىنى بېشىغا كىيىشى ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىدى، ئۇنىڭ ئارىلىششى ھاجەتسىز ئىدى ھەم ئارىلىشالمايتتى. ئۇنىڭ يالغۇز ئوغلى شياۋشۇەننىگىمۇ كۆپچىلىككە ئەگىشىپ يۇ جەنشەننى سايلىمايمىز، دەپ چۇقان سېلىشىنى كىم بىلسۇن؟ خې لاۋۇۋ ئەمدى ئارىلاشمىسا بولمايدىغان بولۇپ قالدى، ئاتا بولغۇچى ئادەم ئوغلىنىڭ ھالاكەت يولىغا قاراپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ چىداپ تۇرالايتتىمۇ؟

مۇشۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى خې لاۋۇۋ ئوغلىغا تىنماي نەسىھەت

قىلىپ، سىگىگەن نېنىڭنى يەپ، يەنىلا يۇ جەنشەنىنى سايلىغىنىڭ ئاقىلانىلىق بولىدۇ، دىدى. شياۋشۇەن:

— يۇ جەنشەنىڭ نىمىسىنى شۇنچە ماختاپ كېتىسەن؟ مېنىڭچە ۋۇ ئېرلىن ھەقىقى كومۇنىست. ئومۇمنىڭ نامىدىن پايدىلىنىپ قىلچىلىكمۇ ئۆز نەپسىگە چوغ تارتمايدۇ، ئەزالارنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدۇ، باشقىلارنى بوزەك قىلمايدۇ، يۇ جەنشەن ۋۇ ئېرلىنىڭ چاپىنىنى كۆتىرىشكىمۇ يارىمايدۇ تېخى! — دىدى تاكاللىشىپ.

— بىزنىڭ ئۇنى ياخشى دىگىنىمىز نۆلگە تەڭ! يۇقۇرىنىڭ ئۇنى سايلاش ئويى بولسا، نىمشقا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئالدىغا قويمايدۇ؟ — دىدى خې لاۋۇۋ رەددىيە بېرىپ. شياۋشۇەن يەنە گەپ ياندۇرغان بولسا، خې لاۋۇۋ تېخىمۇ چېچىلىپ، ماڭا ھۆرمەتسىزلىك قىلدىڭ، قېرىغاندا مېنى ئازاپقا قويماقچى بولدۇڭ، دەپ تىللىغان بولاتتى. شياۋ شۇەن گەپ يىگۈزەلمەيدىغانلىغىغا كۆزى يېتىپ، مۇلايىم بولۇۋالدى — دە، دادىسىنىڭ نىمە دىگەنلىگى بىلەن كارى بولماي، مەسخىرىلىك كۆلگىنىچە گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى. خې لاۋۇۋ شياۋ شۇەنىڭ ئۆز گېپىگە كۆكۈل قويمايۋاتقانلىغىنى سېزىپ، سايلامدا راستىنلا ئىش تېرىمسۇن دىگەن ئەندىشە بىلەن، نىمە بولسا بولسۇن، كۆزۈم كۆرمىسۇن، دىگەن قارارغا كەلدى. تۇنۈگۈن دۇيجاڭدىن رۇخسەت سوراپ، ئەتە ئوغلى بىلەن تاقتا چىقىدىغان جىددى ئىشى بارلىغىنى ئېيتۇدى، دۇيجاڭمۇ ئۇنىڭغا لاپپىدا بىر قاراپ:

— قانداق مۇھىم ئىش؟ سايلامغا قاتناشماسلىقتۇ، تايىنلىق! — دىدى كۈلۈپ تۇرۇپ. بۇ گەپ بىلەن خې لاۋۇۋنىڭ ئېچ سىرى ئاشكارىلىنىپ قالغاچقا، يۈزى ۋىللىدە ئوت ئېلىپ قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ، بىر دەم ئۆزىنى ئاقلىغاندىن كېيىنلا دۇيجاڭ

رۇخسەت بەردى. لېكىن، ئۇ بىر كېچە يېتىپ ئويلا ـ ئويلا، توغرا ئىش قىلمىغانلىغىنى بىلدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى، دۇيجاڭ بىلىۋالـغان يەردە، يۇ جەنشەن بىلمەي قالاتتىمۇ؟ ئەگەر ئۇنىڭدا خې لاۋۇۋۇ ماڭا ئاۋاز بېرىشنى خالىماي، ئەتەي تاقا چىقىپ كەتمەكچى بولغان، دېگەن شۇبھە تۇغۇلسا، مانا كۆرۈڭ! ئۇ نېرى ئويلاپ ـ بېرى ئويلاپ، يەنىلا سايلامغا قاتناشقىنىم ياخشىكەن، دەپ قارىدى. بايا خې لاۋۇۋۇ سايلامغا كېلىشىنىڭ ئالدىدىلا شياۋ شۇەننى يەنە ئالدىغا چاقىرىۋېلىپ، ئىپادە بىلدۈرۈشكە قىستىۋىدى. شياۋشۇەن جىم تۇرۇۋالدى. خې لاۋۇۋۇ ئاچچىغىغا بەس كېلەلمەي، سايلامغا قاتنىشىپ ئىش تېپىۋالمىسۇن دەپ، شياۋشۇەننى ئىتتىرگىنىچە ئۆيگە سولاپ قويماقچى بولدى. ئاتا ـ بالىنىڭ قاتتىق ۋاقىرىشىۋاتقانلىغىنى كۆرگەن ئانا ئىتتىك كېلىپ نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى:

ــ ئازراق بولسىمۇ دادامغىنىڭ گېپىگە ماقۇل دەسەڭ بولمامدۇ؟ دادامڭ سېنى ياخشى كۆن كۆرسۇن دەيدىغۇ! سەن ساناپ باققىنا، پۈتۈن دادۇيدە يۇ جەنشەن قاخشاتمىغان قايسى ئائىلە قالدى؟ بىزلا خاتىرجەم ئۇتتۇق، بۇنىڭ سەۋىۋى يەنىلا دادامغىنىڭ ئەتراپلىق ئويلاپ ئىش كۆرگەنلىگى ئەمەسمۇ! سەن قارامىلىق قىلىپ شىلتىڭ ئېتىشىنىلا بىلمەيسەنۇ، يۇ جەنشەنگە چېقىلغىلى بولمايدىغانلىغىنى بىلمەمسەن؟ ئالتە توك ـ توكنىڭ يۇ جەنشەندەك كۆيدۇرگىنى ئاغدۇرۇـ ۋېتىشى مۇمكىنمۇ! "پوقا چالما ئاتاڭ يۇزۇڭگە چاچرايدۇ!"

شياۋشۇەنمۇ ئۇستا كەلدى، ئۇ ئاپىسىنىڭ گېپىدىن كېيىنلا:

ــ ماقۇل ئەمسە، مېنى سولاپ قويۇڭلار، سۆز ـ چۆچەڭ بولۇشتىن، ئۆلسەممۇ يۇ جەنشەننى سايلىمايدىغانلىغىمنى ئۇنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن قورقمىساڭلار، مېنى سولاپ قويۇڭلار! ــ دېدى پوپۇزا قىلىپ. بۇ گەپ

بىلەن قورقۇپ كەتكەن خې لاۋۇۋ ئىلاجسىز شىياۋشۇەنىنى قويۇپ بەردى. لېكىن، ئۇچ تۈرلۈك چەك قويدى: بىرىنچى، سايلامغا بارغاندا دادىسى بىلەن بىللە ئولتۇرۇش؛ ئىككىنچى، كەلسە - كەلمەس گەپ قىلماسلىق ۋە ھەركەت قىلماسلىق؛ ئۈچىنچى، سايلامدا دادىسى ئاۋاز بېرىش.

ــ ئەگەر خىلاپلىق قىلىدىغان بولساڭ، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن پۈتۈگۈنى چىقىۋەتمىگىنىمنى كۆر! ــ دېدى خې لاۋۇۋ قاتتىق جېكىپ.

شياۋشۇەن ئېغىزىدىن چىقارمىسىمۇ "يەغىنغا بارغاندىن كېيىن بىر گەپ بولار!" دېگەنىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى - دە، ئورۇندۇقنى ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى. خې لاۋۇۋمۇ سوۋدىشىپ ماڭغاچ:

ــ بىلەك يوتىنى قايرىۋېتەلەمدۇ؟ سەن يىگىرمە نەچچە ياشقا كىرگەن تۇرۇقلۇق مۇشۇنىمۇ ئۇقمايسەن! يۇقۇرىنىڭ سايلاڭلار دېگىنى بىزنىڭ يۈز - خاتىرىمىز، ھۆرمەت شارابىنى ئىچمەي، نىمىشقا جازا شارابىنى ئىچىدىكەنمىز؟ ــ دېدى كوتۈلداپ.

بۇ گەپلەردىن زېرىككەن شياۋشۇەن دادىسىنىڭ يولدا تاكاللىشالمايدىغانلىغى بىلىپ، بىر ئېغىز گەپ يانمۇردى:

ــ دادا، يۇقۇرىدىن بۇ نۆۋەت جەزمەن دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرۇڭلار دەۋاتىدۇ!

ــ سەن نىمىنى بىلىسەن! ــ دېدى خې لاۋۇۋ ئالدى - كەينىدە ئادەم يوقلۇغىنى بىلگەندىن كېيىن ئاۋازىنى پەسەيتىپ رەددىيە بېرىپ، ــ يۇقۇرىنىڭ قاچان دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرماڭلار دېگەن يېرى بار، ۋاقتى كەلگەندە پەلەك چاقى يەنە تەتۈر چۆرگىلىمەيدۇ دەمسەن؟ يىراقنى سۆزلىمەي، خوشنىمىز غىلا سېلىشتۇرساق

بولمامدۇ؟ تام خوشنمىز جيا تاغاڭ نمىشقا ئوڭچى قىلىپ قويۇلدى؟

ــ كونا گەپنى دەۋېرىدىكەنسەن! ــ دېدى شياۋشۇەن گەپ ياندۇرۇپ.

ــ مەيلى كونا گەپ بولسۇن، يېڭى گەپ بولسۇن، بەربىر كونىسىدىن كېيىن يېڭىسى كېلىدۇ! ــ دېدى خې لاۋۇۋ ئېغىر خۇرسىنىپ، ــ مەن ئاتمىش نەچچە ياشقا كىرىپتىمەن، نىمىلەرنى كۆرمىدىم؟ بۇرۇندىن تارتىپ ئەمەلدار ئەمەلدارلىق قاياشى، پۇقرا پۇقرالىق دەردىگە دەرمان بولۇپ كەلدى، يۇقۇرى سىنىق دەردىگە دەرمان بولاتتىمۇ؟

شیاؤ شۇەن ئەرزىمەيدۇ، دېگەندەك كۆلۈپلا قويدى-دە، يەنە ئېغىز ئۇپۇرىتىشنى خالىمىدى.

خې لاۋۇۋ ئوغلىنىڭ چىرايىدىكى ئېغىرلىقسىزلىك ئالامەتلىرىنى كۆرۈپ يەنە تەبرىكتى-دە، دىمىغىنى قېقىپ قويۇپ قاياپ سۆزلەپ كەتتى:

بالا دېگەن دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلايدىغان، چوڭلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىسا-ڭ، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن. باشقىلار كىمنى سايلىسا سايلىسۇن، بىز ئۆز پۇتىمىزغا ئۆزىمىز پالتا چاپمايلى!

ئاتا-بالا ئەنە شۇ گەپلەر بىلەن يېغىن مەيدانىغا كېلىپ قالدى. بۇ يەر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ توپ مەيدانى بولۇپ، مەيدانىڭ غەرپ تەرىپىگە يېغىن سەھنىسى ھىساۋىدا بىرقانچە ئۇستەل قويۇلغان ئىدى. مەيدان ئادەمگە تولغان، ھەممە ئادەم ئېچىلىپ-يايراپ كەتكەن، مەيداننى كۆلكە ساداسى قاپلىغان ئىدى، بەزىلەر تۇرۇپ-تۇرۇپ تۇيۇقسىز پوچاقىزا ئېتىپ، مەيداندىكى خوشاللىقتا خوشاللىق قاتاتتى. كىشىلەرنىڭ كۆلكىسى خې لاۋۇۋنىڭ جېنىغا تەككەچكە، "ھىم، ئالدىراپ خوشال بولۇشما!" دىدى ئۇ ئۆزىچە سوغاق كۆلۈپ.

خې لاۋۇۋ تۆت ئەتراپىغا قاراپ چىقىقاندىن كېيىن، يېغىن مەيدانىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە ئادەم ئازلىغىنى كۆردى-دە، شیاؤشۇەننى ئەگەشتۇرۇپ بېرىپ ئورۇندۇقلارنى شۇ جايغا قويدى. ئاتا-بالا ئەمدىلا ئورۇن ئېلىشىغا توساتتىن ئارقىدىن بېرى شیاؤشۇەننى مۇشتلىدى. شیاؤشۇەن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، خوشنا دادۇيدىكى يېقىن ئاغىنىسىنى كۆردى-دە، خوشاللىغىدىن سەكرەپ كەتتى:

شیاؤشى، كەل! — ئۇ شیاؤشىنىڭ ئورۇندۇغىنى يېنىغا قويۇپ،

ئۇنى تارتىپ ئولتۇرغۇزدى ـ دە، قىزغىن پاراڭغا چۈشتى.

شياۋشى يېپ ـ يېڭى كىيىنگەن، خوشاللىقتىن چىرايى ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى، ئۇ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە:

ـــ شياۋشۇەن، بۇ قېتىم يۇقۇرى بىزنى ۋەزىيەتنى ئوگۇشۇن دەۋاتىدۇ، بىزمۇ ئاشۇ بىر پارچە قارا بۇلۇتنى تارقىتىۋەتەيلى! ـــ دىدى. بۇ شىتىلە بالا ھە دەپ گەپ سېتىپ، قاقاقلاپ كۈلگەنگىمۇ قانائەت قىلماي، قوش ئاۋازلىق پوجاكۇزىنى تۇتاشتۇرۇپ ئاسمانغا ئاتتى.

پوچاكۇزا ھاۋادا "پاك ـ پۇك!" قىلىپ ئېتىلدى، ئۇنىڭ ئاۋازى زىل ئىدى، كىشلەرنىڭ دىققىتى بىراقلا شۇ ياقتا ئاغدى، بەزىلەر تېخى باركاللا ئېيتىپ:

ـــ شياۋشى، يەنە بىرنى ئېتىپ، قارا بۇلۇتنى تارقىتىۋەتكىنە، تىنىق ئاسماننى كۆرەيلى! ـــ دېيىشەتتى.

بۇ جاي كىشلەرنىڭ دىققەت ـ نەزىرىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالدى، قورقمىنىدىن خې لاۋۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ئىدى، ئۇ شياۋشۇەن بىلەن شياۋشىغا تازا بىر ئالىيىپ قويدى، چېچىلاي دىسە، شياۋشىنى رەنجىتىپ قويارمەنمىكىن، دەپ ئويلايتتى، شۇڭا ئاچچىغىغا ھاي بەردى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ:

ـــ سەن مۇشۇ يەردە ئولتۇرغىن، بىز ۋاڭ تاغاڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ بىر ئىش توغرىلىق سۆزلىشۋالايلى! ـــ دىدى شياۋشىغا.

شياۋشۇەن قىمىرلماي ئولتۇراتتى، خې لاۋۇ ئۇنى قاتتىق بىر تۇرتۇپ قويۇپ، ئورۇندۇغىنى ئېلىپ ماڭدى. بىرقانچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن، شياۋشۇەننىڭ يەنە شياۋشى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، تاقىتى تاق بولغان ھالدا:

ـــ شیاؤشۇەن ئورۇندۇقىغا چاپلىشىپ قالدىڭمۇ؟ـــ دېدى زەردە بىلەن.

شیاؤشۇەن نارازى بولغان ھالدا بۇرۇلۇپ دادىسىغا لاپپىدا قاراپ قويۇپ، خىجىللىق بىلەن:

ـــ ئىش بۇزۇلسا دادامغا ئوخشاش ئادەملەر بىلەن بۇزۇلدۇ، ئۇلارنىڭ كاللىسى ساپلا فېئودالىزىم، كونا ئىدىيىلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن، يېڭى شەيئىلەرگە ھەمىشە كونىچە قارايدۇ. بۇ قېتىم، خاتىرجەم بولغىن!ـــ دېدى ـ دە، ئىلدام كېتىپ قالدى.

خې لاۋۇۋ شیاؤشۇەن ئالدىغا يېتىپ كەلگىچە تۆتۈلۈپ كەتكەن ئىدى، ئۇ پەس ئاۋازدا:

ـــ نىمىشقا ساڭا ئەقىل كىرمەيدىغاندۇ، سېنىڭ راستىلا كاللاڭ ئىشلىمەيدىكەن،ـــ دەپ ئەيىپلەپ كەتتى.

ـــ نىمە بولدى؟ـــ سوردى شیاؤشۇەن باش ـ ئايىغى يوق بۇ تاپا ـ تەننى چۈشەنمەي.

ـــ نىمە دېگەن ئۇنتۇقاقسەن!ـــ دېدى خې لاۋۇۋ خاپا بولۇپ،ـــ يۇ جەنىشەن شیاؤشى بىلەن ئەپ ئەمەس، ئۇ سېنىڭ شیاؤشى بىلەن كۆسۈلدىشۇاتقانلىغىڭنى كۆرسە، ئىككىسى غەيۋىتىمنى قىلۇېتىپتۇ، دەپ گۇمانلىنىپ، سەندىن ئۆچ ئالمىغىنىنى كۆرەي!

ئەسلىدە، ئاشۇ بىر يىلى شیاؤشى ھەربىگە قاتناشقان ئىدى، ئۇ ناھىيە بازىرىدا ماشىرەڭ ھەربىي كىيىم كىيىپ، خوشاللىغىدىن قىلىدىغان قىلىق تاپالماي قالدى ـ دە، ئاتا ـ ئانىسىنى خوش قىلىش ئۈيىدا بىرسىنىڭ ۋەلىسپىتىنى مىنىپ ئۆيگە چاپتى. كىم بىلسۇن، دادۇي ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى يۇ جەنىشەن يېرىم يولدا ئۇچراپ قالدى، شیاؤشى ئالدىراش كېتىۋاتقاچقا ۋەلىسپىتتىن

چۈشمىدى. يۇ جەنشەننىڭ جان-پېنى چىقىپ، شياۋشى يېزىدىن چىقا-چىقمايلا كىشىنى كۆزىگە ئىلمىدى، دەپ تىللىدى. دادۇيگە كېلىپلا، بىرسىگە شياۋشىغا بەتنام چاپلايدىغان چوڭ خەتلىك گېزىت يازدۇرۇپ، شۇ كېچىسىلا كوچىغا چاپلىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە شياۋشى تەمىنات-سودا كوپېراتىۋىغا ئوغرىلىققا كىرگەن گۇمانىي ئوغرى بولۇپ قېلىپ، ھەربىي كىيىم سالدۇرۇۋېلىندى. ئاخىردا "ئىشنىڭ سەۋەبسىز بولمىغانلىغى، لېكىن دەللى-ئىسپاتسىز ئىكەنلىگى" ئېنىقلاندى، خالاس. لېكىن، شياۋشىنىڭ ئەسكەر بولۇشىمۇ سۇغا چىلاشتى. شياۋشى ئەنە شۇ ئىشتىن كېيىن، يۇ جەنشەننى ئۆلگۈدەك ئۆچ كۆرىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى.

دادىسى بۇ ئىشنى تىلغا ئېلىۋىدى، شياۋشۇەن ئىچىدە ئاچچىقلىنىپ:

—ھە، يۇ جەنشەن كىمنىڭ ئەدىۋىنى بەرگەن بولسا، مەن شۇنىڭ بىلەن ئەپ ئۆتەيدىكەنمەن-دە؟—دىدى رەددىيە بېرىپ.

—يوشۇرۇنچە ئەپ ئۆتەسەڭ بولمىدىمۇ؟ يۇ جەنشەننىڭ كۆزىدە ئۇنداق قىلساڭ، ئۆزەڭگە بالا تاپسەن!—دىدى كۈسۈلداپ.

ئۇلار گەپ بىلەن يىغىن مەيدانىنىڭ شەرق تەرىپىگە يېتىپ باردى، خېلى لاۋۇۋ ئورۇندۇغىنى قويۇپ ئولتۇرا-ئولتۇرمايلا، شياۋشۇەن ئالدى تەرەپتە بىر بالىنىڭ يىغلاپ تېلىقىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ قالدى-دە، مېھرىۋانلىق بىلەن:

—تېيىدەن نېمىگە يىغلايسەن؟—دەپ سورىدى.

بالا كۆتەرگەن ئادەم بۇرۇلۇپ قارىدى، بۇ جۇ داپاۋ ئىدى. ئۇ ئەمدىلا ئوتتۇز نەچچە ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، تۇرمۇش ھىلەكچىلىگىدىن قېرىپ كەتكەن بولۇپ، ئەللىك ياشتىن ھالقىغان كىشىدەك

كۆرۈنەتتى.

باللارنىڭ كەمپىت يەۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ ئاچكۆزلۈك قىلۇبدى، بىر كاچات ئۈرۈپ قويدۇم. يەيدىغانغا تاماقمۇ يوق تۇرسا، كەمپىت يەيمەن، دەيدۇ تېخى!ـــ دېدى جۇ داپاۋ شىياۋشۇەنىڭ گېپىدىن كېيىن جاۋاپ بېرىپ. جۇ داپاۋنىڭ غەزەپلىك ئاۋازىدىن ئۇنىڭ نارازىلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. ئالدىنقى يىلى پاش قىلىش، تەنقىت قىلىش، تەكشۈرۈشتە ھېچكىم ئېغىز ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمىغاندا، جۇ داپاۋ قەيسەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، يۈز-خاتىر قىلماي ھەممىنى ئوتتۇرىغا تۆكۈپ، يۇ جەنشەن ئىسيانچىلىق بىلەن باش كۆتەرگەن، زەربىدارلىق بىلەن پارتىيىگە قوبۇل قىلىنغان ۋە رەربىدارلىق بىلەن ئۆستۈرۈلگەن، قىلمىغان ئەسكىلىگى قالمىغان دەپ، ئۇنىڭ رەزىل قىياپىتىنى بىر-بىرلەپ ئېچىپ تاشلىغان ئىدى. كىم بىلسۇن، بۇ گەپلەر يۇ جەنشەنىڭ بىر تال مويىنمۇ تەۋرىتەلمىدى، ئەكسىچە، ئاپەت يىلتىزى بولۇپ قالدى. بۇلتۇر مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يۇ جەنشەن گىياموۇ ئۇنمەيدىغان بىر يەرنى جۇ داپاۋغا كۆتىرە قىلىپ بەردى، مەھسۇلات مىقدارىنى تازا يۇقۇرى، نوموۇرنى تازا تۆۋەن قىلىپ بېكىتتى. جۇ داپاۋ يىل ئاخىرىدا مەھسۇلاتتىن زىيان تارتىپ، يىمەك-ئىچمەكتىن قىسىلىپ قالدى. جۇ داپاۋ بۇنىڭغا قايىل بولماي، ئەرز قىلدى. كىم بىلسۇن، باشقۇرىدىغانلار بولمىسۇ، ئۇنى ئومۇملىقنى كۆزدە تۇتۇشقا ئۇندەپ: مەھسۇلاتنى كۆتىرە بەرگەندە ئۇنى ئۆلچەپ-تارتىپ باققىلى بولمىسا، قانداقمۇ مۇتلەق توغرا قىلغىلى بولىدۇ، دېدى. دېمەك، دەۋا ئاقمىدى. ئۇنى ئاز دەپ، يۇ جەنشەن ئۇنىڭغا يېڭى سىياسەتتىن نارازى بولدى، دىگەن جىنايەتنى

ئارتتى. يېڭى سياسەتتىن نارازى بولۇش سۆزسىز "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ يولغا قويغانلىرىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەسلىكتىن دېرەك بېرىدىغان بولغاچقا، جۇ داپاۋ كۆندە دېگۈدەك يېغىنلاردا دۈمبا يېدى.

جۇ داپاۋنىڭ ئۆزۈقلۇقتىن قىسلغانلىغىنى تىلغا ئېلىشى بىلەن ئەتراپتىكىلەر شاۋقۇن كۆتەردى:

ــ ھەم، يۇ جەنشەن ھەقىقەتەن قان چىقارماي جان ئالىدىغان نەمە!

ــ ئەمدى ئۇنى ھەرگىز دادۇيگە يولاتماسلىق كېرەك!

خې لاۋۈۈ كىشىلەرنىڭ غۇلغۇلىسىنى ئاڭلاپ، ئالمان ـ تالمان ئورۇن-دۇغىنى كۆتەردى ـ دە، شياۋشۇەنىنى تارتقىنىچە ئالدىراپ ماڭدى.

ــ سەن نەس ئالجىدىكىمۇ بۇگۈن! ــ دېدى ئۇ رەنجىپ يېغىن مەيدانىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكەندىن كېيىن. شياۋشۇەن يەنە نەمە سەۋەبنىڭ ئۆتكۈزگەنلىگىنى بىلەلمەي:

ــ مەن يەنە نەمە قىلدىم؟ ــ دەپ سوردى ئەجەپلىنىپ.

ــ ئاغزىڭ قېچىشپ قالدىمۇ، ئۇنىڭ يېغىسى بىلەن نەمە چاتىغىڭ؟ ــ دېدى خې لاۋۈۈ كايىپ.

ــ سورىغانىڭ نېمىسى يامانكەن؟ ــ دېدى شياۋشۇەن.

خاپىلىق ۋە قورقۇنچتىن خې لاۋۈۈنىڭ ساقاللىرى تىترەپ كەتتى:

ــ سورىغىنىڭ ياخشى بولدىمۇ! سوراپ قويۇۋىدىڭ، ھەممىسىنىڭ ئاغزى ئېچىلىدى. ئادەمنىڭ غىدىغىنى كەلتۈرىدىغان گەپلەر! يۇ جەنشەن بىلىپ قالسا، ساڭا ئوت قۇيرۇغىلىق قىلدى دېگەن جىنايەتنى ئارتمىغىنىنى كۆرەمي! ــ دېدى زەردە بىلەن.

شياۋشۇەن سوغاققىنا كۈلۈپ قويۇپ:

ــ ئۇنى دەپ گاچا بولۇۋالساق، پەقەت گەپ قىلىمساق بولىدۇ-كەن-دە! ــ دېدى جاۋابەن.

شياۋشۇەنىگە ئالىيۇبرىپ خېلى ۋاقىت كۆزلىرىمۇ قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ:

ــ قوسىغىڭ بىرنەچچە كۈنلا تويۇۋېدى، جۇ داپاۋغا ئوخشاش بولغۇڭ كېلىپ قالدى. ــ دېدى قورقۇتۇپ.

ــ يۇ جەنىشەن خۇدا ئەمەس! ــ دېدى شياۋشۇەن سوغاقلا جاۋاپ بېرىپ.

ــ دادۇيمىزدە خۇدا ئۇ، ھەرقانچە كارامىتىڭ بولسىمۇ سەن ئۇنىڭ ئالقىنىدىن چىقىپ كېتەلمەيسەن! ــ دېدى خېلى ۋاقىتىراپقا كۆز يۈگۈرۈتۈپ، ئۇ قۇلاق تېچ بىر يەرنى تېپىپ ئولتۇرۇشنى ئويلايتتى.

خېلى ۋاقىت يېغىن مەيدانىنىڭ شىمال تەرىپىنى تاللىدى. چۈنكى ئۇ يەردىكىلەرنىڭ كۆپىي قېرىلار ئىدى، قېرىلار بولسا تەمكىن كېلىدۇ، ئۇششاق-چۈششەك گېپى بولمايدۇ. ئۇ شياۋشۇەنگە ئورۇندۇقنى قويدۇرۇپ، بىخىرامان ئولتۇردى. ئاندىن كىشىلەر بىلەن سالاملىشىپ، بۈگۈن ھاۋا ئىللىققۇ، شەھەردىن يېڭى تېيىتىر ئۆمىگى كېلىپتۇ، ئويۇن كۆردۈڭلارمۇ... دېگەن گەپلەرنىلا قىلىپ كەتتى.

خېلى ۋاقىت يېنىدا ئولتۇرغان ئاقساقال بۇۋاي لېۋ لاۋچى خېلى ۋاقىتىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە، كۆز ئۇزمەي ئۇنىڭغا سەپسېلىپ ئولتۇرغان ئىدى، ئۇ خېلى ۋاقىتىڭ تاغدىن-باغدىن سۆزلەپ يۈرگەنلىگىنى كۆرۈپ:

ــ خېلى ۋاقىتى، گەپنى ئېپقاچماي، جىڭ گەپنى قىلغىنا، كىمنى

سايلىماقچىسەن؟ــدىدى سوغاققىنا كۈلۈپ.

خې لاۋۇۋ قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى، ئۇ ئاۋال ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن ئۆزىنى ئوڭشاپ:

ــمېنىڭ تۇرقۇملا ئادەم، قوسىغىمىنىڭ ئاچچىقان-تويغىنىنى، ئۆزەمنىڭ ياتقان-قوپقىنىنى بىلمەيمەن، يۇقۇرىدىن سايلاڭلار دېگەنىنى سايلايمەن،ــدىدى چاخچاق قىلىپ.

لېۋ لاۋچى ئۇنىڭ بەك قورقۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ:

ــمېنىڭچە، بۇدا، يۇقۇرى مەجبۇرلىمايدۇ، بىز ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز دەپسەندە قىلساق، مۇستەقبل كۆزقاراشتا بولمىساق، يۇقۇرىمۇ ئامالسز قالدۇ،ــدىدى نەسىھەت قىلىپ.

ــراست، راست، يۇقۇر مەجبۇرلىمايدۇ!ــخې لاۋۇۋ ئۆزىمۇ ئۇقماي جاۋاپ بېرىپ بىردىنلا لېۋ لاۋچى بىلەن يۈ جەنىشەننىڭمۇ كېلىشىملەيدىغانلىغىنى ئېسىگە ئالدى.

ئاشۇ بىر يىل يۈ جەنىشەن لېۋ لاۋچىنىڭ ئاكىسى لېۋ لاۋلېۋنىڭ ئۆي سالدىغان يېرىنى ئىگەللىۋالماقچى بولغان ئىدى، لېۋ لاۋلېۋ ئۇنىڭغا زادى يول قويمىدى. يۈ جەنىشەن ئۇ يەرنى زورلۇق ئىشلىتىپ ئىگىلەۋالمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئارقىدىن پۇرىتىپ: "لېۋ لاۋلېۋنىڭ ئۆلمىگىنىنى كۆرەي!" دىدى. كۆچىلىك بۇ گەپنى چۈشەنمىدى، كۆڭلىگىمۇ ئالمىدى. كىم بىلسۇن، ياندۇرقى يىلى يازدا لېۋ لاۋلېۋ راستلا ئۆلۈپ قالدى. يەر كوللېكتىپىنىڭ يېرى، ئۆلۈكىنى نەگە كۆمۈش ھەققىدە ئىشلەپچىقىرىش دۇيى بىرنىمە دېيىشى كېرەك ئىدى. ئىشلەپچىقىرىش دۇيى ئۇ ياقنى كۆرسەتسە، يۈ جەنىشەن ئۇ يەرگە داجەيچە ئېتىز ياسايمىز، ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىشقا پۈتلىشىدۇ، دىدى، بۇ ياقنى كۆرسەتسە، ئۇ يەردە سۇ قۇرۇلۇشى ئىلىپ بارىمىز، ئېرىق-

ئۆستەڭ ئېلىشقا پۈتلىكاشاڭ بولدۇ، دېدى. يازنىڭ تازا ئىسسىق كۈنلىرىدە لىيۇ لاۋلىيۇنىڭ جەسىدى دەپنە قىلىنمايلا يەتتە كۈن تۇرۇپ قالدى ـ دە، سېسىپ قۇرۇتلاپ كەتتى.

خې لاۋۇۋ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۆز ئىچىدە زارلىنىپ، بۇگۈنكى تەلەيسىزلىگىدىن، ھەرقانچە ئۇرۇنۇپمۇ قۇلاق تىنچىيدىغان بىرەر يەرنى تاپالمىغانلىغىدىن ئاغرىنىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ يۇ جەنشەننىڭ تاغسىنىڭ دەل ئۇلارغا قادىلىپ تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، مىڭسىدىن تۆتۈن چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىردىنلا لىيۇ لاۋلىيۇنىڭ جەسىدى پەيدا بولدى، جەسەتتىكى قۇرۇتلار گويا ئۇنىڭ بەدىنىدە مېڭىپ يۈرگەنىدەك، پۈتۈن بەدىنى كۆيۈشۈپ قالغانىدەك سېزىلدى ـ دە، ئورنىدىن ئالمان ـ تالمان تۇرۇپ:

ـ بۇ يەر بەك ئىسسىقكەن، يۈر، سۈرۈنرەك بىر يەرگە بارايلى! ـ دېدى بانا كۆرستىپ.

خې لاۋۇۋ ئورۇندۇغىنى ئېلىپ، شياۋشۈەننى چاقىرىپ تىكشۈەتـمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا:

ـ كەلدى! ـ دېدى بىرسى ئۇشتۇمتۇت. خې لاۋۇۋنىڭ نەزىرى يولغا ئاغدى، دىگەندەك يۇ جەنشەن گۈكشې كادىرىغا ھەمرا بولۇپ كېلىۋاتاتتى. خې لاۋۇۋ شياۋشۈەننى تارتىپ بىتاقەتلىك بىلەن:

ـ قارا، قارىغىنا، سەن بالىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بولساڭ، ئۆزەمگە بالا تاپاتتىمكەن! ـ دېدى پەس ئاۋازدا.

شياۋشۈەن قارىسا، يۇ جەنشەن يول ئېغىزىدا گۈكشىغا يېڭى كەلـگەن ۋاڭ شۇجى بىلەن گاھ سۆزلىشىپ، گاھ كۇلۇشۇپ كېلىۋاتاتتى، ۋاڭ شۇجى ئۇنىڭغا تاماكا تۇتۇۋاتىدى، يۇ جەنشەن ئالمان ـ تالمان چاقىرىپ، ۋاڭ شۇجىغا تۇتاشتۇرۇپ بەردى. ئارقىدىنلا يۇ

جەنشەن ۋاڭ شۇجىنى تارتىپ، يىغىن سەھنىسى تەرەپكە ماڭدى. يۇ جەنشەن يىغىن مەيدانىدىن ئۇنلۈك سۆزلەپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۆتۈپ كەتتى، بۇنىڭ بىلەن شاۋقۇنلۇق يىغىن مەيدانى بىردىنلا جىمجىت كەتتى.

گاڭگىراپ قالغان خې لاۋۇۋ بۇنى كۆرۈپ، سايلام نەتىجىسىنىڭ ئۆزىنىڭ پەرىزىدىن چىقىپ كەتمەيدىغانلىغىغا تېخىمۇ ئىشەنىدى.

ــ كۆردۈڭمۇ، ۋاڭ شۇجى ئۇنىڭغا تاماكا تۇتاتتى، ــ دېدى ئۇ شياۋشۇەننى قايتا ـ قايتا ئاگاھلاندۇرۇپ.

ــ ۋاي ـ ۋۇي، بىرسى بىرسىگە تاماكا تۇتسىلا شۇنىڭ بىلەن ياخشى دېگىلى بولامدۇ؟ ــ دېدى شياۋشۇەن توغرا تاپمىغان هالدا.

خې لاۋۇۋنىڭ كۆزلىرى يۇ جەنشەنگە تىكىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ هەر بىر هەركىتىنى ئىزچىل كۈزىتىۋاتقان بولغاچقا، شياۋشۇەننى ئەستىن چىقارغان ئىدى، ئۇ كەينىگە قاراپ، شياۋشۇەننىڭ ئالىلىبۇرۇن تىكىۋەتكەنلىگىنى بايقىدى.

خې لاۋۇۋ ئوغلىنى تىللىدى ـ دە، ئىلاجسىز ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ، بېشىنى ئېچىگە تىققىنىچە تاماكا چېكىشكە باشلىدى، ئۇ قانداق قىلغاندا بۇ قېيىن ئۆتكەلدىن تېچ ـ ئامان ئۆتۈپ كەتكىلى بولىدىغانلىغىنى ئويلايتتى.

سايلام بېلىتى تارقىتىلدى، خې لاۋۇۋنىڭ ۋۇجۇدى بىردىنلا كۆچكە تولدى، ئۇ يېنىچە قىستىلىپ توپقا كىردى ـ دە، بېلەت تارقاتقۇچىغا ئۇنى ـ بۇنى دەپ يۇرۇپ، ئائىلىدىكى ئۇچ كىشىنىڭ سايلام بېلىتىنى قولغا ئالدى. ئۇ كۈلۈمسىرىگەن هالدا كىشىلەر ئارىسىدىن يېنىپ چىقىپ، گويا قۇتقازغۇچ تۇمارغا ئېرىشكەندەك، قولىدىكى ئۇچ بېلەتكە يېنىشلاپ قارىدى، يېرىم كۈننىڭ ۋۇيغىنى دەكىكە ـ دۈككىگە چۈشكەن كۆڭلى ئەمدىلىكتە ئىمىن تاپقاندەك بولدى. ئاندىن كېيىن ئۇ پۈتە ـ

نىڭ ئۇچىغا دەسسەپ ئەتراپقا قاردى، ئۇ، يۇ جەنشەننى تېپىپ، ئۇنىڭ كۆزىدە سايلام بېلتىنى تولدۇرۇپ، ئائىلە بويىچە چوڭ-كىچىك ھەممىسىنىڭ يۇ جەنشەنگە ئالا كۆڭۈللۈك قىلمايدىغانلىغىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى ئىدى، بۇنداق بولغاندا، باشقىلار يۇ جەنشەننى سايلىمىسمۇ، يۇ جەنشەن خې لاۋۇدىن گۇمانلانمايتتى.

خې لاۋۇ يۇ جەنشەننى تاپماقچى بولۇپ تۇرغانىدا، شىياۋشۇەن ۋاڭ شۇجى بىلەن يېتىپ كەلدى.

ــ تاغا، نېمشقا باشقىلارنىڭ سايلام بېلتىنى ئېلىۋالىسىز؟ــ دىدى كۆلۈمسىرەپ.

ــ نەدىكىنى! ــ دىدى خې لاۋۇ ھاڭ-تاڭ بولغان ھالدا ۋە بىلەتنى جىددىلىك بىلەن سۈنۈپ، ــ گەپ يوق، قاراڭ، بىز ئۇچ كىشىغۇ! ــ دىدى ئىقرار قىلماي.

ۋاڭ شۇجى كۆلۈپ تۇرۇپ:

ــ بۇ ئائىلە باشلىغى بىراقلا ئالسا بولىدىغان ئېشىنچا ئاشلىقنىڭ پۇلى ئەمەس. سايلامدا ھەركىم ئۆزىنىڭلا بېلتىنى ئېلىشى كېرەك! ــ دىدى چۈشەندۈرۈپ.

ــ چاتاق يوق ــ دىدى خې لاۋۇ ئەستايىدىللىق بىلەن، ــ خاتىرجەم بولۇڭ، مەن بۇ ئائىلىگە گېپىمنى ئۆتكۈزەلەيمەن، خوتۇن-بالىلىرىمنىڭ سىلەرگە ئېسىلۇالماسلىغىغا كېپىللىك قىلىمەن.

ۋاڭ شۇجى ئۆزىنى كۆلكىدىن تارتىۋتىپ:

ــ سىز ئائىلىگىزدە خوجايىن، دۇيىدە بولسا، خوتۇن، بالا-چاقىڭىزغا ئوخشاشلا، گۆشىي ئەزاسى، بىر كىشىنىڭ بىرلا بېلەت تاشلاش ھوقۇقى بولىدۇ، كىمنى سايلاشنى ھەركىم ئۆزى بەلگىلەيدۇ، بۇنىڭغىمۇ خوجايىنلىق قىلىمەن، دىسىڭىز بولمايدۇ، ــ دىدى جىددى

ھالدا.

ـــھـی ـ ھـی، ـــخې لاۋۇۋ ئۇڭايسىزلانغان ھالدا ۋاڭ شۇجىغا قاردى ۋە ئىككىلەنگەن ھالدا، ـــئۇلار ئىشىنىڭ ئۇڭ ـ تەتۇرىنىمۇ ئۇقمايدىغان تۇرسا، سايلامنى نېمە بىلسۇن! ـــدېدى.

ئەتراپتا قىزىقچىلىق كۆرۈپ تۇرغانلار كۈلۈپ كەتتى، ۋاڭ شۇجىمۇ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي كۈلۈپ كەتتى.

كىشىلەرنىڭ كۈلكىسى خې لاۋۇنى خىجىل قىزارتتى:

ـــئۇلار راستىنلا سايلاشنى بىلمەيدۇ! ۋاڭ شۇجى، سىز يۇزدە ـ يۇز خاتىرجەم بولۇڭ، مەن يۇقۇرىنىڭ گېپىنى ئاڭلايمەن، خاتا سايلاپ قويماسلىققا كېپىللىك قىلىمەن! ـــدېدى تەت ـ تەت بولۇپ.

ۋاڭ شۇجى ئەتراپتىكى بارغانسېرى كۆپىيىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرۈپ، كۈلكىسىنى توختاتتى ـ دە پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئېغىز ئاچتى:

ـــكىم كىمنى سايلاشنى خالىسا، شۇنى سايلىشى كېرەك، بۇنىڭدا توغرا سايلىدى، خاتا سايلىدى دېگەن گەپ زادى مەۋجۇت ئەمەس. ئەگەر يۇقۇرىدىن بېكىتىپ بولغان بولسا، نېمىشقا كۆپچىلىكنى ئاۋارە قىلىپ ۋاقىتنى ئالىمىز؟ مەركەز ئىشىنىڭلار، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرۇڭلار، كۆپچىلىك ئۆز كۆڭلىدىكى كىشىنى سايلىسۇن، دەپ قايتا ـ قايتا تەكىتلەۋاتىدۇ. كىمكى سايلامغا چات كېرىۋالىدىكەن، كىمكى سايلىغۇچىدىن ئۆچ ئالماقچى بولىدىكەن، ئۇ قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان بولىدۇ ۋە قاتتىق بىر ياقلىق قىلىنىدۇ.

خې لاۋۇ قانۇنغا خىلاپ دېگەن گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا، يىلى چېقىپ كەتكەن توپتەك بوشىشىپ كەتتى. لېكىن سايلام بېلىتىنى

تاپشۇرۇشتىن خاتىرجەم بولالمىدى. ئۇ بېلەتتە مەخپى بەلگە بارمۇ-كىن، دېگەن ئەندىشىدە ئۇچ بېلەتنىڭ ئوڭ-تەتۇرىگە ئۆرۈپ-چۆرۈپ قارىغاندىن كېيىنلا بىرىنى شياۋشۇەنگە ئۇزاتتى.

خې لاۋۇۋۇنىڭ قولىدا يەنە ئىككى بېلەت قالغان ئىدى. ئۇ ئايالنىڭ مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، سەپراسى ئۆرلىدى-دە ئاچچىغى بىلەن بېلەتتىن بىرنى ئۈزاتتى.

ــ سىزگە ھېچكىم ئىشەنمىسە، مەن ئىشىنىمەن، مېنىڭ بېلىتىمنى سىز تولدۇرۇپ بېرىڭ، ــ دېدى ئايال بېلەتنى قولىغا ئېلىپ ئىچى ئاغرىغان ھالدا.

خې لاۋۇۋۇ ۋاڭ شۇجىغا قارىۋىدى، ۋاڭ شۇجى:

ــ يەڭگەم سىزگە ھاۋالە قىلىشنى خالىغان ئىكەن، سىز ئۇنىڭ ئۈچۈن تولدۇرۇپ بېرىڭ، ــ دېدى كۆلۈپ تۇرۇپ.

خې لاۋۇۋۇ قولىدا ئۇچ بېلەتنى تۇتۇپ تۇرغىنىدا كۆڭلى ناھايىتى خاتىرجەم ئىدى، ھازىر ئىككى بېلەت قېلىۋىدى، تىلىتۇمار كىملەر تەرىپىدىندۇر تارتىپ كېتىلگەنىدەك، جېنى چىقىپ كەتكەندەك بولۇپ كەتتى. ئويلىغانسېرى شياۋشۇەنىڭ ئىش تېرىپ قويارمىكىن، دەپ قورقاتتى، مۇبادا شياۋشۇەننىڭ قۇتقۇزۇۋېلىشقا ئىلاجسىز قالسا، پەقەت يۇ جەنشەننى تېپىپ كۆڭلىدىكىنى بىلدۈرۈشتىن باشقا يول يوق ئىدى.

يۇ جەنشەن يىغىن مەيدانىنىڭ ئارقىسىدىكى يوغان بىر دەرەخكە يۆلىنىپ تاماكا چېكىۋاتاتتى. ئۇ كىشىلەرنىڭ شاتلىق جىلۋىلەنگەن چىرايلىرىدىن ئۆزىگە بولغان ئۆچمەنلىكىنى كۆرگەن ئىدى. ئۇ "سەن تۆت توك-توكنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ" دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ سوغاق كۈلۈپ قويدى. ئىلگىرىكى سايلاملارنىڭ تەجرىبىسى بويىچە،

يۇقۇرىدىن نامزات كۆرسىتىلسىلا، ھەممە ئىش پۈتكەن ھىساپلىناتتى. يۇ جەنشەن كۆز قۇيرۇغىدا كىشىلەرگە قاراپ، ئارتۇقچە خوشال بولغانلارغا سەپسالماقتا، ئۇ بۇ ھىساپنى ئاداۋەت دەپتىرىگە يېزىپ قويماقچى ئىدى. دەل شۇ چاغدا خې لاۋۇۋ يېتىپ كەلدى. ئۇ كۆڭلىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولسىمۇ، ئىلگىرىكىدەك، يۇ جەنشەننى كۆرۈپلا ئىختىيارسىز ھودۇقۇپ كەتتى. ئۇ سەل ئارىسالدا بولۇپ ئۆزىنى توختاتتى-دە، ئاندىن يۇ جەنشەننىڭ ئالدىغا بېرىپ، ناھايىتى تەبىئى قىياپەتتە:

ــ يۇ مۇدىر، قەلىمكىزنى ئىشلىتىۋالسام! ــ دىدى تەبەسسۇم بىلەن.

يۇ جەنشەن ئۈنىگىغا لاپپىدا قاراپ قويۇپ قەلىمنى بەردى. خې لاۋۇۋ قەلەمنىڭ پوسمىسىنى ئالدىيۇ، سايلام بىلىتىنى تولدۇرۇش ۋاقتىدا قەستەن تەگلىكتە قالغان بولۇۋېلىپ، بىلەتتىكى يۇ جەنشەن دېگەن ئىسمىنىڭ كەينىدىكى بوش كاتەكچىنى كۆرسىتىپ سورىدى:

ــ يۇ مۇدىر، قاراڭا، مۇشۇ كاتەكچىگە سزامدۇ؟

يۇ جەنشەن بېشىنى كۆتەرمەي لاپپىدا قاراپ قويۇپ، مەنىستىمگەن ھالدا "ھە" دىدى، خې لاۋۇۋ يۇ جەنشەننىڭ كۆزى بوش كاتەكچىگە چۈشكەن مۇشۇ ئارىلىقتا چاقماق تېزلىگىدە ئىككى بىلەتتىكى بوش كاتەكچىگە سزىپ ئۇلگۈرگەن ئىدى. خۇداغا شۈكرى، ھەر ھالدا بۇگۈن ئۆز قەلبىنى يۇ جەنشەنگە بىلدۈردى. خې لاۋۇۋ قەلەمنىڭ پوسمىسىنى كېيگۈزۈپ يۇ جەنشەنگە قايتۇرۇپ بەردى، ئەسلىدە بىلەتنى تاشلاش ۋاقتى بولغان بولسىمۇ، ئۇ تېخىچىلا ئارىسالدا بولغاندەك بولۇۋالدى ۋە يەنە تاقەت قىلالماي:

ــ بىز ئائىلىدىكىلەر كېلىشىپ بولغان، ھەممىمىز سىزنى سايلايمىز...، ــ دىدى ھەجىيىپ.

ـــ بولدی، بولدی! ـ ـ یۇ جەنـشەن خي لاۋۇنىڭ مجەزىنى بىلـ گەچكە، ئەزەلدىن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە كىشىلەر ئۆتۈشۈپ تۇرۇۋاتقاچقا، ئابرويىغا نۇقسان يەتكۈزىدىغان گەپـلەرنىڭ چىقىشىدىن قورقۇپ، سەۋرسىزلىك بىلەن گەپـنىڭ بېلىگە تەپتى ـ دە، چىشلىۋالغان تاماكىسىنى خيلاۋۇنىڭ ئايـغى تەرەپـكە قاتتىق پۈلەپ چىقىرىۋېتىپ، يوغان ـ يوغان چامداپ كېتىپ قالدى.

خي لاۋۇنىڭ رايى قايتقان ئىدى، ئۇ گويا بېشىغا كالـتەك ئۇرۇلـغاندەك گاڭگىراپ قېلىپ بىر مەھەل داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالـدى ۋە كېيىن كىشـلەرگە ئەگىشىپ بېرىپ بېلەت تاشلىـدى. ئۇ شۇ تاپتا ئورۇن تاللاپ ئولتۇرۇشنى ئۇنتۇغان ئىـدى، كىمـدۇر بىرسى تارتـۋېدى، ئۇ كىشىلەر ئارىسىدا ئولـتۇرۇپ قالـدى. ئۇ ئويلىغانـسېرى كاللىسىدىن ئۆتكۈزەلمەيتتى، "يۇ جەنشەننىڭ چىرايى نېمىشقا شۇنچە تۆتۈلۈپ كەتتى؟ كۆزى نېمىشقا شۇنـچە پۈلتىيـپ چىقـپ كەتتى؟ گەپ ـ سۆزلىرى نىمانچە توكلىشپ كەتتى؟ بېلەتتىكى بوش كاتەكـچىنى ئۇنىڭ كۆزىچە تولدۇرغان تۇرسام نېمىشقا قوپالـلىق قىلـدۇ؟ ھەي خۇدا، جەزمەن شىياۋشۇەن بىرنـسە دېگەن بولسا، يۇ جەنشەن بىلـپ قالـدى." ئۇ مۇشۇلارنى ئويلىغانـدا، بىردىـنلا كۆز ئالـدى قاراڭغۇلـشىپ، قورقۇنچلىق كارتىنلار بىر ـ بىرلەپ غۇۋا ئۆتۈشـكە باشلىدى...

قانـچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكـىنتاڭ، ئۇشـتۇمتۇت گۈلدۇرلـىگەن ئاۋاز خي لاۋۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ گاڭگـىراپ قالغاچقا، نـىمە ئىش بولغانلىغىنى بىلەلمىدى. كىشىلەرنىڭ ئورنىدىن قوپقىنـىنى كۆرۈپ، ئۇمۇ ئەگىشىپ قوپتى؛ كىشـلەر چاۋاڭ چىلىۋىـدى، ئۇمۇ چالـدى؛ ئۇ ئاڭقىرالماي يېنىدىكى كىشىدىن سورىدى:

ـــبۇلار نىمىگە خوش بولۇپ كېتىشتى؟

ـــنىمە؟ـــسوربىدى جۇ داپاۋ ئۇنىڭغا ئالىيىپ، ـــۋۇ ئېرلىن دادۇيگە باشلىق بولدى، سەن خوشال بولمامسەن؟

ـــيۇ جەنشەنچۇ؟ـــسوربىدى خېلاۋۇۋۇ ئالدىراپ.

ـــئۆزەڭ ئاڭلىمامسەن!ـــجۇ داپاۋ سەۋرىسىزلىك بىلەن خېلاۋۇۋ-نىڭ گېپىنى قېقىۋەتتى ۋە بۇرۇلۇپ يەنىن سەھنىسىگە تىكىلىدى يەنىن سەھنىسىدە سايلام نەتىجىسى ئېلان قىلىنماقتا ئىدى:

ـــيۇ جەنشەن بەش ئاۋاز!

مەيداندا كۆڭۈللۈك كۈلكە ساداسى ياڭراپ كەتتى، بۇ غەلىبە كۈلكىسى، شادلىق كۈلكىسى ئىدى.

تەڭرى كۆزىنى ئاچتى، يۇ جەنشەن تەختتىن چۈشتى. خېلاۋۇۋ چۈش كۆرۈۋاتقانىدەك ئىدى. يەنىن مەيدانىنى "پاك-پۇك، پاك-پۇك!" ئېتىلغان پوجاڭزا ئاۋازى بىر ئالدى. خېلاۋۇۋ پوجاڭزا ئاتقان يېگىت تەرەپكە قاردى، بەللى! ئۇ شياۋەشۇنغۇ! "ئاتە، ئات. ئەمدى غەم-ئەندىشە قىلمايمىز".

شات-خوراملىق ئىچىدە بەزىلەرنىڭ مەسخىرىلىك گەپلىرى ئاڭلاندى:

ـــيامان ئەمەس، ھېلىمۇ يۇ جەنشەن بەش ئاۋازغا ئېرىشىپتۇ!

ـــئۇنىڭغا ئاۋاز بەرگەن كىملەركىنتاڭ؟

ـــيۇ جەنشەننىڭ ئائىلىسى ئۇچ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىككى...

ـــھەي كۆيدۇرگىنىڭمۇ ئۇچ ئاغىنىسى بار ئىكەن-ھە!

ـــبوش چاغلىما، ئۇنىڭ ئىككى ئاغىنىسى بۇ قارا نىيەتنى جان تىكىپ قوغدايدۇ! "قايسى ھارامزادىكىنتاڭ يۇ جەنشەننى سايلىغان!" خېلاۋۇۋنىڭ گېپى بوغۇزىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ سۆزلىگۈسى،

بارلىق كىشىلەرگە ئوخشاش يۇ جەنشەنىنىڭ سايىلىنىشىغا قارشى تۇرغۇسى كېلەتتى، لېكىن ئۇ ئۆزىنى ئاقلاشقا ئامالسىز ئىدى. بىردىنلا ئۇنىڭغا كىشىلەر ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتقانىدەك، ئۆزىگە ئۇۋال قىلىۋاتقاندەك، يەنە يۈزى قىزىرىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىندى- دە، ئايىغىنىڭ يېپىنى ئەتكەن بولۇپ، زوكزىيىپ ئولتۇردى، ئاندىن كىشىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئۆتۈپ غىپپىدە تىكىۋەتتى.

(«1981 - يىللىق ۋېيجىڭ ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلىنغان ھىكايىلەردىن تاللانما»دىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: جاپپار قاسىم
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

تۇققانلار ئارىسىدا

لىن يۈەنچۈن (چاۋشيەنزۇ)

1

مەن گۈلتاج تاقاپ، كېپىنەك رومالغا ئورۇنۇپ، لى پەسلىلىك ئائىلىسىگە ئىشگىدىن كىرىشتىن بۇرۇن ئۇ ئايالنى كۆرمىگەن ئىدىم، قېينىئاناملارنىڭ جەمەتى كۆپ بولغانلىقتىنمىكىن، توي كۈنى تۇققانلارمۇ شۇنداق كۆپ كەلگەن ئىدى. لېكىن، شۇ كۈنىمۇ تۇققانلار ئارىسىدا ئۇ ئايالنى كۆرمىگەن ئىكەنمەن.

بىر جەمەتلىكلەر ئارىسىدا توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، نەزىر-چىراق ئىشلىرى بولغاندا ياكى باشقا بىرەر چوڭ ئىش بولغاندا، ئىگىز-پەس گەپمۇ ئۇققانلاردىن چىقىدۇ.

مېھمانلار ئۇشتۇمتۇت-چۈششەك گەپلەرنى قىلىدى، دىگەندەكمۇ، ئۇلار داستىخان توغرىلىقلا سۆزلەيدۇ، تۇققانلار بولسا ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارنىمۇ ئېغىزدىن چۈشۈرمەي، ئۇزاققىچە ۋاتىلدىشىدۇ.

چاۋشيەنزۇلارنىڭ ئادىتىدە، توينىڭ ئەتىسى يېڭى كېلىن ئەتىگەنلىك تاماق ئۈچۈن گاڭپەن ئېتىپ، ھۆنرىنى كۆرسىتىشى كېرەك. مەن كىچىگىمدىن تارتىپلا ئۆي ئىشىنى قىلىپ كېلىۋاتقان تۇرسام، تاماق ئېتىش دېگەن مەن ئۈچۈن قانچىلىك ئىش بولسۇن؟ لېكىن، بۇگۈن نېمە ئۈچۈندۇر تەمتىرەپ قالدىم، چۈنكى، بۇ بىر-

ئىككى كىشىلىك ئەمەس، بەلكى نەچچە ئون كىشىلىك گاڭچەن بولغاچقا، ئۇنى ئىس ئۆتكۈزۈۋەتمەي، چىلىك ياكى بوش، ئالا قىلىپ قويماي پىشۇرۇش مېنى ئەندىشىگە سېلىپ قويغان ئىدى. ئىلگىرى، يېڭى كېلىننىڭ تۇنجى ئەتكەن گاڭچىنى بوش بولۇپ قالسا، ئەر خوتۇننىڭ راھىتىنى كۆرەلمەيدۇ، چىلىك بولۇپ قالسا، خوتۇن ئەرنىڭ راھىتىنى كۆرەلمەيدۇ، ئالا بولۇپ قالسا، ئائىلە كەمبەغەللىشىپ كېتىدۇ، قىسماق باغلاپ كەتسە، ئائىلە ئەخلاقى بۇزۇلىدۇ، دېگەن گەپ بار ئەمەسمىدى؟ ھازىرغۇ كىشىلەر بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەيدىغان، تاماق يەۋېتىپ: گاڭچەن تېگىگە تۆتۇپ كەتسمۇ بەختلىك بولۇۋېرىدۇ، بوش بولۇپ قالسمۇ بالا-چاقىلىق بولۇۋېرىدۇ، دېيىشىدىغان بولدى. لېكىن ئىشنى قىلغاندىن كېيىن ئوبدان قىلىش كېرەك-تە. شۇڭا، قانداق قىلىپ بولمىسۇن، تۇنجى قېتىم ئەتكەن بۇ تاماقنىڭ سۇيىنى تەڭشەش مۇھىم ئىدى. كىشىلەرنىڭ دائىم: ئۇچ كۇنلۇك توي مەرىكىسى تۇگىمىگىچە يېڭى كېلىن خوشال بولۇشنى ياكى قايغۇرۇشنى بىلمەي قالدۇ، دەيدىغانلىغىنىڭ سەۋەبى شۇ بولسا كېرەك. مەن گاڭچەننىڭ سۇيىنى تەڭشەۋاتاتتىم.

—ۋىيەي، يېڭى كېلىن تۆشۈكىكە ئۆتۈپتۇغۇ!—دىدى قىرىق ياشلاردىكى ئىگىز ئايال دالاننىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ كىرىپ، ئاندىن قازانغا كۆز يۈگۈرۈتكەندىن كېيىن يەنە:

—بۇ يېڭى گۈرۈچ ئىكەن، كونا گۈرۈچتەك سۇ يىمەيدۇ جۇمۇ،— دەپ قولىغىمغا پىچىرلاپ جىكىپ قويۇپ، ئوچاق تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى.

مەن گاڭچەننىڭ سۇيىنى تەڭشەۋېتىپ ئوچاقنىڭ يېنىدا تۇرغان بۇ ناتونۇش ئايالغا نەزەر تاشلىدىم. توي قىلىمىز دەپ ماڭا چاي

ئىچكۈرۈپ قويغاندىن كېيىنكى ئىككى يىل ئىچىدە يولداشىم مېنى ھەممە تۈققانلىرىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارغان ئىدى. ھەتتا مەسلىھەت چېيىدا قېينىئاناملارنىڭ شىرەم تۈققانلىرىمۇ قالماي كەلگەن ئىدى. لېكىن بۇ ئايالنى كۆرمىگەن ئىدىم. ئۇ ئوچاقتا ئوتۇن سېلىۋېتىپ، كۆڭلى تىنمىغانىدەك ئورنىدىن تۇرۇپ قازانىدىكى سۇغا يەنە بىر قاردى-دە، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، يەنە ئولتۇردى. ئۇ ئورنىدىن قوپۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ كىيىملىرىنىڭ قائىدىگە توغرا كەلمەي قالغانلىغىنى بايقاپ قالدىم: ئۇ پۇكۇلىرى قىرقىلىپ كەتكەنلىكتىن قايتا پۇككەچكە قىسقىرىپ كېتىپ، تىزىنى ئاران ياپىدىغان بولۇپ قالغان، ئەسلى رەڭگىنىمۇ بىلگىلى بولماس بولۇپ كەتكەن بىر يۇپكىنى كىيىۋالغان ئىدى. مەن: ئۇ بەلكىم تۇشۇك ئىشىنى قىلىش ئۈچۈن دەمالىلىقتا بۇ ئەسكى يۇپكىنى كىيىپ تۇرغان بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

دەل شۇ چاغدا، قېينىئانام سىرتتىن كىرىپ كەلدى-دە، بۇ ئايالنىڭ كۆرۈپلا خوشال بولۇپ:

—ۋەيەي، جېيەن كېلىنىم، كېلىپسىز-دە، —دىدى. مەن "جېيەن كېلىن" دىگەن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھاڭ-تاڭ قالدىم: قېينىئانامنىڭ جېيەن كېلىنى مەن بىلەن ئېپى-يەگىگە، دىگەن گەپ ئەمەسمۇ؟ مەن نېمىشقا ھازىرغىچە بۇنىڭدىن خەۋەرسىز قالدىمكىنە؟

—قېينىئىنىڭىزنىڭ تويىنى دەپ ھالسىراپ كەتمەڭ يەنە، —دىدى قېينىئانام ئاغزىنى چاكىلدىتىپ.

—كىچىك ئانامنىڭ گېپىنى، بۇنچىلىك ئىش دىگەن نېمىتى؟

—سىز تۆمۈردىن ياراللمغان بولغىتىڭىز؟

—ئۇنداق دىمىڭىز مېنى خىجىل قىلىپ قويىسىز.

بۇ ئايالنىڭ مەن بىلەن ئېچىپ-يەڭگە بولدىشانلىغنى ئەسلىدە بىلدىم. بۇ تۇنجى قېتىمقى كۆرۈشۈشتە سالاملىشىپمۇ قويمىغىنىمغا خجىل بولغانلىقتىن يۈزلىرىم ئوت ئالغاندەك بولدى.

بۇ يەڭگەمنىڭمۇ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتتى، ئۇ بېشىنىمۇ كۆتەرمەي، هە دەپ ئوچاقتىكى ئوت بىلەنلا هەپىلىشەتتى. مەن يەنە ئۇنىڭ يېرىق يۈپكىسىغا كۆز سالدىم. ئۇنىڭ تىزىدىن سەللا ئاشقان يۈپكىسى ئۇ زوڭزىيىپ ئولتۇرغاندا تىزىنى ياپالمای قالغانلىقتىن، كونا پەلەي، ئەسكى پايپاقلارنىڭ يېپىدىن توقۇۋالغان ئىشتىنى چىقىپ قالغان ئىدى. مەن "شۇنچە كۆپ مېهمانلار بار يەرگە نېمشقىمۇ مۇشۇنداق ئەسكى يۈپكىنى كىيىپ كەلگەندۇ" دەپ ئويلاپ قالدىم. بۇ چاغدا ئۆزى ئىزا تارتىپ قالدىمۇ ياكى مەن قاراۋەرگەچكىمۇ، ئالا-بۇلماچ ئىشتىنىنى ياپماقچى بولۇپ، ئىتتىك يۈپكەسىنىڭ ئىشىگىنى تارتىۋىدى، لېكىن كالتا يۈپكا تارتىلغانسېرى تۇرۇلۇپ ئۇستىگە چىقىپ كەتتى. بۇ ئەھۋالدىن مەنمۇ ئوڭايسىزلىنىپ قالدىم-دە، باشقا ياققا قارىۋالدىم.

مېنى ئەنسىرەتكەن ئائىلە زىيالىيتى ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن باشلاندى. "ئائىلە زىيالىيتى" دېگىنىمىزدە، كېلىننىڭ قېينىئانا-قېينىئاتىلىرىنىڭ تۇققانلىرىغا قىلىدىغان چۆرۈلمىلىكلىرى جۇملىدىن تىزىلاتتى، ئاندىن يېگىت هاراق قۇيۇاتتى، كېلىن ئۇنى ئېلىپ تۇتاتتى. ئارقىدىن قىز بىلەن يېگىت تازىم قىلىپ سالام بېرەتتى. مەن قىز قولدىشىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، قېينىئاتامدىن باشلاپ، هاراق تۇتۇش، سالام بېرىش ۋە چۆرۈلمىلىك تارقىتىش رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەشكە باشلىدىم. شۇنداق قىلىپ، بۇ سورۇندا ئولتۇرغانلار تۇغەي دەپ قالدى، يېرىتىق يۈپكا كىيگەن هېلىقى يەڭگەمگە بولسا تېخى نۆۋەت كەلمىدى.

لېكىن ئۇ كېلىنىڭ چۆرۈلمىلىگىنى ئېلىشقا پۈتۈنلەي ھەقلىق ئىدىغۇ، مەيلى قائىدە-يوسۇن بويىچە بولسۇن، مەيلى تۇققانلىق مۇناسىۋەت بويىچە بولسۇن، ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى. بىراق، ئۇنى چاقىرىپ كىرىدىغان ئادەم چىقمىدى. مەن بۇ ئىشقا ناھايىتى ئەجەپلەنمەدىم-دە، تاقەتسىزلىنىپ، يېنىمدىكى قېينىئانامدىن ئاستا سورىدىم:

—ئانا، ھېلىقى يەڭگەم قېنى؟

—ۋىيەي، ئۇنى ئۇنتۇپ قېلىپتىمىز.

قېينىئانام دەرھال قازان بېشى تەرەپكە كۆز يۈگۈرتتى ۋە چاقىردى:

—ھەي، جىيەن كېلىنىم، ھەي...

لېكىن، قازان بېشىدا ھېچكىم يوق ئىدى. زىيادە باشلىنىشتىن بۇرۇن قازان بېشىدا يۈرۈپ قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن يەڭگەمنىڭ نەگە كەتكەنلىگى نامەلۇم ئىدى.

قېينىئانام دالانغا بۇرۇلۇپ ۋاقىردى:

—ھەي، ھېلىقى دوكېبۇرسالىقنى① دەرھال چاقىرىپ كىرىڭلار!

ئېپى-يەڭگىلەردىن زويېكسىنىلىك② بىرى قىلچە پەرۋا قىلماي ئاغزىنى پۈرۈشتۇرۇپ تۇرۇپ دېدى:

—ئۆزى قۇرۇق كەلگەچكە ئەتەي ئۆزىنى قاچۇرغاندۇ؟!

نېمىشقىدۇ، ئۇنىڭ بۇ گېپى ماڭا ناھايىتى تېتىقسىز بىلىندى.

مۇراسىم تۈگىگەندىن كېيىن، يەنە داستىخان سېلىنىپ، ھاراق-شاراپ ئىچىلىشى كېرەك ئىدى. تۇققانلار ئارىسىدا چېچىنى بانتىلەۋالغان كېلىنلەر، چېچىنى ئۇزۇن قىلىپ ئۆرۈۋالغان قىزلار خېلى

---

①② "دوكېبۇرسا"، "زويېكسىن" — جاي ناملىرى.

كۆپ بولسمۇ، لېكىن، ئۆزلۇكىدىن قازان بېشىغا ئۆتۈپ يارەملەشىدىغان بىرەرسى چىقمىسىدى. مۇراسىم ئاياقلاشقىلى خېلى بولغان بولسىمۇ، كۈلكە-چاخچاقتىن باشقا، قاچا-قۇچا قويغان ئاۋاز ئاڭلانمايتتى. قېينىئانام زوينىكىنلىك يەڭگەمگە:

—جېيەن كېلىنىم، جوزىنى قويىسكىزچۇ ئەمدى! —دېدى.

زوينىكىنلىك يەڭگە قاچاندۇر قولىغا چىقىپ قالغان بىر پارچە توخۇ گۆشىنى ئوغلىغا بېرىۋېتىپ:

—دوكىبۇرسالىق يەڭگىمىز قەيەرگە كەتتىكىنە؟ رېنىنەن، ماڭ يۈگۈر، دوكىبۇرسالىق ئاناڭنى چاقىرىپ كەلگىنە! —دېدى.

پاك-پاكىز كىينىگەن زوينىكىنىلىك يەڭگە ئىشقا تۆتۈش قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

—بويىغا يەتكەن قىزلار، كېلىنلەر كاڭغا پاتماي ئولتۇرسۇنۇ، تۆشۈككە ئۆتىدىغان ئادەم چىقمىسۇن، ھمم... —دېدى قېينىئانام جېيەن قىزلىرىغا ۋە جېيەن قىز نەۋرىلىرىگە بىر-بىردىن نەزەر تاشلاپ. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ گەپتىن كېيىن، قىزلار بىلەن كېلىنلەر ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، قازان بېشى تەرەپكە سۈرۈلدى. دەل شۇ چاغدا، ئاشخانىنىڭ ئىشىگى "غىچ" قىلىپ ئېچىلدى-دە، يىرتىق يۈپكا كىيگەن يەڭگەم كىرىپ كەلدى. بۇ چاغدا ئۆيدىكىلەر كۆپ يىللاردىن بېرى كۆرمىگەن تۇققىنى كىرگەندەك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ دېيىشتى:

—سىز قەيەرگە كېتىپ قالدىڭىز؟

—يېڭى كېلىن سىزگە چۆرۈلمىلىگىنى قويماقچى بولۇپ سىزنى شۇنداق ئۇزاق ساقلاپ كەتتى!

ـــبۇ يەڭگىمز يوق، خۇددى بىر نەرسە كەمدەكلا بىلىنىپ كەتتى جۇمۇ...

زويىگىنلىك يەڭگە گويا ساقلاپ ھەمىدىن بەك بىتاقەت بولۇپ كەتكەندەك قىلىپ، چۈڭۇلدىغان ئاۋازى بىلەن باشقىلارنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ چۈشتى.

ـــسەل قوسىغىم ئاغرىپ،...ـــددى دوڭبۇرسالىق يەڭگە. ئۇنىڭ ئاۋازى باشقىلارنىڭ جارانگلىق ئاۋازىغا قارىغاندا تۆۋەن چىقىقان بولسىمۇ، لېكىن ماڭا تەسىرلىك ۋە يېقىملىق ئاڭلاندى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئاۋاز ئۇنىڭ بايا ماڭا يېڭى كۆرۈنۈش سۈ يىمەيدۇ دەپ ئەسكەرتىش بەرگەن چاغدىكى يۇمشاق، يېنىك ۋە تۆۋەن ئاۋازىغا ئوخشىمايتتى ۋە خجىللىق، ئۆكۈنۈش تۇيغۇلىرىدىن بوغۇلۇپراق چىقتى. ئۇنىڭ ئىنچىكە قورۇقلار پەيدا بولغان يۈزىگە سوغاق كۈلكە يۈگۈرگەن ئىدى. ئۇ ئۇنداقمۇ-ستىن يەڭلىرىنى تۇردى-دە، قازان بېشىغا ئۆتۈپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. مەن كېچىكمىدىلا پاسكىنا ۋە ئېغىر ئىشلارنى قىلىپ ئادەتلەنگەن بولغاچقا، ئۇنىڭ چاقىقان ھەركەتلىرىگە مەھلىيا بولۇپ قالدىم، مانا بۇ گەپنى ئاز قىلىپ، ئىشنى كۆپ قىلىدىغان يېزا ئايالىرىنىڭ تىپى ئىدى. تويغا كەلگەن مېھمانلار زەللىلىرىنى بېشىدا كۆتىرىشىپ قايتىشتى. لېكىن، دوڭبۇرسالىق يەڭگەم قازان بېشىدىن نېرى بولالمىدى. چۈنكى قاچا-قۇچىلارنى يۇيۇپ يېغىشتۇرۇش ئىشى شۇنىڭغا قالغان ئىدى

ماڭا نۆۋەت بويىچە تونۇشتۇرۇلغان تۇققانلار ئىچىدە بىرقانچە يېقىنلىرىدىن باشقا، ھېچكىم ئېسىمدە قالمىدى. مەن دوڭبۇرسالىق يەڭگەمگە:

ـــيەڭگە، كىشىلەر، لى ئائىلىسىنىڭ تۇققانلىرى بەك كۆپ،

دەۋاتاتتى، راستلا كۆپكەن-ھە؟ــ دىدىم.

ــ كۆپ دىسمۇ بولىدۇ، ئاز دىسمۇ بولىدۇ.

ــ تۇققانلار شۇنچە كۆپ تۇرسا، ئاز دىگىلى بولامدۇ؟

ــ ھەممىسىلا لى پەمسلىك بولغان بىلەن، بەزى ئائىلىنىڭ تۇققانلىرى بار، بەزى ئائىلىنىڭ يوق.

مەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ گاڭگىراپ قالدىم-دە، ھىچنىمىنى چۈشەنمەي ئۇنىڭغا قارىدىم. لېكىن، ئۇنىڭ تەرگە چۆمگەن يۈزىدىن ھىچقانداق جاۋاپ تاپالمىدىم. ئۇ قالغان ئىشلارنى تۇگەتكەندىن كېيىن، كەچلىك ئاپتۇۋۇز بىلەن قايتماقچى بولغاندا، قېينىئانام مەن ئۇنىڭغا قىلغان چۆرۈلمىلىكنى، ئاشقان يىمەكلىكلەرنى ۋە كونا كىيىم-كېچەكلەرنى بىر بوپا قىلىپ چىگىپ، ئۇنىڭغا سۇنۇۋېتىپ:

ــ ھەممىسى كونا بىرنىمىلەر، ياماشتۇرۇپ بالىلىرىڭىزغا كىيگۈزۈپ قويارسىز، ــ دىدى.

ــ كىچىك ئانا، مېنىڭمۇ تۇققانلار قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنىدىغان ۋاقتىم بولازمۇ؟، ــ دىدى دوكىبۇرسالىق يەڭگەم بوپىنى قولىغا ئېلىۋاتقاندا. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ئېقىۋاتقان ياشنى كۆرۈپ، مېنىڭمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلدى.

ــ بالا دىگەن كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە چوڭ بولۇپ كېتىدۇ. باللىرىڭىز چوڭ بولسا، سىزمۇ بەختلىك كۈنلەرگە ئېرىشىسىز، ــ دىدى قېينىئانام يانچۇغىدىن بەش سوم پۇلنى چىقىرىپ يەڭگەمنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇۋېتىپ، ــ ئاز بولسىمۇ باللىرىڭىزغا قېرىنداش، دەپتەر بىرنىمىلەرنى ئېلىپ بېرەرسىز...

ــ مەن بۇ بوپىنى ئېلىپ كېتەي، لېكىن پۇلنى ئالمايمەن، يۈزۈمنى قېلىن قىلىپ قۇرۇق قول كەلگىنىمگە يېتەر...

دوكتۇرسالىق يەكگەمنىڭ چۆرۈلمىلىك تارقىتىدىغان چاغدا ئۆزىنى قاچۇرغانلىغىنىڭ ۋە مەن تويۇمىنى قىلىپ لى ئائىلىسىنىڭ ئىشگىدىن كىرىشتىن بۇرۇنقى ئىككى يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە بۇ يەكگەم بىلەن تونۇشالمىغانلىغىمنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەندىم. مەن هاياجانلانغانلىغىمدىن، ئۇنىڭ قولىنى قاتتىق سىقىپ تۇرۇپ:

ـــ يەكگە، ئېلىك، بىرەر يۇپكا ئېلىۋالسىكىزمۇ هىساپ...، ـــ دىدىم.

ـــ مەن دائىم سىلەرنى ئاۋارە قىلىمەن...، ـــ دىدى ئۇ.

2

مەن لى يەمىلىك ئائىلىنىڭ چوڭ نەۋرە كېلىنى بولمىسامۇ، لېكىن بۇ ئائىلىنىڭ تۇققانلىرى ئارىسىدا چوڭ نەۋرە كېلىنىدەكلا مۇئامىلە قىلىنىپ كەلدىم. بۇنىڭ سەۋەبى قېينىئاتامنىڭ ئوبلاستلىق ماۋارىپ باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، يولدىشىمىنىڭ شەهەرلىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى بولغانلىغى، ياكى بولمىسا مېنىڭ تۇققانلارغا زادى قاتتىق قوللۇق قىلماي كەلگەنلىگىم بولسا كېرەك. ياش جەهەتتىن ئالغاندا، لى يەمىلىك بۇ ئائىلىنىڭ چوڭ نەۋرە كېلىنى دوكتۇرسالىق يەكگەم بۆلۈشى، هەقىقى ئەۋلاتلىرى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەن تاماقنى تاللىماي يەيدىغان، بويى كۆندىن-كۆنگە ئۆسۈۋاتقان بالىلىرى بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن تۇققانلارنىڭ هەر يىلقى تاۋۇز چاغىنى ۋە باهار بايرىمىدىكى باردى-كەلدىلىرىدە توخۇ-چوشقىلار سويۇلغاندا، ئۇلارنى زادىلا كۆرگىلى بولمايتتى.

تويۇمدىن كېيىنكى تۇنجى باهار بايرىمىدا تۇققانلارنىڭ هەممىسى

زويىگسىنلىك يەڭگىنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇشتى. بىر چوشقا سويۇلۇپ، چۇجۇقمۇ ياسالدى. مەن سورۇنغا پاتماي ئولتۇرۇشۇپ، مەززە قىلىپ غىزالىنىۋاتقانلارغا كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقىپ:

ــ دوكبۇرسالىق يەڭگەم نىمشقا كەلمىدىكىنە؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ ئۇ چۆچۈرە قاياقلىرىنى تاشلاپ قانداقمۇ كېلەلەيدۇ؟ ــ دىدى زويىگسىنلىك يەڭگە ئېرەڭ قىلماي.

ــ ئۇ ھەم ئۆي ئىشى بىلەن، ھەم ئالى كوپىراتىپىنىڭ ئىشى بىلەن بولۇۋاتسا، قانداقمۇ قولى بوشسۇن.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم غەش بولۇپ قالدى. يەيدىغان، ئىچىدىغان يەردىن ئۇ دائىم ئۆزىنى قاچۇرىدۇ، ھەم ئۇنداق سورۇنلاردا ئۇ ھېچكىمنىڭ ئېسىگە كەلمەيدۇ. ياردەمچى كېرەك بولغاندا ياكى پاسكىنا ۋە ئېغىر ئىشلار چىققاندا بولسا، ئۇنى ئەسكە ئېلىشىدۇ ۋە چاقىرىپ كېلىشىدۇ.

مەن لى پەملىلىك ئائىلىگە كېلىن بولۇپ كېلىپ ياندۇرقى يىلى قېينىئاتام ئاتمىش ياشقا كىردى. قېينىئاتامنىڭ ئاتمىش ياشقا تولغانلىغىنى تەبرىكلەش زىياپىتى ئۆتكۈزۈلۈشتىن بىر كۈن بۇرۇن، زويىگسىنلىك يەڭگە ئەتىگەنلىك ئاپتۇۋۇزدا يېتىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ جوزىغا تىزىدىغان پېچىنە ــ پەرەندىلىك، قەن ــ گېزەك، مىۋە ــ چىۋە قاتارلىقلارنى يۆگىگەن داستىخاننى بېشىدا كۆتەرگەن پېتى ئىشىكتىن كىردى ــ دە، باشقىلار بىلمەي قالمىسۇن دېگەندەك داۋراڭ سېلىپ:

ــ ئۇھ، ۋەيەي، زويىگسىنىدە رەڭلىك پېچىنە يوق ئىكەن، ئاتايىن لۆكچىگا بېرىپ ئالمەن دەپ كېچىكىپ قالدىم، ــ دىدى.

ــ جوزىغا قويىدىغان نەرسە تاپالمىسىڭىز كەلمەي قويامتىڭىزمۇ؟

ــ جىيەن ئوغۇل تۇرۇپ تاغىسىنىڭ ئاتمىش ياشقا تولغانلىغىنى

تەبرىكلەشكە بىرەر جوزىلىق بىر نەرسە راسلىمسا قانداق بولىدۇ؟

بۇ گەپ بىلەن تەڭ تۇققانلار ئۇنىڭ ئادىمىگەرچىلىگىنى ئاغزى بېسىلماي ماختىشىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ مەجەزىنى بىلگەچكە، ھېچنىمە دېمىدىم.

دەل شۇ چاغدا قېينىئانام:

ـــھەي، ئىش كۆپ بولغاچقا يېتىشىپ بولالمايۋاتىمەن، كېيىمـ كۆزنى ئالماشتۇرۇپ قازان بېشىغا ئۆتىسىگىزچۇ، ـــدەپ ھەيدىۋىدى، زويىگسىنلىك يەڭگە دالانغا بېشىنى سوزۇپ ھەممە يەرگە بىر قاراپ چقىپ دېدى:

ـــدوڭبۇرسالىق يەڭگىمىز تېخى كەلمىدىمۇ؟

ـــتۆت ئادەمنىڭ قوسىغى ئۇنىڭغا قاراشلىق تۇرسا، كېلىمەن دىگەن چاغدا كېلەلەمدۇ! ـــدېدى قېينىئانام سەل ئوڭايسىزلانغان ھالدا دوڭبۇرسالىق يەڭگەمنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ.

زويىگسىنلىك يەڭگە يەنە دېدى:

ـــقولى ھەرقانچە قىسقا بولغان تەقدىردىمۇ، تاغامنىڭ ئاتمىش ياشقا كىرگەنلىگىنى تەبرىكلەشكە كەلمىدى، دىگەن قانداق گەپ؟

دەل شۇ چاغدا ئىشىك "غىچ" قىلىپ ئېچىلدى-دە، دوڭبۇرسالىق يەڭگەم كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستى-بېشى يەنىلا بىر يىلنىڭ ئالدىدىكىدەك ئىدى، لېكىن ئازغىنا ئوخشىمايدىغان يېرىمۇ بولۇپ، بۇ قېتىم ئۇچىسىغا ئوقۇغۇچىلار كىيىمى كىيىۋالغان ئىدى، بۇ كوپتا بەستلىك كەلگەن بۇ يەڭگەمگە توغرا كەلمىگەچكە، تۇغمىلىرى ئاران ئېتىلگەن ۋە ئۇنىڭ كۆكسىنى سقىپ قويغان ئىدى.

مەن ئۇنى كۆرۈپ ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم-دە، خوشاللىقتىن:

ـــ دوكتۇرسالىق يەكگەم كەلدى! ـــ دەپ ۋاقىرىۋەتتىم.
قېينىئانام ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ قولىدىكى بوتۇلكىنى ئېلىۋېـ
تىپ دېدى:
ـــ قاراڭ سىزنى، بۇ ئىشنى سىزگە ئەتەي خەۋەر قىلمىغان ئىدۇق. قەيەردىن ئۇقۇۋالدىڭىز؟
ـــ ئومامنى تۇغىتۇۋېتىمەن، دەپ كېچىكىپ قالدىم. ـــ بۇ يەكگەمـ
نىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىغىنىمغا خېلى بولغان ئىكەن.
بايىلا ھەر قىسما گەپلەرنى قىلىشىپ كەتكەن تۇققانلار ئەمدى ئۇنىڭ سەممىيىتىنى يۈزتۇرانە ماختىغىلى تۇرۇشتى. زويىكىسىنلىڭ يەكگە قىمرلاپمۇ قويماي، قېينىئانامنىڭ قولىدىكى بوتۇلكىغا مەنسىتـ
مگەن ھالدا كۆز قۇيرۇغىدا قاراپ قويىدى. ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن:
"ھەم، بىر جىڭ ھاراق كۆتۈرۈپ كەلگۈچە قۇرۇق كېلىۋەرسە بولمامدۇ؟" دەۋاتقانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.
دوكتۇرسالىق يەكگەم بۇنى ئېغىر ئالمىدى. ئۇ قېينىئانامنىڭ چىرايىغا بىر كۆز تاشلىدى ـ دە، ئاندىن ماڭا قارىدى، ئۇ گويا ماڭا:
"سەنمۇ مېنى ئاران بىر بوتۇلكا ھاراق ئېلىپ كەلگىنىمگە ئېيىپلاـ
ۋاتامسەن؟" دەۋاتقاندەك ئىدى، ئۇنىڭ بۇ قارىشى خۇددى ھېلىقى توي كۈنى مەن تۇققانلارغا چۆرۈلمىلىك تارقىتۇاتقانىدا، ئۇنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىن غايىپ بولۇپ كېتىپ، كېيىن يەنە پەيدا بولۇپ كىرگەن چاغدىكى قارىشىغا ئوخشاپ كېتەتتى، باشقا ئائىلىلەرنىڭ بىر جوزىلىق مول نازۇ ـ نېمەتلەرنى تەييارلىشىدىن دوكتۇرسالىق يەكگىنىڭ بىر بوتۇلكا ھاراق تەييارلىمغى تەسكە چۈشىدىغانلىغىنى مەن ئوبدان بىلەتتىم، شۇڭا مەن زويىكىسىنلىڭ يەكگىگە ئالىيىپ بىر قارىدىم.

دوكتۇرسالىق يەكتگە ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ چاپىنىنى قوزۇقتا ئىلىپ قويۇپ، كۆينەكچان چىقىپ كەلدى-دە، بىر پارچە رەخت بىلەن بېلىنى باغلۇۋېلىپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

بۇ قېتىم تۇققانلارنىڭ قېينىئاتامنىڭ ئاتمىش ياشقا كىرگەنلىگىنى تەبرىكلەپ تەييارلىغان جوزىسى يىگىرمە تۆتكە يەتتى. كىشىلەر: تەييارلانغان جوزىنىڭ سانىغا قاراپ قووۇم-قېرىنداشلارنىڭ گۈللە-ۋاتقانلىغى ياكى ۋەيران بولۇۋاتقانلىغىنى، تۇغۇلغان كۈننىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن تەييارلانغان سوغاتلارغا قاراپ ھەرقايسى ئائىلىنىڭ قول ئىلكىدە بار-يوقلۇغىنى بىلگىلى بولىدۇ، دېيىشىدۇ. جوزا تەييارلاشتا زويىكىپىلىك يەكتگىنىڭ ھەممىنى بېسىپ چۈشىمى دەيدىغان ئارزۇسى بەكمۇ كۈچلۈك ئىدى. شۇڭا ئۇ باشقىلارنىڭ جوزىسىغا تىزىلغان نەرسىلەردىن بىرەرسىنىڭ ئۆز جوزىسىدا يوقلۇغىنى بايقاپ قالغان ھامان، ئاغزىنى پۇرۇشتۇرگىنىچە قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ:

ــ تۇغۇلغان كۈننى تەبرىكلەشكە تەييارلىغان جوزىغىمۇ مۇشۇنداق نەرسىنى تىزامدۇ؟ــ دەيتتى.

كىشىلەر جوزا راسلاش بىلەن بولۇۋاتقاندا، دوكتۇرسالىق يەكتگەم مېھمانلارنىڭ ئالدىغا تىزىلىدىغان سەيلەرنى تەييارلاۋاتاتتى. شۇنداق-تىمۇ ئۇ تىزىنى يېپىش ئۈچۈن يىرتىق يۇپكىسىنى ئارىلاپ-ئارىلاپ تارتىپ قويۇاتىتى، قول-قولىغا تەگمەي ئالدىراش ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ، بەك ئالدىراپ كەتكەنلىكتىن تەمتىرەپ قېلىۋاتقاندەك قىلاتتى ۋە ئۇنىڭ كەيپىياتىدىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ تۇرۇۋاتقانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

قېينىئاتامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەش مۇراسىمى تەرتىپ بويىچە داۋاملىشىپ، خېلى بىر يەرگە بارغان بولسىمۇ، مېنىڭ تويۇم

بولغان كۈندىكىگە ئوخشاشلا، دوكىبۇرسالىق يەكىگەمگە تېخى نۆۋەت كەلمىدى. ئۇ تېخىچىلا ئىش بىلەن بەنت بولۇۋاتقان بولسىمۇ، قۇلىغى تەبرىكلەش نۆۋىتى كەلگەنلەرنى چاقىرىۋاتقان مۇراسىم باشقۇرغۇچىدا ئىدى. لېكىن بۇ يەكىگەم تېخىچە چاقىرىلمىغان ئىدى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن نادامەت چېكىۋاتقانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ ھال تاشقىرقى ئۆيدىكى شات-خۇراملىق كەيپىياتقا زادىلا ماس كەلمەيتتى. مانا شۇ چاغدا:

— يەنە تەبرىكلەيدىغانلار بارمۇ؟— دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

مەن دەرھال دوكىبۇرسالىق يەكىگەمگە كۆز تاشلىدىم، ئۇمۇ بېشىنى كۆتىرىپ ماڭا قارىدى. ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ياش بىلەن تولغان ئىدى، لەۋلىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى.

دوكىبۇرسالىق يەكىگەمۇ باشقىلارغا ئوخشاش خوشال-خۇراملىق ۋە سالاپەت بىلەن ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇشقا تېگىشلىك ئىدى. لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭ مۇنچىۋالا سوغاق مۇئامىلىگە ئۇچراۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، بەكمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلدى.

ئۇ ياشلىرىنى سۈرتۈشكىمۇ ئۇلگۈرمەي ئورنىدىن تۇردى-دە، ئالدىراپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. مەن، ئۇ يەنە بۇلتۇر-قىدەك، بۇ سورۇندىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرامدىكىنە؟ دەپ ئويلىۋىدىم، بىر دەمدىن كېيىن، مېنىڭ بۇ ئويۇم خاتا بولۇپ چىقتى. ئۇ ھېلىقى كىچىك كېلىپ قالغان كوپىتسىنى راۋۇرۇس كىيىپ، قولىدا بىر بوتۇلكا ھاراقنى تۇتقان پېتى ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى.

— يەكىگە، ئانام سىز ئۇچۇن سوغات راسلاپ قويغان، شۇنى ئېلىپ چىقىڭ.

— سىگلىم، شەكىلۇازلىق قىلىپ نىمە قىلىسەن. كۆڭۈل ساناپ

ئېيكىلىدىغان نەرسە دىگەنگە تاپقىنىنى ئېيكىلىش كېرەك.

دوكېۋرسالىق يەكىگەم زوكزىيىپ ئولتۇرغاندا پۇرلىشپ كەتكەن يۇيكسىنى تۇزەشتۇرۇپ، كەشىنى پۇتىغا ساپتى-دە، تاشقىرقى ئۆيگە قاراپ ماكىدى.

— تۇققانلارنىك ئىچىدە يەنە ھاراق تۇتىدىغان، تەبرىكلەيدىغانلار بارمۇ؟ — دىدى زىيابەتنى باشقۇرۇۋاتقان شىرەم قېينىئاغا ئۆيگە لىق تولۇپ ئولتۇرغانلارغا كۆز يۇگۇرۇتۇپ.

ئۇنىك سۆزى تۇگەش بىلەنلا، دوكېۋرسالىق يەكىگەم بىر جوزىلىق نازۇ-نېمەت ئەمەس، بىرلا بوتۇلكا ھاراقنى كۆتىرىپ، ئەركىن قەدەم تاشلاپ قېينىئاتام بىلەن قېينىئانامنىك ئالدىغا كەلدى-دە، ھۆرمەت بىلەن بىر رۇمكا ھاراقنى قۇيدى ۋە رۇمكىنى ئىككى قوللاپ بېشىدىن ئىگىز كۆتىرىپ تۇرۇپ:

— تاغا، كىچىك ئانا، سىلەرنىك بەختلىك بولۇشۇكىلارنى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشۈكىلارنى تىلەيمەن! — دىدى، ئاندىن تىزلىنىپ، ئۇلارغا باش قويۇپ ھۆرمەت بىلدۇردى. يۇيكسىنىك قىسقىلغىدىن ئۇنىك ئىشتىنىنىك ئالا-چىپار ياماقلىرى كۆرۈنۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىك داغدۇغىلىق، سەمىمى، ئەدەپلىك ۋە يېقىملىق ھەركەتلىرىدىن كىشىلەر يىرتىق يۇيكىنىك ئۇنىك گۈزەل قەلبىگە قىلچىلىكمۇ نۇقسان يەتكۈزىدىغانلىغىنى ھىس قىلمىدى.

قېينىئاتام باشقىلارنىك تۇتقان ھارىغىغا ئېغىز تەككۈزۈپلا قويغان ئىدى، دوكېۋرسالىق يەكىگەم سۇنغان ھاراقنى بولسا بىراقلا ئىچىۋەتتى. زوينكسىنىلىك يەكىگە بۇ ھالىنى كۆرۈپ، ياقتۇرمىغانىدەك قىلىپ ئېغىزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ قويدى.

دوكېۋرسالىق يەكىگەم بۇ قېتىمىمۇ مېھمانىلار ئۇزاپ بولغانىدىن

كېيىن قازان-قومۇش، چىنە-قاچىلارنى يغىشتۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن كەچلىك ئاپتوۋۇزدا قايتتى. ئۇ مېڭىش ئالدىدا، ئۇنىڭغا ئاتاپ تەييارلاپ قويغان قارا يۇپكام بىلەن خورمارەڭ كوپتامنى ئۇنىڭغا سوغا قىلدىم. ئىككىمىزنىڭ بوي-تۇرقىمىز ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەگەچكە، مېنىڭ كىيىملىرىم ئۇنىڭغا ئوبدان كېلەتتى. ئۇ ئاپتوۋۇزغا چىقىش ئالدىدا يەنە ئالدىنقى قېتىمقىدەكلا:

—مەن دائىم سىلەرنى ئاۋارە قىلىمەن...،—دىدى.

3

كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ يولى بەكمۇ ئەگرى-توقاي بولىدۇ، دىگەن بۇ گەپ ھەقىقەتەن راست ئىكەن. قېينىنىڭتام ئاتمىش ياشقا كىرگەنلىگىنى تەبرىكلىگەن چاغلاردا، زېھنىي، ئەقلىي ۋە جىسمانى جەھەتتە ئەللىك ياشلاردىكى كىشىلەردىن ئېشىپ چۈشەتتى. كىمنىڭمۇ خىيالىغا كەلسۇن، ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇ سەكتە كېسىلگە گىرىپتار بولۇپ تۈيۇقسىزلا ئالەمدىن كەتتى. جەمەتىنىڭ بۇ تۇيۇقسىزگى يىقىلىش بىلەنلا، ئەسلىدە يېقىن ۋە ئىناق ئۆتۈپ كەلگەن بۇ چوڭ ئائىلە كۈندىن-كۈنگە چۈۋۈلۈشقا باشلىدى. قېينىنىڭتام ئالەمدىن كېتىپ، بىرقانچە ئاي ئۆتمەيلا قېينىنىڭانامۇ ئاشقازان راكى كېسىلگە گىرىپتار بولۇپ، قېينىنىڭتامنىڭ ئارقىسىدىن كەتتى. شۇنداق قىلىپ، بىرنەچچە ئاي ئىچىدىلا قېينىنىڭتامدىنمۇ، قېينىنىڭانامدىنمۇ ئايرىلىپ قالدىم. بالا كەلسە قوشلاپ كېلىدۇ، دىگەن شۇ-دە! ياندۇرقى يىلى، شەھەرلىك سانائەت ئىدارىسىدە مۇئاۋىن باشلىقلىق قىلىپ يۈرگەن يولدىشىم "مىللەتچى" دىگەن جىنايەت بىلەن

خزمەتتىن بوشتىلدى. شۇنىڭدىن باشلاپلا ئۆزىمىزنى تاشلىۋەتتۇق- دە، ئۇزاق ئۆتمەي ۋەيران بولۇپ كەتتۇق. قېينىنىڭتام بىلەن قېينىنىنام ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، باردى-كەلدىنى بارا-بارا ئازايتقىلى تۇرغان تۇققانلىرىمىز يولدىشىمغا "مىللەتچى" دېگەن قالپاق كىيگۈزۈلۈش بىلەن تەڭ، بىزنىڭكىگە كەلمەسلا بولدى. يولدىشىم يۈچۈەندۇڭغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە چۈشۈرۈلگەنلىكىتىن، مەنمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شۇ يەرگە كەتتىم. ئۇ چاغدا بىزنىڭ بىر ئوغۇل ۋە بىر قىزىمىز بار ئىدى، مەن يەنە ھامىلدار ئىدىم، ئاز كۈندىن كېيىن ئۈچ بالىنىڭ ئانىسى بولۇپ قېلىشىم تۇرغان گەپ ئىدى. يولدىشىمنىڭ مائاشى توختىتۇېتىلگەچكە، مېنىڭ پۇل تېپىشىمغا توغرا كەلدى. بىراق، مەن يەڭگىش ئالدىدا تۇرسام، قوسىغىمنى كاۋىدەك قىلىپ قانداقمۇ ئىشلىيەلەيمەن! ئائىلىمىزدە كۈن ئۆتكۈزۈش ھەقىقەتەنمۇ قىينىلىشپ كەتتى، پۇل ئۆزىنى كۆرسەتمىگە باشلىدى. نامراتلاشقانسېرى باللىرىمىزنىڭ ئىشتەيلىك بولۇپ كەتكىنىچۇ تېخى. نورمىمىز باشقىلارنىڭكى بىلەن تەڭ بولسىمۇ، لېكىن زادىلا يەتكۈزەلمىدۇق. ئامالسىزلىقتىن، كۈزدە گۈرۈچ قايتۇرىدىغانغا ۋەدە بېرىپ، شەھەردىكى تۇققانلارنىڭكىدىن يارما بىلەن قوناق ئۇنى ئۆتنە ئېلىپ كەلدىم، قىشتا خامانىنى ئېلىپ بولۇپلا گۈرۈچىنى ئاقلىدىم-دە، ئۆتنىنى بانىدۇردۇم. شۇنداق قىلىپ، بىر يىللىق نورمىمىزدىن بىرقانچە يۈز جىڭ گۈرۈچنى قەرزگە قايتۇرسام، قالغىنى بىلەن ئەتىيازغا ئۇلاشمىغىمىز تەس بولۇپ قالدى.

ئەتە 8-ئايغا 15 بولىدۇ. يولدىشىم ئاتا-ئانىسىنىڭ قەۋرىسىنى سۈپۈرىدىغانغا كەتسە، مەن ئۆيدە بالىلىرىم بىلەنلا قالىمەن.

باشقىلار نيەنىگاۋ① ئېتىش، گۈرۈچ هارىغى چىقىرىشقا قىزغىن كىرىشپ كەتتى. بىزنىڭ ئائىلىمىز بولسا مۇسىبەتلىك ئائىلىدەك قايغۇغا چۆمۈپ ۋە چۆلدەرەپ كەتكەن ئىدى. بۇرۇنلاردا دېگەن بۇنداق كۆنلەردە تۇققانلار ئارقا-ئارقىدىن كېلىشەتتى، توخۇ-چوشقىلار سويۇلۇپ، هېيت بولۇپ كېتەتتى. لېكىن هازىر بىزنىڭ ئۆيىمىزدە جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى.

ئەينى چاغدا دوكېۋرسالىق يەڭگەمنىڭ: "هەممىسلا لى پەملىلىك بولغان بىلەن، بەزى ئائىلىنىڭ تۇققانلىرى بار، بەزى ئائىلىنىڭ يوق" دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسىنى ئەمدى بىلدىم. هازىر بىزنىڭ ئۆيىمىز چۆلدەرەپ تۇرغان بىلەن، تۇققانلار بىرەرسىنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇپ نيەنگاۋ ئېتىش، هاراق چىقىرىش، قەدەھ سوقۇشتۇرۇش بىلەن كۆڭلىنى خوش قىلىپ، قىزىتىشۋاتىدىغاندۇر. مەن تۇرۇپ ئۇلارنى ئەسلەيتىم، تۇرۇپلا يەنە ئۇلارغا ئۆچلۇگۈم كېلەتتى. مەيلى ياخشى بولايلى، ياكى يامان بولايلى، بىز يات ئادەم ئەمەس-قۇ، تۇققانلار ئارىسىدىمۇ مۇشۇنداق رەھىمسىزلىك بولامدۇ؟

—ۋىيەي، بۇ ئۆيدە تېخىچىلا چىراق ياندۇرۇلماپتىغۇ؟

دوكېۋرسالىق يەڭگەمنىڭ كەلگەنلىگىنى ئاۋازىدىنلا بىلىۋالدىم. مەن ئىشكىنى ئاچاي دەپ بولغىچە، ئىشىك "غىچ" قىلىپ ئېچىلدى-دە، ئۇ يوغان بىر سېۋەتنى بېشىدا كۆتەرگەن پېتى ئىگىشىپ كىرىپ كەلدى.

—يەڭگە!

مەن ئۇنى كۆرۈپ، خۇددى ئۆز ئانامنى كۆرگەندەك بولۇپ

---

① نيەنگاۋ—گۈرۈچ ئۇنىدا ئېتىلىدىغان بىر خىل يىمەكلىك.

كەتتىم-دە، ئۆزەمنى ئۇنىڭ قۇچىغىغا ئاتىتىم ۋە يۇغانىم تۇتۇپ ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتىم.

—نىمە بولدى؟ ئۆيدە بىرەر ئىش بولدىمۇ؟—دەپ سورىدى ئۇ ھودۇقۇپ.

لېكىن مەن ئۆزەمنى توختىتالماي، دەرت-ئەلەمنىڭ ياشلىرىمنى تۆكمەكتە ئىدىم. مېنىڭ قانغىچە يىغلىۋالغىم كېلەتتى.

—ھېيت-ئايىم كۈنى يىغلىغان دېگەن قانداق گەپ؟

پىشانەمگە تاسادىپى چۈشكەن بىر تامچا سوغاق تەر بىلەن ئېسىمنى يىغىپ، يەڭگەمنىڭ قۇچىغىدىن بېشىمنى كۆتەردىم. قارىسام، يەڭگەمنىڭ پىشانىسىدىن چېپىلداپ تەر ئېقىۋاتاتتى، يوغان سېۋەت تېخىچىلا ئۇنىڭ بېشىدا تۇراتتى.

—ۋىيەي، مەنزە...،—كۆز ياشلىرىمنى سۈرتۈشكىمۇ ئۇلگۈرمەي، يەڭگەمنىڭ نەرسىلىرىنى يەرگە قويۇشىغا يارەمىلەشتىم ۋە ئاندىن لامپىنى ياقتىم.

—ئەگەر بىز ئايالار يىغلاپ تاشلايدىغانلا بولساق، بىر كۈنلۈك كوز يېشىمىز بىلەن چىلەك تولىدۇ،—دىدى ئۇ لۆڭگە بىلەن ياشلىرىمنى سۈرتۈپ تۇرۇپ. دوكتۇرسالىق يەڭگەمنىڭ مېھرىۋانلىق بىلەن تەسەللى بېرىشى بىلەن تەڭ، كۆز يېشىم خۇددى بۇلاق سۈيىدەكلا بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى.

—كەلگىنىمگە خوشال بولماي، يىغلاۋەرگىنىڭىز نېمىسى؟—دىدى يەڭگەم.

مەن كاڭدىن چۈشۈپ ئۇچاققا ئوت ياقماقچى بولۇۋىدىم، يەڭگەم مېنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ئۆزى چۈشتى ۋە:

—ئوتنى مەن ياقاي، سىز بۇ ھالدا تۇرۇپ، چىقىپ-چۈشۈپ

يۇرسىڭىز كۆچىنىپ قالىسىز، ــ دېدى.

يەڭگەمنىڭ كىرىشى بىلەن ئۆيىمىز بايرام تۈسىگە كىرگەندەك بولدى. مەن گۈرۈچنى يۇيۇپ قازانغا سېلىۋېتىپ، يەڭگەمگە سىنچىلاپ قاردىم. ئوچاقتىكى ئوتنىڭ يورۇغى ئۇنىڭ يۈزىگە چۈشكەن ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدا ئالدىنقى يىللاردىكى ھېرىش-چارچاش ۋە مەينەتچىلىكىنىڭ قىلچىمۇ ئىزىسى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئۇچىسىغا كۆلرەڭ رەختتىن ئۇزۇن كۆينەك كىيىۋالغان ئىدى. كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلۇش ــ زور ئىش، دېگەن گەپ بار، گەرچە بۇ يەڭگەم كەمبەغەللىكتىن تەل-تۆكۈس قۇتۇلۇپ كەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن، چوڭ ئوغلى ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ مائاشلىق بولغاندىن بۇيان، تۇڭ تاشلاپ يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ قالغان ئىدى.

ــ يەڭگە، ئەمدى سىزنى ئېغىر كۈنلەردىن قۇتۇلدى، دېسەكمۇ بولىدۇ.

ــ سىڭلىم، سىزنىڭمۇ ياخشى كۈن كۆرىدىغان چاغلىرىڭىزغا ئۇزاق قالمىدى. يولداشىڭىزنىڭ مەسلىسى ھەل بولسا، باللىرىڭىزمۇ چوڭ بولسا، بىزدىنمۇ بەختلىكرەك ئۆتۈسىز. ئۆمۈر دېگەن ئاققان سۇدەك ئۆتۈۋېرىدۇ، ئۇنى ئۇزۇن دېسە ئۇزۇن، قىسقا دېسە، كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچىلىكلا ئىش ئۇ!

ئۇ قاينىۋاتقان قازانغا كۆز تاشلاپ، ئوچاقتا بىرقانچە تال ئوتۇن سالدى-دە، كاڭقا چىقىپ ئولتۇردى. ئۇ تاتلىق ئۈيقۇدا ياتقان باللىرىمغا بىر-بىرلەپ سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن، سېۋەتتىكى ئاغزىنى ئاچتى.

ــ تاۋۇز چاغىنى بولۇپ قالغاچقا يېڭى گۈرۈچتىن ئازراق نېيىز-گاۋ ئەتكەنتىم، ــ دېدى يوغان ھەم ئېغىر بىر بولاقنى چىقىرىپ، ــ

بۇ يىپكى گۈرۈچ، ماۋۇ كالا گۆشى، ماۋۇ ...، ــ ئۇ سۆزلەۋېتىپ، نىلۇنياغلىقتا ئورالغان بىر پارچە رەختنى ئالدى، ــ بۇنى سىزگە ئالغاچ كەلگەنتىم، يارىتامسىزكىنتاك!

بۇ كۆيىنەكىكە باپ بىر پارچە ئاق نىلۇن رەخت ۋە يۇپكىغا لايىق بىر پارچە خورمارەڭ رەخت ئىدى.

ــ مۇشۇ كۈنلەردە مېنىڭ ئۇنى ـ بۇنى تاللىغۇدەك ھالىم بارمۇ دەيسىز، يەڭگە. جىيەنلىرىمگە بىرنىمە قىلىپ بەرسەڭز بولاتتى، نىمشقا مەن ئۇچۇن شۇنچە پۇلنى خەجلەپ يۈرىسىز؟

تويلۇق كىيىملىرىم يىرتىلىپ تۆگىگەن، قېينىئانام كېيىن قىلىپ بەرگەنلىرىمۇ توزۇپ بولغان ئىدى. ھازىر، ئۇچامدىكى مۇشۇ ياماق كىيىملەردىن باشقا كىيىمىم يوق ئىدى.

ــ ئۆزەڭدە يوق ـ ئالەمدە يوق دېگەن شۇ. باشقىلارنىڭ يارىدىمى بىلەن نىمە ئىش پۈتىدۇ؟ قەدىر كۆتىرىش ئۆزىمىزگە باغلىق ئىشكەن. باشقىلار خەيرىخاھلىق قىلسىمۇ بىرەر مەزگىل قىلار. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەقلەرنىڭ: يارەمگە تايىنىپ جان باقىدۇ، دەپ سۆز ـ چۆچەك قىلىشلىرىچۇ...

ــ يىمەك ـ ئىچىمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە لازىمەتلىكلەرنىڭ بىرسى ئۆكسىسە ھەممىسىنىڭ تەڭلا ئۆكسۈيدىغىنىچۇ تېخى!

ــ شۇڭا، تۇۋۈى تېشىلىپ قالغان چىلەكنى ئوڭلىغىلى بولىدۇ، باشقا كەلگەن كەمبەغەللىكتىن ئاسان قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ.

كەچلىك تاماقنى يەپ بولۇپلا كاڭغا چىقىپ ياتقان ئىدۇق. يولدا ھارغانلىقتىنمۇ ياكى ھېچقانداق غېمى قالمىغانلىقتىنمۇ دوكبۇرسالىق يەڭگەم ناھايىتى تېزلا ئۇيقۇغا كەتتى. لېكىن، مېنىڭ خىيالىلىرىم

چېچىلىپ، ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىدىم.

4

ئەگەر يولدىشىمنىڭ يۈزىنى قىلمىسام تۇققانلار بىلەن بولغان باردى-كەلدىنى ئالىلىقاچان ئۈزگەن بولاتتىم، دەرۋەقە، باردى-كەلدى قىلماي تۇرالمايۋاتقانلىغىمنىڭ يەنە بىر سەۋىۋىمۇ ئۆزەمنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش ئىدى. يازدا گۈرۈچ ئۆتنە ئېلىپ، كۈزدە گۈرۈچ قايتۇرىمەن دەپ، تاپانلىرىم تېشىلىپ، ئىتەكلىرىم قىرقىلىپ كەتتى. بۇ تەرەپتىن ئېتىقاندا باردى-كەلدىنى ئۆزەم زورلاپ قىلۋاتىمەن، دىسەمۇ بولىدۇ.

مەلۇم بىر كۈنى زويىكىنلىك يەڭگە مېنى چوڭ قىزىنىڭ تويىغا تەكلىپ قىلىپ ئوغلىنى ئەۋەتىپتۇ. يولدىشىم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە چۈشۈرۈۋېتىلگەندىن بۇيانقى ئون نەچچە يىل ئىچىدە سالام-سائىەت قىلىشمىغان زويىكىنلىك يەڭگىنىڭ تۇيۇقسىزلا ئوغلىنى ئەۋەتىپ بىزنى تويغا چاقىرتقىنىغا ھاڭ-تاڭ قالدىم. ئۇنىڭ بىر چاغلاردا تولا قاتناپ كىشىنىڭ بوسۇغىسىنى ئويۇۋېتىشكە تاس قالغان، كېيىنكى چاغلاردا يۈز ئۆرۈپ ئادەم تونۇماس بولۇۋالغان قىلىغىنى ئېسىمگە ئېلىپ، سەپرايىم قىرىق گەز ئۆرلىگەن بولسىمۇ، لېكىن تۇققانچىلقىنىڭ يۈزىنى قىلىپ يەنە باردىم.

ئىشكىتىن كىرىشىمگىلا، زويىكىنلىك يەڭگە زادى كۆرۈلمىگەن قىزغىنلىق بىلەن ئالدىمغا چىقتى:

—ۋەيەي، سىڭلىم، كۈن ئۆتكۈزۈشىنىڭ غېمىدە ئىشقا بەنت بولۇپ، سىزنى بىرەر قېتىمۇ يوقلاپ بارالمىدىم...، بۇ ئەھۋالنى

كۆنلەرنى قانداق ئۆتكۈزۈۋاتقانسىز؟ بالىلىرىمىزنىڭ تاغىسى ياخشى تۇرۇۋاتقاندۇ؟ بالىلىرىڭىز قانداقراق چوڭ بولۇۋاتىدۇ؟

ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ئۇنىڭ يۈزىدە نۇرغۇن ئىنچىكە قورۇقلار پەيدا بولغان بولسىمۇ، لېكىن سەتەڭلىگى ئەينى يىللاردىكىدىن قېلىشمايتتى.

ــ دەرت ـ ئەلەمنى ھەممىمىز ئوخشاشلا تارتىۋاتىمىز!

ــ نىمىلا بولمىسۇن بىز سىلەرگە قارىغاندا ياخشىراق، ۋەيەي، ئانارداڭ يۈزلىرىڭىز نىماندىڭ بولۇپ كەتكەندۇ؟

مەن مېھمانىنىڭ قارىسىمۇ يوق تۇرغان قۇرۇق ئۆيىگە كۆز يۈگۈرۈتۈۋېتىپ سورىدىم:

ــ توي قىلىمىز، دەپتىكەنسىز، ئۆيىنىڭ ئىچى جىمجىتلا تۇرىدىغۇ؟

ــ تويغا تېخى ئون كۈن بار.

ــ بۇ قانداق بولغىنى؟

ــ ئانا بولغان بىلەن قولۇمدىن ئىش كەلمەيدۇ، قىزىمۇ ماڭا ئوخشاشلا چوڭ بولۇپ قالدى. توي كۈنىگە ئاز قېلىۋاتىدۇ، لېكىن، كۆپە ـ ياستۇقلارنىڭ كەشتە ئىشى شۇ پېتىچە تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، سىزنى چاقىرتماي بولمىدى، سىڭلىم.

مەن بۇ كەشتچىلىك ھۈنەرنى ئاپامدىن ئۆگىنىۋالغان ئىدىم. شۇ كۈنى كەچتىن باشلاپلا كىيىم تىكىش ماشىنىسىدا كۆپە ـ ياستۇق قاپلىرىنى كەشتىلەشكە باشلىدىم. كىشىلەر: يېڭى كېلىنىنىڭ تويغا تەييارلىغان كۆپە ـ ياستۇقلىرىنىڭ كەشتىسىگە قاراپ، ئۇنىڭ قانچىلىك ھۈنىرى بارلىغىنى بىلگىلى بولىدۇ، دېيىشىدۇ. مەن جىيەن قىز ئۈچۈن ھۈنىرىمنى ئايىماي ئىشقا سالدىم: مەجنۇنتاللار ئۈستىدە

پەرۋاز قىلىۋاتقان قالىغاچلار دەمسىز، چىمەنلىكتە پىلدىرلاپ ئۇچۇپ يۈرگەن كېپىنەك دەمسىز، ياپ-يېشىل قارىغايلىق ئارىسىدىكى ئېقىن بويىدا بويۇنلىرىنى سوزۇپ تۇرغان ئاق تۇرنا دەمسىز، ئايدەك كېچىدە ھاك تاشلار ئۈستىدە خىرىس قىلىپ تۇرغان يولۋاس دەمسىز... ئەيتاۋۇر، ئۆزەم ياقتۇرۇپ قالغان كۆرۈنۈشلەرنىڭ ھەممىسىنى كەشتىلەپ چۈشۈردۈم.

مەن بۇ ئىشلارنى توپ-توغرا سەكسەكتە تۇغدۇرالمىدىم. مەن ئىشنى تۇغدۇرغۇچى كۈنى دوكېبۇرسالىق يەڭگەمۇ باللىرىنى ئېلىپ يېتىپ كەلدى. ئۇ مېنى كۆرۈپلا:

—ۋوي، مەندىن بۇرۇن كېلىۋاپسىزغۇ! —دېدى.

—يەڭگە! —مەن خوشاللىقتىن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ خېلىغىچە قويۇۋەتمىدىم.

—چوڭ ئوغلىڭىز ئۇنۇۋىرسىتىتتا ياخشى ئوقۇۋاتقانىدۇ؟

—ياخشى ئوقۇۋاتىدۇ. يەڭگە، سىزنىڭمۇ قولىڭىز ئانچە ئۇزۇن ئەمەس تۇرسا، يەنە ئۇنىڭغا پۇل ئەۋەتىپ يۇرگىنىڭىزنى قارايمۇ. بۇ ئىشنى نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا بالامدىن خەت كەلگەندىن كېيىن ئۇقتۇق.

—مانا ئەمدى بىزدەكلەرنىڭمۇ بەختى كۈلدى، مەن ئۇنى پۇر-سەتنى چىڭ تۇتۇپ، خاتىرجەم، ياخشى ئوقۇسۇن، —دېدىم.

دوكېبۇرسالىق يەڭگەمنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ يىرتىق يۇپكا كىيىپ قازان بېشىدا ئالدىراپ ئىشلەپ كەتكەن چاغلىرىدىكى ھالىتى كۆز ئالدىمغا كەلدى. ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن قىزىغا قارىسام، ھەر ئىككىسىلا يۈڭ رەختىلەردىن كىيىشىپتۇ. ئۆز ۋاقتىدا مەن ھەر قېتىم بېشىمدا گۈرۈچ كۆتىرىپ، كونا كىيىملەرنى ئېلىپ، بۇ يەڭگەمنىڭ

ئۆيگە بارسام، بۇ ئىككىسى تېخى پوتلىلىرىنى ئېقىتىشىپ، ئاغزى بېسلماي يەپ، قاچا بىكار قىلىشىپ ئولتۇراتتى... بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ چوپ-چوڭ قىز-يىگىتلەردىن بولۇپ قېلىشىنى كىمۇ ئويلىغان دەيسىز.

دوڭبۇرسالىق يەڭگەم قاچاندىدۇر ئىش كېيىمىنى ئالماشتۇرۇپ كېيىۋالغان ئىكەن، ئۇ ئوچاق ئالدىغا زوڭزايدى-دە، ئۆتكەنكىدەكلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. مەن كاڭغا ئوت يېقىۋاتاتتىم. ئۇنىڭ گۈرۈچ يۇيىدىغان جاۋۇرنى تۆتۈپ تۇرۇپ ماڭا قاراۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭ بۇ قارىشى خۇددى مەن ئۇنى دەسلەپتە كۆرگەن چېغىمدا ئۇنىڭ يىرتىق يۇپكىسىغا قارىغىنىمغا ئوخشاپ كەتتى. مەن يىپ چىقىدىغانلىكى نەرسىلەردىن سۆكۈۋالغان يىپتىن توقۇغان ئىشتىنىمنىڭ كۆرۈنۈپ قالماسلىغى ئۈچۈن، يۇپكامنى دەرھال تارتىشتۇرۇپ پاقالچىغمنى يېپىۋالدىم.

ــ ھا، ھا، ھا... ــ ئىچكىرىكى ئۆيدىن كۈلكە كۆتىرىلدى. زويىكىنلىك يەڭگىنىڭ كۈلكىسى ھەممىدىن ياقىراق ئىدى.

ــ دوڭبۇرسالىق يەڭگە، ھەممەيلەن يېڭى كېلىنىنىڭ چۈرۈلمە-لىكلىرىنى كۆرمەكچى، سىزمۇ كېلىپ كۆرمەمسىز!

لېكىن مېنى ھېچكىم چاقىرىپ قويمىدى.

ــ مانا ماۋۇ تاغىسىنىڭ قىلغان سوكنا پەلتوسىكەن. ماۋۇ قېينىنا-غىسى قىلغان سارجا چاپانكەن، ماۋۇ بولسا...، ــ زويىكىنلىك يەڭگە كۆرەڭلىگەن ھالدا كۆز-كۆز قىلىۋاتاتتى. تۇققانلارنىڭ ھەر بىرى پۈلغا يارىغۇدەك سوغاتلارنى ئېپكەلگەن ئىدى. مەن ھېچنىمە ئېپكېلەلمىگەچكە بېشىمنى كۆتىرەلمەي قالدىم.

ــ ۋىيەي، قاراڭلار ماۋۇ گۈلنى، نىمە دېگەن چىرايلىق كەشتىلەن-

گەن! كىم كەشتىلىدىكىنە؟

ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدا كىمدۇر بىرى بىر ئېغىز ماختاپ قويىدى. مەن ئۆچىمدە: ئەمدى مېنىڭ ئىسمىم تىلغا ئېلىنىدىغان بولدى، دەپ ئويلىدىم ـ دە، نىمشقىدۇ جىددىلىشىپ كەتتىم.

ـــبۇ گۈلنى...

بۇ زوپكىسىنىلىك يەڭگىنىڭ ئاۋازى بولۇپ، بۇ ئاۋاز بايىقىدەك ھەيۋەتلىكمۇ، بايىقىدەك جاراڭلىقمۇ ئەمەس ئىدى.

ـــكىم بولماقچىدى، يېڭى كېلىننىڭ ھۇنىرى ـ دە! ـــدىدى بىرى سۆز قىستۇرۇپ.

ـــقالتىس ئۇستىكەن، يىگىتنىڭ بەختى بار ئىكەن جۇمۇ!

ـــقاراڭغۇ، جان كىرگۈزۈۋېتىپتۇغۇ، بۇنىڭغا كۆپ ئەمگەك سىڭدۈرۈپتۇ ـ ھە!

ماختىغۇچىلارنىڭ خېلىغىچە ئاغزى بېسىلمىدى.

ـــبۇ بالامنىڭ ماھارىتى مانا مۇشۇنداق.... ـــدىدى زوپكىسىنىلىك يەڭگە. ئۇ ماڭا بىر كۆز تاشلاپ قويۇپ، يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــبۇ بالام كەشتىچىلىك دېگەندەك ئىشلارغا يارايدۇ.

مەن بۇنىڭغا زادىلا چىداپ تۇرالمىدىم ـ دە، توي كۈنى ئەتىگەندە، مېھمانلار كىرىپ ـ چىقىۋاتقان پاتىراقچىلىقتا زوپكىسىنىدىن غىپلا قىلىپ كېتىپ قالدىم.

ئۆيگە بارغاندىن كېيىن، ئۆچىمدە: بۇنىڭدىن كېيىن تۇقىنالار ئارىسىدا مۇشۇنداق ئىشلار بولۇپ قالسا، زادى بارماسمەن، دەپ قەسەم قىلىۋەتكەن ئىدىم. لېكىن بۈگۈن يەنە دوكېبۇرسالىق يەڭگەم چوڭ ئوغلىنىڭ تويىغا تەكلىپ قىلىپ ئەۋەتكەن باغاقىنى تاپشۇرۇۋالدىم. باشقىلارنىڭكىگە بارمىسامۇ مەيلى ئىدى، لېكىن دوكېبۇر ـ

سالق يەڭگەمنىڭكىگە بارماي بولمايتتى. بېشىم قېتىپ تۇرغانىدا، ئۇ يەڭگەم: تويدا كىيىدىغانغا تىكمەكچى ئىدىم، چولام تەگمەي قالدى، سىز بىر نەرسە تەييارلايمەن دەپ ئاۋارە بولماي، مۇشۇ يۇپكامنى تىكىپ پۈتتۈرۈپ ئالغاچ كەلسىڭىزلا بولىدى دەپ، بىر يۇپكىلىق رەخت ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭغا تىكىدىغان كىيىمنى ئايرىم ئۆلچەشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. مەن ئۇ ئەۋەتكەن زەڭگەر دىلۇنىدىن تىككەن ئۇزۇن كۆينەكنى ئېلىپ دوڭبۇرساغا باردىم.

تويغا ئۇچ كۈن قالغاندا، تۇققانلار دوڭبۇرساغا ئارقا-ئارقىدىن يېتىپ كېلىشتى. يېڭى سېلىنغان كاھىشلىق ئۆي مېھمانلار بىلەن لىق تولغان بولۇپ، خوددى ئىلگىرى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزۈلگەن مەرىكىلەردىكىدەك كەيپىياتقا چۆمگەن ئىدى.

تۇققانلار ئارىسىدا، "جەمەتىنىڭ ئايال باتۇرى"، "لى پەملىلىك-لەرنىڭ شان-شەرىپى" دىگەن چىرايلىق نامى بار زويىڭسېنلىك يەڭگە شۇ تاپتا يىگىتىنىڭ كېچىك ئاپىسى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن، كاكىراپ يۈرۈپ ھەممىنى ئىشقا بۇيرۇپ يۈرمەكتە. مەن ئوچاق ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، ئۇن-تىنسىز ئۆز ئىشىمنى قىلىۋاتاتتىم.

زىيادەت باشلىنىش بىلەنلا، زويىڭسېنلىك يەڭگە گويا ماڭا "تېزرەك يوقالماي نىمىگە تۇرىسەن!" دەپ تىكىلىپ قاراۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

چۆرۈلمىلىك تارقىتىلىدىغاندا، مەن ئارقىدىكى خوشنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بىر دەم ئولتۇرۇپ چىقماقچى بولۇپ، ئىشمنى قويۇپ ئاستا چىقتىم، لېكىن، قورادىن ئايلىنىپ ئۆتۈشۈمگىلا ئارقامدىن بىراۋ كېلىپ شۇنداق تارتىۋىدى، چۆچۈپ كەتتىم. بۇرۇلۇپ قارىسام، دوڭبۇرسالىق يەڭگەم ئىكەن. ئۇ مېنىڭدىن:

ـــنەگە بارماقچىسىز؟ـــدەپ سورىدى.
ـــمەن...ـــھودۇققىنىمدىن ئاغزىمغا گەپ كەلمەي قالدى.
ـــئۆزىڭىزنى قاچۇرماقچىمۇسىز؟
ـــ...
ـــسىزنى چاقىرتىپ كېلىشتىن مەقسىدىم باشقىلارنىڭ ئالدىدا سىزنى چۈشۈرۈپ، خىجىل قىلىشىمۇ؟ سىڭلىم...،ـــدوڭبۇرسالىق يەڭگەم كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ماڭا تىكىلدى.
مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي، كۆينىكىنىمنىڭ ئىتىگىنى مىجىپ تۇرۇپ قالدىم، ھايياجاندىن ئىسسىق كۆز ياشلىرىم تارامىلاپ ئېقىشقا باشلىدى.
ئۇ ئىككى قولىي بىلەن يۈزلىرىمنى سىلاپ، مېھرىبان ئانىلار ئۆز قىزىغا قارىغاندەك ماڭا قاراپ تۇرۇپ:
ـــئەخمەقىلىغىڭىزنى قاراڭ، سىز مېنىڭ يۈرىگىمنى زىدە قىلماقچىمۇ؟ـــدىدى.
مەن ئۇنىڭ ئالدىدا خۇددى خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك، بىر چەتكە قارىۋالدىم ـ دە، ئوڭايسىزلىنىپ:
ـــيەڭگە، سەۋەنلىك مەندە!ـــدىدىم.
ـــمانا بۇ گېپىڭىز يارايدۇ...
دوڭبۇرسالىق يەڭگەم مەڭزىمدىكى ياش تامچىلىرىنى ئىتەكلىرى بىلەن سۈرتتى ـ دە، مېنى ئۆيگە ئېلىپ ماڭدى.
چۆرۈلمىلىك ئېلىش نۆۋىتى ماڭا كېلىپ قالدى. كىيىملىرىمنىڭ كىر ھەم يىرتقلىغا قاراپ، كېلىننىڭ ئالدىغا بارغىمۇ كەلمەي قالدى. كىمدۇر بىرى ئارقامدىن تۇرتۇۋىدى، خىجالەتچىلىك ئىچىدە يېڭى كېلىننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئولتۇردۇم. ئۇ زەڭگەر نىلۇن يۇپكىنى

ئالدىمدىكى يۇمۇلاق جوزا ئۈستىگە ئىككى قوللاپ قويغاندا، مەن، باشقىلارغا چۆرۈلمىلىككە ياستۇق قېپى، پايپاق دېگەندەك نەرسىلەرنى بىرىدۇاتاتتى، ماڭا نىمىشقا بۇنى بېرىدىغاندۇ، دەپ ئويلاپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدىم.

يەڭگەم كۆڭلى تىنغاندەك بولۇپ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

ــ نەچچە يىللاردىن بېرى بۇ سىگىلىمىزنىك تۇققانلىرىغا قىلغان يارىدىمى ھەرقانداقىغىمىزنىڭكىدىن زور بولدى. شۇڭا مەن كۆچمە-لىككە ۋاكالىتەن، لى پەملىكلەر نامىدىن ئۇنىڭغا مۇشۇ چۆرۈلمە-لىكنى قىلدىم! ــ دېدى.

ئۇنىك بۇ سۆزى كۆچمىلىكنىك ئالقىشىغا ئېرىشتى. بىردىنلا كۆز چاناقلىرىم ئىسسىق ياشقا تولۇپ، ھاياجاندىن بەدەنلىرىم تىترەپ كەتتى. مەن ئىزا تارتقىنىمدىن، بېشىمنى كۆتىرىپ كۆچمىلىكە قارىيالماي، يەرگە قاراپ تۇرغىنىمدا، جوزىدا تۇرغان يۇپكىنىك مەن ئۆز قولۇم بىلەن تىككەن ۋە دوڭبۇرسالىق يەڭگەم تويدا كىيمەكچى بولغان ھېلىقى يۇپكا ئىكەنلىگىنى بىلىپ قالدىم.

ــ يەڭگە، بۇ... ــ بېشىمنى كۆتىرىپ يەڭگەمگە قارىدىم.

ــ بۇ مېنىك كېلىنىمنىك سىزگە ئاتىغىنى.

يەڭگەمنىك چىرايىدا يەنە خوشاللىق كۈلكىسى پەيدا بولدى. مەن ھاياجان ئىچىدە كېلىن سۈنغان رۇمكىنى ئېلىپ، بىراقلا كۆتە-رىۋەتتىم. دەل شۇ چاغدا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان قىزىم "ئانا" دەپ توۋلىغان پېتى ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ كەلدى.

ــ ۋوي، كىم بۇ ئەمدى يېتىپ كەلگەن؟

ــ ئانا، دادام سىزنى تېز قايتىپ كەلسۇن، ــ دەيدۇ.

ــ نىمىشقا؟ نىمە ئىش بولدى؟

هودۇققىنىمدىن يۇرىگىم ئېغىپ كەتتى. بۇ يەرگە كېلىش ئالدىدا، ئۇچ كۈنلۈك مەرىكە تۈگىگەندىن كېيىن قايتىدىغانلىغىمنى دەپ قويغان ئىدىمغۇ؟ نېمىشقا يەنە تۇيۇقسىزلا چاقىرتىپ بالا ئەۋەتتىڭىز كىنە؟ يولدىشىمنىڭ ئادەتتىكى ئۇشتاق ئىشلارغا مۇنداق قىلىپ كەتمەيدىغانلىغى ماڭا مەلۇم ئىدى.

ــ ئانا، دادامنىڭ مەسىلىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپتۇ.

ــ نېمە دىدىڭ بالام؟ يەنە بىر دىگىنە!

ــ تۈنۈگۈن شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىدىن ئىككى ئادەم

كەلدى. ئۇلارنىڭ دېيىشچە، دادامنىڭ ناھەق ئەنزىسى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپتۇ. دادام يەنە شەھەرلىك سانائەت ئىدارىسىگە مۇئاۋىن باشلىق بولىدىكەن. ئۆگۈنلۈكىگە ئەرسە-كېرەك-لەرنى توشۇغىلى ماشىنا كېلىدىكەن. شۇڭا دادام سىزنى تېز قايتىپ كېلىپ، نەرسىلەرنى يىغىشتۇرسۇن، — دەيدۇ!

— ۋاي خۇدايىمەي! بۇ چۈشۈمۇ، يا...

مەن كۆز ئالدىمدىكى بۇ زىيانپەتنىمۇ ئۇنتۇپ، دوكېبۇرسالىق يەڭگەمنىڭ قۇچىغىغا ئۆزەمنى ئېتىپ ئۇن سېلىپ يىغلۇۋەتتىم.

— سېڭلىم، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مەن سىزگە نەرەر تېينىمۇ يارىدىم قىلالمىدىم...، — دەپ ئۆزىنى تەكشۈرگىلى تۇردى زويېڭسېن-لىڭ يەڭگە ئالدىمغا كېلىپ ياشلىرىمنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

. . . . . .

1983 ـ يىل ماي، گۈيياڭ، خۇاشى.

[ئاپتور ھەققىدە] لىن يۈەنچۈن، ئەر، چاۋشيەنزۇ. 1937 ـ يىل تۇغۇلغان. 1960 ـ يىلى جىلىن ئۆلكىسى يەنبيەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چاۋشيەنزۇ تىلى پاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن، يەنبيەن رادىيو ئىستانسىسىدا ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەھرىرى، يەنبيەن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى بولغان، ھازىر يەنبيەن چاۋشيەنزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كەسپىي ئىجادىيەتچىسى بولۇپ ئىشلىمەكتە. ئۇنىڭ ئەسەر-لىرى 1958 ـ يىلدىن ئېتىۋارەن ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان. ئاساسلىق ئەسەر-لىردىن «شەپەق» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى بار، «شەپەق» ناملىق ھېكايىسى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

(«1981 ـ يىللىق ياپيېجىڭ ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلىنغان ھېكايىلەردىن تاللانما»دىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: قادىر توختى

تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

ربن بوۋاي ۋه ئۇنىڭ ئاپتاپپەرەسلىگى

شېنياڭ قىسمىدىن **دەي جۇن**

1

قاقاس كەتكەن سايدا بىر پارچە تېرەكلىك بار ئىدى. يىگىرمە نەچچە جەڭچى كونا پوسۇندىكى يەڭسىز يامغۇرلۇقلاردىن ياسالغان كەپىدە توختىماي يېغىۋاتقان سىم-سىم يامغۇرغا قارىغان پېتى تەڭرىدىن رەنجىپ ياتاتتى. ياز كۈنلىرى بولغاچقا، دالىدا قونۇش ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى.

ئۇدۇل تەرەپتە ئۆيلىرى تاققا يۆلەپ سېلىنغان بىرنەچچە ئائىلىلىك بار ئىدى. خىشتىن سېلىنغان كاھىشلىق ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدىكى ئاددى كەپىلەر بۇ يەرگە زادىلا ياراشمىغان ئىدى. تاغ باغرىدىكى ئاپتاپپەرەسلىكنىڭ بىر قىسمى سېتىۋېلىنماقچى ئىدى. دەرۋەقە، ئاپتاپپەرەسلەر ئوخشىغان بولۇپ، باشلىرى چوڭ، دانلىرى توق، يوپۇرماقلىرى ياپ-يېشىل ئىدى. تۇنۇگۈن لېيەنجاڭ دۇڭ داكو كۆچىلىكنى باشلاپ كېلىپ بۇ يەرنى ھۆددىگە ئالغان ربن بوۋاي بىلەن ئېتىز بېشىدا بىر ھازا سۆزلىشىپ، ئاۋاز كۈچەيتىپ بېرىش پونكىتى سېلىش توغرىسىدىكى ھۆججەتنى ئۆلكە، ۋىلايەت، ناھىيە

تەستىقلىغانلىغىنى؛ يەرنىڭ كۆكىنى دۆلەتتىن تۆلەپ بېرىدىغانلىغىنى...ئېيتسىمۇ، بوۋاي زۇۋان سۈرمىدى، موماي ئوتتۇرىغا چىقىپ: "تۆلەپ بېرىدۇ؟ سىز زىرائەتنى تۆلەپ بەرگىنىڭىز بىلەن، يەرنى كىم تۆلەپ بېرىدۇ؟!" دەپ، دۇڭ داكونىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى. ھازىرچە جەڭچىلەر تۆپىلىكتە چېدىر تىكىپ، بوۋاي بىلەن مومانىڭ يامغۇر يېغىۋاتقىمۇ ئاپتاپپەرەسلىككە كېلىپ، ئاپتاپپەرەسكە ئاچا يۆلەپ، ئاندىن ئۇنىڭ غوللىرىنى بىر بىرىگە كۆلا بىلەن باغلاۋاتقانلىغىغا قاراپ تۇراتتى. يەر تېرىپ باقمىغان بىرنەچچە جەڭچى بۇ ئىشنىڭ مۇرەككەپلىگىنى كۆرۈپ، بۇندىق ئىشنى بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغانلىغى ئۈچۈن كۈلۈپ ھالى قالمىدى.

ــ ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش دېگەن شۇ، ــ دېدى بىر جەڭچى.

ــ جىنىڭ قەستى شاپىتۇلدا، باي بولۇش ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بەردى يەنە بىرسى.

ــ ھازىر دېخانلارغا بىر نەرسە دېيىش تەس بولۇپ قالدى، ھەممىلا يەردە يەرگە ئېسىلۇۋېلىپ توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ.

ــ كىمنىڭ بېيىغۇسى يوق؟ ھەممە ئادەم بېيىسام دەيدۇ! ــ دېدى غاراڭ ــ غۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن سېچۈەنلىك بىر جەڭچى.

بوۋاي بىلەن موماي ئەسكەرلەرنىڭ تاغ باغرىغا كېلىپ چۈشۈشى بىلەن ئالاقزادە بولۇپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن دائىم ئۇلارنىڭ نىمە قىلىۋاتقانلىغىنى ھۇشيارلىق بىلەن كۈزىتىپ تۇراتتى. ئەجەپلىنەرلىگى شۇكى، بوۋاي بىردىنلا مومانىڭ ئالدىدا كۆپ ھەيۋەتلىك بولۇپ كەتتى، موماينا تەتۈر قاراپ تۇرۇپ، ھە دەپ: "دۆت! زىرائەتلەرنى نابۇت قىلىۋەتتىڭ!" "ھەي قارغۇ! ئاپتاپپەرەسكە دەسسىۋەتكىنىڭ

كۆرمىدىڭمۇ؟" دەپ ۋاقىرايدىغان بولۇپ قالدى. موماينىڭ تۇنۇگۈنكى سۆزلۈك ئەلپازى يوق ئىدى، بۇڭاي سىلكىنىسىمۇ ئۇ لام-جىم دېمەيتتى، ئاخىر بۇڭاي ئۇنى "ماڭ، كۆزۈمدىن، نېرى كېتىپ، چۈشقا كۆچۈكلىرىگە قارا" دەپ ھەيدىۋەتتى. بۇڭاي ئېتىزلىقتا ئۇنى-بۇنى تۇتۇپ باقاتتى، خۇددى ئاپىتاپپەرەسلەر بىلەن مۇڭدىشىۋاتقاندەك، ئاپتاپپەرەسنىڭ يېنىدا ئۆزىگە ئۆزى بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلايتتى...

جەڭچى چىاۋ گۇاڭ ئۇزاق كۆزىتىپ تۇرغاندىن كېيىن:

—بۇ بۇڭاي ئېۋگىنې گراندې دىگەن بېخىل بىلەن قوشكېزەك ئوخشايدۇ، شۇ بېخىلىنىڭ دەل ئۆزىكەن!—دىدى كۆپچىلىككە قاراپ.

دۇڭ داكو قاپاقلىرى تۇرۇلۇگەن ھالدا كەپسىدە ئولتۇراتتى. تۇنۇگۈن ئاخشامدىن ھازىرغىچە بوۋاينىڭ قۇلۇپ سېلىنغان ئىشىگىگە ئىككى قېتىم دوقۇرۇپ، بېشى قاتتى ۋە ئاچچىقى كەلدى. بۇڭاي بىلەن موماي ئىككىنچى ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈشنى خالىمىغانىدەك، ئىشىكنى تاقاپ يوقاپ كەتتى. مانا، يىگىرمە نەچچە جەڭچى دالىدا بوراندا ۋە يامغۇدا قالدى! ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئېلىكتىر سىمى تارتىش ئۈچۈن ماڭغان يولى يەر شارىنى بىر ئايلىنىپ چىققانغا تەڭلىشىپ قالاي دىدى، ئۇلار بارغانلا يەردە، دۇي كادىرلىرى بىلەن دېخانلار: "گەپ يوق، بېرىمىز، قوينۇمدىن چۈشسە قونچۇمغا دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!" دەيتتى-دە، يەرنى غىڭ-پىڭ قىلماي بېرەتتى، سېتىۋېلىنىدىغان يەردىكى زىرائەتلەر بىر كېچىدىلا يىقىتىلاتتى. سەنمۇجاڭنىڭ تەرخەمەك يېيىشى ھەربى ئېھتىياج ئۈچۈن دەيدىغان گەپ بار، دېمەك، ھەربى بۇيرۇق ھېچقانداق توسالغۇغا

ئۇچرىماي ئىجرا قىلىناتتى. بۇگۈنكى كۈندە بولسا، دېخانلارغا توققۇز تازىم قىلىشلا قالدى...

ــ ناخشا ئوقۇڭلار، ناخشا ئوقۇپ ئىچىمىزنى بوشىتايلى! ــ دەپ ۋاقىرىدى، ئۇ كەپىدىن ئىتىتىك چىقىپ. بىرقانچە جەڭچى خۇددى كېسەل ئادەم ئىنجىقلىغاندەك، غىڭىلدىغىلى تۇردى.

چىياۋ گۇاڭ بىر يىلاننى كۆرۈپ، ۋاقىرىغىنىچە كەپىدىن سەكرەپ چىقتى:

ــ قانداق نەس يەر بۇ! بىزنى پىشكەللىك باستۇرغۇ... ــ ئۇنىڭ ئاۋازى پەسلەپ، ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. دۇڭ داكو خۇددى ئۇنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدىغاندەك، قىزىرىپ كەتكەن كۆزى بىلەن ئۇنىڭغا قاتتىق تىكىلدى.

ــ ناخشا ئېيتمامسىلەر؟ ئېيتىڭلار! مەن سىلەرگە كومانداۋ بېرىۋاتىمەن!... ــ ناخشا ئاۋازى يەنىلا ئالا-تاغىل چىقماقتا ئىدى. ــ ماتەم تۇتۇۋاتامسىلەر! رەتكە تىزىلىڭلار! ــ دەپ ۋاقىرىدى دۇڭ داكو غەزەپ بىلەن.

تېرەكلىككە يىگىرمە نەچچە جەڭچى توپلاندى، ھەممىسى روھى چۈشكۈن ھالدا سەم-سەم يامغۇردا لاغىلدايتتى.

ــ بىز تىلەمچى بولۇپ قالدۇق، ــ دىدى دۇڭ داكو كۆڭلى بۇزۇلۇپ. ئەمما تېزلا ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى، ــ دىققەت! راھەت! د...ق...قەت! سىلەرگە ۋەزىپە تاپشۇرىمەن...

ــ بولدىلا، ــ دىدى چىياۋ گۇاڭ رەتتە تۇرۇپ توساتتىنلا، ــ بوۋايغا سۇ توشۇپ بېرىمىزمۇ؟ ھويلىسىنى سۈپۈرۈپ بېرىمىزمۇيە؟ ئوتۇن يېرىپ بېرىمىزمۇ؟ نىمىشقا ئۇنى يەرنى بېرىڭ دەپ سەپەرۋەر قىلمايمىز؟ بىز جاپاكەشلەر ئۇ بېخىلغا چىغ كەش توقۇپ

بېرىدىكەنمىز ـ دە...

دۇكۇ داكو تاتىرىپ كېتىپ، چىياۋ گۇاڭنى تونۇمايدىغانىدەك، ئۇنىڭغا ئالليپ قارىدى. ئۇ چياۋ گۇاڭنى تەنقىت قىلغۇدەك گەپ تاپالمىدى، بۇنداق گەپمۇ يوق ئىدى...

جەڭچىلەر كۆتۈپ تۇرۇش ئۈچۈن يەنە كەپگە كىرىپ كېتىشتى ـ كۆتۈپ تۇرۇشلا كېرەك ئىدى ـ نيۇۋېيبا دېگەن بۇ جىلغىنىڭ ئۈستىدىكى تېرەكلەرنىڭ شاخلىرىدىن خۇددى ئۇلارنىڭ بېشىدا توختاپ قالغان بۇلۇتتىن يامغۇر ياققاندەك سۇ تامچىلىرى چۈشۈپ تۇراتتى.

دۇكۇ داكو غەم بىلەن ئاپتاپپەرەسلىككە نەزەر سالماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ئائىلىسىمۇ جيۇجياڭ دەرياسى بويىدىكى بىر جىلغىدا بىر پارچە يەرنى ھۆددىگە ئالغان ئىدى. بۇ جىلغا دېيىكزى (يەر سايىسى) جىلغىسى دەپ ئاتىلاتتى. بۇ جىلغىدا سۇ، بامبۇك كۆپ ئىدى، يەر ئۆيگە يېقىن ئىدى. ئەتىياز ۋە ياز پەسىللىرىدە ياۋا گۈللەر جىلغىنى بىر ئېلىپ، ئاجايىپ تۈسكە كىرگۈزۈۋېتەتتى، بۇ جىمجىت ھەم گۈزەل، يامغۇر كۆپ ياغىدىغان جاي ئىدى. بىراق، ئىككى يىل بولدى، ھەر قېتىم ئۆيىگە قايتقانىدا، خوتۇنى، يەرنى تېرىيدىغان ئادەم بولمىغاچقا يېرىمى ئاق قالدى، ھازىر ئېرى سىرتقا ئەسكەر بولۇپ كەتكەنلەرنىڭ ھالى خاراپ ئىكەن، دەپ قاخشاپ بېرەتتى...

شۇ ئەسنادا رېن بوۋاي ئاپتاپپەرەسلەر ئارىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ، تاغ تەرەپكە قارىدى. ئۇ چىغ قالپىغىنى كۆزىگىچە باسۇرۇپ كىيىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە موماي لىڭشىتۇەتكەن ئاپتاپپەرەسلەر شالدىرلايتتى.

ـ ئۇلار كېتىپتۇمۇ؟ ـ دەپ سورىدى موماي.

ـــنەدە كېتىدۇ!ـــبوۋاي زوڭزىيىپ ئولتۇردى،ـــتاربختىن تارتىپ ئارمىيىنىڭ چاخچاق گەپ قىلمايدىغانلىغىنى ئۇچ ياشلىق بالىمۇ بىلىدۇ...

ـــقورقمايمىز، كالا يوغان بولسىمۇ بۇرگىنى بېسىپ ئۆلتۈرەلمەيدۇ. بىزنى قىستايدىغان بولسا، سۇۋادان تېرەككە بېرىپ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالمەن، شۇ چاغدا كۆرسۇن!ـــموماينىڭ خېلىلا يۇرىگى يوغىناپ قالغان ئىدى.

ـــئاغزىڭنى يۇم!ـــدىدى بوۋاي غەزەپ بىلەن،ـــسەن خوتۇن كىمگە جۇڭا تاراقشتىسەن! كاچىتىڭغا بىرنى سالسام، ئارمىيىگە ھۆرۈت-پۇرۇت دەيسىنا...ـــئۇ قاملاشتۇرالماي ئىنچىكە ھەم ياپىلاق يۈگىگەن تاماكىسىنى ئاچچىغىدا بىرلا پۈلەپ كۆللىرىنى ئۇچۇرۇۋەتتى.

موماي ئالاقزادە بولۇپ، بوۋاينىڭ قارىغىسز ئۆزگىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاردى-دە، ئېھتىياتچانلىق بىلەن سورىدى:

ـــقانداق قىلىمىز؟...

ـــقانداق قىلىمىز؟ـــدەپ يانـدۇرۇپ سورىدى بوۋاي بىر دەم جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قاراپ، بوۋاينىڭ ياشاڭغۇراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن ئاقىقان تارام-تارام ياش يامغۇر سۈيىگە قوشۇلۇپ، يۈزىدىكى قورۇقلارنى بويلاپ ئاقماقتا ئىدى. ئۇ قولىنى بىر سىلكىپ قويۇپ، يەنە يانـدۇرۇپ سورىدى:ـــقانداق قىلىمىز؟...

يامغۇر شارىلداپ ياغماقتا. زىرائەت يامغۇرغا تەشنا ئىدى...

2

قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن تەڭ بىرنەچچە جەڭچى گۈلخان يېنىدا يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى؛ بەزى جەڭچىلەر كىيىملىرىنى ئوتقا قاقلاۋاتاتتى. بىر جەڭچى ئېغىز گارمۇننىنى پەس باشلاپ بىردىنلا يۇقۇرى ئاۋازغا كۆتەردى. ئاندىن يۇقۇرى ئاۋازدىن بىردىنلا تۆۋەن ئاۋازغا چۈشۈردى. بۇنىڭ بىلەن، ئۇدۇلدىكى بىرنەچچە ئائىلىنىڭ ئىتلىرى قاۋشىپ كەتتى. يامغۇرمۇ توختىدى.

تاغ كەينىدىكى نيۇجيا جىلغىسىغا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ كادىرلىرىنى ئىزدەپ كەتكەن دۇڭ داكو ناھايىتى ئۇزاقتا قايتىپ كەلدى.

—سېنى بۆرى يەپ كەتتىمكىن دەپ ئەندىشە قىلغان ئىدىم،— دىدى بىرىنچى پەيىنىڭ پەيجىگى تىت-تىت بولۇپ،—ئۇمىت بارمۇ؟

—ئۇمىت بولسۇن-بولمىسۇن، ئىشقىلىپ توپغىچە گۆش يەپ كەلدىم،—دۇڭ داكو گۈلخان يېنىدا يانباشلىدى-دە، پۈتلىرىنى ئۇزارتتى،—دېخانلار ناھايىتى سىلىق مۇئامىلە قىلدى.

—قانداق قىلمىز؟ كەينىمىزدىن كېلىدىغان قىسىملار كېلەي دەپ قالدى، ئۇسكۇنە قويىدىغان ئۆيىنى سېلىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئاۋاز كۆچەيتىپ بېرىش پونكىتىنىڭ ئۇلىنىمۇ تېخى كولىمىدۇق.

—بۇنداق ئىشتا زورلۇق ئىشلىتىشكە بولمايدۇ...،—دىدى ئۇ ئۇيقۇلۇق ھالدا،—نيۇجيا جىلغىسىدىمۇ ئۆي قىس ئىكەن. ئەترەت باشلىغى بىزنى كەنتكە كۆچۈپ كېلىڭلار دېدى...مەن ئۇنىمىدىم،—

دۇڭ داكو تۇيۇقسىزلا ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ سورىدى، — سەن يېزىغا بېرىپ باققان ئىدىڭ، دېخانلارنى چۆشىنەمسەن؟

بىرنېچە پەينىك پەيجىگە لېيەنجاڭنى بۆلەكچە ھېس قىلىپ، زۇۋان سۇرمىدى. دۇڭ داكو بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— بەزى ئىشلارنى ئاڭلاپ كەلدىم، سىلەرگە سۆزلەپ بېرەي... چياۋ گۇاڭ — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ بۇرۇلۇپ.

چياۋ گۇاڭ يوتقاننى يېپىنىپ، چىرايى تۈتۈلغان ھالدا گۇلخانىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى، ئۇنىڭ كۆزى گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئومتىسزلىك بىلەن تىكىلگەن ئىدى.

دۇڭ داكو رېن بوۋاي توغرىسىدىكى ھېكايىسىنى ئېيتتى:

رېن بوۋاي نېيۇجيا جىلغىسىدىكى ئاتاقلىق ئۇستا دېخان ئىدى. ئوتتۇز يېشىدا ئۇنى قاتتىق پالاكەت باستى. ئەسلىدە ھاممامچىسىنىڭ ئۆزىدىن يېرىم ياش كىچىك بولغان قىزىنى ئۇ خوشاللىق بىلەن توي قىلىپ ئالغان ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن، ئۇنىڭ خوتۇنى بایاشات جايدىن بۇ نامرات جىلغىغا كېلىپ قېينىلىپ كەتتىم دەپ كۆن بويى قاخشاپ يۇردى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدى نامراتلىشىپ، ئۆپكىسى كۆرۈنۈپ قالغاچقا، تاپقان نومۇر بەل ئاغرىغىنى داۋالىتىشقا يەتكۈدەك پۇلغىمۇ يارىمىدى. ئىككى ئوغۇل، بىر قىز بىلەن، بۇلارنىڭ تۇرمۇشى بارغانسېرى قېينىلىشىپ كەتتى. رېن بوۋاي سىرتتا قانچە ئىشلىسىمۇ، قوسىغىنى باقالمىدى. بوۋاي بىر كۈنى ئاچچىغىغا چىدىمايى، خوتۇنىنى ئېتىزغا بېرىپ بىرگە ئىشلەشكە زورلىۋىدى، ئۇ قاتتىق تېرىكتى ۋە بىر ئاغامچىنى ئۆيىنىڭ لىم ياغچىغا سىرتماق قىلىپ سالدى. بۇنى كۆرۈپ جان-پېنى چىقىپ كەتكەن بوۋاي ئېتىزغا بېرىپ ئىشلە دېگەن گەپنى ئىككىنچى ئېغىزغا

ئالمدى. براق ئۇزاق ئۆتـمەيلا كەم ئۇچرايدىغان بىر ئىش يۈز بەردى، يەرنى ھۆددىگە بەرگەن كۈنى كېچىدە، توساتتىنلا بوۋاي غەيرەتكە كەلدى ـ دە، بىر ئاغامچىنى مومايىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ: "بۇنىڭدىن كېيىن مەن خوجايىنلىق قىلىمەن، بىرگە ئۆي تۈتۈشىنى خالىساڭ، نىمە قىل دىسەم شۇنى قىلىسەن، ئۆي تۈتۈشنى خالىمىساڭ، ئۆلەمسەن، كۆزۈمدىن يوقلامسەن، ئىختىيارىڭ" دىدى، موماي بىر ھازاغىچە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ھۇشىنى بىلمەي قالدى. كېيىن ئەس ـ ھۇشىنى تېپىپ، ئەمدى ئۇنداق قىلسا بولمايدىغانلىغىنى، دىخانلارنىڭ بېيىۋاتقانلىغىنى ھېس قىلدى. قىز مېلى بولمىغاچقا، قىزى رېن كۆيۈخۇانى ياتلىق قىلالمىغىلى تاس قالدى. ئىككى ئوغلىمۇ ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولۇش يېشىغا يېتىپ قالغان ئىدى، بىرنەچچە ئېغىز خىش ـ كاھىشلىق ئۆي بولمىسا، ئۆيگە كېلىن كىرمەيتتى. رېن بوۋاي كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلماقچى بولۇپ، پۈتۈن كۈچىنى تۆت مو يەرگە سەرپ قىلىپ، ناھايىتى قاتتىق ئىشلىدى. بىرنىچى يىلى ئابدىمىلىك تېرىپ، مىڭ يۈەن ساپ كىرىم قىلدى؛ ئىككىنچى يىلى ئاپتاپ ـ پەرەس تېرىپ، ئىككى مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. بوۋاي بىلەن موماي يەرگە ھېچقاچان ھازىرقىدەك كۆيۈنمىگەن ئىدى، كېچىلىرى ئىت قاۋۇسىمۇ ئېتىز بېشىغا بېرىپ قاراپ باقتى. خۇراپاتلىغى تۈتۈپ، يەر مۈئەككىلىگە ئاتاپ قەغەزمۇ كۆيدۈردى. دىمىسىمۇ، ئۇنىڭ يېرى يىلدىن ـ يىلغا ئۇنۇم بېرىشكە باشلىغان ئىدى. مەھەللىدىكىلەر: رېن بوۋاي ئۇچ چاقىرىم يىراق يەردە تەرىتى قىستىسىمۇ يېنىپ كېلىپ ئېتىزىغا تۆكىدۇ، دەپ چاخچاق قىلىشتى...

سۆز مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، بىرنەچچە جەڭچى ئۆزىنى باسالماي كۈلۈپ تاشلىدى.

دۇڭ داكو كۇلىدى، ئۇ غەمكىن ھالدا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:
ــ ئىككى يۈز ئاتمىش مو يەر پۈتۈن ئەترەتتىكى ئۇچ يۈز نەچچە جاننى باقىدىكەن، دىمىسمۇ بۇ ئوڭاي ئەمەس ــ تە... ئۇنىڭ ئۈستىگە، بوۋاينىڭ كۈنى ئەمدىلا ياخشىلىنىشقا باشلاپتىكەن...

چىاۋ گۇاڭ كۆزىنى قىسىپ، گۈلخان ئۈستىدىكى كېچە قاراڭغۇسىغا قارىدى. بىرىنچى پەيىنىڭ پەيجاڭى بىر تال تاياق بىلەن يەرنى كېچىككىنە كولىدى... ئۇ شىمالدىكى بىر سازلىقتا بوز يەر ئاچقان، يەر تۈزلىگەن، ئۇرۇق چاچقان، ئوما ئورغان، دېخانلار بىلەن بىر كاڭدا خورەك تارتىپ ئۇخلىغان، ئۇلارنىڭ چىلىغان ئاچا سەيلىرىنى يىگەن ئۇچ يىللىق زىيالى ياشلىق تۇرمۇشىنى؛ بىراق كېتىش ۋاقتىدا پۈتىدىكى يىرتىق خەيىنى ئېرىقتا تاشلاپ، دېخانلار بىلەن خوشال ھالدا خوشلاشقانلىغىنى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ياماڭ تەقدىردىن ئادا ــ جۇدا بولغانلىغىنى ئەسلىدى. دېخانلارنىڭ خوشاللىغى بىلەن قايغۇسىنىڭ، تۇرمۇش ئىستىگىنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى بولسا ئۇ بىلمەيتتى.

نيۇۋېيبا جىلغىسىدا تۇن باشلاندى، سۇۋادان تېرەكلەر شىلدىر ــ لايتتى، قاپتالدىكى ئاپتاپپەرەسلىكتىن توپا بىلەن ئۆسۈملۈكنىڭ بىر خىل خۇشپۇرىغى كېلەتتى...

3

ــ لىيەنجاڭ، لىيەنجاڭ، ئۇيقۇڭمۇ ئېچىلڭ.
بىرسى قاراڭغۇدا دۇڭ داكونى نوقۇدى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى.
تۇن يېرىم بولغان، ھەممە يەرنى نەم ھاۋا قاپلىغان ئىدى.

غەرپ تەرەپتىكى تۆپلىكنىڭ ئاسمىندا قىزغۇچ بۇلۇت تۇراتتى. ھاۋا ئېچىلغان بولۇپ، سامان يولى گويا نۇر چېچىپ تۇرغان كەڭ يولدەك كۆرۈنەتتى.

ــ ليەنجاڭ، قۇلاق سېلىڭ، بىر ئاۋاز ئاڭلىنىۋاتىدۇ، ــ دېدى بىرىنچى پەينىڭ پەيجاڭى قاراڭغۇدا كىيىملىرىنى كىيىۋېتىپ.

دۇڭ داكو كەپىدىن چىقىپ قۇلاق سېلىپ تىڭشىدى...

قاپتالدىكى ئاپىتاپپەرەسلىكتىن بولسا كېرەك، پەس ۋە ئۇزۇڭ-ئۇزۇڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى.

بۇۋاي يىغلاۋاتىدىغۇ؟ دۇڭ داكو بىلەن پەيجاڭ بىر بىرىگە قارىشىۋالدى. ئۇلار يىغا ئاۋازى چىقىۋاتقان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

ــ بۇۋايمۇ بەك ئاشۇرۇۋەتتى... ــ دەپ غودۇڭشىدى پەيجاڭ.

ئاپتاپپەرەسلەر ئادەم بويى ئۆسكەن بولۇپ، ئۇچىدىكى يوپۇرماقلىرى پارقىراپ تۇراتتى. تۆۋەندىكى چوڭ يوپۇرماقلىرى قارامتۇل ئىدى. ئاپتاپپەرەسنىڭ باشلىرى يۇمۇلاق ھەم يوغان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى شەبنەم خۇددى باللارنىڭ يۇزىدىكى ياش تامچىلىرىغا ئوخشاپ كېتەتتى. يەر سۈغا قانغان ئىدى، بەزى جايلاردىن سۇنىڭ شىرىلداپ ئېقىۋاتقانلىغى ئاڭلىناتتى. زىرائەت ئارىلىغىدا تار بىر يول كۆرۈندى، بۇۋايىنىڭ كۆلەڭگىسى ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ كۆلەڭگىسى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن ئىدى.

بۇۋاي بېشىنى بىر تۈپ ئاپتاپپەرەسكە قويغان، ئىككى قولىدا ئاپتاپپەرەسنىڭ غولىدىن تۇتقان ھالدا ئېسەدەۋاتاتتى، ئۇ ھەم يىغلىغاندەك، ھەم كۆڭلى يېرىم بولۇپ ھەسرەت چېكىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ، يەردىن بىر ئوچۇم توپا ئېلىپ، يۇلتۇز يورۇغىغا تۇتۇپ قارىدى، توپا ئاستا-ئاستا بارماقلىرى ئارىسىدىن چۈشۈپ كەتتى،

شۇنىڭدىن كېيىن بوۋاي ئېسىدەشتىن توختىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزى ئاچقان تارچۇق يولدا ئىككى قەدەم ماڭدىيۇ، يەنە ئولتۇرۇپ، بىر تۇپ ئاپتاپپەرەسنى تۇتۇپ لىڭشىتتى، ئاپتاپپەرەس شالدۇر-شۇلدۇر قىلىپ كەتتى. ئۇ باشقا بىر تۇپ ئاپتاپپەرەسنى تۇتۇپ، يەنە ئاشۇ ھەركىتىنى تەكرارلىدى، ئۇنىڭ بۇ ئاپتاپپەرەس-لەردىن زادىلا مېھرىنى ئۈزەلمىگەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى...

بىر ھازادىن كېيىن بوۋاي يېنىدا ئادەم بارلىغىنى سېزىپ، ئۇلارغا قاراپ قويدى-دە، بېشىنى سالغان پېتى لام-جىم دېمەي كېتىپ قالدى...

كېچىنىڭ ھاۋاسى ئوچۇق ئەمما غەمكىن ئىدى، ھەممە ياقتىن توپا بىلەن ئاپتاپپەرەسنىڭ ھىدى كېلىپ تۇراتتى.

بىرىنچى پەينىڭ پەيجاڭى ئۇلۇغ-كىچىك تىندى:

ــ يۇقۇرىغا مەلۇم قىلمىساق بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ، بۇ ئىشنى شۇلار ئۆزلىرى بىرنىمە قىلسۇن...

4

نېۋۈېيبا جىلغىسىنىڭ ئەتىگەنلىك ھاۋاسى ناھايىتى ساپ ئىدى. قىزىل شەپەق كىشىگە بىر خىل شىرىن ھارغىنلىق بەخش ئېتەتتى. تېرەكلىكتىن قۇشلارنىڭ ئۈچۈپ يۈرگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇدۇلدىكى دىخان ئۆيلىرى ۋە زىرائەتلەر تارقىلىپ كېتىۋاتقان تۈتەك ئىچىدە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

تاغ باغرىغا سۇ ئېلىپ چىقىشقا چۈشكەن بىر جەڭچى يۈگۈرگەن پېتى كېلىپ ۋاقىرىدى:

—يوق، قىزىق ئىش، ھېلىقى يەر يوق!

—يەر يوق؟ ئېنىقراق سۆزلىگىنە!—دىدى دۇكۇ داكو شاقىدا تۇرۇپ.

—ئەزبىرايىسى، راست يوق!—جەڭچى يۇگۇرۇپ كەلگەچكە ھە دەپ ھاسرايتتى.

دۇكۇ داكو ئىتتىك كەپىدىن چىقىپ پەسكە قارىدى، يوق دېگىنى يەر ئەمەس، ئاپتاپپەرەسسلەر بولۇپ چىقتى: ئۇزۇن كەتكەن يېشىل بەلباغ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئۇزۇلۇپ، بوش يەر كۆرۈنۈپ قالغان ئىدى. بۇ بوش يەر بىلەن يېشىللىق تۇتاشقان يەردە، قۇرۇلۇش چارلاپ-ئۆلچەش ئەترىدى ئارىلىغىنى ئون مېتىردىن قىلىپ ئاۋاز كۈچەيتىپ بېرىش پونكتىنىڭ دائىرىسىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئاپتاپپەرەسنىڭ يەردە ياتقان كۆتىچەكلىرىنىڭ كېسىلگەن يېرىدىن سۇتىتەك ئاق سۇيۇقلۇق ئېقىپ چىققان ئىدى...

ئېتىزدا، بوۋاينىڭ كەينىدە ئاپتاپپەرەس غوللىرى دۆۋىلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ تۇزۇك يۆگىيەلمىگەن تاماكىسىنى شورىغان پېتى بېشىنى كۆتىرىپ تاغ قاپتىلىدىكى تېرەكلىككە قارىدى، تاماكىنىڭ ئىسى بۇرنىدىن ئاستا چىقىپ تۇراتتى... ئۇنىڭ بۇ تۇرقى تۇنۇگۈنكى ئەپتىگە زادىلا ئوخشمايتتى!

—نېمە بولدى؟ غەلىتىلا بوۋاي ئىكەنغۇ بۇ—دەپ غودۇكشىدى چياۋ گۇاڭ.

—نېمە بولاتتى؟—دەپ ۋاقىرىدى پەيجاڭ ئۇنىڭغا،—كاللاڭ بولسا ئوبدان ئويلاپ باق!

دۇكۇ داكو توساتتىن كۆزىگە ياش ئالدى. ئۇ بىر نەرسە ئىزدەۋاتقان بولۇۋېلىپ كەينىگە ئۆرۈلدى-دە، ياشلىرىنى ئىتتىك

ئۇرتىۋەتتى.

ئۇستى-بېشى چىلىق-چىلىق ھۆل بولۇپ كەتكەن موماي قولىدا ئوغاق تۇتقان ھالدا ئاپتاپپەرەس دۆڭىسى كەينىدىن چىقىپ كەلدى ۋە تېرەكلىككە قاراپ ۋاقىرىدى:

—ھوي، نېمە بولدۇڭلار؟ تەكلىپ قىلىپ ئېپكەلگىلى بولمايدىغان ئاسماندىكى يۇلتۇزمىدىكىلار؟ يېزىلىق دېگەن مۇشۇنداق بولىدۇ، ئەجەپلەنمەڭلار!

دۇڭ داكونىڭ يۈرىگى "جىغ" قىلىپ قالدى. شۇ ئەسنادا ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنى ئويلىدى: ئاتىسى، ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ يەردە جاپا چېكىپ تېرىقچىلىق قىلىپ كەلگەن تونۇش كىشىلەر... ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى...

—يەرگە قاراپ بېقىڭلار!—دەپ يەنە ۋاقىرىدى موماي،—نېمە، خوتۇن خەققە ئوخشاش تۇرىسلەزغۇ؟—ئۇ ئۆزىنىڭمۇ خوتۇن كىشى ئىكەنلىگىنى ئويلىغان بولسا كېرەك، پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

جەڭچىلەرمۇ ئۆزىنى باسالماي كۈلۈۋەتتى. دۇڭ داكو كۆز چانىغدىكى يېشىنى يەنە ئىتتىك ئېرتتى-دە، قىسمىغا تىزىلىشقا بۇيرۇق بەردى...

بوۋاي بىلەن موماي ئۇلارنىڭ كېلىپ ئىش باشلىشىنى خاتىرجەملىك بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇلار ئۇچۇن ئېيتقاندا ئۇلارنىڭ ھۆددىگە ئالغان يېرىنىڭ بىر پارچىسى قولىدىن كەتتى. بۇ يەردە قۇرۇلماقچى بولغان "ئاۋاز كۈچەيتىپ بېرىش پونكىتى"نىڭ زادى قانداق نەرسە ئىكەنلىگىنى ئۇلار ھازىرچە ئانچە چۈشىنىپ كەتمىگەندەك ئىدى. ئەمما، ئۇلار پارتىيىگە، ھۆكۈمەتكە، ئارمىيىگە ئىشىنەتتى، بۇ ئىشلارنىڭ ئاخىرىدا ئۆزلىرىگە ۋە ئۆزلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىگە،

نەۋرىلىرىگە تېخىمۇ پارلاق ئىستىقبال ئېلىپ كېلىدىغانلىغىغا ئىشىنەتتى. ئۇلار ھازىر شۇنچە خاتىرجەم، دوستانە ئىدىكى، گويا يېڭى ۋە تېخىمۇ گۈزەل ئارزۇ-ئىستەكلەرنى لايىھىلەۋاتقاندەك قىلاتتى! ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى تېخىمۇ گۈزەل بولۇپ كەتسۇن...

(«ئازاتلىق ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ 1983 - يىلىنىڭ 7 - سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: ئوسمان مولله‌ك
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجا ئابدۇللا ئوسمان

دوكنىڭ خوتۇنى

ما جىجۇڭ (خۇيزۇ)

بۇگۈن چاغانىنىڭ 3-كۈنى ئىدى. ئۇ ئېرى بىلەن شەھەرگە كىرمەكچى بولدى.

ئۇ، يەردە ئولتۇرۇپ بورا توقۇۋاتقان ئېرىگە لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ، ئىشنى يېغىشتۇرۇپ يولغا چىقىش توغرىسىدا بىر نەرسە دېمەكچى بولۇۋىدى، ئۇشتۇمتۇتلا كاللىسىغا ئەينەك ئالدىغا بېرىپ، تەقى-تۇرقۇمغا بىر قاراپ باقايچۇ دېگەن ئوي كېلىپ قالدى. قىرىق ياشلارغا كىرىپ قالغان ئايالنىڭ يەنە ئەينەكىكە قاراپ يۈرگىنى... نىمىشقا بۇنداق ئوي پەيدا بولۇپ يۈرىدۇ؟ تازا بىر ئىش بولدى-دە! ئۇنىڭ يۈزلىرى ۋىللىدە قىزاردى-دە، ھەتتا قۇلاقلىرىمۇ قىزىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

ئىشكاپنى ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرغاندىن بۇيان، ئۇ بىرەر قېتىممۇ ئۇنىڭ ئەينىگىدە ئۆزىنى كۆرۈپ باقمىغان ئەمەس. كۈن بويى ئىتىز بىلەن ئۆيىنىڭ ئارىلىغىدا پۇت-قولى يەرگە تەگمەي پالاقشىپ يۈرسە، ئەينەكىكە قاراپ، ياساپ-تارىنىشقا نەدە ۋاقىت؟ ئۇنىڭدا ئۇنداق ھەۋەس يوق. ھەممىدىن مۇھىمى—بالىلىرى چوڭ بولۇپ قالدى، چوڭ ئوغلىغا بىر لايىقنى دېيىشىپ قويغان، بۇ يىل كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىن توي قىلماقچى، ئون توققۇز ياشلىق كىچىك قىزىغىمۇ

ئەلچىلەر كېلىشكە باشلىدى. قېنىئانا بولۇپ، نەۋرە كۆرەي دەپ قالغان ئايال ئەينەكىكە قاراپ نېمە قىلىدۇ! بۇ ئىشكاپنىڭ چوڭ ئەينىگى كىچىك قىزىغىلا خاس نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى. بەزىدە، پاكىز يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان كىچىك ئوغلىمۇ ئەينەك ئالدىغا كېلىپ، چاچلىرىنى تاراپ، ئۇچىسىدىكى كىيىمىنى تۈزەش-تۇرۇۋالاتتى، بىراق بۇلارنىڭ ھەممىسى باشقىلارنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇنچە قىلىناتتى. شۇ تاپتا، ئۇ دەككە-دۈككە ئىچىدە ئىشكاپ ئالدىدا تۇرۇپ، ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەينەكىكە كۆز تىككەندە، تەئەججۇپتىن قاتتىقراق تىنىشقىمۇ پېتىنالماي قالدى: "ئەينەكتىكى قەددى-قامىتى كېلىشكەن، خۇشچىراي ئايال مەن شۇمۇ-ھە!؟" ئۇ ھەقىقەتەن ئۆزىنىڭ كۆزىگە ئىشەنمەي قالدى.

"ئادەم سەت ئەمەس، كىيىمى سەت" دەپتىكەن كونىلار. بۇ بەك توغرا گەپ. ئۇ بېشىنى بۇكۈن ئەتىگەندىلا يۇغان، كىچىك قىزى ئىشلىتىدىغان چاچ مېيىدىن تېخى ئۇغرىلىقچە ئاز-تولا سۈرتۈپمۇ ئالغاچقا، چاچلىرى پارقىراپ، سۇس خۇشپۇراق چېچىپ تۇراتتى. شەيتان ۋەسۋەسىگە سېلىۋاتقان بولسا كېرەك، ئۇ قولغا تۇنجى قېتىم كىچىك قىزىنىڭ ئۇپا قۇتىسىدىكى ئۇپا سۈرگۈچنى ئېلىپ، يۈزىگە خۇشبۇي ئۇپىدىن ئازراق سۈركىدى، بۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ يۈزى ھەم ئاقىرىپ، ھەم سىلىقلىشىپ قالدى، ھەتتا پىشانە-سى ۋە كۆزىنىڭ بۇرجىگىدىكى ئۇششاق قورۇقلارمۇ ئانچە بىلىنمەي-دىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى پەدەزلەپ بولغىنىدىن كېيىن، تۈيۈقسىزدىنلا، ئۆزىنىڭ بۇنداق قىلىشى بەك چەكتىن چىقىپ كەتكەنلىك، بەك يېنىكلىك قىلغانلىق بولىدىغانىدەك بىلىندى-دە، ئۇپا-ئەڭلىك سۈرتۈپ، ياسىنىپ-تارىنىپ يۈرىدىغان چاغلار قا-

داقلا بولمسۇن ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى... دەپ ئويلاپ، ئىزادىن يۇزى قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ھۆل لۆڭگىنى ئېلىپ يۇزىنى ئېرتماقچى بولۇپ، يەنە: بىرەر قېتىم مۇشۇنداق قىلىپ قويسام نېمە بولۇپتۇ، دېگەن ئوي بىلەن ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى ۋە باش قاتۇرۇپ نېمە قىلاي، خەق نېمە دېسە دەۋەرسۇن، ئۆزىنىڭ ئاغزى، دېگەن يەرگە كەلدى. چۈنكى، ئۇ ئون توققۇز يېشىدا بۇ دوك ئادەمگە ياتلىق بولغانىدىن بۇيان، يىگىرمە بەش يىل ئۆتتى، بۇ جەريانىدا ئۇ ئېرى بىلەن بىر دىل-بىر نىيەتتە ئۆي تۈتۈپ كەلدى، سۆز ۋە ھەركەتلىرىگە بەك دىققەت قىلىپ، باشقىلارنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالىدىغان ئىش قىلىپ باقمىدى.

لېكىن، ئۇنىڭ كۆزى يەردە ئولتۇرۇپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن بورا توقۇۋاتقان ئېرىگە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان دوك دۇمبىسىگە چۈشكەنىدە، خۇددى ئېگىز يار ئۇستىدىن چوڭقۇر ھاڭغا غۇلاپ چۈشكەندەك يۈرىگى ئېغىپ كەتتى! كۆڭلىدە ئۆزىنى تۆۋەن كۆرىدىغان بىر تۈيغۇ پەيدا بولدى. ئۇ ئۇن-تىنسىز ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى ۋە ئىشكاپىنى ئېچىپ، نىلۇنياغلىقتا ئورالغان بىر بوخچىنى چىقاردى-دە، كاك ئۇستىگە تاشلاپ:

—يۇزۇڭىزنى يۇيۇپ، كىيىمىڭىزنى يەڭگۈشلىۋېلىڭ، يولغا چىقىمىز،—دىدى ئېرىگە.

يەردە ئولتۇرۇپ بورا توقۇۋاتقان ئېرى "ماقۇل" دەپ قويۇپلا، گويا خوتۇنىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىغىنى ئاڭلىمىغاندەك، تېخىچە بېشىنى ئېگىپ دۇمچەيگەن پېتى قوللىرىنى چاقىقان ھەركەتلەندۈرۈپ، ئۇستىلىق بىلەن بورا توقۇۋەردى.

—سىز تېرىكمۇ-ئۆلۈكمۇ، مەن تامىغا گەپ قىلىۋاتىمەنمۇ؟—

دىدى ئۇ قوپال ئاۋاز بىلەن قاتتىق نارازى بولۇپ.

شۇ چاغدىلا، ئېرى قاتتىق چۆچۈپ، خوتۇنىنىڭ ئۆزىگە گەپ قىلۋاتقانلىغىنى بىلدى. ئۇ مىڭ تەسلىكتە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ خوتۇنىغا قاراپ ھەجايدى-دە، تىلىنى چاينىپ تۇرۇپ:

—سەن... ماڭا گەپ قىلۋاتامسەن؟—دىدى

—ما ئۆيدە يەنە باشقا بىركىم بارمىدى؟ كۆزىڭنى ئېچىپ قاراپ باقمايدىكەنسىز!

—مەن—؟

ئۇنىڭ ئىككى قولى ئەمدى بورا توقۇشتىن توختىغان بولسىمۇ تەشۋىشلىك كۆزلىرى ئايلىنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ، تەقەززالىق بىلەن جاۋاپ كۈتمەكتە ئىدى.

ئايال كەسكىنلىك بىلەن چورتىلا قىلىپ: "شەھەرگە كىرىمىز" دەپ جاۋاپ بەردى.

ئۇ سەل گاڭگىراپ قالدى: ئايلى بۇ ئائىلىگە قەدەم قويغاندىن بۇيان، تېخى بىرەر قېتىمۇ ئايلى بىلەن بىرگە شەھەرگە كىرىپ باقمىغان ئىدى! ھەتتا بالىدۇن دىگەن تار ھەم قىسقا كوچىدىمۇ ئىككىيلەن يانمۇ-يان مېڭىپ باقمىغان. ئۇ ئۇنداق ئاق بىلەن قارىنى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئايرىيالمايدىغان ئەرلەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ دۈمبىسىدە ھېلىقى يوشۇرۇۋالاي دىسە يوشۇرۇۋالغىلىمۇ بولمايدىغان يۈكى بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن ساناپ، خەقلەرنىڭ ئارقىدىن سۆز-چۆچەك قىلىپ يۈرمەسلىگى ئۈچۈن، ئايلىنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە مېڭىشنى خالىمايتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ مەھەللىسىدە پالانىنىڭ چاپىنى ئۇزۇن، پۇستانىنىڭ ئىشتىنى قىسقا دەپ، باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ يۈرىدىغانلار

ئاز ئەمەس ئىدى. ئەگەر ئايلى بىلەن بىللە سىرتقا چىقمىسا بولماي-دىغان ئەھۋال بولۇپ قالسا، ئۇ يا بالدۇرلا ئۆيدىن چىقىپ، ئالدىدا ماڭاتتى، يا ئارقىدا قېلىپ، يىراقتىن ئايلىغا ئەگىشىپ ماڭاتتى. ئايلىمۇ ھەرگىز ئۇنى ئۆزى بىلەن بىرگە مېڭىشقا قىستمايتتى. بىراق، بۇگۈن ــ دەل چاغانناڭ 3 ــ كۈنى زادى نېمە ئۈنى شەھەرگە كىرىشكە مەجبۇر قىلىۋاتقاندۇ؟...

ــ ئانىسى، مەن شەھەرگە كىرىپ نېمە قىلىمەن؟

ــ نېمە قىلىمەن؟ ــ دىدى خوتۇنى زەردىسى قاينىغان ھالدا، ــ سىز ئۆمۈر بويى كۆتىكىزنى يەرگە چاپلاپ ئولتۇرۇپ، بورا توقۇشنىلا بىلسىز!...

ئۇ خوتۇنىدىن دەككە يېگەنلىگىگە ئاچچىقلىنىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە، ھەجىيىپ قويدى! ھەچكىم ئۇنىڭ چىشىغا تەگمىسە، بۇنچۇالا ئاچچىق نەدىن كەلگەندۇ، دەپ ئايلىدىن ئەجەپلەندى. ئۇ يەنە، توخۇ داڭگال چۇشەيدۇ، ئۆشكە جاڭگال دەپتىكەن، ئادەم نېمە ئۈش قىلسا شۇنىڭ گېپىنى قىلىدۇ، مەن بىر بورىچى تۇرۇپ، كۇن بويى كۆتىمنى يەرگە چاپلاپ ئولتۇرۇپ بورا توقۇماي، قولۇمغا كەرگە ئېلىپ كەشتە تىكسەم بولامتى؟ دەپ ئويلىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا لام-جىم دېمىدى. ھەر نۆۋەت ئايلى ئۇنىڭغا ئاچچىقلانغاندا، ئۇ دائىم ھەجىيىپ قويىاتتى. ئۇ مۇشۇنداق چىرايلىق، چاقىقان ئايالنىڭ ماڭا ماقۇل بولۇپ تېگىشىنىڭ ئۆزى ئالىلاتائالانىڭ رەھىم-شەپقىتى، شۇنىڭدەك ئاتا-ئانامنىڭ دۇئاسىنىڭ بەركاتىدىن دەپ چۇشىنەتتى. ئايلىنىڭ ئۇنىڭغا ئاچچىقلىنىشى قانچىلىك ئىشتى! ئايلى پەقەت بىللە شەھەرگە كىرىمىز دەۋاتىدۇغۇ... ئۇ شەھەرگە كىرىپ نېمە قىلاتتى؟ تازا

بىرىلىپ توقۇۋاتقان، قولىدىكى بۇ بورىنى تېزدىن پۈتتۈرۈپ بازارغا ئېلىپ بارسىلا، ئىككى يېرىم يۈەن قولىغا كىردى دىگەن سۆز-دە. ئۇ ئايلىغا بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىماقچى بولدى... بىراق، بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئايلىنىڭ غەزەپتىن چەكچەيگەن كۆزىنى كۆرۈپلا، گەپ قىلالماي قالدى. ئۇ ئۇن-تىنسىز ئورنىدىن تۇرۇپ، كىيىملىرىگە چاپلىشىۋالغان قومۇش پارچىلىرىنى قېقىۋېتىپ، يۈز-كۆزىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى.

ئايالنىڭ ئىسمى مالىيەنخۇا (پىچانگۈل مەنىسىدە) ئىدى. مالىيەنخۇا-نىڭ ئانىسى ئۇنى تۇققانىدا، كۆل بويىلىرىدىكى ياپ-يېشىل پىچانگۈللەر تازا چىرايلىق ئېچىلىپ كەتكەن بولغاچقا، ئانىسى ئۇنىڭغا مالىيەنخۇا دەپ ئات قويۇپ قويغان ئىدى.

ئەمما، يىگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان، مالىيەنخۇا دىگەن ئىسىم ئانىسىنىڭ ئۆيىدىكىلەرنىڭلا ئېسىدىن كۆتىرىلىپ كېتىپ قالماي، بالىدۇن كەنتىدىمۇ، ئۇ ياتلىق بولۇپ بارغان كۈنىدىن باشلاپ، ھىچكىم ئۇنى مالىيەنخۇا دەپ راۋرۇس ئاتاپ باقمىنى يوق. چوڭلار ئۇنى "دوكىنىڭ خوتۇنى"دەپ ئاتىسا، تەڭتۇشلەر "دوك يەڭگە"، "دوك ئاچا" ياكى "دوك سىڭىل" دەپ ئاتىدى، ئۆزىدىن كىچىكلەر "دوك ھەدە"، "دوك خان ئاچا" (خۇيزۇلار ھاماچىسىنى ئادەت بويىچە خان ئاچا دەپ ئاتايدۇ) دەپ ئاتىدى.

ئۇنىڭ ئېرى دوك بولسىمۇ، لېكىن بورا توقۇشقا ئۇستا بولغاچقا، بىرەر يۈز چاقىرىم يىراقلارغىچە داڭقى كەتكەن ئىدى. خېرىدارلار بازارغا كىرگەن بورىنىڭ بالىدۇندىكى لو لاۋئېر دوك توقۇغان بورا ئىكەنلىگىنى بىلىپلا قالسا، باھاسىنى تالىشىپ ئولتۇرمايلا، قولىغا

چققىنىنى سېتىۋېلىپ كېتىۋېرەتتى. لو لاۋئېر دوكتۇك بوربسى ھەممەيلەننىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن بولۇپ، ئارىلىرى زىچ، چۆرىلىرى پۈختا توقۇلغان بولاتتى، بورا كونىراپ چىرىپ كەتكىچىمۇ چۈۋۈلۈپ كەتمەيتتى.

لو لاۋئېر توقۇغان بوربسىنى ئۆزى بازارغا ئېپىرىپ ساتمايتتى ئۇنىڭ ئاكىسى لو لاۋدا ھايات ۋاقتىدا، ئۇنىڭ توقۇغان بوربسىنى بازارغا ئېپىرىپ سېتىپ بېرەتتى، لو لاۋدا ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، بورا ساتىدىغان ئىش لو لاۋئېر دوكتۇك ئايىلىغا قالدى. ئۇ بورا ساتقىلى بارغاندا، خېرىدارلار بەزىدە ئۇنىڭدىن مۇنداق دەپ سورىماي قالمايتتى:

—بۇ لو لاۋئېر دوكتۇك توقۇغان بوربسىمۇ؟

—چاتاق يوق، بوربغا قاراپ باقمامسىز!

—لو لاۋدا نېمىشقا كەلمىدى؟

—ئۆلۈپ كەتتى.

—ئۇنداق بولسا، سىز...

—مەن، لو لاۋئېر دوكتۇك... سىڭلىسى بولىمەن.

—ياللا! بىر خوتۇنىنىڭ ئون بالىسى بار، بەشى تاز بولسا، بەشى ساز، دېگەندەك، لو لاۋئېرنىڭ تېخى بۇنداق چىرايلىق سىڭلىسى بارلىغىنى ئويلاپ خىيالىمىزغىمۇ كەلتۈرۈپ باقماپتۇق...

ئۇ كىشىلەرنىڭ سۆز-چۆچەك قىلىپ يۇرۇشىنى خالىمىغاچقا، ئۆزىنىڭ لو لاۋئېرنىڭ خوتۇنى ئىكەنلىگىنى بىلدۈرمىدى. بىراق، ئۇ بۇنداق دېيىش بىلەن، ئۆزىگە يەنە باشقا بىر ئاۋارىچىلىقنى تېپىۋالدى:

—لو لاۋئېر دوكتۇك سىڭلىسى نېمەن دېگەن چىرايلىق-ھە!

قانچىگە كىردىڭىز؟ ياتلىق بولدىڭىزمۇ؟

—...

—قىزچاق، كەنتىمىزدە ئۆزى كېلىشكەن ھەم قولىدىن ئىش كېلىدىغان بىر يىگىت بار، دادۇي خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىنىڭ لىيەنجاڭى، بىرلا قېرى ئانىسى بار، ئۆيى ئازادە، ھال-كۇنىمۇ ياخشى...

—مېنىڭ... لايىغىم بار! بۇرۇنلا بىرسىگە دېيىشىپ قويغان!

—ھەي، ئىست...

شۇنداقتىمۇ، يەنىلا بەزىلەر ئۇنىڭ چۆرىسىدىن كەتمەي، ئۇنىڭغا بىر دەم بۇنى، بىر دەم ئۇنى سايە قىلاتتى، بۇنىڭدىن ئۇنىڭ ھەم ئاچچىغى كېلەتتى، ھەم كۈلگۈسى كېلەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ لو لاۋۈېر دوكىنىڭ خوتۇنى ئىكەنلىگىنى ئاشكارا قىلدى:

—ياخشى نىيىتىڭلارغا رەھمەت! راستىنى ئېيتسام، مەن لو لاۋۈېر دوكىنىڭ سىڭلىسى ئەمەس، خوتۇنى بولىمەن!

ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىغان ئەتراپتىكىلەر تازا ھەيران بولۇشتى-دە، پۇتۇن بازار شۇ زامات ئۆرە-تۆپە بولۇپ كەتتى: بەزىلەر بورىنىڭ باھاسىنى سورىغان بولۇپ كېلىپ كەتسە، بەزىلەر ھىچنىمە ئالمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى نەچچە ئايلىنىپ چىقتى، ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىنى كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەنلىگىنى بىلەتتى. شۇنىسى ئەجەپلىنەرلىككى، ئۇ ئۆزىنىڭ لو لاۋۈېر دوكىنىڭ خوتۇنى ئىكەنلىگىنى ئاشكارا قىلغاندىن كېيىن، كۆڭلى خىلىلا ئېچىلىپ قالدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۇنىڭ بورىلىرى بازارغا كەلسە، ئېشىپ قالمايدىغان بولدى، ساتالماي قايتۇرۇپ كېتىدىغان ئەھۋال

زادىلا كۆرۈلمىدى؛ لو لاۋئېر دوكىنىڭ داڭقى بولسا بارغانسېرى كەڭ تارىلىپ، بورىچىلارنىڭ بىرمۇنچىسى توقۇغان بوربىسىنى بۇ بازاردا ساتالماي، نەچچە ئون چاقىرىم يىراقلىقتىكى جايلارغا ئېپېرىپ ساتىدىغان بولدى.

بالدۇن قومۇش ماكانى بولۇپ، بۇ يەردە بورا توقۇشقا تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغانلار بەك كۆپ ئىدى. رېۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ يەر زامان-زامانلارنىڭ ئالدىدا بىپايان دېڭىز ئىكەن ئىمىش، بۇ دېڭىزنىڭ ئاستىدا بىر بۇلاق بولۇپ، ئۇ بىۋاستە شەرقىي دېڭىزغا تۇتىشىدىكەن. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە، شەرقىي دېڭىزدىكى سۇ مۇئەككىلى نىمىدىندۇر رەنجىپ قېلىپتۇ-دە، ئاچچىغىغا پايلىماي، بۇلاقنىڭ كۆزىنى ئېتىپ قويۇپتۇ ئىمىش، شۇنىڭ بىلەن، بۇ دېڭىزنىڭ سۈيى كۈندىن-كۈنگە تۈگەپ، چوڭ-كىچىك كۆللەرگە ئايلىنىپ قېلىپتۇ ئىمىش، شۇڭا، بۇ يەر ئىلگىرى "تۇتاشما كۆل" دەپ ئاتالغان. بۇ كۆللەر تېنىز بولۇپ، بويلىرى قېلىن قومۇش بىلەن قاپلانغان ئىدى، قىش كېلىپ، كۆل مۇز تۇتقاندىن كېيىن، كىشىلەر ئىككى-ئۈچ چى ئۇزۇنلۇقتا نېپىز تىغ بېكىتىلگەن ئۇزۇن ياغاچ ساپلىق چالغا بىلەن قومۇش ئوراتىتى؛ پارچە-پۇرات قومۇشلارنى ئوتۇن ئورنىدا ئوچاققا قالىسا، تۈز، يوغان ئۆسكەن قومۇشلار غازاڭلىرى قىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئىتتىك پىچاق بىلەن ئىككى پارچە قىلىپ يېرىلاتتى، ئاندىن سۇ چېچىپ تاش تۈلۈقتا يەنچىپ، بورا توقۇشقا ئىشلىتىلەتتى. ئىلگىرى، كۆلمۇ كۆپ، قومۇشمۇ جىق بولغاچقا، بورا توقۇش بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئائىلىلەر خېلى سانىنى تەشكىل قىلاتتى. كېيىن، ئېتىز ياسايمىز دەپ، كۆللەر بارا-بارا تىندۇرۇۋېتىلدى-دە، كۆلمۇ، قومۇشمۇ ئازلاپ كەتتى، بورا

توقۇشقا تاپىنىپ جان باقىدىغانلارمۇ ئازلاپ كەتتى. بورا توقۇيدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئۆز كەسپىنى تاشلاپ، باشقا ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشىغا، بىر تەرەپتىن، شۇ يىللاردا "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغىنى كېسىش"، "ئىستخىيلىك كۆچىلەرنى تەنقىت قىلىش" شامىلىنىڭ چىققانلىغى سەۋەپ بولغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بورا توقۇشقا نائۇستىلىغىدىن، چەكسەن جاپاغا لايىق پۇل تاپالمىغانلىغى، شۇنىڭدەك بورا توقۇشقا تاپىنىپ كۆپرەك پايدا تېپىشقا كۆزى يەتمىگەنلىگى سەۋەپ بولغان ئىدى. پەقەت لو لاۋۇبرلا بورىچىلىق كەسپىنى ھەرگىز ئۆزگەرتمەي، داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋەردى. بەزىبىر كوت-كوت ئادەملەر ئۇنى مازاق قىلىپ: "دوكىنىڭ قولىدىن يەنە نېمە ئىش كېلەتتى؟ ئۇ مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ بورا توقۇشقىلا يارىتىلغان-دە!..." دېيىشتى. بۇ گەپلەر دوكىنىڭ ئايالىنىڭ قۇلىغىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇ ئاچچىقتىن ئاغرىپ يېتىپ قالغىلى تاس-تاماس قالدى.

مالىيەنخۇا ئون توقۇز يېشىدا بالدۇن كەنتىگە ياتلىق بولۇپ كەلگەن ئىدى. ئۇ چاغلار دەل ئۆلچەم ناھايىتى تۆۋەنلەپ كەتكەن قېينىچىلىق مەزگىلى ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى ئاچلىق ۋە ئاغرىق ئازاۋىدىن ئەللىكتىن ئاشا-ئاشمايلا ۋاقتىسىز قازا قىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئانىسى ئىككى قىزى بىلەنلا قالدى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ھەقىقەتەن مۇ قېيىن ئىدى. تىرىك جاننى ساقلاپ قېلىش مەقسەتىدە، ئانىسى ئۇنىڭ يىگىرمە ياشلارغا كىرگەن ئاچسىنى شەھەردىكى بىر ئىشچىغا بەردى. ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇنىڭ ئۆزىنىمۇ بالدۇن كەنتىدىكى لو لاۋۇبىرگە بەردى. توي بولۇشتىن ئاۋال ئۇ لو لائىبرنىڭ دوكىنىڭلىگىنى ئاڭلىغاندا، بىرنەچچە كۈنگىچە توختىماي يىغلىدى ۋە

بۇ ئىشقا ھەرگىز رازىلىق بىلدۈرمىدى. بىراق، ئەينى چاغلاردا يېزا قىزلىرى بولۇپمۇ خۇيزۇ قىزلىرى نىكا ئىشلىرىدا پۈتۈنلەي ئاتا-ئانىسىنىڭ ئاغزىغا قارايتتى، خالىسىمۇ، خالىمىسىمۇ ئۇلارنىڭ دېگىنىگە قوشۇلماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. توي بولغان كۈنى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىدىن چىققان چاغدىن تارتىپ تا قېينىئانىسىنىڭ ئۆيىگە كىرگىچە توختىماي يىغلاپ ماڭدى. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇنىڭ دوك ئېرى ئۇنى خاپا قىلماي، ئۇدا ئۈچ كۈنگىچە گەپ-سۆزسىز ئۇنىڭغا تاماق توشۇپ تۇردى، تاماقنى يىمىسە يەنە ئېلىپ چىقىپ كەتتى، بۇ جەريانىدا ئۇ پەقەت چوڭقۇر ئۇھ تارتىپلا يۈردى، ئۇنىڭغا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. توي بولۇپ ئۈچ كۈنگىچە، ئۇ ئۆيدىكى ئىككى قىزىل ساندۇقنىڭ ئۈستىدە تۇگۇلۇپ يېتىپ، كاڭنىڭ تۇڭىگە يېقىن يولاپمۇ باقمىدى. 4-كۈنى سەھەردە، ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن ھويلىدا تاكاللىشىپ قالدى:

—ئاكا، مەن بۇرۇنلا بولمايدۇ دېسەم، سەن مېنى زورلاپ...

—سەن نېمىنى بىلەتتىڭ! دادامۇ ئۆلۈپ كەتكەن، ئانامۇ ئۆلۈپ كەتكەن تۇرسا، مەن سېنىڭ كۆز ئالدىمدا ئۆمۈر بويى بويتاق ئۆتۈشۈڭگە چىداپ تۇرالامتىم...

—بويتاق ئۆتسەمۇ مەيلىتى، خەق مېنىڭ كاشلامغا كەتسە بولمايدۇ-دە...

—تۇغقي! تازىمۇ بىر لامزە لله ئىكەنسەن! ھېلىتىن بۇنداق تىترەگىلى تۇردۇڭ؛ بورىچىلىق ھۇنىرىڭگە تايىنىپ بىر خوتۇننىمۇ ئەپلەپ باقالمامسەن؟ دېخان خەق دېگەن كۈنۈم ئوبدان ئۆتسىلا بولدى دەيدۇ، ئۇ قانداق ئادەمگە تەگمەكچىكەن؟ چىرايلىق بولسا، چىرايىغا چاي قۇيۇپ ئىچكىلى بولامدىكەن؟...

مالیه‌نخۇا بۇ گەپلەرنى ئۆينىڭ ئىچىدە قۇلغىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلىدى، ئۇنىڭ كالىسىنى بۇ ئاي-بۇ كۈنلەردە ئادەم زادى نىمىنى كۆزلەيدۇ، دىگەن ئوي چۈلغۇالدى، قوساقنى تويغۇزۇش ھەممىدىن چوڭ ئىش ئىدى.

ئەر ئۆيگە كىرىپ كەلدى، ئۇ بېشىنى سېلىپ ئۇلۇغ-كىچىك تىندى-دە، ئاستا ۋە بوش ئاۋازدا مالیه‌نخۇاغا مۇنداق دىدى:

—مەن سىزنىڭ بۇ ئىشقا رازى ئەمەسلىگىڭىزنى بىلىمەن...بۇ ئاكامنىڭ زورى بىلەن بولغان ئىش. مەنمۇ سىزنىڭ مەن بىلەن بىللە...چاپا چېكىشكىڭىزنى خالىمايمەن. شۇغىنىسى، ئادەم تاماق يىمىسە، ئاچلىقتىن ئاغرىپ يېتىپ قالىدۇ...نىمىلا بولمىسۇن ئازراق تاماق يەڭ، مەيلى ئاكام تىللىسا تىللاۋەرسۇن، مەن چۈشتىن كېيىن ئاستا گۇڭشىغا بېرىپ ئاچىرىشىش رەسمىيىتىنى ئۆتەپ، ئاخشاملىقا ئېشەك ھارۋىسىنى قوشۇپ، كېچىلەپ بولسىمۇ سىزنى ئۆيىڭىزگە ئېپېرىپ قويايى!

"ئېپېرىپ قويايى—؟!..." دىگەن گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا مالیه‌نخۇانىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى. بۇ ئەتراپتا، ما پەمىلىك تۇل خوتۇننىڭ ئىككىنچى قىزىنىڭ ياتلىق بولغانلىغىنى كىم بىلمەيدۇ دەيسىز. ئۇنىڭ ئېرىنىڭ دوك ياكى ساق بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، نىمىلا دىگەن بىلەن، ئۇ ئېرى بىلەن بىر ئۆيدە ئۆچ كۈن بىللە تۇر-دىغۇ! ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرغۇ ئۇنىڭ بۇ ئىشقا رازىلىغى يوق ئىدى، ئېرى بىلەن بىر قەدىگە باش قويماپتۇ دىيىشەر، بىراق ھېلىقى پىتىنخورلار نىمە دىيىشەر؟..ئۇنىڭ ئۇستىگە، توي قىلىپ ئۆچ كۈندىن كېيىنلا ئاجراشسام، كېيىن يەنە قانداقراق ئادەمگە ئۇچرارمەن... ئۇ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندىلا، ئاستا بېشىنى كۆتىرىپ، تەكـ

كىشىگە ئۇچ كۈن بولغان "ئېرى"گە قاردىدى: ۋوي، ئۆزى خېلى پاكىز، چىرايلىق، چىرايىدىن زىرەكلىك چىقىپ تۇرىدىغان يىگىت ئىكەن، ئەگەر ئۇ دوك بولمىغان بولسا، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق قۇسۇر تاپقىلى بولمايدىكەن. ئۇ ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، ئاخىرى: بولۇپتۇ، دېمەكتىن باشقا ئامالىم يوق ئوخشايدۇ! بىر ئادەمنىڭ ئۆمرى نېمە ئىش قىلسۇمۇ ئۆتىدىكەنغۇ، دېگەن يەرگە كەلدى شۇنىڭ بىلەن، ئۇ بۇ يۇۋاش-مۆمىن دوك ئېرى بىلەن بىللە ياشاشقا باشلىدى...

—يەنە نېمە ئېزىلەڭگۈلۈك قىلىپ يۈرىسىز؟ كىيىمىڭىزنى تېزرەك يەڭگۈشلۈۋېلىڭ!

ئۇ شۇ گەپنى دەۋېتىپ، كالا ئۇستىدىكى نىلۇنياغلىق بىلەن ئورالغان بوخچىنى ئاچتى. بوخچىدا بىر دانە ئاق دېچۆلياڭ كۆينەك، بىر دانە قارا پوپايكا، بىر قارا چېپەرقۇت قىشلىق ئاياق، بىر قۇر قارا سوكنا جۇڭشەنغۇ ۋە بىر دانە توق كۆڭ سوكنا شەپكە بار ئىدى. بۇلارنى ئۇ ئېرىغا ئۇقتۇرماي سېتىۋالغان ئىدى. ئەمىلىيەتتە، ئۇنىڭ ئېرى كۈن بويى مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ بورا توقۇشتىن باشقا، يەيدىغان-ئىچىدىغان، قالايدىغان-كىيىدىغان كۈندىلىك لازىمەتلىك-لەر بىلەن پەقەت كارى يوق ئىدى، ھەممە ئىشتا ئايالىنىڭ پىكرىگە بوي سۇناتتى. خوتۇن يۇزى ئەر، دېگەن گەپ بار. غۇرۇرى كۆچلۈك-لىكى ئايالىلارنىڭ قايسىسى ئېرىنى ئوبدان كىيىندۇرۇشنى خالىمايدۇ؟ كىشىلەر ھەمىشە مەلۇم ئائىلىدىكى ئەر كىشىنىڭ كىيىم-كېچىگىگە قاراپ، شۇ ئائىلىدىكى ئايالنىڭ كۆڭلىنىڭ ياخشى-يامانلى-غى، قولىدىن ئىش كېلىدىغان-كەلمەيدىغانلىغى ۋە ئارزۇ-ھەۋىس-لىك قانداق ئىكەنلىگىگە باھا بېرىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە دېخانلار

گەركىن ئىش قىلالايدىغان بولدى. ئۇنىڭ ئېرىنىڭ بورىچىلىق ھۈنـ
رى بۇ ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھەۋەس قىلىدىغان پۈل
دەرىخىگە ئايلىنىپ قالدى، شۇڭا مالىيەنخۇانىڭ قەلبى گۈلخانىغا
ئوخشاش لاۋلداپ يانماقتا.

لو لاۋئېر كاڭ ئۇستىگە يېيىپ قويۇلغان بۇ كىيىملەرنى كۆرۈپلا،
داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى! ئۇ بىر دەم گاڭگىراپ تۇرغاندىن كېيىن،
بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، كاڭ تەرەپكە ئەمەس، ئىشىك تەرەپتىكى
بۇلۇڭغا بېرىپ، ئىككى قولى بىلەن بېشىنى سىقىمدىغىنىچە گەپـمۇ
قىلماي زوڭزىيىپ ئولتۇردى.

ـــ تېزرەك يەڭگۈشلىمەمسز! ـــ دېدى ئايلى ئالدىرىغان ھالدا.

بىراق، ئەزەلدىن ئايلى قاياقتا باشلىسا شۇ ياقتا ماڭىدىغان بۇ
ئەزىمەت يېگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم ئايلىغا گەپ
ياندۇردى:

ـــ ئانىسى، سېنىڭ بۇ قىلغىنىڭ تەڭگىنى سۇغا تاشلىۋەتكەنـدەك
ئىش ئەمەسمۇ؟ بەۋزە ئىسراپچىلىق ـ تە! دىخان ئادەم سارجا،
سوكنا دېگەنلەرنى كىيىپ نېمە قىلىدۇ...ھەي!

مالىيەنخۇا داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى، ئۇ ئۆزىنىڭ شۇنچە قىلغـ
ىنىغا يارىشا ئېرىنىڭ بۇنداق دېيىشىنى، بولۇپمۇ يېگىرمە نەچچە يىلدىن
بۇيان ئۇنىڭغا بىر ئېغىزمۇ گەپ قايتۇرۇپ باقمىغان ئېرىنىڭ قاراپ
تۇرۇپ ئوتتەك كۆڭلىگە مۇزدەك سۇ سېپىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغان
ئىدى!...ئۇ بىردىنلا قاتتىق غەزەپكە كەلدى ـ دە، ئىتتەك ئېرىنىڭ
ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا قاياپ كەتتى:

ـــ سىزگە تېگىپ ئۆمۈر بويى بېشىمنى كۆتـرەلمەي يۈرىدىـكەنـ
مەن ـ دە! سارجا ـ سوكـنىنى ئەمەلـدار ـ كادىرلارلا كېيىدۇ دېگەن

قايسى قانۇندا بار ئىكەن؟ ياخشىلىققا يامانلىق دىگەن شۇ، مەن ھەقىقەتەنمۇ بىر جاپاكەش شور پىشانە ئوخشايمەن...

ئايال گەپنى قىلىپ-قىلىپ، ئاخىرى ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى.

بۇ ھال لو لاۋئېر دوكىنى دەككە-دۈككىگە سېلىپ قويىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىدىن ئايلىنىڭ بۇنچۇالا خاپا بولۇپ يىغلاپ كېتىشىنى خيالىغا كەلتۈرمىگەن ئىدى. شۇڭا، ئۇ بىتاقەت بولغان ھالدا نېمە قىلارىنى بىلمەي، ھە دەپ ئىككى قولى بىلەن يوتىسىنى سىلاشقا باشلىدى، ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ تىلىنى چاينىاپ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمايى قالدى.

ئايال بىردىنلا يىغىسىنى توختىتىپ، ئىككى قولى بىلەن يېشىنى ئېرتتى-دە، جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن چورتتىدە مۇنداق دىدى:

—مەن سىزگە يالۋۇرۇپ ئولتۇرمايمەن! گەپنىڭ ئوچۇغىنى قىلىڭ، زادى كىيەمسىز-كىيمەمسىز؟

لو لاۋئېر بىر پەس گەپ قىلماي ئولتۇردى-دە ئاخىرى ھەجىيىپ تۇرۇپ دۈدۈقلىغان ھالدا:

—ئانىسى، مەن دىمەكچىدىمكى...مەن بىر بورا توقۇيدىغان ئادەم تۇرسام، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆزەكمۇ كۆرۈپ تۇرۇپسەن، مېنىڭ بەدىنىم مۇنداق تۇرسا، ئۇ كىيىملەرنى كىيىسەم نىمىگە ئوخشاپ قالارمەن،—دىدى.

—نىمىگە ئوخشاپ قالارمەن دەمسىز؟—دىدى يىغلاۋاتقان ئايال كۆلۈپ تاشلاپ،—سىزچۇ، سوكىنا كىيگەن ئادەمگە ئوخشايسىز! خەقنىڭ بۇنىڭغا ئارىلىشىشقا نىمە ھەددى؟ سىز ئۇنداق ھورۇن ئېشەككە ئوخشاش داجىپ تۇرۇۋالماڭ!

لو لاۋئېر دوك راستلا تەڭقىسلىكتە قالدى. ئۇ يەنە نىمە دىيەلىسۇن؟

ئۇ زورمۇ-زور كۈلۈپ ئايلىنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، تازا ياقتۇرمىغان ھالدا ھېلىقى كىيىملەرنى كىيىشكە باشلىدى. ئايال بولسا بايات-ن بولۇپ ئۆتكەن جەدەللەرنى پۈتۈنلەي ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندەك، خوشال ھالدا ئېرىنىڭ كىيىۋاتقان كىيىملىرىنى ئۇ يەر-بۇ يېرىنى تۈزەشتۈرۈپ، ئۇنى ياساشقا باشلىدى. كېيىن ئېرىنىڭ غودۇڭشىپ قىلىغان سۆزلىرىگە بولسا ئازراق قۇلاق سېلىپمۇ قويمىدى.

چاغانىنىڭ 3-كۈنى چۈش ۋاقتىدا، دوكىنىڭ ئايلى ئېغىرلىقىغا چىدىمايلىق «كەپتەر» ماركىلىق يالتىراپ تۇرىدىغان بىر ۋەلىسىپىتىنى يېتىلەپ ئىشكىتىن چىقىپ، دوكا ئېرى بىلەن يانمۇ-يان ماڭغان ھالدا شەھەرگە قاراپ يول ئالدى.

شۇنسى تازا قىزىقكى، كېيىنمۇ ئەمەس، بالدۇرمۇ ئەمەس، دەل چاغانىنىڭ ئالدىنقى كۈنى يېرىم كېچىدە قار يېغىپ كەتكەن ئىدى. پاختەكتەك-پاختەكتەك قار ئۈچقۇنلىرى ئاسماندىن ئۇچۇپ چۈشۈپ، چاغانىنىڭ 1-كۈنى تاڭ ئاتقىچە پۈتۈن ئەتراپنى ئاپپاق تونغا ئوراپ بولغان ئىدى. بالدۇن كەنتىدىكى ئۇششاق بالىلار بايرامىلىق يېگى كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ئۇچ-تۆت سۇئاق قېلىنلىقتىكى قار ئۈستىدە بىر-بىرىنى قوغلىشىپ ئويناشماقتا، ئۇلارنىڭ ئۈستى-باشلىرى لاي، كىيىم-كېچەكلىرى چۆپ بولۇپ كەتكەن ئىدى، چوڭلار بولسا ئۇلارنى بۇرۇنقىدەك ئاغزىغا كەلگىنىچە تىللىمايتتى! بۇنىڭ ئەجەپ-لەنگۈچلىگى يوق ئىدى، چۈنكى كىشىلەر خوشال ئىدى! "قۇتلۇق قار مول ھوسۇلنىڭ ئالامىتى" دەپتىكەن كونىلار. بۇنچىلىك ئىشلارغا خاپا بولۇپ، يېگى يىل ئېلىپ كەلگەن خوشاللىق كەيپىياتىنى كىمنىڭ بۇزغۇسى كېلىدۇ دەيسىز؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يىلقى باھارنىڭ

تېخى قارنى باشلامچى قىلغان بەشىنچى قېتىملىق خاسىيەتلىك باھار بولۇشىچۇ.

ما لېيەنخۇا ئىشكىتىن چىقىش بىلەنلا، ئوغلى ئورنىتىپ بەرگەن ۋەلىسپىت قوڭغۇرىغىنى قەستەن تازا جىرىڭلىتىپ باستى، ئۆزى بولسا قەدەمنى كىچىك ئېلىپ، ناھايىتى ئاستا ماڭدى. ۋەلىسپىتنىڭ ئالدى-كەينى چاقلىرىغا بېكىتىپ قويۇلغان قىپ-قىزىل يۇمۇلاق پۇپۇكچىلەر بالدۇن كەنتىنىڭ ئوچەيگە ئوخشاپ كېتىدىغان تار كوچىسىنى مەغرۇرانە ھالدا كۆزدىن كۆچۈرۈۋاتقاندەك، ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاستا چۆرگىلەيتتى.

ئايالنىڭ خوشاللىقتىن ئاغزى قۇلىغىغا يەتكەن ئىدى. ئۇ بالدۇننىڭ بۇ "سىمونت" يولىدا ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك سالماق، مەغرۇر قەدەم تاشلاپ ماڭمىغان ئىدى. ئۇ ئېرىنىڭ "غېيپىدە ئۆتۈپ كېتەيلى" دېگەن گېپىنى پۈتۈنلەي بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، كوچىدا كېتىۋاتقانلار، ھەتتا ئوچۇق تۇرغان ئىشكىتىن بېشىنى چىقىرىپ مارىلىغان كىشىلەر بىلەنمۇ ئەتەي ھال-ئەھۋال سورىشىپ قوياتتى. ئۇ ئۆزلىرىنىڭ بىللە شەھەرگە كىرىپ كېتىۋاتقانلىغىنى ھەممە ئادەم ئۇقۇپ قالسۇن دەيتتى...

پۈتكۈل بالدۇن كەنتى ئۆرە-ئۆپە بولۇپ قىزىپ كەتتى!

ئەسلىدە، بۇ ئايالنىڭ دوك ئېرى بىلەن بىللە شەھەرگە كىرىشىنىڭ ئۆزىلا بالدۇنداەك ئوچ يۇزچە ئائىلە بار بۇ كەنتنى زىلزىلىگە كەلتۈرەلەيتتى، لو لاۋئېر دوكىنىڭ بىر قۇر يېپ-يېڭى سوكنا كىيىم كىيىپ چىقىشى بولسا بالدۇننىڭ ئۇچەيگە ئوخشاش تار كوچىسىنى يۇەنشياۋ بايرىمى بولغاندا تازا قىزىپ تېقما-تېقماق بولۇپ كېتىدىغان ئۆلكە مەركىزىنىڭ ئازات كوچىسىدىنمۇ نەچچە ئون ھەسسە

ئارتۇق قىزىتىپ جانلاندۇرۇۋەتتى! ھەممە ئىشقا قىزىقىش نەزىرى بىلەن قارايدىغان رەسىدە قىزلار، يىگىتلەر، قولىغا ھاسا تۇتۇۋالىپ، دوڭغاقلاپ ماڭىدىغان بوۋاي-مومايلار ۋە پۈتۈن دىققەت-ئېتىبارىنى مەسئۇلىيەت ئېتىزىدىن يامبۇ قېزىشقا قاراتقان ئوتتۇرا ياشلىق ئەزىمەتلەر... ئىشقىلىپ ھەممەيلەننىڭ تۇرمۇش رىتمى بۇ "يېڭى شەيئى" تۇپەيلىدىن قالايمىقانلىشىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ ئۇچەيدەك تار كوچىغا يىغىلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئاغزىنى ئېچىپ ھاڭۇيقىپ قېلىپ، زادى نىمە ئىش بولغانلىغىنى شۇ زامات پەملىيەلمەي قالغان بولسا، بەزىلىرى باشلىرىنى لىڭشىتقان ھالدا ئارقا-ئارقىدىن تىلىنى چىكىلدىتىپ، ھېچنىمنى چۈشەنمىگەنلىگىنى بىلدۈرۈشەتتى؛ دەرۋەقە، ئۇلارنى مازاق قىلىپ چۆكۈرگەنلەرمۇ چىقماي قالمىدى. لېكىن، كىمنىڭ قانداق ھالەتتە بولغانلىغىدىن قەتئىي نەزەر، بۇ ئىشنىڭ سىلاڭى بىر مىڭ توققۇز يۈز سەكسەن ئۈچىنچى يىلى باھاردا يۈز بەرگەن، ھەتتا بالدۇن كەنتى بىنا بولغانىدىن بۇيان بۇ يەردە يۈز بەرگەن كىشىنى چۆچۈتكىدەك ئاجايىپ زور ۋەقە ئىكەنلىگىنى ھەممە بىردەك ئېتىراپ قىلىشتى!

بۇنداق دىسەك ھەرگىز ئوشۇق كەتمەس. بۇ بىرقانچە يىل ئىچىدە شەھەردە چىقىقان ئەجنەبىلىشىش شامىلى شەھەرگە يېقىن بولغان بالدۇنگە ئاللىقاچان يېتىپ كەلگەن ئىدى. يانچۇغىغا ئون سوملۇق تىزىلارنى تاتازىلاپ سېلىۋالغان، مودا قوغلىشىشقا ئامراق ياشلار كۆرەڭلىگەن ھالدا كاناي ئىشتان (دىخانلار ئۇنى "سۇپۇرگە" ئىشتان دەپ ئاتايدۇ)، بوينىنى سقىپ تۇرىدىغان، بەللىرى بوغۇلۇغان سوكنا كىيىم، بىر مەھەل تازا مودا بولۇپ قالغان، ئۇزۇنلۇغى يوتىدىن ئاشمايدىغان "ئەرجەنزى" سوكنا پەلتو كىيىشۋالغان

بولسمۇ، لېكىن كۆپ ساندىكى يۇقاش-مۆمسىن، پۇتۇن ئۆمرىنى ئىقتىساتچىللىق بىلەن ئۆتكۈزگەن دىخانلار ئون سومىلۇق تىزىنى كۆز-كۆز قىلمايتتى. شۇڭا، بۇ "سەھنە كىيىملىرى"نى كىيىۋالغان لو لاۋئېر ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، يا ئەرگە. يا ئايالغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل پوسۇندا ياسىنىۋالغان شياڭگاڭ پوسۇندىكى سويماق ۋە نايناق-لاردىن پەقەت پەرقلەنمەيتتى.

دوكىنىڭ خوتۇنىنىڭ نەزىرىدە بولسا ئالتۇندەك نۇر چېچىپ تۇر-غان پارلاق بىر دۇنيا بارلىققا كەلگەن ئىدى، ئۇ كىشىلەرنىڭ ھەيران قېلىش، زوقى كېلىش، ياقتۇرۇش ۋە ئوڭايسىزلىنىش كەيپىياتى ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىغىنى كۆردى. ئۇ دەل بالىدۇندىكى كىشىلەرگە شۇنى بىلدۈرۈپ قويماقچىدىكى، پۇللا بولىدىكەن، ئۇنىڭ دوك ئېرى ھېچكىمدىن قېلىشمايدۇ، ھېچكىمنىڭ ئالدىدا چىنىپ قالمايدۇ، ئۇمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا سالاپەتلىك ئادەم! ئۇ ئېرى بىلەن كىشىلەر ئالدىدا پەيدا بولغانىدا، ئۇلار ئاشۇنداق كەيپىيات ۋە چىراي بىلەن قارىسىلا كۆپايە ئىدى! ئۇ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان تۆت كۆزى بىلەن كۆتۈپ كەلگەن ئىززەت-ھۆرمەتكە ۋە شەرەپكە ئېرىشتى، يىگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان روھىي جەھەتتىن قىلغان ئېغىر چىقىملىرىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ھەرگىز كۆرەڭلەپ كەتمەي، خوشنا-خۇلۇملارنىڭ ھەممىسى بىلەن كۇلۇپ تۇرۇپ ھال-ئەھۋال سوراشتى. ئىلگىرى ئۆزىنى كەمسىتكەن، مەسخىرە قىلغانلار ۋە ئۆزىگە ئازار بەرگەنلەرنى كەچۈردى ۋە ئۇلارغا كەڭ قوساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلدى. ھەتتا ئەينى چاغلاردا ئۇنىڭ يۈرە-گىنى قاتتىق زىدە قىلغانلارنى كىشىلەر ئارىسىدا كۆرۈپ قالغاندىمۇ، ئۇنداقلارغا ئاقكۆڭۈللۈك ۋە كەڭ قوساقلىق بىلەن كۇلۇپ

قويدى.

ما ليەنخۇا دوك ئېرى بىلەن ئاستا مېڭىپ، ئاخىر بالىدۇن كەنتـ
نىڭ ھېلىقى ئۇچەيدەك كوچىسىنى مېڭىپ تۇگەتتى.

ئۇلارنىڭ ئالدىدا، شەھەرگە كىرىشتە چوقۇم بېسىپ ئۆتىدىغان
تېگىشلىك كۆۋرۈك تۇراتتى، كۆۋرۈكتىن ئۆتىپ ئازراق ماڭسىلا،
ئۇدۇل شەھەرگە تۇتىشىدىغان كەڭ ئاسفالت يولغا چىقاتتى.

ئۇلار ئۇدۇل شەھەرگە قاراپ يول ئالدى...

(«مىللەتلەر ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ
1984 ـ يىللىق 2 ـ سانىدىن ئېلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: تۇرغۇنجان سۇلتان
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

باش هەيكىلى

لىن جىنلەن

رەسسام لاۋمەي بۇغداي ئۆڭلۇك، مۇلايىم ۋە تەلىيى ئوڭدىن كەلگەن ئادەم ئىدى. بىر يىلى قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتىپ، قان ئايلىنىشىنى نورمالاشتۇرىدىغان قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتكۈچى دەپ ئاتىلىدىغان يېڭى دورا چىققاندا، سەپداشلىرى بۇ دورىنىڭ ئىسمىنى دەپ تۇرۇپ لاۋمەيگە چاخچاق قىلغان ئىدى، لاۋمەي خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەكلا، ئۆزىگە "مەيتۇك" دەپ تەخەللۇس قويدى.①

لاۋمەي بىر كۈنى نامازشام ۋاقتىدا قورغاندەك خەلق زالىدىن ھېلىلا ئالغان مۇكاپاتلىرى بىلەن پومپىسىپ كەتكەن سومكىسىنى كۆتىرىپ چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭغا بىر تەقدىرنامە، قاتتىق تاشلىق بىر خاتىرە دەپتەر، سۇنئى تېرىددىن ياسالغان بىر قىسقۇچ، بىر رەسىملەر توپلىمى، ئاغزى يەملەنگەن كونۇبرتتا پۇل مۇكاپات بېرىلگەن ئىدى، ئۇنىڭ كونۇبرىتنى ئاچمىغانلىغى ئېنىق ئىدى.

مۇكاپات بېرىش ئون يىللىق ئىجكى مالىمانچىلىقتىن كېيىن باشلاندى ۋە باشلانغىنىغىمۇ ئاران ئۈچ يىل بولدى، لاۋمەي ھەر يىلى مۇكاپاتلىنىپ كەلدى. ئۇ تەجرىبىلىك بولۇپ قالغاچقا، مۇكاپاتنى

---

① بۇ يەردە سۆز ئويۇنى بولۇۋاتىدۇ، "قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتكۈچى" (通脉) بىلەن رەسسام لاۋمەي ئىشلەتكەن "مەيتۇك" (通麦) دىگەن تەخەللۇس خەنزۇچىدا ئاھاڭداش سۆزلەر. — تەرجىماندىن.

سېلىشقا سوملا ئېلىۋالغان ئىدى. بەزىلەر تەجرىبىسىز بولغاچقا، مۇكاپاتلىرىنى قولىدا كۆتىرىپ، مېڭىشلىرىمۇ ئەپلەشمەي قالغان ئىدى.

لاۋەمي زالنىڭ ئۈدۈلىدىكى ۋەلسىپىت ساقلايدىغان جايغا كېلىپ، ۋەلسىپتىنى ئالدى-دە، مىندى. ئىشىك تۈۋىدە چوڭ-كىچىك ماشىنىلار قىستىلىشىپ، ئاستا-ئاستا مىدىرلاشماقتا، ساقچىلار قوللىرىنى، ئېغىزلىرىنى ئىشقا سالماقتا ئىدى. لاۋەمي ماشىنا يوق كوچىدا ماڭاي دەپ، بىر كىچىك كوچىغا بۇرۇلدى. بۇ يىلقى مۇكاپات سەل باشقىچەرەك بولدى، ئۇنىڭ ئۆلچىمىمۇ بارغانسېرى ئۆسمەكتە. ھېلى بىرمۇنچە ئاۋازلىق ۋە ئاۋازسىز فوتو ئاپاراتلىرى ئۇنىڭغا توغرىلاندى. ئۇ ئەتە ئۆزىنىڭ خوشال قىياپەتتە تېلېۋىزوردا چېقىشىنى ئويلىدى. يېشىم ئەللىكتىن ئاشتى، ئىچكى ھەسسىياتىم ئېپادىلىنىپ قالماسلىغى كېرەك دەپ ئويلايتتى... قانداقلارچە كىچىك كوچىغا كىرىپ قالدىم، بۇ قايسى كوچا بولدى؟ تاي كوچىسى. ئوھو، مېي داشا! ئۇنىڭ كاللىسىغا دەرھال مېي داشا دېگەن ئىنتايىن تونۇش ۋە ئادەتتە ئېسىگە كەلمەيدىغان ئىسىم كەلدى. يەنە ئىككى دوقمۇشتىن ئۆتسە، مېي داشالارنىڭكىگە بارىدۇ ئەمەسمۇ. مېي پەملىڭ بۇ كىشى لاۋەمىنىڭ ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىكى يېقىن ئۇلىپەتلىرىدىن بولۇپ، ھەيكەلتاراشلىقنى ئۇگەنگەن ئىدى. بۇ ئىككىيلەن بىر شەھەردە تۇرۇۋاتقان، گۈزەل سەنئەت ساھەسىدە ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ، ئۇچ يىلدىن بۇيان كۆرۈشمىگەن ئىدى. لاۋەمىنىڭ كەلگەن خەتلىرىنى كۆرۈش، كەلگەن كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈش، زاكاز قىلىنغان رەسىملەرنى سىزىش بىلەن بەنت بولۇپ كەتكەن. مېي داشا بولسا ھېچ ياققا بارمايتتى، ھەتتا ھېيت-ئايەم كۈنلىرىمۇ

بىرەرسىنىڭكىگە بارمايتتى. ئۇ نىمە ئىش قىلىۋاتىدىغانىدۇ؟ گۈزەل سەنئەت خادىملىرى ئارىسىدا ئۇچ يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئېتى ئانچە تىلغا ئېلىنمايدىغان بولۇپ قالدى... لاۋمەيتۇك تاي كوچىسىدىن تاي قۇيرۇغى كوچىسىغا قايرىلدى، يەنە بىر قايرىلىپ قۇيرۇق ئازگىلى كوچىسىغا كىردى. ئۇ ۋەلىسپىتتىن چۈشۈپ، ۋەلىسپىتنى يېتىلىگەن پېتى دەرۋازىسىز بىر دالانغا كىردى، ھويلىنىڭ قانچىلىك چوڭلۇغىنى بىلىپ بولمايتتى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇ تۇرۇبىسى بولۇپ، توڭلاپ قالمىسۇن دەپ لاي بىلەن سۇۋاپ قويۇلغان ئىدى. بۇ تەرەپتە بىر ئېغىزلىق ئاشخانا، نېرى تەرەپتە بىر كەپە تۇراتتى. شىمالدىكى ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا كۆرۈنەتتى، شەرقتىكى ئۆيىنىڭ دەرىزىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، غەرپ تەرەپتىكى ئۆيلەرنىڭ غەربىي بېشىدىكى ئىككى ئېغىز ئۆيدە تۇراتتى. لاۋمەي ۋەلىسپىتنى ئۆينىڭ ئىشىگى تۆۋىگىچە يېتىلەپ كەلدى ـ دە، توۋلىدى:

ـــ مەي داشا، بارمۇسەن؟

لاۋمەي ئىشىك تەرەپكە كەينىنى قىلىپ تۇرۇپ ۋەلىسپىتنى قۇلۇپلاۋاتقاندا، ئۆيدىن ئاۋاز كەلدى:

ـــ تاماق يەپ كەلدىڭمۇ قانداق؟ يىمىگەن بولساڭ، دەل ۋاقتىدا كېپسەن، گامىيەن پىشۇرۇپ بېرەي.

كۆرۈشمىگىلى ئۇچ يىل بولغان ساۋاقدىشى تېخى ئۆيىگە كىرىپ بولغىچىلا ئۇ بۇ گەپنى قىلىپ بولدى. لاۋمەي دەرھال بۇ گەپنىڭ ئوتتۇز يىل ئىلگىرىكى نامرات ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىدىكىدەك ئاھانىدا قىلىنغانلىغىنى ئويلىدى.

ھېلىقى سۇ تۇرۇبىسىنىڭ يېنىدا بىر مومای كىچىك بەندىگىدە

ئولتۇرۇپ پالەك يۇيۇۋاتاتتى. موماي گاميەن پىشۇرۇپ بېرەي دېگەن گەپنى ئاڭلاپ:

ــ گاميەن، گاميەن، تېپىۋالغىنى شۇ گاميەن، ــ دېدى.

گېپىدىن موماي مېي داشاغا ناھايىتى يېقىنىدەك كۆرۈنەتتى. لاۋمەيتۇك مومايغا قاراپ كۈلۈپ قويدى ــ دە، ئۇنلۇك دېدى:

ــ سەندە باشقا نەرسە بولاتتىمۇ؟

ــ ساڭا تۇخۇم سېلىپ ئېتىپ بېرەي.

لاۋمەيتۇك ئۆيگە كىرىپ مېي داشاغا بىرلا قارىدى ــ دە، قول ئېلىشىپمۇ كۆرۈشمەستىن، ئەھۋالىمۇ سورىماستىن، ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇق قويۇلغان ئىچكىرىكى ئۆيگە ئۆزىلا كىرىپ كەتتى. تاشقىرقى ئۆينىڭ دەرىزىسىنىڭ تۈۋىدە كۆمۈر گازى تۈتكى ۋە كۆمۈر گازى ئوچىغى تۇراتتى. ئىچكىرىكى ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا قارىداپ كەتكەن ئاق ئەدىيال سېلىقلىق ياغاچ كارۋات تۇراتتى. مۇشۇ ئوچاق بىلەن كارۋاتلا بۇ ئۆيدە ئادەم بارلىغىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن باشقا ھەر خىل جازىلار يەنى رەسمىي كىتاپ جازىسى، ماگازىنلاردىكى مال جازىلىرىغا ئوخشاش جازا، ئۆزى ياغاچتىن ياساپ، پۈتىغا خىش قويۇلغان جازا بار بولۇپ، بۇ جازىلاردا فار ــ فوردىن، قاشتېشىدىن، تاشتىن، شەمشات، نەنمۇ ياغاچلىرىدىن، يەنە ئاللىقانداق دەرەخلەرنىڭ يىلتىزىدىن ئىشلەنگەن ھەيكەللەر تۇراتتى. مېي داشا يولدا ماڭسا كارىغا يارىماس لايىچەمەك بولۇپ، چەتتە ماڭاتتى، كېيىۋالغان ئىش كىيىمىگە قول تېگە ــ تەگمەيلا توپا پۈركۈراپ تۇراتتى، چېچى پاخما ۋە چار، كىچىك كۆزلىرى قىزارغان، بويى پاكار ۋە سەل دوك ئىدى. ئىككى قولىنى سوزسا، ئۇنىڭ گۆشلۈك قولىغا قاراپ، ئۇنى چاقىقان، ياش قول ئىكەن دېيىش مۇمكىن

ئدى.

بۇ ياش قول هازىر گامىەن پىشۇرۇش، تۇخۇم چېقىش بىلەن بەنت بولماقتا. مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، لاۋمەيتۇك جازىلاردىكى ئەسەرلەرنى بىر قۇر كۆرۈپ چىقتى. ئۇ كىتاپ جازىسىغا قويۇلغان فار ـ فور ھەيكەللەرنىك تولىسىنى بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن كۆرگەن. بۇ ھەيكەللەرنىك ئىچىدە ئۇچار قۇشلار، ھايۋاناتلار، پەرىزاتلار، ساپان تۇتۇپ تۇرغان دېخانلار، ئاق خالاتلىق جەڭچىلەرنىك ھەيكەللىرى بار ئدى. بەزىلىرىدىن قەدىمقى زامان پۇرىغى چېقىپ تۇرسا، بەزىلىرىدىن يەرلىك پۇراق چىقىپ تۇراتتى. ئاپتور بۇ ئەسەرلىرىدە ئوبراز يارىتىش، سىر بېرىش، قىياپەتنى ئىپادىلەش جەھەتلىرىدە مىللى ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىشقا تىرىشقان ئدى. مال جازىسىغا ئوخشاش جازىغا ئاق تاشتىن ياسالغان باش ھەيكىلى، مەرمەردىن ياسالغان ئىسىق بەلباغ بېلبىقلىرى، شىمالىي قۇتۇپ ئېيىغى قاتارلىق تاش ھەيكەللەر قويۇلغان بولۇپ، بۇلار ئىچىدە يېشىل، سۆسۈن ۋە ئالا ـ چىپار قاشتاشلىرىدىن ياسالغانلىرى كۆپرەك ئدى، بۇلارنىك بەزىلىرى كالىغا، بەزىلىرى قۇشقا ئوخشايتتى، بەزىلىرىنىك نېمىگە ئوخشايدىغانلىغىنى كەسىپ ئەھلىلىرىمۇ دەماللىقتا ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. بۇ نەرسىلەرنىك تولىسىنى لاۋمەي كۆرۈپ باقمىغان ئدى، بۇلار ئۇ ئۇچ يىلدىن بېرى ياسىغان نەرسىلەر بولسا كېرەك، بۇلارغا قارىغاندا، ئۇنىك مودېرنىزىمچىلارنىك تەسۋىرلەش ۋاستىسىنى قوغلاشقانلىغى روشەن ئىدى. ئۆزى ياسۇالغان جازىدا ياغاچ ھەيكەللەر تۇراتتى، بۇنىك بەزىلىرى تېخى چالا بولۇپ، يېقىندا ياسىغاندەك كۆرۈنەتتى... لاۋمەيتۇنىك كەسىپ ئەھلىلىرىنىڭكىدەك، بايا تىن بىمالال ئولتۇرۇپ ئەسەرلەردىن نۇقسان

ئىزدىگەن كۆزلىرىدىن ئەمدى خاتىرجەمسىزلىك ئالامەتلىرى كۆرۈ-
نۈشكە باشلىدى. بۇ ياغاچ ھەيكەللەر زادى نىمە؟ بۇ نەرسىلەر
چېركاۋ، ئىبادەتخانا ۋە زەراتكارلىقتىكى ھەيكەللەردىن كەلگەن
ئەمەسمۇ؟ خەلق ئارىسىدىكى لاي قونچاق، لاي ئادەملەرنى ئۇلگە
قىلغان ئەمەسمۇ؟ ئەمما ئۇلاردىن كۆپ پەرقلىك تۇرىدۇ، ئاللىقان-
داق بىر يەرلىرى ئوخشىمايۋاتىدۇ، بۇ نەرسىلەردە چەتئەللىنىڭ
مودېرنىزىم ئۇسۇلىنى قوبۇل قىلغان ئىكەن-دە! بىر بىرىگە يۇغۇ-
رۇۋېتىلگەن بۇ ئىككى نەرسىنىڭ ئوبدان ئارىلاشقان ياكى ئارىلاش-
مىغانلىغى ھەققىدە دەمالىلقا بىرنىمە دېيىش تەس بولسىمۇ، ئەمما
بۇ ھويلىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى كونا ئۆيدە پىشقەدەم لايچىغا
ئوخشاش بۇ كونا ساۋاقدىشىم، قېرى بويتاق ئىزدىنىۋېتىپتۇ، ئىجات
قىلىۋېتىپتۇ دەپ ئويلايتتى ئۇ...

دىمىسىمۇ لاۋەيتۇڭنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كەلگەن ئىدى. ئون
يىللىق ئىچكى مالىمانچىلىق مەزگىلىدە، ئۇ پۈتۈنلەي چەتكە ھەيدەل-
گەن، شالىلقا كىرگىنىدە پۈتىنى زۇلۇك چېقىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن
ئۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتمىگەن. بۇگۈنكى كۈندە بۇنىڭ ھەممىسى شەرەپ-
لىك تارىخ بولۇپ قالدى، ئۇ مانا ئەمدى قالتىس بولۇپ كەتكىلى
تۇردى. ئالدىنقى يىلى ئەلەم كۆرىشىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان بىر
رەسىم سىزىۋىدى، "تىلسىماتنى بۇزۇش" ھىساپلىنىپ، بۇ رەسىم
كۆچلۈك ئىنكاس قوزغىدى ۋە ئۇ بۇ رەسىمى ئۈچۈن قىزغىن كەي-
پىيات ئىچىدە مۇكاپاتلاندى. بۇلتۇر باھالاش بولغاندا، ھەممىسلا
"جاراھەت"نى كۆرسىتىدىغان بولۇپ كەتسە بولمايدۇ، ئادەمگە
خوشاللىق بېغىشلايدىغانلىرىمۇ بولسۇن، دېگەن گەپ چىقىۋىدى، ئۇ
خۇددى كىچىك بالىلاردەك بىر بىرىنى تارتىشۋاتقان بەش ئاسلان

سزىلغان بىر رەسىمنى ئېلىپ چىقتى. بۇ يىل ئۇنىڭ "كېچىدىكى سەپەر" ناملىق رەسىمى مۇكاپاتلاندى، بۇ رەسىمدە ئاساسىي شەخس چېچىنى ئىككى ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈۋالغان بېشىغا ھەربىچە شەپكە كىيىپ، ئۆشىنىسىگە مىلتىق ئەمەس، غىجەك ئېسىۋالغان ئون نەچچە ياشلىق ھەربى قىز ئىدى. بۇ رەسىم دەسلەپتە كۆپچىلىككە ئانچە ياقمىدى، ئەمما كېيىن باھالايدىغان چاغدا، ھازىر ئىنقىلاۋىي ئەنىئەنە تەربىيىسى بەك زۆرۈر بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، بۇ رەسىمنى باھالاش كېرەك. دېيىشتى. ئاخىر مۇزاكىرە بولغاندا، ھەربىلەر تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان ئەسەر مۇشۇ بىرلا بولغاچقا، بۇ رەسىم ئالدىنقى قاتاردىكى ياخشى ئەسەر بولۇپ باھالاندى.

لاۋمەيتۇڭنىڭ ئايىلى پۇختا ئايال ئىدى، قەلەم ھەققى، مۇكاپات پۇلى قاتارلىقلارنى يىغىپ، لازىملىق يەرگە ئىشلىتەتتى. بۇ ئائىلىدە "4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش" بۇرۇن ئىشقا ئېشىپ بولغان—ئۇنىڭ ئالغۇ، رەڭلىك تېلېۋىزور، "يۇلەن" ماركىلىق كىر ماشىنىسى ۋە "شۆخۇا" ماركىلىق ئېلېكترونىك مۇزلاتقۇ بار ئىدى. بىر ئوغۇل، بىر قىزى ئالى مەكتەپتە ئوقۇيتتى، بۇ بالىلارمۇ ياراملىق بالىلاردىن ئىدى. ئوغلى مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا، چەتئەلگە چىقىپ ئوقۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى، قىزى تەتقىقاتچى ئوقۇغۇچىلىققا ئىمتىھان بېرىش كويىدا ئىدى.

لاۋمەيتۇڭ جازىلارنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ، كىتاپ جازىسىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويۇلغان، ھەربىچە شەپكىسى بىلەن مۇرىسىنى قىلىن توپا-چاڭ بېسىپ كەتكەن، ئۆرۈمە چاچلىق، ئۆشىنىسىگە غىجەك ئېسىۋالغان قىز جەڭچىنىڭ ھەيكىلىنى توساتتىنلا كۆرۈپ قالدى... بۇ ھەيكەلنى بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن كۆرۈۋىدىم.

بۇنىڭ مېنىڭ رەسىمىم بىلەن ئالاقىسى بارمۇ؟ بىرنىمە دېيىش تەس. ئەمما، گەپنىڭ راستىنى قىلسام، بۇ ھەربى قىز ئادەتتىكىچىلا ياسىلىپتۇ، مەن سىزغان ھېلىقى رەسىمدىكى قىزنىڭ ئىندىۋىدۇئالـ لىغى بار، رەسىمدىن قىزنىڭ قەلبى بىلىنىپ تۇرىدۇ...

بۇ چاغدا گامىيەن، تۇخۇمىلار پىشىپ بولغان ئىدى. مېي داشا گويا چوڭ بىر ئىشنى پۈتتۈرگەندەك، قاچىنى ئىككى قولىلاپ كۆتـ رىپ كەردى. لاۋمەيتۇڭ بۇ ئۆيگە يېڭى كىرگەن چېغىدا، ئۆيدىكى كارۋات ۋە ئوچاققا قاراپ، كاللىسىغا كەلگەن ھېلىقى ئاپارات چىراق لىرىنىڭ نۇرى ئۆچكەن ئىدى، ئاۋازلىق ۋە ئاۋازسىز فوتو ئاپاراتـ لىرىغا چۈشكەن ھېلىقى كۆرۈنۈشلەرمۇ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن يىراق لارغا كەتكەن ئىدى. قولىدىكى سومكىسىنى جوزىنىڭ بىر بۇرچىگىگە تاشلاپ قويغان، مۇكاپات ئالغان نەرسىلىرىنى كونا ساۋاقدېشىغا كۆرسىتىپ قويۇش خىيالىغىمۇ كەچمىگەن ئىدى. ئەمدىلىكتە بولسا كونا ساۋاقدېشى قاچىنى كۆتىرىپ ئالدىدا تۇرغانىدا، ئۇ كۆپ ئويلاپمۇ تۇرماستىن، غاچچىدىلا سومكىنى جوزىنىڭ ئاستىغا قويۇپ قويدى.

لاۋمەيتۇڭ چوكىسىغا چۆپنى قىستۇرۇپ، ئۇھ تارتتى ۋە:

ــ ئىككىمىزنىڭ يېشى تەڭغۇ دەيمەن، ــ دېدى.

ــ قېنى، ئاشقا باققىن، تېتىتقۇ سېلىپ ئەتتىم.

لاۋمەيتۇڭ چۆپنى ئاغزىغا سالدى.

ــ قانداق؟

ــ ئوخشاپتۇ، ــ دېدى لاۋمەيتۇڭ دەرھاللا.

مېي داشا كۈلۈپ كەتتى، ۋە خۇددى مەخپىيەتىنى ئاشكارىلاۋاتـ قاندەك دېدى:

ـــراك ئۇخۇمىمۇ سالدىم تېخى.

ـــبەللى، ـــدەپ ماختاپ قويدى لاۋمەيدۇك، ئادەتتە يوغان راكنى كۆرسىمۇ ھەيران قالمايدىغان بولسىمۇ.

ـــمەندە قىزىل دېڭىز يۈسۈنىمۇ بار، لازىمۇ؟ـــدىدى مېي داشا ھەممە نەرسىنى تۆكمەكچى بولغاندەك.

ـــياق، ياق، لازىم ئەمەس.

لاۋمەيدۇك ئۈي چۆلدەرەپ قالغاندەك ھىس قىلىپ، ئاشنى ئاستا-ئاستا يۇتماقتا ئىدى.

مېي داشا خوش-خوش دەپ ئولتۇرماستىن، ئاغزىغا لىق سېلىپ، شالاپلىتىپ چاينايتتى، بۇ قىلغىدىن گويا ئاچ قالغان ئادەمدەك كۆرۈنەتتى. بۇنداق يېيىشتە تېتىتقۇ بىلەن راك تۇخۇمىنىكىمۇ تەمىنى تېتىغىلى بولمايتتى.

ئۇچىنچى مەرتىم تىرىشىپ باقسام بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟ دەپ ئويلىدى لاۋمەي. لاۋمەي بىلەن ئايلى مېي داشاغا قىز تونۇشتۇرۇمىز دەپ ئىككى قېتىم ھەرىكەت قىلغان ئىدى، لاۋمەينىك ئايلىنىك سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، "قانلىق دەسمايە سېلىشتىنمۇ يانمىغان" ئىدى. قىز تونۇشتۇرۇشنىك بىرىنچى قېتىمقىسى يىگىرمە نەچچە يىلنىك ئالدىدا بولدى، ئۇ چاغدا ساۋاقداشلار ئوتتۇز ياشلار چامىسىدا بولۇپ، بىر كۈنى گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە مېي داشا سىزغان ئىككى يولۋاسىنىك رەسىمى كۆرگەزمىگە قويۇلغان ئىدى. لاۋمەي بىلەن ئايلى بىر شائىرەنى كۆرگەزمىگە تەكلىپ قىلدى، شائىرە مېي داشا-نىك رەسىمىنى ماختىغاندىن كېيىن، شەنبە كۈنى ئاخشىمى سائەت يەتتىدە گۈلئىدۇك ئاشپۇزۇلدا كۆرۈشىدىغانغا كېلىشىپ قويدى. مېي داشا دەل ۋاقتىدا كەلدى، لاۋمەي سەيلەرنى بۇيرۇتۇپ قويۇپ،

هېلىقى ئايالنى كۆتۈپ ئولتۇردى. سائەت يەتتىدىن چارەك ئۆتە-كەندە، زىلۋا بەدىنىگە قارا ئۇزۇن كۆينەك كىيىپ، مەيدىسىگە جۇخارگۈل تاقۇالغان هېلىقى شائىرە ئاستا قەدەم تاشلاپ كىرىپ كەلدى-دە، ئىللىق كۈلگىنىچە ئادەمىلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، جوزىغا كېلىپ ئولتۇردى. مېي داشانى تونۇشتۇرۇۋىدى، شائىرە جىم بولۇپ كەتتى. چوكىنى ئۇ يان-بۇ يان ئايلاندۇرۇپ قويۇپ، ئالاهەزەل چارەك سائەتچە ئولتۇردى-دە، ئىشىم بار ئىدى دەپ كېتىپ قالدى.

ئىككىنچى قېتىملىغى ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا بولدى، "مەدە-نىيەت زور ئىنقىلاۋى"دىن سەل ئىلگىرى لاۋەمەي بىلەن ئايىلى بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئايال ئوقۇتقۇچىسىنى ئەدەپلىك بىر تۇل ئايالنىڭ ئۆيىدە كۆرۈشۈشكە چاقىردى. توخۇ پىشۇرۇلدى، بىر بوتۇلكا ئۇزۇم هارىغى سېتىۋېلىندى. ئۇ كۈنى شامال چىقىپ، ئەتراپىنى چاڭ-توزاڭ قاپلىغان ئىدى، مېي داشا كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ بىناغا كىردى-دە، پەلەمپەيگە ئاياق باستى. لاۋەمەي تۆتىنچى قەۋەتتىكى بىرىنچى نومۇرلۇق ئۆيدە تۇراتتى، ئۇ ئۇچىنچى قەۋەتكە چىقىپ، كارىدوردا قىزغۇچ ۋە يېشىل تاشلارنىڭ تۇرغانلىغىنى كۆردى-دە، پەلەمپەيدە قارتا ئوينىۋاتقان باللاردىن تاشنى سىلەر تاشلىدىڭلارمۇ دەپ سورىدى، باللار بۇ تاشنىڭ يېقىندىكى قاشتېشى زاۋۇدى تاش-لىۋەتكەن تاشلار ئىكەنلىگىنى، ئوچاق ياسايمىز دەپ تېرىپ كەلگەن-لىگىنى ئېيتىشتى. مېي داشا ئۇچىنچى قەۋەتتىكى بىرىنچى نومۇرلۇق ئىشىكىنى قېقىۋىدى، ئۆيدە ئادەم يوق ئىكەن، هەمىسى ئىشقا كېتىپتۇ. ئۇ خەت يېزىپ قويۇپ، شامالدا كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ مېڭىپ، قاشتېشى زاۋۇدىنىڭ كېرەكسىز ماتېرىياللار دۆۋىسىگە قاراپ

يۇرۇپ كەتتى.

تۇيۇقسزلا، مېي داشا ئۆيلىنىپتۇ دېگەن گەپ چقىپ قالدى.

مېي داشا ئالاھىدە ھۇنەر-سەنئەت زاۋۇدىدا ئىشلەيتتى. بۇ زاۋۇتتا سېمىزلىكتە مېي داشادەك ئىككى چقىدىغان ئاق پىشماق بىر ئايال ئىشچى بولۇپ، بۇ ئىشچى مېي داشادىن ھۇنەر ئۆگەنمەكچى بولدى، ئۇ ئۇستامنىڭ كىر-قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىمەن دەپ كېيىم-لەرنى ئالاتتى-دە، دەرھال يانچۇقلىرىنى ئاختۇراتتى، بىر كۈنى يانچۇقنى ئاختۇرۇۋېتىپ، ئامانەت پۇلنىڭ كىنىشكىسىنى تېپىۋالدى-دە، ئۇستام، ھەي ئۇستام، سىزنە تازا قىزىق ئادەم ئىكەنسىز، تاپقان پۇلىنى خەجلىمەي قېرىغىچە ساقلاپ نېمە قىلىسىز، دېدى.

—پۇل خەجلەشكە چولام تەگمەيدۇ، —دېدى مېي داشا.

—مانا مېنىڭ چولام تېگىدۇ، —دېدى ئايال.

كېيىم ئىشكاۋى، سافا، قاچا-قۇچا ئىشكاۋى قاتارلىق نەرسىلەر مېي داشاغا بىر سېھرگەرلىكتەك تۇيۇلدى، بۇنداق نەرسىلەر مېي داشانىڭ خىيالىغىمۇ كېلىپ باقمىغان ئىدى. قوش كىشىلىك كارۋاتنى كۆرگەن مېي داشا ھەيران بولدى. ئۇي سەرەمجانىلىرى ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۆيگە توشۇلۇۋېرىدى، بىر كۈنى ئۇ ئايال ئۇي سەرەمجانىلىرىنى جايلاشتۇرىمەن دەپ ھاردى بولغاي، بېشى قېيىپ، قوش كىشىلىك كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى-دە، شۇ ئۇخلىغان پېتى يېرىم كېچىدە ئويغاندى، مېي داشا بولسا شۇ كېچىسى تاشقىرقى ئۆيدىكى سافادا تۆگۈلۈپ يېتىپ تاڭنى ئاتقۇزدى. ئەتىسى بۇ سېمىز ئايال سېخىتا بىرسى بىلەن تىللىشىپ قېلىپ مۇنداق دېدى:

—ھە، نېمە كارىڭ؟ ئۇبدان قاراپ باق، مېنىڭ ئۇنىڭدىن قالغۇچىلىگىم بارمىكەن، ئەتىلىككە توي خېتى ئالىمىز، ئېچىڭگە ئوت

كەتسۇن سەندەك ئىچى يامانلارنىڭ.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار توي خېتى ئالدى، بۇ ئايال، بىرىنچىدىن، كۆپ تاماق يەيتتى، تاماقنى جىق يىگىنى ئاز كېلىپ، قاچىنى يەرگە قويا-قويمايلا، ئاغزىغا تاتلىق-تۇرۇم نەرسىلەرنى سالاتتى. ئىشقا ماڭاشسىدا يانچۇغىغا لىق شاكالات سېلىۋالاتتى، ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە يېنىپ كەلگەندىن كېيىن بىر قولىغا گۆش، بىر قولىغا گازىر تولدۇرۇاتتى. ئىككىنچىدىن، ئۇرۇق-تۇققان، جەددى-جەمەتى كۆپ ئىدى، بۇگۈنى يوغان پۇت تۇققىنىدىن بىرى كېلىپ ئىكىكى كۈن تۇرسا، ئەتىسى كىچىك پۇت تۇققىنىدىن بىرى كېلىپ ئۈچ كۈن تۇراتتى. ئۇچىنچىدىن، بۇ ئايال بەك ئۈيقۇچى ئىدى، كەچ سائەت توققۇز بولۇشىغلا كىيىملىرىنى پۈتۈنلەي سېلىۋېتىپ، كارۋاتتا ئۇخلىسىغا ياتاتتى-دە:

—شاشا، كەلسەڭچۇ، ئەتە ئىشقا بارىدىغان گەپ، —دەپ قىچقىراتتى.

ئىچكى مالىمانچىلىق باشلانغاندا، مېي داشا "ئاق مۇتەخەسسىلىشش يولى"غا ماڭدى دىگەن گەپ بىلەن يېرىم يىل باشقا يەرگە ھەيدەلدى. كېيىن ئۆيىگە كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئىكىكى ئېغىز ئۆيدىكى سەرەمجانىلارنىڭ ھەممىسى ئېپكېتىلگەن، سېمىز ئايالنىڭ كىم بىلەن "چۈەنلىيەن" قىلغىلى كەتكىنىنمۇ بىلىپ بولمايتى...

لاۋەيتۇڭ قاچىدىكى ئاشىنىڭ يېرىمىنى يەپ بولۇپ، چوكسىنى قويدى-دە، ئويلىنىپ تۇرۇپ دىدى:

—قېرىپ كېتىۋاتىمىز، تۇرمۇش ئىشلىرى توغرىلىق ئويلانماي بولمايدۇ، ساڭا ھە-پە دىيىشپ بېرىدىغان بىرەر ئادەم بولمىسىمۇ بولماس.

ـــ ياق، ياق، ـــ دەپ ئۇچ قېتىم تەكرالدى مېي داشا.

ـــ مەن ئۇچنچى قېتىم يول مېڭىپ باقايمكىن دەيمەن.

ـــ ياق، ياق، ياق، ـــ دىدى مېي داشا يەنە ئۇچ قېتىم تەكرارلاپ، ـــ مەن خەق بىلەن ئالاقلىشىشنىمۇ ئۇقمايمەن، يەنە كېلىپ قېرىپ قالدىم، ئۆزەمنىمۇ بىر سەت... ـــ ئۇ بىر پەس توختاۋېلىپ، جىددى قىياپەتتە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ چولام تەگمەيدىكەن.

ـــ بۇنى قانداقمۇ تۇرمۇش دېگىلى بولىدۇ.

ـــ سەنئەت ئىشلىرىغا ئۆزىنى ئاتىغان ئادەم ھوزۇر ـ ھالاۋەتلىك تۇرمۇش كەچۈرىمەن دېمىسە بولىدۇ.

ـــ يەنە شۇ ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىڭدىكى گەپنى قىلىۋاتسەن.

ـــ ھازىر بەكرەك ھېس قىلىۋاتىمەن، مېنىڭمۇ تەلىيىم كەلگەن، بەختلىك ئائىلە قۇرغان چاغلىرىم بولغان.

ـــ بەختلىك؟ ـــ ئاشۇ تۇرمۇشنى ھەر نېمە دېگەن بىلەنمۇ بەختلىك دېگىلى بولمايدۇغۇ، دەپ ئويلىغان لاۋەيتۇك ھاك ـ تاك قالدى. ئەمما بىر ئېغىزلا يانداۋۇپ سورىدىيۇ، ئاغزىغا كەلگەن گەپنى يۇتۇۋەتتى، بۇ ئۇنىڭ ئادەمچىلىك قىلغىنى ئىدى.

ـــ بەختلىك بولمايچۇ؟ ھازىر ئائىلىدىكى نەرسىلەرنىڭ پۈتىنى سانايدىغان ئىش چىقتىغۇ؟ مېنىڭ ئۆيۈمدىمۇ شۇنداق پۈتتىن نەچچە ئونى بولغان①، ئەمما ئىككىلا ئېغىز بار ئىدى. قىلدىغان ئىش قوساق تويغۇزۇپ ئۇخلاش، ئۇخلاپ قوپۇپ قوساق تويغۇزۇش ئىدى.

---

① بۇ يەردە يېڭى توي قىلىدىغانلارنىڭ سافا، تۆرلۈك ئىشكاپ قاتارلىق جاھازلارنى نامى بىلەن ئاتىمايى، ئونچە پۈت، مونچە پۈت دەيدىغاندەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ـــ تەھرىردىن.

ئادەتتە دىيلىدىغان بەخت مۇشۇدۇ؟ سېنىڭ تۇرمۇش ئىشلىرى توغرىلىق ئويلانماي بولمايدۇ، ساڭا ھەرپە دىيىشىدىغان بىرەر ئادەم بولۇشى كېرەك دېگىنىڭ نېمىكىنتاڭ؟

لاۋمەيتۇڭنىڭ ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالغان ئىدى، ئۇ ئاخىر گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دىيىشكە مەجبۇر بولدى، لېكىن گەپنى سىلىق سۆزلەر بىلەن باشلىدى:

ــ ئۇ ئايال بولمايدىكەن.

ــ ئۇ كېيىن يەنە توي قىلىپتۇ، ئېرى بىلەن قاملىشالماي ئاجرىشىپتۇ. ھازىر زاۋۇتتا ھېچكىم ئۇنىڭغا قارىمايدىكەن، ــ مېنى داشا قىزارغان كۆزىنى چىملىدىتىپ، بوش ئاۋازدا قوشۇمچە قىلدى، ــ ئۇمۇ بىر بىچارە.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان لاۋمەيتۇڭنىڭ يۈرىگى جىغىدە قىلىپ قالدى ــ دە، توۋلىۋەتتى:

ــ ئۇ سېنى قورۇتۇۋەتتى ــ دە.

ــ ئۇغۇ تاينىلىق، ــ دىدى مېنى داشا كۆزىنى پارقىرىتىپ ئونلۇك ئاۋازدا، ــ يامنى تۇرمۇشۇم تازا لەززەتلىك بولۇۋاتقانىدا، سەنئەت جەھەتتە تازا پىشكەللىككە ئۇچرىدىم. شۇ يىللىرى تۇزۇك بىرنېمىمۇ ياسىيالمىدىم، ياسىغانلىرىم، ئەنە قارىغىنا... ــ مېنى داشا كىتاپ جازىسىدىكى ھېلىقى توپا بېسىپ كەتكەن، ئۆشىنىسىگە غىجەك ئارتقان ۋالغان قىز جەڭچىنىڭ ھەيكىلىنى كۆرسەتتى، ــ ئادەمنىڭ كۆزىگە ئۆمسلا كۆرۈنىدۇ.

لاۋمەيتۇڭنىڭ يۈرىگى "قاتتىدا" قىلىپ كەتتى، ئەمما ئۇ خاتىرجەملىك بىلەن سۆزلەيتتى:

ــ قىز جەڭچىنىڭ ھەيكىلى ئاددىراق بولۇپ قېلىپتۇ.

ـ شۇنداق بولمايچۇ. بەختلىك ئائىلىلەرنىڭ ھەممىسى ئاددى، بۇ سۆزۈم بىركىمنىڭ ھىكمەتلىك سۆزىگە ئوخشاپ قالدىمۇ، نىمە.

مېي داشا مال جازىسىغا ئوخشاش جازىنىڭ يېنىغا كېلىپ، قاتار-قاتار قاشتېشىنى كۆرسەتتى، ئۇنىڭ سىمىز ۋە ياش قولى قاناتلىرىنى كېرىپ، ئۇچۇش ئالدىدا قانىتىنى يىغىپ ئىگىشىپ تۇرغان قۇشنىڭ قارا قاشتېشىدىن ياسالغان ھەيكىلىگە كېلىپ توختىدى:

ـ بۇنى بۇلتۇر ياسىغان، كۆردۈڭمۇ رەڭگىنىڭ چىرايلىقلىقىنى، قاشتېشىنىڭ ئىسسىلىگىنى دىمەمسەن تېخى، «انا ماۋۇ ئاچ سۆسۈن رەڭگە قارا، گەجگىسىگە ئىشلەتتىم، ماۋۇ سىزىقلىرىچۇ، ئۆزى ئاددى، ئەمما مەنىلىك، كۆركەم.

مېي داشا توختىماي ھېلىقى قۇشنى سلايتتى. مانا ئۇنىڭ سانسىزلىغان تەر تۆشۈكلىرىدىن سۈيۇنۇش ئېلېكترونلىرى چىقماقتا، تاش قۇش ئېلېكترون ھارارىتىدە ئىسسىپ، جانلىق قۇشقا ئايلانماقتا... ياش قول بىردىنلا ئاچ يېشىل تاشقا يۆتكەلدى، بۇ تاش يامبۇغا ئوخشايتتى، ئۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىنىڭ رەڭگى قېنىق بولۇپ، يۇقۇرىلمغانسېرى سۇسلىشىپ باراتتى ۋە ئەڭ ئۈستۈن تەرىپى ئاق رەڭدە ئىدى، بۇنىڭ نىمىلىگىنى لاۋەيتۈڭمۇ بىلەلمەي قالدى.

ـ چىرايلىقمىكەن؟ قالتىس چىرايلىق جۇمۇ! بۇنداق ئىسىل تاشنى ھېچنەدىن تاپقىلى بولمايدۇ، بۇنى مەن خەق كېرەكسىز نەرسە دەپ تاشلۇەتكەن يەردىن تېرىپ كەلگەن. بۇنداق تاش تېپىلىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئەمدى مۇشۇنداق قاملاشتۇرۇپ ياسىيالمايمەن، ـ ئۇ چاققانلىق بىلەن ھەيكەلنىڭ يېنىنى سىلىدى، ئاندىن ئوڭ تەرىپىنى سىلىدى، ـ بۇ تاشنىڭ ئەسلى رەڭگى. مانا ماۋۇ يەرنى تۆزلەپ، ماۋۇ يەرنى ئويدۇم، خالاس. ـ ئۇ بۇ يامبۇدەك

نەرسىنىڭ ئاپپاق تۈرغان ئۈستۈن تەرىپىنى سىلىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى تارىدەك تىترەپ چىقاتتى، ــ بۇ تاش بەك قاتتىق، چۈرۈك ئىكەن، مانا ماۋۇ يەرلىرىنى بەك ئېھتىياتچانلىق ۋە بەك سەۋرىچانلىق بىلەن، ئاستا ــ ئاستا سىلىقلىدىم. قارىغىنا، باھار كەلدى، قۇياش نۇرىنى چاچتى، بۇ كۆپ ــ كۆك سۇنىڭ تۆپىسىدە كېتىۋاتىدۇ، ماۋۇ تۆۋەن تەرەپتىكى بويالقا قارىغىنا، بۇ سۇ...

شۇنىڭدىن كېيىنلا لاۋەيتۈك بۇنىڭ ئاققۇ ئىكەنلىگىنى بىلدى. ئاققۇ ئۇزۇن بوينىنى دۇمبىسىگە سوزۇپ چاپلۇاپتۇ، قاناتلىرىنى تاراۋاتقانمىدۇ؟ يا بولمىسا ئۇيقۇدىن ئەمدىلا ئويغانغانمىدۇ؟ ئۇ كەڭ زىمىنغا كەلگەن باھارنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتاتتى... ئەمما، بۇنى ئادەتتە كىشىلەر چۈشىنەلمەيدۇ. ئۇ ئىختيارسىز ئۇھ تارتتى:

ــ بۇ نەرسىنىڭ بۇگۈنكى كۈنىدە نام ــ مەنپەئەتكە پايدىسى تەگسىچۇ كاشكى.

ــ ئۇنىڭ بىلەن كارىمىز نىمە. ــ مېي داشا شۇنداق دەپ ئىككى قولىدا ئىككى سۆڭگىچگە ئۇرۇۋۈندى، ئىشتىنىدىن خۇددى تۇرخۇندىن پۇرقىراپ چىققان ئىستەك توپا پۇرقىراپ چىقىپ ھاۋاغا كۆتىرىلدى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك سۆزلەيتتى. ــ ئۆمرۇمدە ئەڭ ئىسسىل پەيتلەردە، ئىشمىدائەڭ ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن چاغلاردا تۇرۇۋاتىمەن. چۈنكى مەن ھازىر ھەممىدىن ئەركىن. ئىدىيە جەھەتتىمۇ ئەركىن، تۇرمۇش جەھەتتىمۇ ئەركىن، ماڭا سەنئەت جەھەتتە ئەركىنلىك ئالىمى كۆرۈنگەندەك بولۇۋاتىدۇ.

مېي داشانىڭ چار بېشىدىكى بەزى چاچلىرى يېتىۋالغان، بەزى چاچلىرى پىشانىسىگە چۈشۈۋالغان ئىدى، قىزارغان كىچىك كۆزلىرىدىن ئادەتتىكىدىن باشقىچە نۇر چاقنايتتى. لاۋەيتۈك: بۇنداق نۇر مېنىڭ

كۆزۈمده يوق، دەپ ئويلاپ بولۇپ، كېيىن "يوق" دىگەن سۆزنىڭ ئورنىغا "كەملىك قىلىدۇ" دىيىشىم كېرەك، دەپ تۈزىتىۋالدى. ئەمما لاۋمەيتۈك تېزلا ئەسلىي مەسلىگە ئۆتتى:

—تاش قالمىغان ئوخشىمامدۇ؟ قاشتېشى زاۋۇدى بىلەن سۆزلىشىپ باقاي.

—ياق، بولدى، ياسىيالمايدىكەنمەن. مەن چوڭ-كىچىك بولۇپ قىرىق يەتتە ھەيكەل ياسىدىم، سان پۈتۈن بولۇپ كەتسۇن، ئەللىككە

يەتكۈزەي دىگەن ئىدىم، بولماي قالدى، ئۇچنى ياساپ باقتىم، ئەمما قاملاشمىدى، تاشلۇەتتىم. ھەۋەس، ئىنتىلىش، قىزىقىش ۋاقىتى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئەپلەشتۈرگىلى بولمايدىكەن.

ــ ھازىر شەمشات ياغچىدىن ياساۋاتامسەن؟

مېي داشا قولىنى ئۆزى ياسىۋالغان ۋاقتىلىق جازىغا يۆتكەپ، شەمشات ياغچىدىن ياسالغان قاتار ـ قاتار ھەيكەللەرنى قايتا ـ قايتا سىلىدى. ئۇنىڭ بۇ ھەركىتى گويا ئۆزىگە بىۋاستە قاراشلىق قوشۇننى كۆرسىتىۋاتقان گېنېرالىنىڭ ھەركىتىگە، ئوخشايتتى. لاۋمەيتۈكىنىڭ كۆزلىرىمۇ ئۇنىڭ قولىغا ئەگىشىپ گاھ ئۇ، گاھ بۇ ھەيكەلدە توختايتتى، شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ كۆزى ئانچە چوڭ بولمىغان بىر باش ھەيكىلىگە كېلىپ توختىدى. لاۋمەيتۈك بۇلۇڭدا تۇرغان ھېلىقى خەيۋەن چىنىدەك چوڭلۇقتىكى ھەيكەلنى ئىزدىدى. لاۋمەيتۈك ھەيكەل تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، ھەيكەلنىڭ يېنىدا توختىدى. مېي داشامۇ ئۇنچىقمايتتى، ئۆزى ياسىغان ھەيكەلنى كۆرۈش ۋە كونا ساۋاقدىشىنىڭ ھەيكەلگە قارىغان چاغدىكى قىياپىتىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن، مېي داشا كەينىگە بىر قەدەم داجىدى. بۇ ھەيكەل قوۋزىغى ئېلىۋېتىلمىگەن، يۇقۇرىسى ئۇچلۇق، تۆۋىنى يۇمۇلاق شەمشات ياغچىدىن ياسالغان بولۇپ، ئادەمنىڭ بېشى ئۇچلۇق، ئىڭىگى يۇمۇلاق قىلىپ ئويۇلغان ئىدى. شەمشاتنىڭ قوۋزىغى چاچقا ئوخشايتتى، ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ يېيىلغان ياغلىقىمۇ ئوخشايتتى. بۇ باش قىزلارنىڭ ئۆزۈنچاق باشلىرىدىن ئىدى. لاۋمەيتۈك بۇ باشنىڭ نىسبىتىنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى دەرھاللا بىلدۇالدى. چاچنىڭ ياكى ياغلىقنىڭ ئاستىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۇچلۇق پىشانە پۈتۈن باشنىڭ ئۇچىتىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلغان ئىدى. قاش بىلەن كۆزنىڭ ئارىلىغى

بۇرۇننىڭ ئۆزۈنلۇغىدەك ئىدى. بەللى، بەللى، ئادەمنىڭ قاپىغى شۇنچە ئۆزۈن بولامدۇ. كۆز يەرىم يۈمۈق بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستىدا ئېلىپتەك بۇرۇن، ئۇنىڭ ئاستىدا چىڭ يۈمۇلغان ئېغىز. بۇ قاتتىق ئويغا چۆككەن قىياپەت ئىدى. ئاپتور ئاشۇنداق پىشانە ۋە ئۆزۈن قاپاقنى پىكىر-نىڭ قاناتلىنىۋاتقانلىغىنى ئىپادىلەيمەن دەپ ئويغان بولسا كېرەك. ئورمانلىقلاردا ساڭگىلاپ كەتكەن شاخلىرى ئەتراپىنى كۆنلۈكتەك يېپىۋالغان قېرى دەرەخلەر بولىدۇ، بۇنداق دەرەخلەر ئويغا پاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ قىزنىڭ باش ھەيكىلى ئويغا پاتقان ئاشۇ قېرى دەرەخنىڭ روھى بولسا كېرەك.

لاۋمەيتۈك بۇرۇلۇپ، فار-فوردىن ۋە قاشتېشىدىن ياسالغان ھەيكەللەرگە قاراپ، كونا ساۋاقدىشىنىڭ مىللى ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىشقا تېرىشقان، ھازىرقى زامانىنىڭ تەسۈرلەش ئۇسۇلىغا ئىنتىلگەنلىكىنى كېيىن، يېڭى زىمىن ئىزدەۋاتقانلىغىنى تېخىمۇ بىلدى. لاۋمەيتۈك ئاشۇنداق خىياللار ئىلكىدە تۇرۇۋاتقاندا، كەينىدە بىركىم ئۆزىگە تېكىلىپ قاراپ تۇرغاندەك قىلدى. بۇ قاراپ تۇرغان كىشى ئۆزۈن قاپاقلىق، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمغان ھېلىقى باش ئىدى. ئەمما لاۋمەي ئادەمەتچىلىكىنى بىلگەچكە، خالىغانچە بىر قارارغا كېلىشنى خالىمىدى. بەك ھاياجانلىنىپمۇ كەتمىدى، پەقەتلا خۇرسىنىپ سۆزلىدى:

ــ ئۇچ يىلدىن بېرى كۆپ ئىلگىرىلەپسەن جۇمۇ!

مېي داشا ئىڭىشىپ، قارىداپ كەتكەن ئاق ئەدىيالنى قايرىدى-دە:

ــ قارىغىنا، ــ دىدى.

كارۋاتنىڭ تېگىدە ئىنچىكە-تومۇلۇغى ۋە ئۆزۈن-قىسقىلىغى ئوخشاش بولمىغان بىرمۇنچە ياغاچ تۈراتتى،

ـــ هەر كۈنى ياسامسەن؟

ـــ ياق، ـــ دىدى مېي داشا بېشىنى بۇرۇنقىدەك سېلىپ تۇرۇپ، ـــ چاغاندىن كېيىن ھازىرغىچە قولغا ئېلىپباقمىدىم.

ـــ نېمە بولدى؟

ـــ كۈندۈزى ئىشقا بارىمەن، زاۋۇتتا ئىش تۈگمەيدۇ، بۇتخانىلاردىكى بۇتلارنى قويماي چېقىۋېتىشكەن ئەمەسمۇ؟ ئەمدى سايامەت ئىشلىرىنى تەرەققى قىلدۇرىمىز دەپ تۈش-تۈشتىن بۇت ياساتقۇرىدىغانلار كېلىۋاتىدۇ، كەچتە ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ...، ـــ مېي داشا ئاۋازىنى پەسەيتىپ، شەرقىي تام تەرەپنى كۆرسەتتى، ـــ خوشنا مومايىنىڭ چاغاندا يۈرەك كېسىلى تۈتۈپ قالدى.

ھېلى مەن كىرگەندە سەي يۇيۇۋاتقان مومايمۇ؟

ـــ ھەئە، ئۇ تام خىشتىن قۇيۇرۇلغان ئەمەس، قوناق شېخى بىلەن توساپلا سۇۋۇۋېتىلگەن تام، مەن بۇ يەردە ئازراقلا تاراقلاتسام، موماي چۆچۈپ كېتىدىكەن،

ـــ ئۇنداقتا كەچقۇرۇنلىرى نېمە ئىش قىلىسەن؟

ـــ ئۇگىنىمەن، ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىمدىكىدەك ماتىرىيال، رەسىم كۆرىمەن،

ـــ بۇمۇ تەييارلىقتە،

مېي داشانىڭ قىزارغان كىچىك كۆزلىرى چاقناپ كەتتى، بۇ ھال ھېلىقى باش ھەيكىلىنىڭ كۆزىگە ئوخشايتتى.

ـــ نېمىنى ياسايدىغانلىغىنى ئويلاپ قويغان، بەزىلىرىنىڭ كۆپىيىسمۇ بار، ئەمدى گەپ ياساشتا، چاققان ياساشتا قالدى. بىراقلا يىگىرمە نەچچىنى ياسۇەتسەم دەيمەن. ھازىرقى پەيت ھاياتىمدىكى ئەڭ ياخشى پەيت، بۇنداق ياخشى پەيتنىڭ قانچە يىل بولۇشىنى

بىلىپ بولمايدۇ، ــ مېنى داشا قولى بىلەن چار چېچىنى تارتىپ قويدى، ــ كېيىنگە سوزىۋەرسەم مادارىم قالماي قالار- مىكىن دەيمەن. ھىس- ھايا جان، قىزىقىش- ھەۋەس قالمىغاندا، ھەيكەل ياسايمەن دەپ ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ياخشى ياسىغىلى بولمايدۇ،

لاۋمەيتۇغمۇ جىددىلىشىپ مۇنداق دىدى:

ــ موماي بىلەن مەسلىھەتلەشكىن، گەپ قىلىشقا ئوڭايسىزلانساڭ، مەن دەي،

مېنى داشا دەررو قولىنى سىلكىدى ۋە بوش ئاۋازدا:

ــ مەسىلىھەتلەشسەمغۇ ماقۇل دەيدۇ، ئەمما موماي يۈرەك كېسىلى تۇرسا؟ موماي مەن بىلەن ئوبدان ئۆتىدۇ، ئۇنداق قىلسام بولمايدۇ، ــ دىدى،

لاۋمەيتۇغنىڭ كاللىسىغا شۇ زاماتلا باشقا بىر جايدىن ئۆي تېپىش خىيالى كەلدى، ئېخ، ئۆي، ھازىرقى ۋاقىتتا ئۆيگە ئېھتىياجلىق ئادەملەر ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۆي ئاي سارىيدەك، قىممەتلىك. گۇزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيتىدىن بىرەر ئېغىز ئۆي ئېلىپ تۇرۇشقا بولماسمۇ؟ دەپمۇ ئويلىدى، ئەمما بۇنىڭغمۇ ئىشەنچ قىلالماي، كۆڭلى غەش بولدى- دە، ئولتۇرۇشقا كۆڭلى بارماي، جوزىنىڭ تېگىدىن سومكىسىنى ئېلىپ، خوشلاشتى،

ــ مەن ئۆي ئىزدەپ باقاي، ئۆزەڭمۇ ھەركەت قىلىپ باقارسەن،

ــ بولىدۇ، بولىدۇ، ــ دىدى مېنى داشا جاۋابەن،

ــ يەكشەنبە كۇنى بىزنىڭكىگە بارغىن، ئۆي ئىشى ھەل بولۇپ قالامدۇ تېخى،

بۇ تەكلىپنى ئاڭلىغان مېنى داشا ئىككىلىنىپ قالدى- دە، جىددى

تۇردە:

ــ چولام تەگمەيدۇ، تېلېفوندا خەۋىرىنى بېرىۋېتەرسەن، ــ ددى، لاۋمەيتۈك ۋەلسىپتنى يېتىلەپ ئىشكسز دالاندىن چىقۇۋېتىپ ھېلىقى موماينىك ئۆيىگە قاردى، موماينىك ئىشگى مۇشۇ تەرەپكە قارايتتى، بۇ چاغدا موماي خېمىر چەيلەۋاتقان ئىكەن، لاۋمەيتۈك مۇلايىملىق بىلەن موماينا باش لىڭشىتىۋدى، موماي خېمىرنى قويۇپ، ئۆيدىن چىقتى، موماينىك بىر نەرسە دەيدىغانلىغنى پەملىگەن لاۋمەيتۈك ئىشك تۈۋىدە توختىدى.

كۆزى ئىچكىرى، ئاغزى كومايك، ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن بولسمۇ پاختىلىق ئىشتان كىيىپ، پاقالچىغىنى باغلىۋالغان بۇ موماي بۇنداق ھويلىلاردا ئۇچراپ تۇرىدىغان مومايلاردىن بولۇپ، خېمىر يۇقى قوللىرىنى پەرتۇغىغا سۈرتۈپ تۇراتتى، ئاغزىدىن زامانلاردىن بېرى مېھمان ئۈزاتقاندا دېيىلىپ كېلىۋاتقان گەپلەر سۆزەك چىقاتتى:

ــ يەنە بىر دەم ئولتۇرۇپ كەتسىلە بولمامدۇ، نىمگە ئۇنچە ئالدىراپ ماڭىلا، بىرەر پىيالە چاي قۇيسام...

ــ موما، مەيدىگىز ئاغرىمايدىغان بولغاندۇ؟

ــ ئاغرىمايدىغان بولدى، باھار كىرىپ، ھاۋا ئىسسىشى بىلەنلا، كېسىلىمۇ ساقىيىپ كەتتى،

لاۋمەيتۈك تاراققدا قىلىپ ۋەلسپىتنىك دېيىگنى پۈتى بىلەن چىقىرىپ، ۋەلسپىتنى توختاتتى،

ــ موما، جىق ئىشقا دەخلى يەتتى جۇمۇ... ــ لاۋمەيتۈك باياتىن بىز ئۆيدە قىلىشقان گەپنى موماي ئاڭلاپ قېلىپ، ئۆزىنى چىداملىق كۆرسىتىش ئۈچۈن قەستەنگە مۇشۇنداق دەۋاتامدۇ نىمە، دېگەن ئوي بىلەن موماينىك يېنىغا باردى ــ دە. جىددى تۇردە سورىدى:

ـــ راست گەپ قىلىپ باقسىلا، خوشنىلىرى ئىشلىسە، سىلىگە دەخلى قىلامدىكەن؟

ـــ ياق، مەن ئۇنچۇالا نازۇك ئەمەس،

ـــ ئەمسە ئۇنىڭغا نىمشقا ئېيتىپ قويمايلا؟

ـــ ئېيتقىلى بولمايدۇ، ئۇ ئەمدى ياغاچ ئادەمنى ياساۋەرمەسۇن، ئۇنىڭغا ھەمرا بولىدىغان راست ئادەم تاپقان تۇزۇك ئىدى، ئېيىغا بەرەر يۇز كوي پۇل تاپىدىغان ئادەم كۇندۇزى ئىشلىگەننى ئاز دەپ كېچىلىرى ئىشلىگىنى نىمسى؟ ئۇيىنىڭ بىكار يېرى قالمىدى، قويغۇدەك يەرمۇ يوق...

ـــ مومام، ئاخشاملىرى ئۇ كىشى بىكار قالسا بولمايدۇ،

ـــ بىلمەن، ئولتۇرۇۋېلىپ رەسىم كۆرگىلى تۇرسا ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالاي دەپ قالىدۇ،

ـــ نىمە رەسىم؟

ـــ خوتۇن كىشىنىڭ رەسىمى بولمايچۇ، كۆرمەمدىغان بۇ سەتچىلىكنى.

لاۋەيتۇك بۇ رەسىملەرنى مودېرنىزىمچىلارنىڭ رەسىملىرىمكىن دەپ ئويلاپ، سورىدى:

ـــ غەلىتە رەسىملەرمىكەن؟

ـــ ھەئە، ھەممىسى خۇددى پەرىشتىگە ئوخشايدۇ.

ـــ ئەمسە سەتچىلىك دەيلىغۇ؟

ـــ پۇتىغا پايپاقمۇ كىيمىگەن تۇرسا.

موماي ئاشۇنداق گەپ قىلاتتى، پايپاقنى ھەممىگە ۋەكىل قىلاتتى، مۇلايىم لاۋەيتۇك بۇ مومايغا تۇمشۇغىنى سوزدى:

ـــ گېپىمگە قۇلاق سېلىپ چىك تۇتۇۋالسلا، ئۇ كىشى يەنە

يىگىرمە ھەيكەل ياسۇالسۇن.

ــ يېشى ئەللىكتىن ئاشتى، تېخىچە بالا ـ چاقىلىق بولمىسا، شۇمۇ كۆنمۇ؟ مەن قېرىدىم، بىر پۈتۈم گۆرگە ساڭگىلىدى، ئاخشىمى ياتسام، ئەتىسى ئورنۇمدىن ساق تۇرىمەنمۇ، يوق، بۇنى بىلمەيمەن. ئۇنى مۇشۇ ھالەتتە كۆرۈپ تۇرۇپ تۆلۈپ كەتسەم، كۆزۈم قانداقمۇ يۇمۇلىدۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلىغان لاۋمەيتۇڭ ھەس ـ ھەيران قالدى، مومايناڭ سۆزىدىن ئانلارچە مېھرى ـ مۇھەببەت ئۇرغۇپ تۇراتتى.

ــ چاغاندا مەيدەم ئاغرىپ قالغانىدىن بۇيان كەيپىمۇ بۇرۇنقىدەك ئەمەس، ئۆيى سوغاقمۇ، ئىسسىقمۇ، بۇنىڭدىنمۇ خەۋەر ئالالمىدىم. سىزگە ئېيتىپ قويايى، ئۇ يەنە تاراقلاتسا، چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ.

ــ نىمە چاتاق؟

ــ بىر كۈنى كېچىسى توخۇ چىللاي دېگەن چاغدىمۇ ئۇ ئۆيدە چىراق ئۆچمىدى. مەن ئورنۇمدا ياتالماي، كىيىنىپ چىقىپ قارىسام، تاشلارنى، ياغاچلارنى سلاپ يۈرۈپتۇ. ئۇخلاڭ ئەمدى دىسەم، ئانا، سىزگىلا ئېيتاي، بۇ گەپنى كۈندۈزى ئاغزىمدىن چىقىرالمايمەن تېخى، كېچىسىلا سىزگە دەۋاتسەمەن، يۇز يىللاردىن كېيىن بۇنى تەتقىق قىلدىغان ئادەم چىقىدۇ، جۇڭگودا پالانى دېگەن ئادەم ئۆتكەن، بەزى ھەيكەللەرنى ياسىغان، دەيدۇ، دىدى. مەن، ئۇ چاغدا سىزمۇ بۇ ئالەمدىن كېتىسىز، ئۇنىڭ نىمە رولى بولسۇن، دىدىم...

لاۋمەيتۇڭنىڭ يۈرىگى جىغ قىلىپ كەتتى، كونا ساۋاقدىشىنىڭ بۇنداق ئويدا ئىكەنلىگىنى ئۇ بىلمەيتتى، ئۆزىگە شۇنچە ئامراق

ئەمما ئۆزىنى چۈشەنمەيدىغان بۇ مومايغا كۆڭلىدىكى گەپىنى يېرىم كېچىدە دەپتۇ. لاۋمەيتۇك ئەستايىدىل قىياپەتتە سۆزلىدى:

ــ ئادەم ئالەمدىن ئۆتسە، دۆلەت ئالەمدىن ئۆتمەيدۇ، مىللەت ئالەمدىن ئۆتمەيدۇ.

ــ ئۇغۇ شۇنداق. ئەمما ماڭا ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۆمسلە كۆرۈنىدۇ.

ــ قانداقسىگە؟

ــ چاقماق چاققاندەك بىردىنلا چاقناپ كېتىدۇ...

چاقماق چاققاندەك دېگەن گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا لاۋمەيتۇكنىڭ خىيالىغا دەرھاللا گوگول تەسۋىرلىگەن رۇسلار ئارىسىدىكى "ۋېي"① كەلدى. "ۋېي"نىڭ پۈت-قولى يەر ئاستىدىكى دەرەخ يىلتىزىغا ئوخشايتتى، يەرگە تېگىپ تۇرغان ئۇزۇن قاپاقلىرى تاشتەك ئېغىر ئىدى، ئۇ دەلدەڭلەپ كېلىپ: "كۆتىرىڭلار!" دېگەندە، جىنلار قاپاقنى كۆتىرەتتى، چاقماق چاققاندەك بولۇپ، راست-يالغان، ياخشى-يامان شۇ زاماتلا ئايرىلاتتى...لاۋمەيتۇك كونا ساۋاقدىشى مېي داشانىڭ جۇڭگو-دىكى "ۋېي"نى ياراتقانلىغىنى جەزملەشتۇردى. بۇ "ۋېي" دەرەخ قوۋزىغىدا بولۇپ، ئۇ جىم تۇرغان قىز شەكلىدىكى، پىكىر يۈرگۈزۈۋاتقان يېقىملىق "ۋېي" ئىدى.

مومای خاتىرجەم كۈن ئۆتكۈزۈشتە ھەمرا بولىدىغان بىر لايىق تېپىپ بېرىڭ دەپ غوڭشيىتتى. لاۋمەيتۇك ئەقىللىقلىق قىلىپ، كوچا

---

① «ۋېي» (Viy) گوگولنىڭ «مىرگورود» ناملىق ئەسىرىدىكى بىر ئەيىبانۇنى ھېكايىسىنىڭ ئىسمى بولۇپ، گوگولنىڭ «ۋېي» دېگەن ھېكايىگە بەرگەن ئىزاھىدا يېزىشىچە، ۋېي ناھايىتى چوڭ قىياسەن بىر نەرسە بولۇپ، رۇسلار يەر ئىلاھىنىڭ باشلىغىنى شۇ نام بىلەن ئاتايدىكەن.

تەرەپكە قاراپدى ـ دە:

ـ ماشىنا كىرەلمەيدۇ، يولدا توختىتىپ، ھارۋا بىلەن ئېپكىرىش كېرەك، ـ دېدى.

ـ ئوھوي، ھەرقانچە پەرى بولسىمۇ، كوچىدىن مېڭىپ كىرىدۇ.

ـ مەن سەكسەن نەچچە ياشلىق بىرەيلەننى...

ـ ھە!

ـ ...بوۋاينى...

ـ ھە!

ـ ...قاراڭلارچۇ، ئۇنىڭغا تازا قاملاشتۇرۇپ بىر كۆرگەزمە ئېچىپ بېرىش كېرەك ئىكەن.

لاۋمەيتۇق ۋەلىسپىتكە مىندى، ئۆزىنىڭ كەشپىياتىدىن ۋە ئەمەلگە ئاشقۇسى پىلانىدىن خوشال بولۇپ كېتىپ، كوچىدا ئادەم بولمىسمۇ، ماشىنا بولمىسمۇ، ۋەلىسپىتىنىڭ قوڭغۇرىغىنى تازا جىرىڭلىتىپ باراتتى. ئۆزى يالغۇز قالغان موماي: ئۆزى خېلى تۇزۇكتەك تۇراتتى، ئازراق چاتاق بارمۇ نېمە بۇ ئادەمدە، دەپ ئويلىدى ـ دە، بېشىنى چايقىغان پېتى ئىشكىسز دالانغا كىرىپ، خېمىرىنى چەيلەشكە ماڭدى.

(«1981 ـ يىللىق ‹بېيجىڭ ئەدەبىياتى›دا ئېلان قىلىنغان ھېكايىلەردىن تاللانمادىن تەرجىمە قىلىندى.)

تەرجىمە قىلغۇچى: ئابدۇللا ئابلىز.
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

كـۇتۈلمـگەن سـوغا

ئو. پاخـوتىن

ئاننا فىلىپوۋنانىڭ قانچە ياشقا كىرگەنلىگىنى ھېچكىم ئېنىق دەپ بېرەلمەيتتى، لېكىن ئابرويلۇق قېرىـلارمۇ ئۆزلىرى ياش چاغلاردىلا ئاننا فىلىپوۋنانى كىشىلەرنىڭ چوڭ ئانا دەپ چاقىرىدىغانلىغىنى كېسىپ ئېيتاتتى. مەيلى ئۇلار نېمە دېسە دېسۇن، ئەمىلىيەتتە، سىز ئۇنىڭ يوغان كالاچنى كىيىۋېلىپ، ئىتتىـك-ئىتتىـك قەدەم تاشلاپ،لىق ئىككى چىلەك سۇنى ئاق ئەپكەش بىلەن كۆتىرىپ، ئۆيىگە يېنىككىنە كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرگىنىڭىزدە، ئۇنىڭ قېرىپ قالغانـلىغىغا راستىنلا ئىشەنگۈڭىـز كەلمەيتـتى. ئۇ ھەرقانـداق ئىشـنى چاقـقان قىلاتتى. ئاننا فىلىپوۋنانىڭ مومايلاردەك ئاستا ماڭغانـلىغىنى ھېچكىم كۆرۈپ باقمىغان. گايى چاغلاردا خوشنىلارنىڭ بەزىلىرى ئۇنىڭ كەينىدىن: "ھوي فىلىپـوۋنا، نېمـشقا ئۇنـداق چېپىـپ يـۈرىسىز؟ ئۆيـىگىزدە ئولتۇرۇپ دەم ئالسىڭىزچـۇ" دەپ توۋلىـسا، ئۇ قورايـدەك بولۇپ قالغان قولى بىلەن ئاسمانىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: "مەن ئاشۇ يەرگە بارغانـدا ئانـدىن دەم ئالىمەن. ئۇنىڭـغىمۇ ئۇزاق قالـمىدى" دەپ جاۋاپ بېرەتـتى. ئۇنىڭ قىلـدىغان ئىشـلىرى كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ ۋىركا ئىسىملىك بىر قىز نەۋرىسى بار ئىدى، بۇ تەنتەك قىز ھەر قېتىم خوشنىـلارنىڭ دەرىزىـلىرى ئالدىـدىن ئۆتـكەندە، بۇ كوچىدىكىلەر فىلىپوۋناغا قاتتىق ھىسداشلىق بىلدۈرۈپ، خۇرسىنىپ:

"هم، بۇ قىزدا ۋىجدان دېگەن نىمە يوقمىدۇ؟ مومانىنى ئەجەپمۇ قىينىدى-دە. كۆندە بالىسىنى بۇ يەرگە ئېپكېلىپ قويۇپلا ئۆزى كېتىۋاتقان، موماي بالا بېقىپ ئولتۇرغان، ئۇنى ئاز دەپ تېخى ھەمىشە مومايغا ئازار بېرىۋاتقان. بىچارە موماي دائىم ئۆزى پۇل خەجلەپ بالىغا ئۇنى-مۇنى ئېلىپ بېرىدۇ، بالىنىڭ ئانىسى بولغان ئادەم مومايغا بىرەر ئېغىز رەھمەت ئوقۇپ قويسمۇ ياكى ئاز-تولا بىر نەرسە ئالغاچ كەلسمۇ كاشكى. لېكىن بۇنى ئويلىماي قويۇڭ. ھەي، قاراڭلار بۇ ئىشنى!..." دېيىشەتتى.

ئاننا فىلىپوۋنامۇ باشقىلارنىڭ بۇنداق گەپلەرنى قىلىدىغانلىغىنى بىلەتتى، ئەمما بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلىپ كەتمەيتتى ۋە مۇنداق دەيتتى:

"نىمە دەپ يۈرىدۇ ئۇلار؟ بۇ ئىشلارنى نەدىن ئۇققاندۇ؟ نەۋرەم تېخى ياش، بىرەر قەدەمنى خاتا بېسىپ قويسمۇ قويىغاندۇ. ئۇنىڭ ئۈيۈنغا، تانىسىغا قىزىقىشى ئورۇنلۇق، لېكىن ئۇ بالىسى بىلەن قانداق بارالايدۇ؟ مەن ئۆيدە ئولتۇرسامۇ ئىشىم بولمىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قارىشىپ بېرىشىم كېرەك، ئۇ كۆڭۈللۈك ئۆتسە بولدى. ئۆمۈر دېگەن ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ماڭا رەھمەت ئوقۇشى-ئوقۇماسلىغى بىلەن خەقنىڭ نىمە كارى؟ ئۇ ماڭا بىرمۇنچە نەرسىلەرنى بەرگەن بولۇشى مۇمكىن، بۇنى كىم بىلەتتى."

بىراق، خوشنىلار ھەممە ئىشنى بىلەتتى. بولمىسا، ئۇلار قانداق خوشنا بولىدۇ. ھەچقانداق ئىشنى ئۇلاردىن يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايتتى.

"نىمە، بىرمۇنچە نەرسىلەرنى بەردى؟!—دەيتتى كىشىلەر مومايغا قاراپ شاكىخو قىلغان ھالدا،—ئۇچىگىزدىكى كىيىمنى كىيىۋاتـ

قىنىڭىزغا قىرىق يىلچە بولغان تۇرسا."

ئىككى يىلدىن كېيىن ۋىركا ياتلىق بولۇپ چىقىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك ئۇنى دەۋالىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ۋاقىت ئۇزاق داۋام قىلمىدى. موماي بىر مەھەل يېنىكلەپ قالغان بولسىمۇ، يەنە ھەر كۈنى ئاخشىمى نەۋرىسىگە قاراشقا باشلىدى. ئىشنىڭ باش-ئاخىرى خوشنىلارغا بەش قولدەك ئايان ئىدى: ۋىركىنىڭ بۇ ئېرى ھەمىشە نەرسە-كېرەكلەرگە ھاراق تېگىشىپ ئىچەتتى.

كۈزدە ۋىركا بالىسىنى ئېلىپ دېڭىز ساھىلىغا دەم ئېلىشقا كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي، ئانىنا فىلىپوۋنا پوچتىدىن كىچىكرەك بىر خالتا تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ كونا قايچىسى بىلەن خالتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋىدى، قىلىن قەغەزگە ئورالغان چىرايلىق ۋە يوغان بىر ئىۋىت شال چىقتى. بۇ خالتىنى ۋىركا ئەۋەتكەن ئىدى، ئەمما موماي خالتا ئىچىدىن خەت يېزىلغان بىرەر پارچە قەغەزمۇ تاپالمىدى. ئانىنا فىلىپوۋناغا خالىتا كەلگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەرنىڭ تارقىلىشى بىلەن، ئەترابتىكى موماياللار ئارقىمۇ-ئارقىدىن موماينىڭكىگە كېلىپ، ئەۋەتىلگەن سوغىنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن دېيىشتى:

ــ قاراڭلار، ۋىركىدىنمۇ ئاز-تولا ۋاپا كېلىدىكەن. بۇ قىز خېلى ئاقكۆڭۈلدەك قىلىدۇ!

ۋىركىنىڭ خەت يازمىغانلىغىنى ھېلىقى گەپىنى ئالدىرىماي قىلىدىغان، بەكمۇ ئاقكۆڭۈل ماريىە ماتۋېيېۋنا ئىرەڭسىزلىك بىلەن چۈشەندۈردى:

ــ خەت يازماي ئەۋەتكەن نەرسىنى ياشلار كۈتۈلمىگەن سوغا دەپ ئاتايدۇ، ئادەمنى تازا خوش بولۇپ كەتسۇن دەپ شۇنداق قىلىدۇ. فىلىپوۋنا، بۇنى خوشالىق بىلەن بېشىڭىزغا ئارتىۋېلىڭ.

خوشنلار ئۇنى قانغىچە كۆرۈپ، دەيدىغىنىنى دەپ بولغاندىن كېيىن ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

ئانىنا فىلىپوۋنا قالتىس خوشال بولۇپ كەتتى. سېنتەبىر كۈنلىرى ھاۋا تېخى ئىسسىق تۇرسىمۇ، كەچقۇرۇن بولۇشلا ئۇ ھېلىقى تېۋىت شالنى بېشىغا ئارتىپ سىرتقاچىقاتتى. يولۇققانلاردىن بىرەرسى ئۇنىڭ بىلەن ئامانلىشىدىغانلا بولسا، ئۇ دەرھال خوشاللىق بىلەن توختاپ پاراڭلىشاتتى ـ دە، ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ. تۈيدۇرماستىن گەپنى ئەتەي ئۈركا ۋە ئۇ ئەۋەتكەن سوغىغا بۇرايتتى.

ـ بۇ سوغا بەكمۇ قىممەتلىك، ـ دەيتتى ئۇ، ـ نېمە قىلىشىمنى بىلمەي قالدىم، بەكمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن.

ـ بۇ ھېچ گەپ ئەمەس، ـ دەيتتى باشقىلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ـ بۇنىڭدىن ئوبدان سوغا بولسىمۇ سىزگە ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ!

ئۇكتەبىرنىڭ باشلىرىدا، ئاپتاپتا كۆيگەن ۋىركا چوڭ يولدىن ئۇدۇل مومىسىنىڭ ئۆيىگە قاراپ كېلىۋاتاتتى. يول بويىدىكى ئۈزۈن بەندىكىدە ئولتۇرغان قېرىلارنىڭ سالام قىلىشىدىن ھاڭ ـ تاڭ قالغان ۋىركا ئىختىيارسىز ھالدا مېڭىشتىن توختاپ قالدى.

ـ ئۇلار ئەجەپمۇ ماڭا سالام قىلىشىپ كەتتىغۇ؟ ـ دەپ مومىسىدىن سورىدى ئۇ ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن.

ـ بۇنىڭ ئەجەپلىنىدىغىنى نېمىسى بار... خەقلەر ساڭا ھۆرمەت

قىلغاندۇ شۇ.

ۋىركا دىمغىنى قېقىپ قويدى.

ــ ئۆزىچىلا كىشىگە ھۆرمەت قىلىدىغان بولۇپ قالغىنىنى ...خالىتا تەگدىمۇ؟ــ دەپ سورىدى مومىسىدىن ۋىركا.

ــ تەگدى، تەگدى...

ــ سەن ئۇقامسەن، ساناتورىيىدە ئۇ تۇتۇت شالىنى ئېلىپ يۈرگۈم كەلمىدى، ئۆيىگە ئەۋەتىۋېتەي دېسەم، ئېرىمىنىڭ ئۇنى ھاراقتا تېگىشۋېتىشىدىن ئەسىرىدىم. كېيىن ئويلاپ كۆرسەم، يەنىلا سېنىڭ قېشىڭدا تۇرۇپ تۇرغىنى ئىشەنچلىك ئىكەن.

ــ گېپىڭگە قارىغاندا، بۇ نەرسە... ھە، شۇنداق بولمايچۇ... بىراق مەن ھاماقەت مومايا!...

ۋىركا چۆچۈپ مومىسىغا قارىدى.

ــ موما، نىمە بولدۇڭ؟

ــ ھە، ھېچ ئىش يوق، ھېچ ئىش. مەن شۇنداقلا دەپ قويدۇم.

ئۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ ئۆيدە ئۇ يەر ـ بۇ يەرنى ئاختۇرۇپ، تۇتۇت شالىنى تېپىپ چىقتى ـ دە، چىرايلىق قاتلاپ جوزا ئۈستىگە قويدى. ۋىركا ئۇنى ئالدىنىۋ ماڭدى ۋە بوسۇغىغا كەلگەندە:

ــ ئەتە كەچتە مەن بالىنى سېنىڭ قېشىڭغا ئېپكېلىپ قويايا، ئۇ ئۆزى چېپىپ يۈرۈپ ئويىنىسۇن. مەن ئېرىم بىلەن بىللە كىنوغا بارماقچى، ــ دىدى.

ــ ماقۇل، ئېپكېلىپ قوي...

ئەتىسى كەچقۇرۇن ئانىنا قىلىپوۋنا نەۋرىسىنى يېتىلەپ، كوچىدا ئاستا كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قەدەملىرى ئېغىر ئىدى، ئۇ بېشىغا يەنىلا

ئىلگىرىكى يىرتىق ياغلىغىنى چىڭ چىگىۋالغان ئىدى.

كۆپچىلىك بىردىنلا ئاننا فىلىپوۋنانىڭ راستىنلا ئىنتايىن قېرىپ قالغانلىغىنى سەزدى. ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، ھېلىقى قېرىلار تېخى ياش جاغلاردىلا كىشىلەر ئۈنى چوڭ ئانا دەيىتتى دىگەن گەپكە ئىشىنىشكە بولاتتى.

(«سوۋېت ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ
1981 ـ يىللىق 1 ـ سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تەرجىمەمۇھەررىرى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مەن توختۇسۇننىڭ ئوغلى

ئايتماتوۋ

بۇ ــ ئۇرۇش توغرىسىدىكى بىر ھىكايە. ئۇرۇش ھەتتا توپ ـ زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ۋىزىلداپ ئۆتكىنىنى ۋە توپ ـ زەمبىرەكلەرنىڭ گۈمبۈرلىگەنىنى ئاڭلاپ باقمىغان كىشىلەرنىمۇ جان ـ جىگەرلىرىدىن ئايرىۋېتىپ، ئۇلارغا ئېغىر كۈلپەت ۋە دەرت ـ ئەلەملەرنى كەلتۈرۈپ بەردى.

باللارنىڭ قانچىلىك ئېغىر دەرت ـ ئەلەملەرنى تارتقانلىغىنى ئېيتىپ بېرەلىگۈدەك ئادەم يوق. قەھرىمانمىنىڭ ئاتىسى ئۇرۇشقا كەتكەن ئىدى، قەھرىمانىم ئاتىسىنى سېغىنىپ يۈرگەن ۋە ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتكەن ئىدى.

بۇگۈنكى كىتاپخانىلىرىمىزنىڭ، مەيلى قىران ياكى ياش بولسۇن، مۇشۇ بالىنىڭ دەرت ـ ئەلەمىنى چۈشىنىشىنى ۋە ئۇنىڭغا ھەمداشلىق قىلىشىنى ئۈمىت قىلىمەن.

مېنىڭ مۇشۇ ھىكايەم «پىئونېر» ژۇرنىلىنىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 60 يىللىغىغا بېغىشلانغان سانىدا ئېلان قىلىنىدى. بۇ ــ ئېلىمىزنىڭ (يالغۇز بىزنىڭ ئېلىمىزنىڭلا ئەمەس) تۇرمۇشىدا ئۇلۇغ ئەھمىيەتكە ئىگە بىر كۈن. تۇرمۇشىمىزدىكى بارلىق گۈزەل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلۇغ ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ تەبىئەتنى ئۆزگەرتكەن كۈچى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

مېنىڭ «پىئونېر» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىرلىرى ۋە كىتاپخانىلىرىنى ئومۇمىي خەلق بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلىشىمگە رۇخسەت قىلىڭلار.

ئاۋالبېك ئاتىسىنى بىرىنچى قېتىم كىنودا كۆرگەن. ئۇ چاغدا

ئۇ تېخى بەش-ئالتە ياشلىق بالا ئىدى.

كەڭ بىر قوي قوراسى بولۇپ، ھەر يىلى كىشىلەر بۇ يەردە يۈك قىرقىيىتتى. بۇ قورا تاش كاھىش بىلەن يېپىلغان بولۇپ، تا ھازىرغىچە سوپخوز جايلاشقان ئايلىنىڭ كەينىدىكى تاغ باغرىدىكى چوڭ يول ياقىسىدا تۇرۇپتۇ.

ئۇ دائىم ئانىسى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ تۇراتتى. ئانىسى رايگۇل سوپخوزنىڭ پوچتىخانىسىدا تېلېفونىست بولۇپ، ھەر يىلى يازدا يۈك قىرقىش مەيدانىغا كېلىپ ۋاقتىلىق ئىشچى بولۇپ ئىشلەيتتى. مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئۇ رۇخسەت سورايتتى ھەمدە تېرىقچىلىق قىلىدىغان ۋە ئوت ئۆرىدىغان ئالدىراش چاغلاردا، تېلېفونخانىدا جايمەن قىلىغان كۈنلىرىنى، دەم ئېلىش كۈنلىرىنى قوشۇپ يۈك قىرقىش ئىشى تۈگىگىچە مۇشۇ يەردە ئىشلەيتتى. ئىش ھەققى قىرقىغان قوينىڭ سانىغا قاراپ بېرىلىدىغان بولغاچقا، كۆپ پۇل تاپقىلى بولاتتى. ئەسكەردىن قالغان مۇشۇنداق بىر تۈل خوتۇن ئۈچۈن ھەر بىر كوپېكمۇ بەك زۆرۈر ئىدى-دە! ئۆيىدە ئۆزى بىلەن بالىسىدىن باشقا ھېچكىمى يوق بولسىمۇ، بىر ئۆي ئۇنىڭ بېشىدا ئىدى. قىش كۈنى يېقىشقا كۆمۈر سېتىۋالاتتى، ئادەتتە بولسا يېيىشكە ئاشلىق سېتىۋالاتتى، كىيىم-كېچەك ئېلىپ كىيەتتى... پۇل خەجلىنىدىغان يەر كۆپ ئىدى.

بالىسىنى ئۆيگە قويۇپ قويسا قارايدىغان ئادەم بولمىغاچقا، ئىشقا بىللە ئېلىپ باراتتى. ئۇ ئۇستى-بېشىنى پاسكىنا قىلىپ، كۈن بويى يۈك قىرقىۋاتقىلار، قويچىلار ۋە يۈكلىرى پاخپىيىپ كەتكەن مال ئىتلىرى ئارىسىدا خوشال-خورام چېپىپ ئويناپتتى.

ئۇ سەيياره كىنو ماشىنىسىنىڭ قوي قوراسى جايلاشقان ھويلىغا

كىرىپ كەلگەنلىكىنى بىرىنچى بولۇپ كۆردى، ئادەتتىن تاشقىرى بۇ خۇشخەۋەرنى باشقىلارغا بىرىنچى بولۇپ يەتكۈزگەنمۇ شۇ بولدى.

ــ كىنو كەلدى! كىنو!

كىنونى ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئاندىن قويغىلى بولاتتى. بۇ ئارىلىقتا ئاۋالىبەك تەقەززا بولۇپ كەتتى. بىراق، ئاخشىمى ئۇ خۇماردىن چىقتى: قويۇلغىنى سوقۇش كىنوسى ئىدى. قوي قوراسىنىڭ بىر بېشىدىكى ئىككى تۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر پارچە ئاق رەخت تارتىلىپ، ئۇرۇش كۆرۈنۈشلىرى ئەنە شۇنىڭ ئۈستىدە قانات يايدى: ملتىق ـ پىلىموتلار تاتاتلايتتى، يورۇتقۇچى بومبىلار ۋىشلىداپ ئاسمانغا كۆتىرىلىپ، تال ـ تال نۇرلار قاپ ـ قاراڭغۇ كېچىنى خۇددى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋېتەتتى، يەرگە يېتىۋالغان رازۋېتچىكلارمۇ يورۇقتا ئوپ ـ ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يورۇتقۇچى بومبا ئۈچۈۋىدى، رازۋېتچىكلار يەنە ئالغا يۈگۈرۈپ كېتىشتى. پىلىموتلار ئاقۋالداق ئېتىلغاندەك ئېتىلىشقا باشلىدى، بۇ ھالدىن قورقىقان بالا تىن ئالالماي قالدى. ئۇرۇش دېگەن مۇشۇ ـ دە!

ئۇ ئانىسى بىلەن بىرلىكتە كۆپچىلىكنىڭ ئارقىسىدىكى يۇڭ تايلىرى ئۈستىدە ئولتۇراتتى. بۇ يەردە ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى. ئەلۋەتتە ئۇنىڭ بىرىنچى رەتتە ئولتۇرغۇسمۇ بار ئىدى، لېكىن ئۇ يەردە سوپىخوزدىن كەلگەن بالىلار ئولتۇرۇپ بولۇپتۇ. ئۇ شۇ يەرگە بېرىپ ئولتۇراي دېۋىدى، ئانىسى ئۇنى بارغىلى قويمىدى.

ــ كۈن بويى چېپىپ يۈرىسەن، بىر دەم مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇر ـ ساڭچۇ! ــ دىدى ئانىسى ئۇنى قۇچاقلاپ تىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ.

كىنو ئاپاراتىدىن شىرىقلىغان ئاۋاز چىقاتتى، ئېكراندا ئۇرۇش

داۋام قىلماقتا. كىشىلەر زېھنىنى قويۇپ جەڭ كۆرۈنۈشلىرىنى دىققەت بىلەن كۆرمەكتە. ئانا توختىماي ئۇلۇغ-كىچىك تىناتتى، تانكىلارنىڭ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، پۈتۈن بەدىنىگە تتىرەك ئولىشىپ، ئوغلىنى چىڭ قوچاقلىۋالدى، يېنىدا ئولتۇرغان بىر ئايال ئىچ-ئىچىدىن قايغۇرۇپ ئاغزىنى چىكىلدىتىپ:

—ۋاي خۇدا، نىمە گۈنا قىلغاندۇ، ۋاي ئاللا!...—دەپ غۇدۇڭشىدى.

ئاۋالىبىك بولسا قورقۇپمۇ قويمىدى، دەل بۇنىڭ ئەكسىچە فاشىست قاراقچىلارنىڭ ئارقا-ئارقىدىن يىقىتىلغانلىغىنى كۆرۈپ، يايراپ كەتتى. ئۇز كىشىلىرىنىڭ يىقىلغانلىرىنى كۆرگىنىدە، ئۇلار كېيىن بەرىبىر ئورۇنلىرىدىن تۇرىدۇ دەپ ئويلىدى.

ئۇمۇ راست، كىشىلەرنىڭ جەڭ مەيدانلىرىدا يىقىلغان ئەھۋالى باللارنىڭ ئۇرۇش قىلىپ ئويناغان چېغىدىكىگە ئوپمۇ-ئوخشاش ئىدى.

ئاۋالىبىكنىڭ ئۆزىمۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، خۇددى باشقا بىرسى چاپۇتلىۋەتكەندەك موللاق ئېتىپ چۈشەتتىغۇ. راستىنى ئېيتقاندا، يىقىلغاندا بىر يەرلىرى قاتتىق ئاغرىيتتى، بىراق، بۇنىڭ بىلەن ھەچنىمە بولماي ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە يۈگۈرەيتتى، ئاغرىق-پاغرىقلارنى يەتتە قات ئاسماننىڭ نېرىسىغا چۆرۈۋېتەتتى. لېكىن جەڭچىلەر بولسا ئورنىدىن تۇرالمايتتى، ئۇلار دۆگدەك، قاپ-قارا بولۇپ قوزغالماي يېتىپ قالاتتى. ئاۋالىبىك ئىككىنچى بىر خىل ئۇسۇلدا، ئېيتايلۇق، قوسىغىغا ئوق تەككەندىن كېيىن گۈپلا چۈشمەي، بەلكى ئىككى قولى بىلەن قوسىغىنى تۆتۈپ، ئاندىن كېيىن بېلىنى ئېگىپ، ئاستاغىنا ئوتلاققا يىقىلىپ، مىلتىغى قولىدىن چۈشۈپ كېتىدىغان ئادەمدەك بولۇپمۇ يىقىلاتتى. ئۇ يىقىلغاندىن كېيىن مەن ئۆلمىدىم، دەپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن يەنە جەڭنى داۋاملاشتۇراتتى. جەڭچىلەر بولسا قوپالمايتتى.

جەڭ داۋام قىلماقتا، كىنو ئاپاراتى شىرىقلىماقتا. ئەنە، ئىكرائىدا زەمبىرەكچىلەر پەيدا بولدى. ئۇلار قىزىق ئوتقا قارىمايى، قۇلاق مىڭىنى يارغۇدەك پارتلاش ئاۋازى ئىچىدە ۋە كۆتىرىلگەن ئىس-تۆتەك ئىچىدە تانكىغا قارشى توپنى ئىتتىرىپ چىقىپ ئۇدۇل چەنلەپ ئاتماقچى بولدى. ئۇلار توپىنى ئىتتىرىپ، جىلغا باغرىنى بويلاپ

يۇقۇرىغا ئۆرلىمەكتە. بۇ جىلغا باغرى ناھايىتى ئۇزۇن بولۇپ، ئالەمنىڭ يېرىمنى ئىگەللىگەن ئىدى. پۈتۈن جىلغا باغرىنى پارتلاشتىن كۆتىرىلگەن ئىس-تۈتەك قاپلىغان ئىدى، بىر گۇرۇپپا توپچىلار ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە. ئۇلارنىڭ ئاشۇ قىياپىتىگە قاراپ، كىشىلەر چىن دىلىدىن ئۇلاردىن پەخىرلىنەتتى ھەم ئۇلارغا ناھايىتى ئىچىناتتى، كىشىنى ۋەھىمگە سالىدىغان ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىنى سېزىپ تۇراتتى. ئۇلار بار-يوقى يەتتە ئادەم ئىدى. ئۇلارنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى كۆيگەن. ئۇلارنىڭ بىرى ئورۇسقا ئوخشىمايتتى. ئانىسى دېمىگەن بولسا، بالا بۇلارنى زادىلا خىيالغا كەلتۈرمىگەن بولاتتى، ئۇ ئانىسىنىڭ:

ــقارا، ئاۋۇ سېنىڭ ئاتاڭ...ــدېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى.

ئەنە شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، ئاشۇ توپچى ئەسكەر ئۇنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدى. ئەمدى پۈتكۈل فىلىم ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىشلىرىنى كۆرسەتمەكتە. بايا ئۇنىڭ ئاتىسى سوپىخوزدىكى يىگىتلەرگە ئوخشاشلا ناھايىتى ياش ئىكەن. ئوتتۇرا بوي، دۇگۇلەك يۈز بولۇپ، كۆزلىرى ھەركەتلىنىپ تۇراتتى ۋە كىرلەشكەن، ئىستا قارايغان يۇزىدە غەزەپ بىلەن پارقىرايتتى. ئۇنىڭ ھەركەتلىرى مولۇنغا ئوخشاش چاققان-ئەپچىل ئىدى. ئەنە، ئۇ مۇرىسى بىلەن زەمبىرەك چاقىنى ئىتتىرىپ تۇرۇپ، بۇرۇلۇپ ئارقىدىكىلىرگە ۋاقىرىدى: «ئوق! تېز!» ئۇنىڭ ئاۋازى پارتلاش ئاۋازى ئىچىدە يوقالدى.

ــئاپا، ئاشۇ مېنىڭ ئاتامۇ؟ــسورىدى ئاۋالبېك.

ــنىمە؟ــدېدى ئۇنىڭ ئانىسى دەرھال پەم قىلالماي.ــئولتۇر، گەپ قىلما. جىم ئولتۇرۇپ كۆر.

ــسەن دېدىڭغۇ، ئاتاڭ دەپ.

ـــ هه، ئاتاڭ. گەپ قىلما. باشقىلارنىڭ كىنو كۆرۈشىگە كاشىلا قىلما.

ئۇ نىمشقا شۇنداق دىدى؟ نىمشقا؟ ئېھتىمال ئۇ ئوبدان ئويلىماي مۇنداقلا دەپ قويغان بولغيتتى، ئېھتىمال ئۇ ئېرىنى ئەسلەپ بەك هاياجانلىنىپ كەتكەندۇ. كىچىك بالىنىڭ كاللىسى ئاددى بولغاچقا، راست دەپ قالغان بولسا كېرەك. ئۇ تولىمۇ خوشال بولۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە تۇيۇقسىز كەلگەن، تامامەن تونۇشسىز بولغان خوشاللىقتىن ئالاقزادە بولۇپ خاۋاترلىنىپ قالدى، ئۇ ئاتىسىنىڭ جەڭچى بولغانلىغىدىن قالتىس پەخىرلىنىپ كەتتى. ئۇ هەقىقى ئاتا! ئاۋالىبكىنىڭ ئاتىسى. بالىلار دائىم ئۇنىڭ ئاتىسى يوق دەپ مەسخىرە قىلاتتى. ئەمدى ئۇلار ئۇنىڭ ئاتىسىنى كۆرۈپ باقسۇن- چۇ. قويچىلارمۇ كۆرۈپ باقسۇن!

قويچىلار، تاغ ئېچىدىكى تومپايلار بالىنىڭ كۆڭلىنى زادىلا چۈشەنمەيدۇ- دە. ئاۋالىبك ئۇلارغا يارەملىشىپ، قويلارنى يۈڭ قىرقىش مەيدانىدىكى هويلىغا كىرگۈزۈشۈپ بېرەتتى، ئۇلارنىڭ مال ئىتلىرى بىر بىرى بىلەن تالىشىپ ئاجرىتىش قىيىن بولغان ۋاقىت- لاردا، ئۇ ئاجرىتىپ قويساتتى، لېكىن بۇ قويچىلارنىڭ سورايدىغان سوئالى تۈگمەيتتى. ئات مىنىدىغان قويچىلار ـــ دۇنيادا بۇنداق كىشىلەر هەقىقەتەن ئاز ئەمەس! ئۇلارنىڭ ئۇنىڭدىن مۇنداق سوئاللارنى سورىمايدىغىنى يوق:

ـــ هەي كىچىك بەيگىچى، ئىسمىڭ نىمە؟

ـــ ئاۋالىبك.

ـــ كىمنىڭ بالىسى سەن؟

ـــ توختۇسۇننىڭ ئوغلىمەن!

قويچلار كىمنى دەۋاتقىنىنى دەررۇ پەرق ئېتەلمەي قالاتتى.

ــ توختۇسۇنئاق؟ ــ دەپ سورايتتى ئۇلار.

ــ قايسى توختۇسۇنئاق ئوغلىمەن، ــ دەپ تەكرارلايتتى ئۇ.

ئانىسى ئۇنىڭغا شۇنداق جاۋاپ بېرىشنى ئۈگەتكەن ئىدى، ئەما مومىسىمۇ ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقنى قۇلىغىغا قۇيۇۋۇەتكەن ۋە ئۇنىڭ قۇلىغىنى بىرنەچچە قېتىم قاتتىق سوزغان ئىدى...

ــ ھە، توختا، توختا، سەن ھېلىقى ئايال تېلېفونىستنىڭ ئوغلى ئەمەسمۇ؟

ــ ياق، مەن توختۇسۇنئاق ئوغلى! ــ دەپ ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋالاتتى ئۇ.

شۇنىڭ بىلەن قويچلار بۇنىڭ سىرىنى بىلۋالدى.

ــ توغرا، سەن توختۇسۇنئاق ئوغلى! يارايسەن! مەن سېنى سىناپ باقاي دېگەنتىم. خاپا بولما، كىچىك بەيگىچى. بىز تۆت پەسلىنىڭ ھەممىسىدە تاغدا تۇرىدىغان كىشىلەرمىز، سىلەر ئوت-چۆپكە ئوخشاش يۇقۇرىغا ئۆسىسىلەر، شۇڭا سېنى بىردىنلا تونۇماي قېلىپتىمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن قويچلار ئۇزاققىچە ئۇنىڭ دادىسىنى ئەسلەپ كەتتى. ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇ ياشلا تۇرۇپ ئالدىنقى سەپكە كەتكەن ئىكەن، شۇڭا نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنى يادىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. ئۇغۇ ھەتتا بولسا بىر ئوغلىنى قالدۇرۇپتۇ. نۇرغۇن يىگىتلەر تېخى ئۆيلەنمەي تۇرۇپلا ئالدىنقى سەپكە كەتكەن ئەمەسمۇ، بۇگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ ئىسمىغا ۋارىسلىق قىلىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق①.

① بالا ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ ئاتايدىغان ئادەتنى دېمەكچى.

لېكىن ھازىر، ئانىسى ئۇنىڭغا پەس ئاۋاز بىلەن "قارا، ئاۋۇ سېنىڭ ئاتاڭ" دېگەن ئاشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، ئېكرانىدىكى ھېلىقى جەڭچى ئۇنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدى. بالا ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ ئاتىسىدەك قارىدى. بۇ جەڭچىمۇ ھەقىقەتەن كېيىن ئانىسى چوڭايتىپ، رامكىغا ئېلىپ ئېسىپ قويغان سۈرەتتىكىدەك ئىسپانكا كىيگەن ياش ئىدى.

ئاۋالىبېك باللىق كۆزى بىلەن ئاتىسىغا قارايتتى، ئۇنىڭ سەبى قەلبىدە ھېچقاچان ھىس قىلىپ باقمىغان ئاتا-بالا مۇھەببىتى ئۇرغۇيتىتى. ئېكرانىدىكى ئاتىسىمۇ ئوغلىنىڭ ئۆزىگە سەپسېلىۋاتقانلىغىنى كۆرگەندەك، كىنودا ئايان بولغان قىسقىغىنا ئۆمرىدە ئوغلىنى مەڭگۈ ئېسىدە ساقلىسىكەن دەپ ئويلاۋاتقاندەك، ئالدىنقى قېتىملىق ئۇرۇشقا قاتناشقان جەڭچى بولغان ئۆزى ئۇچۇن مەڭگۈ ئېيتىخارلىنىشىنى تىلەۋاتقاندەك ئىدى. ئەنە شۇ مىنۇتتىن باشلاپ، بالىنىڭ نەزىرىدە ئۇرۇشنىڭ ھېچبىر ياخشى نەرسە ئەمەسلىگى نامايان بولدى، كىشىلەرنىڭ يېقىلغۇاتقانلىغىنى كۆرگەندە كۆلگىسىمۇ كەلمەي قالدى. ئۇرۇش سۈرلۈك، دەھشەتلىك، كىشىلەرنى قورقىتىدىغان ئىش بولۇپ ئۆزگىرىپ كەتتى. ئاۋالىبېك ئۆزىنىڭ يېقىن ئادىمى ئۇچۇن ئەنسىرەۋاتقانلىغىنى تۇنجى قېتىم ھىس قىلدى، ئۇ ئۇنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان سېغىنىپ كېلىۋاتقان جان-جىگەر ئاتىسى-دە.

كىنو ئاپاراتى شىرىقلىماقتا، ئۇرۇش داۋاملاشماقتا. ئەنە، فاشىستلارنىڭ تانكىسى يەنە كەلدى. تانكىلار گۈلدۈرلەپ كەلمەكتە، ئۇنىڭ زەنجىر تاپىنى يەرلەرنى تىلغاپ-تىلغاپ تاشلىدى، تانكىلار يول بويىچە زەمبىرەك ئېتىپ، كىشىگە دەھشەت سالاتتى. بىزنىڭ زەمبىرەكچىلىرىمىز بولسا پۈتۈن كۈچى بىلەن زەمبىرەكلەرنى

سۆرەپ، جىلغا باغرىنى بويلاپ يۇقۇرىغا ئۆرلىمەكتە. "تېز، تېز! ئاتا! تانكا كەلدى، تانكا!" دەپ ئاتىسىنى ئالدىرىتاتتى ئوغلى. جەڭچىلەر زەمبىرەكنى ئاخىر يۇقۇرىغا سۆرەپ چىقىپ، بىر چاتقاللىققا ئىتتىرىپ كىرگۈزدى-دە، تانكىغا قارىتىپ ئوت ئېچىشقا باشلىدى. تانكىلارمۇ قايتۇرما زەربە بەردى. تانكىنىڭ جىلغىدىن ھەقىقەتەن كىشىنىڭ تېنى شۇركىنەتتى.

زەمبىرەك ئوقىلىرى ئۈچۈپ، زەمبىرەكلەر گۈمبۈرلەپ تۇرغان چاغدا، بالا ئۆزىنىمۇ ئاتىسى بىلەن بىللە دەپ ھىس قىلاتتى. تانكىلارنىڭ قاپ-قارا ئىس-تۈتەك ئىچىدە قېلىپ، گۇرۇلدەپ كۆيۈۋاتقانلىغىنى، زەنجىر تاپانلىرىنىڭ پارتلاپ ئۈچۈپ كەتكەنلىگىنى، قاتار-قاتار قارغۇ تاشپاقسىمان ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ غالجىرلارچە پىرقىراپ كەتكەنلىگىنى كۆرگەندە، ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئانىسىنىڭ تىزىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كېتەتتى. جەڭچىلىرىمىزنىڭ زەمبىرەك ئالدىدا يىقىلغانلىغىنى كۆرگەندە، ئۇ جىم بولۇپ تۇگۈلۈۋالاتتى. جەڭچىلەر بارغانسېرى ئازىيىپ باراتتى. ئانىسى ئىسەدىيەتتى، كۆز ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ ئاقماقتا ئىدى.

كىنو ئاپاراتى شىرىقلىماقتا، ئۇرۇش داۋاملاشماقتا. جەڭ يېڭى دولقۇنغا كۆتىرىلدى. تانكىلار بارغانسېرى يېقىنلاشماقتا. ئاتىسى زەمبىرەك جازىسى ئالدىدا ئىگىشىپ تۇرۇپ، دالا تېلىفون تۇرۇپكىسىغا بىرنىمىلەر دەپ قاتتىق ۋاقىراۋاتاتتى، لېكىن پارتلىغان ئاۋاز ئىچىدە ئۇنىڭ ئاۋازى ئېنىق ئاڭلانمايتتى. بۇ چاغدا يەنە بىر جەڭچى زەمبىرەك ئالدىدا يىقىلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرماقچى بولدىيۇ، تۇرالماي، گۈپ قىلىپ يىقىلدى. قېپ-قىزىل قان بىرمۇنچە جايىنى بويىۋەتتى. ئەمدى ئۇلاردىن ئاتىسى بىلەن يەنە بىر

جەڭچىلا قالدى. ئوت يالقۇنىدىن كېيىنلا يەر-جاھانىنى زۇلمەت قاپلايتتى. پەقەت ئۇنىڭ ئاتىسلا يەردىن تۇرۇپ، يەنە زەمبىرەكنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئوقنى ئۆزى سېلىپ، ئۆزى قارىغا ئالدى. بۇ ئەڭ ئاخىرقى بىر زەمبىرەك ئىدى. ئېكىران يەنە پارتلاشتىن ھاسىل بولغان ئوت يالقۇنى ئىچىدە قالدى. ئاتىسىنىڭ زەمبىرىگى پارتلىتىلىپ بىر چەتكە ئۇچۇرۇۋېتىلدى. بىراق ئۇ تېخى ھايات ئىدى، يۈزلىرى كۆيگەن ئىدى، كىيىمىدىن قارا ئىس چىقىپ تۇراتتى، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىككى قولىغا گىرانات ئېلىپ، تانكىغا قاراپ ماڭدى.

—توختا بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىشنى خىيال قىلما!—ئۇ بىر تال گىراناتنى تاشلىدى. ئۇنىڭ غەزەپ ۋە ئازاپتىن پۈرۈشكەن يۈزلىرى شۇ ھامان قېتىپ قالغاندەك بولدى.

ئانا پۈتۈن كۈچى بىلەن ئوغلىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇۋالدى، چۈنكى ئۇ، ئانىسىنىڭ قولىدىن يولقىنىپ چىقىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا بارماقچى بولغان ئىدى، لېكىن تانكىدىن ئېتىلىپ چىققان ئوقلار بىلەن ئۇنىڭ ئاتىسى خۇددى پالتا چېپىلغان دەرەختەك ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭلا يىقىلدى، ئۇ يەردە بىرنەچچە دومىلاپ، ئورنىدىن تۇرماقچى بولدىيۇ، يەنە غۇلاچىلىرىنى كېرىگەن پېتى ئوگدىسىغا يىقىلدى...

كىنو ئاپاراتى شىرىقلاپ كېلىپ بىردىنلا توختىدى، جەڭ ئۇزۇلۈپ قالدى. تۇگگەن لېنتا ئورنىغا يېڭى لېنتىنى سېلىش ئۈچۈن كىنو قويغۇچى چىراقنى ياقتى.

قوي قوراسدا ئېلېكتىر چىراقنىڭ يورۇشى بىلەن تەڭلا كۆپچىلىك كۆزلىرىنى ئاچالماي، ھە دەپ چىمچىقلىتاتتى، ئۇلارنىڭ پىكرى

يەنە كىنودىكى دۇنيادىن، ئۇرۇشتىن ئۆزلىرىنىڭ رىيال تۇرمۇشىغا قايتىتى. دەل شۇ چاغدا ئاۋالىيىك يۈك تايىلرى ئۈستىدە دەس ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئۇنلۈك قىلىپ ۋاقىردى:

ـ ئاغىنىلەر، ئەنە ئاشۇ مېنىڭ ئاتام! كۆردۈڭلارمۇ؟ ھېلىلا ئۆلتۈرۈلگەن جەڭچى مېنىڭ ئاتام بولىدۇ...

بالا خوشال ھالدا ۋاقىراپ ئېكىرانغا قاراپ يۈگۈردى، ئۇنىڭ ئاغىنىلىرى ئالدىدىكى قاتارلاردا ئولتۇرغاچقا، بىربىر ئۇلارنىڭ ئۈي ـ پىكىرلىرىنى ئاڭلىغۇسى كەلگەن ئىدى. مال قوراسىنىڭ ئىچى بىر دەملىك ئادەتتىن تاشقىرى جىمجىتلىققا چۆمدى. ئۆز ئاتىسىنى كۆرۈپ باقمىغان بالىنىڭ بۇنچىلىك خوشال بولۇپ كەتكەنلىگىنى كىشىلەر بىر مەھەل ئۇقالماي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قېلىشتى. بۇنىڭ قانداق ۋەقە ئىكەنلىگىنى ھېچكىم ئۇقالماي، ھەيرانلىقتا مۇرىلىرىنى كۆتىرىپ قويۇشتى. كىنو لېنتىسىنىڭ قۇتىسى كىنو قويغۇچىنىڭ قولىدىن يەرگە چۈشۈپ، ئىككىگە ئايرىلىپ، يەردە دۇگۈلەپ كەتتى. بىراق، بۇنىڭغا ھېچكىم دىققەت قىلمىدى، ھەتتا كىنو قويغۇچىمۇ ئۇنى ئارقىدىن بىربىر ئېلىۋالمىدى.

لېكىن بالا، ئاشۇ قۇربان بولغان جەڭچىنىڭ ئوغلى بايىقىدەكلا ۋاقىراپ سۆزلىمەكنە ئىدى:

ـ ھەممىگلار كۆردۈڭلارغۇ، مېنىڭ ئاتام شۇ!... ئۇنى ئۆلتۈرۈ ـ ۋەتتى. ـ بالا كىشىلەرنىڭ گەپ قىلمايلا تۇرغىنىنى كۆرۈپ بارغانسېرى ھاياجانلىنىپ سۆزلەيتتى. ئۇ نەمە ئۈچۈن خەقلەرنىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاشلا خوشال بولمايلا، ئۇنىڭ ئاتىسى ئۈچۈن پەخىرلەنمەيلا تۇرغانلىغىنى زادى چۈشەنمەيتتى.

چوڭ بىر كىشى توغرا تاپماي ۋاقىردى:

ـــ تىش...، ئاغزىڭنى يۇم، ئۇنداق دېمە.

باشقا بىرەيلەن ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈردى:

ـــ نېمىشقا ئۇنداق دېگىلى بولمايدىكەن؟ ئۇنىڭ ئاتىسى ئالدىنقى سەپتە قۇربان بولۇپ كەتكەن تۇرسا. شۇنداقمۇ، ھە؟

بۇ چاغدا يېنىدا تۇرغان بىر بالا ئاۋالبېكىكە بىرىنچى بولۇپ ھەقىقى ئەھۋالنى ئېيتتى:

ـــ ئۇ سېنىڭ ئاتاڭ ئەمەس. نېمىگە چۈقان كۆتىرىسەن؟ ئۇ زادىلا سېنىڭ ئاتاڭ ئەمەس، ئۇ دېگەن ئارتىس، ئىشەنمىسەڭ، كىنو قويغۇچى ئاكامدىن سوراپ باق ئۆزەڭ.

چوڭلار بالىنىڭ ئازاپلىنىش بىلەن گۈزەل خىيالىنىڭ بەربات بولۇپ كېتىشىنى خالىماي، چەتتىن كەلگەن بۇ كىنو قويغۇچىنىڭ بالىغا ھازىرقى ئەھمىيەت بويىچىلا جاۋاپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. كۆپچىلىك بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قارىدى. لېكىن كىنو قويغۇچى لام-جىم دېمەي، ئۆزىنى ئاپاراتىنىڭ ئالدىدا نېمىگدۇ ئالدىراشتەك قىياپەتكە سېلىپ تۇرۇۋالدى.

ـــ ياق، مېنىڭ ئاتام شۇ، مېنىڭ! ـــ دېدى ئاۋالبېك تەن بەرمەي.

ـــ كىم سېنىڭ ئاتاڭ؟ قايسىسى؟ ـــ دېدى يېنىدىكى يەنە بىر بىگىت.

ـــ قولىغا گىرانات ئېلىپ تانكىغا قاراپ يۈگۈرگىنى. سەن كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇ يېقىلدىغۇ... مانا مۇنداق!

بالا يەرگە يېقىلىپ، دومىلاپ، ئاتىسىنىڭ يېقىلغان قىياپىتىنى دوراپ كۆرسەتتى. ئۇنىڭ پۈتۈن ھەركىتى كىنودىكىگە ئوپمۇ-ئوخشاش ئىدى. ئۇ غۇلچىنى كېرىپ، ئېكران ئالدىدا ئوڭدىسىغا ياتاتتى.

كىنو كۆرگۈچىلەر ئۆزلىرىنى تۇتالمايى كۈلۈپ كېتىشتى. لېكىن ئۇ خۇددى ئۆلگەن ئادەمدەك، كۈلۈپمۇ قويماستىن ياتاتتى.

يەنە بىر دەم تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى.

ــ بۇ نېمە ئىش، نېمگە قاراپ تۇرىسەن، رايگۈل؟ــ دېدى بىر قېرى قويچى موماي نارازى بولۇپ. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر بالىنىڭ ئانىسىنىڭ ئازاپلانغان ئەمما جىددى قىياپەتتە، كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ ئوغلىغا قاراپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆردى.

ئۇ ئوغلىنى يەردىن تارتىپ تۇرغۇزدى:

ــ يۈر، قوزام، كېتەيلۇق. ئۇ سېنىڭ ئاتاڭ،ــ دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن ۋە ئوغلىنى يېتىلىگەن پېتى قوي قوراسىدىن چىقىپ كەتتى.

ئاي خېلى ئىگىز كۆتىرىلگەن بولۇپ، يىراقتىكى تاغلار قارا كۆك كېچە بوشلۇغىدا كۈمۈشتەك پارقىرايتتى، تاغ ئىتىگىدىكى كۆز يەتمەيدىغان ئوتلاق خۇددى تۇۋۇق يوق ھاڭدەك قاپ-قارا بولۇپ كۆرۈنەتتى...

ئەنە شۇ چاغدا، ئاۋالبېك ئۆمىرىدە تۇنجى قېتىم جۇدالىق ئازابىنى بىلدى. ئۇ بىردىنلا، ئۇرۇشتا قۇربان بولغان ئاتىسى ئۈچۈن ئەلەم تارتتى، كۆڭلى بۇزۇلدى، قايغۇردى. ئۇنىڭ ئانىسىنى قۇچاقلاپ، ئانىسى بىلەن بىرلىكتە خۇمادىن چىققىچە تازا بىر يىغلىغۇسى كەلدى. لېكىن ئۇ ئۇنىدىمىدى، مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگۈپ، يېشىنى ئۈن-تىنسىز ئىچىگە يۇتتى.

ئۇ ئاللىقاچان ئۇرۇشتا قۇربان بولۇپ كەتكەن ئاتىسىنىڭ ئەنە شۇ مۇئىتتىن باشلاپ، ئۆز قەلبىدە مەڭگۈ ياشاپ قالىدىغانلىغىنى

تېخى بىلمەيتتى.

(«ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىدىن تاللانما»نىڭ
ئىككىنچى تومىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجا ئابدۇللا ئوسمان

ئائىلە

B. گېرمانوۋىچ لىدىن

پىشقەدەم مەتبە ئىشچىسى كورنېيېنىڭ كۆزلىرى بولماي قالدى، پۈتلىرىنىڭمۇ ماغدۇرى قالمىدى.

ــ ۋاسىلى ئىلئىچ! ئۆمۈر بويى سادىقىلىق بىلەن ئىشلىدىڭىز، ئەمدى راھىتىنى كۆرىدىغان ۋاقتىڭىز كەلدى، دەم ئېلىشقا چىقىۋېلىڭ، ــ دىدى زاۋۇت باشلىغى ئۇنىڭغا.

بۇ پانى ئالەمدە ئۇ يالغۇز ــ يىگانە بىر ئادەم تۇرسا، ئۇنىڭغا قارايدىغان بىرەر ئادەم بولمسا، دەم ئېلىش نەدە تۇرۇپتۇ؟

ۋاسىلى ئىلئىچ كورنېيېپ ئىلگىرى موسكۋاغا يېقىن فېرسانوفكىدا تۇراتتى، ئۇ موسكۋاغا مېڭىش ئالدىدا ئۆيىنى ئوغلىغا بېرىپ:

ــ مىشا①، بۇ ئۆيدە سەن ئولتۇرۇپ تۇرغىن، قېرىغان چېغىمدا، ماڭا مۇشۇ يەردىن بىر ماكان بېرەرسەن، ــ دىدى ئۇنىڭغا.

ــ ۋاي ــ ۋۇي دادا، نېمە دېگىنىڭ بۇ! ــ دىدى ئوغلى مخايىل ئاغرىنىش بىلەن جاۋاپ بېرىپ.

مخايىل بىناكارلىق قۇراشتۇرۇش ئىشچىسى بولۇپ، ھازىر سىبىرىيىدە ئىدى، ئۇ ئۇ يەرگە تەكلىپ بويىچە ئىككى يىللىق مۇددەت بىلەن كەتكەن. ئۆيدە ھازىر مخايىلنىڭ خوتۇنى ئانتونىنا يالغۇز ئىدى.

---

① مىشا ۋە تۆۋەندە ئۇچرايدىغان مىشىنكا ــ مخايىلنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى.

ئۇ شۇ ئەتراپىتكى بىر ساناتوريىدە لاۋازىمەتچىلىك قىلاتتى. كورنىيىپ كېلىنگە خەت يازدى:

"سۆيۈملۈك تونىيە:

بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى زاۋۇت مېنى شەرەپ بىلەن دەم ئېلىشقا چىقاردى. مەن سېنىڭدا مەلۇم ۋاقىت تۇرايمىكەن دەۋاتسەن. كېيىن، ئەھۋالغا قاراپ بىر ئىش قىلارمىز."

پىشقەدەم مەتبە ئىشچىسىنى دەم ئېلىشقا چىقىرىش يۈزىسىدىن ئېچىلغان ئۇزىتىش يىغىنى ناھايىتى داغدۇغىلىق ئۆتتى. ئۇنىڭغا شەكلى يوغان ئاچقۇچقا ئوخشاپ كېتىدىغان ئۇستەل سائىتىدىن بىرنى سوغا قىلىشتى، سائەتكە ئۇزىتىش سۆزلىرى ئويۇپ يېزىلغان ئىدى، بۇنىڭ سرتىدا ئۇنىڭغا يەنە "سپىدولا" ماركىلىق يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك رادىيودىن بىرنى سوغا قىلىشتى. ۋاسىلى ئىلىئېچ ئېچىدە ھايا جانلانغىنى بىلەن، چىرايىدىن قايغۇ ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ فېرسانوفكىغا بېرىپ، كېلىنىنىڭ قېشىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ كېلىش قارارىغا كېلىپ، موسكۋادىكى ئۆيىنىڭ ئاچقۇچىنى مەھەللە كومىتېتىغا ئامانەت قويدى.

ئۇنىڭ ئوغلى بىرنەچچە يىلىنىڭ ئالدىدا ئۆزىدىن چوڭ بىر ئايالغا ئۆيلەنگەن ئىدى. بۇ ئايالنىڭ ئىلگىرىكى ئېرىدىن بولغان قىزى لىدا بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ، ھازىر موسكۋادىكى بىر ئىنستىتۇتتا ياتاقتا يېتىپ ئوقۇۋاتاتتى. لىدا ۋاسىلى ئىلىئېچنىڭ موسكۋادىكى ئۆيىگە بىر قېتىم بارغان بولسىمۇ، لېكىن بۇۋايغا زادىلا يۇقۇشمىدى. بۇنىڭدىن ۋاسىلى ئىلىئېچ ئۆزلىرىنىڭ ھەرقانداق قىلىپمۇ تۇققان بولالمايدىغانلىغىنى ھىس قىلدى. ئۇ: بۇ قىز ھەقچان ئۆگەي ئاتىسىغىمۇ مۇشۇنداق قىلىدىغاندۇر، دەپ ئويلاپ،

ئوغلىدىن ئەندىشە قىلىپ قالدى.

ئانتونىنا ۋاسىلى ئىلىئىچىنكۇ خېتىنى جاۋابەن خەت يازمىدى، شۇڭا بۇۋاي فېرسانوفكىنا يولغا چىققاندا، كوكىلى بىر قىسما ئىدى. ئۇ زاۋۇت ئۆزىگە سوغا قىلغان، ئەتىدىن-كەچكىچە يېنىدىن ئايرىمايدىغان يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك رادىيودىن بۆلەك ھېچنىمە ئالمىدى.

ۋاسىلى ئىلگىرى ئۆزىنىڭ خوتۇنى بىلەن قىرىق يىلغا يېقىن تۇرغان بۇ ئۆي ئەسلىدە ئېتىزنىڭ بويىدا ئىدى؛ ھازىر بۇ ئەتراپتا يېڭى بىر يېزا پەيدا بولغان ئىدى. ۋاسىلى ئىلىئىچ ۋوگزالدىن چىقىپ ئۆيگە قاراپ كېتىۋاتقىنىدا، ئۆتكەنكى ئىشلار ئۇنىڭ ئېسىگە كېلىشكە باشلىدى. ئىلگىرى ئۇ ئىشتىن يانغانىدا، خوتۇنى ھەمىشە ئۆزىنى كۆتۈپ تۇراتتى. كېچىككىنە بالىخانىغا قويۇقلۇق ئۈستەلدە كەچلىك چاي تەييار تۇراتتى. جىمجىت ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كەچكى قۇياشنىڭ ئاخىرقى ئالتۇن نۇرى يىراق-يىراقلاردىكى ئۇپۇققا چۈشۈپ، ئۇزاققىچە تۇرۇپ قالاتتى. قاش قارايغىچە، كېچىككىنە باغدىن ئاق ۋە سۆسۈن ئېچىلىدىغان كۆك تاماكا گۈلىنىڭ خۇشپۇرىغى گۈپۈلدەپ دىماققا ئۇرۇپ تۇراتتى.

چاي ئىچىلىپ بولۇشى بىلەن، ئاتا-بالا ئىككىيلەن ئادەتتە ۋەلىسپىتكە مىنىپ سەيلىگە چىقاتتى. ئوغلىنىڭ قاۋۇل پۈتلىرى ۋەلىسپىتكە تەپكىسىنى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن تېپەتتى...لېكىن بۇلار ئەمدى يىراق ئۆتمۈش بولۇپ قالغان ئىدى. بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى ئوغلى: "دادا، مەن توي قىلاي دەۋاتىمەن" دىدى. ئارقىدىن ئۇ ئانتونىنانىڭ ئۆزىدىن ئۈچ ياش چوڭ ئىكەنلىگىنى، ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەن تۇل ئايال ئىكەنلىگىنى ئون ياشلىق بىر قىزىنىڭمۇ بارلىغىنى چۈشەندۈردى. شۇ چاغدا ۋاسىلى ئىلىئىچ

پەقەت:

ـ مىشا، ئۆزەڭ قاراپىراق بىر ئىش قىلغىن، ـــ دەپلا قويغان ئىدى.

راستتە، بەختىڭ زادى نەدىلگىنى ئۆزەڭمۇ بىلمەي تۇرۇپ، خەققە قانداقمۇ نەسىھەت قىلالايسەن، خەقنى قانداق ئاگاھلاندۇرالايسەن!

كېيىن ۋاسىلى ئىلىنچ ئۇزاقتا قالماي چۈشەندى، ئوغلى بەختىنى تاپالمىدى. ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ئىككى يىللىق ئىش بىلەن سىبىرىيىگە كېتىشىمۇ شەخسى تۇرمۇشىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغانلىغىنى چۈشەندۈرەتتى. لېكىن ئۇ بوۋايىنىڭ كۆڭلىنى بۇزغۇسى كەلمىدىمۇ، ياكى ئۆزىنىڭ غۇرۇرى يول قويمىدىمۇ، ئەيتاۋۇر دادىسىغا ھېچنىمە دىمىدى.

بوۋاي ئوت ـ چۆپلۈكتىن ئۆتۈپ، قارىغايلىق ئارىسىدىكى چىغىر يولغا چىقتى. ئۇ ئۆيىنىڭ ئىشىگىگە يېقىنلاشقان چاغدا، ئۇنىڭ قەدىمى ئاستىلاشقا باشلىدى. شۇ تاپتا، ئۆتكەنكى ئىشلار بىردىنلا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى. ئەمما ھازىر ئۇ دەم ئېلىشقا چىقتى، ۋاقىت قانداق ئۆتۈپ كەتتىكىن؟ ۋاقىت خۇددى ئېقىن سۇدەڭ ئۆتۈپ، مانا ئەمدى ئۇنى قىرغاقتا چىقىرىپ تاشلىغان ئىدى.

ئۇ قاشانىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ، كۆكتاتلىقتىن ئۆتتى، ئۆينىڭ يان تەرىپى باغ ئىدى. ئۇ يەردىكى قېرى ئالما دەرەخلىرى ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قولى بىلەن تىككەن ياش كۆچەتلەر ئىدى. بىرنەچچە يىل ئىلگىرى، بەزىسى ئاق، بەزىسى ئەتىرگۈل رەڭگىدە ئېچىلغان توپ ـ توپ چىچەكلەر شاخلارغا تولۇپ كەتكەن ئىدى، شۇ چاغدا خوتۇنى: "قارىغىنا، بىزنىڭ ئالمىلىرىمىز چىچەكلەپتۇ!" دىگەن

ئىدى.

ۋاسىلى ئىلىئىچ بالىخانىغا چىقىپ، ئۆيىنىڭ ئىشىگىدە قۇلۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى، ئۇ ئۆينىڭ كەينىگە ئۆتۈپ قارىۋىدى، ئانتو-نىنا تېخى ئىشتىن يانمىغان چېغى، ئارقا ئىشىكتىمۇ قۇلۇپ تۇراتتى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ باققا كىرىپ، ئىگىز ئۆسكەن قېرى ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىدىكى ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردى. ئەينى يىللاردا ئۇ ئۆز قولى بىلەن تىككەن بىر تۈپ كاشتان دەرىخى ئاستىدا، شەكلى كىچىككىنە كىرپىگە ئوخشاپ كېتىدىغان كاشتان مۇيىسى جىققىدا يىغىلىپ قالغان ئىدى. ۋاسىلى ئىلىئىچ كاشتان مۇيىسىدىن بىر تالنى يەردىن ئېلىپ،

ئۇنىڭ ئۇشتاق تىكەنلىرىنى سىلاپ بېقىۋىدى، خۇددى كاشتان ئۆز ئىگىسىنى تونۇغاندەك، ئۇنىڭ قولىغا سانچىلمىدى.

ئۇ باغدىكى ئورۇندۇقتا يالغۇز - يىگانە ئولتۇرغان چېغىدا، گۈزەل ئۆتمۈش ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن خۇددى ئىتتىك كېتىۋاتقان پويىزنىڭ دەرىزىسىدىن قاراپ ئولتۇرغىنىدەك بىر-بىرلەپ كۆزنى ئېچىپ-يۇمغىچە ئارقىدا قېلىپ كەتكىنىدەك ناھايىتى تېز ئۆتۈشكە باشلىدى.

شۇ تاپتا توققۇزىنچى ئاي كىرىپ قالغان بولسىمۇ، ئىككى تۈپ ئالما دەرىخىدىلا تېخى پىشمىغان بىرنەچچە تال ئالما ئۇ يەر-بۇ يەردە ئېسىلىپ تۇراتتى، كۆتكۈدەك ئادەمى قالمىغان ئالما دەرەخلىرى قەدىم بېسىشى قىينىلىشىپ، كۆز نۇرى خىرەلىشىپ كەتكەن خوجايىنىنىڭ ۋە ئۇنىڭ قېرىلىق يەتكەن ۋاقتىنى تولىمۇ غەمكىن بىر ھالەتتە كۆتۈۋالدى.

"نېمىشقىمۇ سىبىرىيەگە ئىككى يىللىق ئىشقا كەتكەنسەن، مىشىنكا؟ــ دەپ سوئال قويدى ئۇ ئوغلىغا ئېچىدە، ــ موسكۋادا ساقا ئىش ئازمىدى؟ مانا ئەمدى سەن يوق، بۇ يەردە مەن ئۆزەم يالغۇز قالدىم".

ئاردىدىن ئىككى سائەت ئۆتكەندە، ئانتونىنا ئىشتىن يېنىپ كەلدى؛ كەچلىك تامغىنى ئالغاچ كەلسە كېرەك، ئۇ قولىدا تاماق قاچىسىنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ۋاسىلى ئىلىچ قايغۇ-ھەسرەتكە چۆكۈپ، ئورۇندۇقتا يالغۇز ئولتۇراتتى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، ئۇ قورۇ-لۇپ كېچىكىپ، خۇددى ئۆزى مىسال قىلىپ ئېيتقىنىدەك، قوغۇشۇن ھەرپىلەرگە ئوخشاپ قالغان ئىدى. ئانتونىنا ئىشىكنى يېقىن كەلگەندە، ئاندىن ئۇنى كۆردى.

- ۋاسىلى ئىلىچ، سىزنى كېلەر دەپ خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپ-تىكەنمەن، ــ دېدى ئۇ خۇپسەنلىك قىلىپ. بۇۋاي ئۇنىڭغا خەت

يېزىپ، كېلىدىغانلىغىنى ئېيتقان ئەمەسمىدى؟

ــ ياخشى تۇردىكىزمۇ (بوۋاي ئۇنى "سەن" لەشكە ئادەتلەنمىگەن ئىدى) تونىچكا! ــ دېدى بوۋاي، ــ مەشىنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن نەپەس ئالغىلى كەلدىم، كۆپ ئەمەس، بىر ــ ئىككى يۈتۈم بولسىلا كۆپايە.

لېكىن بوۋاينىڭ چاخچىغى چاخچاقىغا ئوخشىمايى قالدى. بوۋاي شۇ ئان كېلىنىنىڭ سەگەكلىك بىلەن تۆت ئەتراپىغا نەزەر سېلىپ، تاقابىل تۇرۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاۋاتقانلىغىنى سېزىپ قالدى.

ــ ئەلۋەتتە، مەشىدە مەلۇم ۋاقىت تۇرىسىكىزمۇ بولىدۇ، ــ ئانتونىنا شۇنداق دېيىشى بىلەن بوۋاي ئۆز ئۆيىگە يېنىپ كەلگەن كىشى ئەمەس، بەلكى ساھىپخانىنىڭ كۆتۈۋېلىشىنى ئۈمىت قىلىپ تۇرغان مېھمانغا ئوخشاپ قالدى، ــ ھازىر ھاۋا تېخى سوۋۇپ كەتمىدى، يان ئۆيدە تۇرىسكىز بولىدۇ، ئۇ ئۆيى سىزگە قولايلىقراق.

بۇ ئائىلىدە ھەممىسى بولۇپ ئۈچ ئېغىز ئۆيى بار ئىدى، شۇ تاپتا مېخايىل ئۆيدە يوق، ئانتونىنانىڭ قىزى مەكتەپتە يېتىپ ئوقۇۋاتىدۇ، مانا شۇ ۋەجدىن بوۋاي نېمىشقا يان ئۆيدە ياتسا قولايلىقراق بولىدىغانلىغىنى چۈشىنەلمىدى.

ــ نېمىشقا يان ئۆيدە ياتاتتىم؟ ئوغلۇمنىڭ خانىسىدا ياتقۇم بار.

ئانتونىنا ئۇنىچىقمىدى. ئىگىز بويلۇق، كوكرىگى تولۇققىنا كەلگەن ۋە چېچىنى ئىگىز قىلىپ تۇرۇۋالغان بۇ ئايالنى ناھايىتى چىرايلىق دېيىشكە بولاتتى. لېكىن ئۇ كىشىدە قانداقتۇر بىر كۆڭۈلسىز تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى. ۋاسىلى ئىلىيچ ئۇنىڭ تەقى ــ تۇرقىنى خىرە ــ شىرە كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنىمۇ خىرە ــ شىرە سەزگەندەك قىلدى: ئۇنىڭچە، بوۋاي تازا بىر بىمەنە ۋاقىتتا كەلدى، ئۇنىڭ بوۋايىنى كۆتكۈدەك ۋاقتى يوق، ئېھتىمال ئۇنىڭغا تاماق ئېتىپ

بەرگىلمۇ ۋاقتى يەتمەس. ئۇلارنىڭ گەپلەشكۈدەك گېپىمۇ يوق. ئۇ بوۋايىنىڭ ئىدىيىۋى ھىسسىياتىغا زادىلا قىزىقمايدۇ. بوۋاي ئۆز تەقدىرىنىڭ غېمىنى ئۆزى يېيىشى كېرەك. لېكىن ئاتمىش بەش ياشقا كىرگەن ئادەمنىڭ تەقدىرىدىن نېمە ياخشىلىق كۈتكىلى بولسۇن؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ يالغۇز تۇرسا.

ئانتونىنا ئەنە شۇلارنى ئويلىغان بولسا كېرەك، ۋاسىلي ئىلىئىچ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپتى.

ــ يان ئۆيدە يېتىڭ ـ ياتماڭ، ماڭا بەربىر...كۆڭلۈمدە ئۇ يەرنى تېچراق كۆرۈپ، سىزنى ئەتىگەندە ئۆزاقراق ئۇخلىۋالارمىكىن، دەۋىدىم، مەن ئەتىگەندە بەك بالدۇر ئىشقا كېتىمەن.

ئۇنىڭ يەنە گېپى بارىدەك قىلىۋىدى، لېكىن دىمىدى. ئۇ بالىخانىغا كىرىپ داستىخان سالدى، بولكىنى توغراپ بولۇپ، كىچىككىنە قايماق كونسېرۋاسىنى داستىخانغا قويدى، ئارقىدىن:

ـ بىزنىڭ بۇ يەردە قىشقۇ بەك چىرايلىق... لېكىن بۇ يىل كۆمۈر قىس بولۇپ كەتتى. مەن پەقەت بىر ئۆيگىلا ئوت يېقىۋاتىمەن، ــ دىدى ساختىلىق بىلەن. ۋاسىلى ئىلىئىچ ئۇنىڭ گېپىنىڭ تېگىدىن: "ئەمدى قانداق قىلىمىز، يەنە بىر ئۆيگىمۇ ئوت ياقىمەنمۇ؟" دىگەن مەنىنى چۈشەندى. شۇڭا ئۇ بۇ يىل مەشھەدە قىشلاپ قالسا، ئۆزىنىڭ موسكۋانىڭ پولىيانكا كوچىسىدىكى ئۆيىدىكىدىنمۇ بەكرەك يالغۇزچىلىق تارتىپ قالىدىغانلىغىنى ھىس قىلدى.

ــ موسكۋادا ھازىر پار بىرىشتە كېرەكسىز گازدىن پايدىلىنىدىغان بولدى، ــ دىدى ئۇ بۇ گەپنى نېمە ئۈچۈن دەۋاتقانلىغىنى ئۆزىمۇ چۈشەنمەي، ــ ئايرىم پار قازىنى بار ئۆيدىن بىرىمۇ قالمىسا كېرەك، ھەممە يەردە گاز قالىنىدىغان بولۇپ كەتتى.

لېكىن ئانتونىنا بوۋاينىڭ گېپىگە قىلچە قىزىقمىدى ۋە:

ــ مەن تاماقنى ساناتورىيىدە يەيمەن، ھەر كۈنى ئازراق بىرنىمە ئالغاچ كېلىپ كەچتە يەيمەن، ــ دېدى بوۋايغا. بوۋاي بۇ گەپتىن ئۈنىڭ "سەنغۇ كېلىپسەن، ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن؟" دىمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ:

ــ مەن ئۆزەم تاماق ئېتىپ كۆنۈپ قالدىم، پويىز بېكىتىنىڭ يېنىدىكى دۇكانىدىن بىرنىمىلەرنى ئېپكېلىپ يىسەمۇ بولىدۇ. تونىچىكا... مۇشۇ ھالغا يەتكەندە، خوتۇن خەقلەرنىڭ ئىشىنى ئازـ تولا قىلماي نېمە ئىلاج، تاماققا مەن خېلى ئۇستا، ــ دېدى.

ئۇ بۇ گەپنى دېيىشتە كېلىنگە ئۆزىنىڭ قىشنى قانداق ئۆتكۈزىدىغانلىغىنى يەنە دېگۈزۈپ يۈرمەسلىكنى كۆزدە تۇتقان ئىدى؛ لېكىن ئانتونىنا بۇ ئىشلارنى زادىلا خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنلىگىنى بوۋاي بىلىپ قويسۇن دېگەندەك قىلىپ، ئەتەي بۇ گەپلەرنى ئاڭلىمىغانغا سالدى. بىر دەمدىن كېيىن ئۇ ئېرىنىڭ پارىخىغا چۈشۈپ كەتتى:

ــ راستىمنى ئېيتسام، مىخايىلنى زادىلا چۈشىنەلمىدىم. ئۇنىڭ تەكلىپ بىلەن سىبىرىيىگە بېرىشىغا مەن شۇنداق قارشى ئىدىم. مانا ئەمدى ئىككى يىلنى ئەرلىك تۇل خوتۇن بولۇپ ئۆتكۈزىدىغان بولدۇم. ۋاسىلى ئىلىچ، سىز ئاتىلىق سۈپىتىڭىز بىلەن بولسىمۇ، شۇ چاغدا ئۇنى توساپ قالالمايتتىڭىزمۇ؟

ــ مىشانكىمۇ ئۆزىنىڭ ئويلىغىنى بار، ــ دېدى ۋاسىلى ئىلىچ قىسقىلا قىلىپ. ئۇ ئەسلىدە كېلىنگە ئۈلارنىڭ توي ئىشىغا ئۆزىنىڭ پوزىتسىيە بىلدۈرمىگەنلىگىنى، قارشىمۇ تۇرمىغانلىغىنى، دەپ قويماقچى ئىدى. بىر كىشى قەيەردە ۋە قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۆزىنىڭ بەختىنى

تاپماقچى بولغان بولسا، ئۇنىڭغا ئارىلىشىشنىڭ، ھاجىتى يوق ئىدى-دە! لېكىن بۇۋاي مانا ئەمدى كامىل ئىشەنمەكى، ئوغلى بۇۋاينىڭ چىن دىلىدىن تىلىگىنىدەك بەختكە ئېرىشەلمەپتۇ.

كەچلىك چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، ۋاسىلىي ئىلىئىچ جىددى كەيپىيات ئازراق بولسىمۇ پەسەيگەن ئوي بىلەن رادىيونى ئېچىۋىدى، ئانتونىنا:

— رادىيو دېگەن بىلەن زادى خوشام يوق، ساناتورىيىدە ناھايىتى ئوبدان بىر تېلېۋىزور بار، شۇنىڭغىمۇ قاراپ قويمايمەن، — دىدى.

— تونىچكا، ئادەتتە ئاخشامدا نېمە ئىشلارنى قىلىسىز؟ — دەپ سورىدى بۇۋاي رادىيونى ئۆچۈرۈپ قويۇپ.

— قىلغىلى ئىشى يوق دەۋاتامسىز! — دىدى ئۇ سەل تەنە بىلەن، — خەقلەرنىڭ ئەرلىرى ئۆيدە ھەممە ئىشتا خوتۇنلىرىغا يارەملەشىدۇ، لېكىن مەن ئەتىدىن-كەچكىچە ئالدىراپ بىر قولۇمنى ئىككى قىلالمايمەن... خۇددى مېخانىك بارمىسا سىبىرىيىدە ئىش ئاقمايدىغاندەك! — بۇ گەپلەرنى بۇۋاي: "تاماشا كۆرگىلى ئەمدى سەن كەلدىڭمۇ... كۆڭلۈڭدە مېنى بېشىغا كۆتىرىدۇ دېۋىدىڭمۇ!" دېگەن مەنىدە چۈشەندى.

ئېھتىمال ئانتونىنا ئۇنداقمۇ ئويلىمىغاندۇر، بۇۋاي ئۆزى شۇنداق قىياس قىلغاندۇر. شۇنداقتىمۇ بۇ ئۆي شۇ تاپتا ئۇنىڭغا ئادەتتىن تاشقىرى كۆڭۈلسىز تۇيۇلدى، چىقىپ كەتكىنىگە ئۇزۇن بولغان بۇ ئائىلە ئۇنىڭغا نېمە بېرەلىدى؟ پەقەت ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارنى ئۇنىڭ ئېسىگە سالدى. ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەيدىغانلا ئىش بولسا، بۇنى ئۇ موسكۋادا تۇرۇپمۇ قىلالايتىغۇ؟

ئانتونىنا بوۋايغا مىشانىڭ خانىمدىكى سافاغا ئورۇن سېلىپ بېرىپ، ئاندىن:

ــ ئەتە ئەتىگەندە ئۇزاقراق ئۇخلاڭ. چۆگۈننى ئوچاققا قويۇپ قويمەن، ئىسسىتىسىڭلا بولىدۇ، ياخشى چۈش كۆرۈڭ ئەمىسە، ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن، ۋاسىلى ئىلىنىچ ئوغلى بالىلىق چاغلىرىدا تۇرغان ئۆيىدە يالغۇز قالدى. ئەينى يىللاردا بۇ ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا بىر قارماق دەستىسى تۇراتتى. ئوغلى دائىم شۇ ئەتراپتىكى كۆلچەكلەرگە قارماق تاشلاپ، ھەمىشەم يا ئوكون بېلىغىدىن يا يېسا بېلىقتىن تۇتۇپ كېلەتتى. ئىشنى تىرىشچ ئەستايىدىل ئىشلەيدىغان بۇ بالىغا كىشىنىڭ مەسلىگى كېلەتتى. ئۇ يىللاردا ئۇلارنىڭ ئائىلىسى تېپ-تېچ، بەختىيارلىققا چۆمگەن ئىدى...

ئۇ كارۋاتتا قاراپ ياتقىنىدا، ئۆتكەنكى تۇرمۇشىنىڭ تۇرلۇك مەنزىرە-لىرى بىرمۇ-بىر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى؛ ئۇنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلىرى ھېچقانچە قالمىغان، بەلكى قايغۇ بىلەن توشقان ئىدى. مانا شۇ تاپتا زاۋۇت باشلىغىنىڭ ئاۋازى قۇلاق تۈۋىدە جارانلىغاندەك قىلدى:

"ۋاسىلى ئىلىنىچ، ئەگەر سىزنىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىڭىزنى نەزەرگە ئالمىساق، يولداش ھىساپلانماي قالمىز." بۇنىڭ مەنىسى، غەلىبە بىلەن ئاخىرقى مەنزىلگە يەتكەن بۇ پىشقەدەم مەتبە ئىشچىسى ياشلارغا ئورۇن بېرىشى كېرەك، دېگەنلىك ئىدى. ئېھتىمال، زاۋۇت باشلىغى زادىلا ئۇنداق ئويلىمىغاندۇر، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ قىياسىدۇر.

بوۋاي تاڭغا يېقىن ئاندىن ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇ ئۇخلاپ ئويغانغاندا،

ئانتونىنا ئاللىقاچان كېتىپ بولغان ئىدى. چۈگۈن ئوچاقتا تۇراتتى. ۋاسىلي ئىلىئىچ بالىخانىدا ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ چاي ئىچىتى. شۇ چاغدا، بىر قاغمۇ ئالما دەرىخىدە يالغۇز قونۇپ ئولتۇراتتى. بۇ قاغا ئۆزىنىڭ ئىلگىرى بەختىيار ئۆتكەن ئائىلىسىدە مەلۇم ۋاقىت تۇرماقچى بولغان بۇ ئادەمگە قاراۋۇرىشكە چىدىمىدى بولغاي، بوۋايغا قاراپ قويۇپ، ئوزاق ئۆتمەيلا ئۇچۇپ كەتتى.

بوۋاي چايىنى ئىچىپ بولۇپ، قاچا-قومۇشلارنى يۇدى-دە، باققا چىقىپ، كىچىك ئورۇندۇقتا بىر پەس ئولتۇردى. ئۇ شۇ كۈنىلا ئۆزىنىڭ ئانتونىناغا چاپا سالماقچى ئەمەسلىگىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن، سومكىسىنى ئېلىپ، ئۈدۈل پويىز ئىستانسىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ يول بويى ھاسسىنى بىلەن يەرگە تۆكۈلگەن يوپۇرماقلارنى شالدىرلىتىپ ماڭغىنىچە پويىز ئىستانسىسىغا كېلىپ، دۇكاندىن بىر قۇتا ئۈگرە بىلەن بىر كېلو پىششىق بۇغداي تالقىنى سېتىۋالدى،—ئۇ ئاللىبۇرۇنلا ئۆزى تاماق ئېتىپ يېيىشكە ئادەتلىنىپ قالغان ئىدى.

شەرەپ بىلەن دەم ئېلىشقا چىقىقان بىرىنچى كۈن ناھايىتى ئۇزاقتا ئۆتتى، لېكىن ئۇ ئازراقمۇ دەم ئالالمىدى، چۈنكى ئۇ ئالدى بىلەن كۆڭۈل ئارامغا مۇھتاج ئىدى، بۇنىڭغا بولسا ئۇ زادىلا ئېرىشەلمەيتتى.

ئانتونىنا ئۆيگە يېنىپ كەلگىنىدىن كېيىن، بوۋايىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن:

—سىزنى دەپ بۇگۈن ۋەزىپەمنى بالدۇر تۈگىتىپ يېنىپ كەلدىم... ئۆيدە يالغۇز قېلىپ زېرىكەنسىز ھەقىچان!—دېدى ئۇنىڭغا.

—بۇنىڭغا مەن كۆنۈك،—دېدى بوۋاي قىسقىلا قىلىپ.

نەمە ئۇچۇندۇر ئانتونىنا بۇگۈن ئالاھىدە قىزغىن مۇئامىلە قىلدى، بالىخانىدا ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشكە ھاۋا خېلى سوۋۇپ قالغاچقا، ئۇ ئۆيدىكى ئۇستەلگە چىرايلىق داستىخان سالدى. قايماق سېلىپ پىشۇرۇلغان نان‌دىن قويۇپ، چاي دەملىدى. ئۇ بۇ ئائىلىسىنىڭ ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئىلگىرىكى ئىللىقلىغىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشۋاتقاندەك قىلاتتى.

ــ ۋاسىلى ئىلىچ! سىز بۇ يەرگە كېلىپ ناھايىتى ياخشى قىلىپسىز. بۇ يەرنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن پۇخادىن چىقىقچە نەپەس ئېلىڭ. بىزنىڭ فېرسانوفكىدا قارىغايلار يىل بويى خۇشپۇراق چېچەك تۇرىدۇ.

ئانتونىنا گويا بوۋايىنى قارشى ئېلىش كېرەكلىگىنى مانا ئەمدى ھىس قىلغانىدەك، بوۋايغا چاي قويۇپ بېرىپ تۇردى، ناھايىتى شادۇمان خوراملىق بىلەن ئۇنىڭدىن خەۋەر ئالدى.

ــ پوپايكىڭىزنى ئالغاچ كەلگەنىدىڭىز؟ــ دەپ سورىدى ئۇ كۆيۈمچانلىق بىلەن، ــ سىزگە مشانىڭ پوپايكىسىنى تېپىپ بېرەي، ھازىر ئەتىگەن ــ ئاخشىمى سوغاق بولىدىغان بولۇپ قالدى.

بوۋاي كېلىنىنىڭ تۇنۇگۈن ئۆزى كەلگەن چاغدىكى پوزىتسىيەسىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىپ، بىردىنلا مۇنداق ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا باشلىغانلىغىنى دەمالىلا چۈشىنىپ كېتەلمىدى. ئانتونىنا شۇنىڭ كەينىدىنلا بوۋاينىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان بىر گەپنى قىلدى:

ــ مشانىڭ خىزمەت ئىپادىسى ناھايىتى ياخشىكەن، يېقىنداۋاكاپاتلىنىپتۇ... ئۇنىڭ قوللىرى نەمە دېگەن چەۋەر قوللار ــ ھە! ــ بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، ئانتونىنا تۇنۇگۈن مىخايىلدىن رەنجىپ، "سىبىرىيىگە بېرىپ نەمە قىلىدۇ، خۇددى موسكۋادا ئۇنىڭغا ئىش

كەمدەك" دىگەن گەپلەرنى قىلغانلىغىنى ئۇنتۇپ قالدى.

بىر پەستىن كېيىن، ئانتونىنا فېرسانوفكىدا قىشنىڭ كىشىنىڭ مەسلىگى كەلگۈدەك گۈزەل بولىدىغانلىغىنى ماختاۋېتىپ، دەسلەپتىلا دىگۈسى بولسىمۇ، ئاغزىدىن چىقىرالمىغان بىر گەپنى مۇنداقلا دەپ قويۇۋاتقاندەك قىلىپ ئېيتتى:

ــ ۋاسىلى ئىلىئىچ، بىر ئىشنى سىزگە دەپ باقايمىكىن دىۋىدىم، سىز پۇتۇن قىشنى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزمەكچى بولغانىدىن كېيىن، سىزنىڭ ئۇ يەردىكى ئۆيىڭىزگە لىدىچكا كۆچۈپ بېرىۋالسا، ھەر ھالدا ئۇ ئەۋرىڭىز ئەمەسمۇ... نوپۇس ئىشىنى بېجىرىش ئانچە تەسمۇ ئەمەس.

بوۋاي ئۆزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ماكانىدىنمۇ ئايرىلىپ قېلىش ئېھتىمالى بارلىغىنى سېزىپ قېلىپ قاتتىق جۆچۈپ كەتتى.

ــ تونىچكا، بۇ قانداق گەپ بولدى... مېنىڭ بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قېلىش نىيىتىممۇ يوق. مەن تېخى تۇپلەش سېخىدا ئازراق ئىشلەيمىكىن دەۋاتىمەن، بۇنى ئالدىن ئۇقۇشۇپمۇ قويۇۋىدىم.

ئانتونىنا بىردىنلا زۇۋانى ئېچىگە چۈشۈپ، مۇسكۇللىرى تارتىشىپ، تۇرغان جايىدا قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. بوۋاي ئۇنىڭغا قارىمىدى، لېكىن شۇنى سەزدى.

ــ قىزىق گەپ، ۋاسىلى ئىلىئىچ، ــ دىدى ئارقىدىن ئانتونىنا، ــ تېخى تۇنۇگۈنلا پۇتۇن قىشنى مەشەدە ئۆتكۈزىمەن دېۋىدىڭىز، بۈگۈن ئەمدى بىرنەچچە كۈنلا تۇرىمەن دەۋاتىسىز... شۇنداق مۇئامىلە قىلىڭىز بولامدۇ ماڭا؟ نىمىلا دىگەن بىلەن، ھەر ھالدا مەن سىزنىڭ كېلىنىڭىز، ئاز ـ تۇلا بولسىمۇ ماڭا ھۆرمەت قىلىشىڭىز كېرەك ـ تە؟

ـ مەن سىزگە ھۆرمەت قىلماي نېمە قىلدىم، تونىچكا؟ ـ سوردى بوۋاي، ـ ھازىر ماڭا ۋاقىت دېگەن يېتەرلىك. پەقەت ئۆز ئۆيۈمگە كېلىپ بىرنەچچە كۈن تۇراي دېگەنلا يېرىم بار. مەن سىزگە ھۆرمەت قىلماي نېمە قىلدىم؟

ـ بىلىشىمچە، ئۆزىنى ئاللىبۇرۇنلا مەخپىيلىغا بېرىۋېتىپتىكەنسىز، ـ بۇ گەپتىن: "بۇ قانداق قىلىپ سېنىڭ ئۆيۈڭ بولىدۇ!" دېگەن مەنە چىقاتتى. ئانتونىنا بۇ گەپنى توغرىدىن ـ توغرا دېمىگەن بولسىمۇ، بوۋاي گەپنىڭ تېگىگە يەتكەن ئىدى.

ـ ئەلۋەتتە، ئۆي مېنىڭ ئوغلۇمنا مەنسۇپ، لېكىن مەن ئۆزىنى مشاغا بېرىدىغان چاغدا، قېرىغان چېغىمدا، خالىغان ۋاقتىمدا مەشەگە كېلىپ تۇرىمەن، دەپ قويغان.

ـ كىم سىزنى ئۆيدە يېتىڭ دەپتۇ، سوغاق چۈشكىچە يان ئۆيدە يېتىپ تۇرۇڭ دېدىمغۇ؟ ـ بوۋاي ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن: "نېمەگە ئۆيدە ياتىمەن دەپ تۇرۇۋالسەن!" دېگەن مەنىنى چۈشەندى.

ـ تونىچكا، ماڭا ھېچنىمنىڭ كېرىگى يوق،... ئەسلىدىغۇ بىرەر ھەپتە تۇرارمەن، دېۋىدىم، ئەگەر سىزگە ئاۋارىچىلىق كەلتۈرگەن بولسام، بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپلا كېتەي.

ئانتونىنا لام ـ مىم دېمەي، ئۇستەلنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئولتۇراتتى، پەقەت بالقوشۇقنىڭ ئىستاكانغا تېگىپ جارانگلىغان ئاۋازىلا ئاڭلىنىاتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئاچچىغىدا شۇنداق قىلىۋاتقان بولسا كېرەك، بولمىسا، ئىستاكاندىكى شېكەر ئاللىقاچان ئېرىپ بولغان ئىدى.

ـ لىدىچكىنى ئويلاپ يېرىم بولمەن، سىزنىڭ بۇنداق باغرى

قاتتىقلىق قىلىشىڭىزنى چۈشەنمەيمەن، ــ دېدى ئۇ ئاچچىق بىلەن.

ــ تونچىكا، مەن راستىنلا يەنە بىر مەزگىل ئىشلەپ دەۋاتقان-مەن، ــ دېدى بوۋاي مۇلايىملىق بىلەن، ــ مېنىڭ ئۇ ئۈيۈم ئاران 15 كۇۋادرات مېتىر كېلىدۇ، ئىككى ئادەم تۇرسا، قىسىلىپ قالمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىڭمۇ بىشەپ، ــ ئۇ ئەسلى يەنە "ھازىرچە ئۆلۈپ ـ تارتىپ قالمىسام" دېگەن گەپنى قوشۇپ قويماقچى ئىدى، لېكىن بۇ گەپنى دېمىدى.

ئانتونىنا قاچا ـ قومۇش يۇغلى ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى، بوۋاي ئولتۇرغان ئورنىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئۇ ئۆزىنى گويا نۇرغۇن ئىشلارنى خاتا قىلىپ قويغاندەك ھىس قىلاتتى: بىرىنچىدىن، كەلىسەم بولۇپتىكەن؛ ئىككىنچىدىن، يان ئۆيدە ياتمايمەن دېمىسەم بولۇپتىكەن؛ ئەڭ چوڭ سەۋەنلىگىم: قېرىغاندا ۋاقتىمدا ئارامگاھ تاپمەنغۇ دەپ خىيال ئەيلىمىسەم بولۇپتىكەن...

بوۋاي يەنە ئويلىدى، بۇ ئائىلە ئۇنىڭ ئۇغلىغىمۇ ئوخشاشلا يات ئىكەن، بىر زامانلاردىكى ئىللىقلىق بۇ ئائىلىدىن ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن ئىدى، يېڭى ئىللىقلىق تېخى بۇ ئائىلىگە كىرمەپتۇ. بۇ يەردە بىر ئۆينىڭ ئوچىغىغا ئوت يېقىلىق بولسىمۇ، بوۋايغا ناھايىتى سوغاقتەك تۇيۇلدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە، ئانتونىنا ئىشقا كەتكەن چاغدا، بوۋاي بىرىپ چاينى ئىسىتمىدى، بەلكى چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى گويا كىچىككىنە بالىخاندا ئولتۇرغاندەك، خوتۇنى نيۇتا ئۆزىگە ھەمرا بولۇپ يېنىدا ئولتۇرغاندەك ھىس قىلدى. ئۇنىڭ ئوغلى ھەر كۈنى مەكتەپتىن يېنىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ خانىسىغا كىرىپ كېتىپ، سىمسىز رادىيو زاپچاسلىرى بىلەن ھەپىلىشەتتى، ئۇنىڭ

سمسز رادیو لایهملىگۇچى بولغۇسى بار ئىدى. ئانسى ئۇنىڭدىن: "مشىنكا، نىمە قىلۇاتسەن ئۇ يەردە؟" دەپ سورىغىنىدا، ئۇغلى ئۇ تۇنۇگۈن ئاخشام ياتقان ئۆيىدىن: سمسز رادیو قۇراشتۇرۇۋاتىمەن" دەپ جاۋاپ بېرەتتى.

ئۇ چاغلاردا يېرىم ئۆتىكۈزگۈچ دىگەن بىرنىمىلەر تېخى يوق ئىدى. ۋاسىلى ئىلىئىچ ئوغلى سىبىرىيىدىن يېنىپ كېلىشىگىلا، پېنسىيگە چىقىقانلىغى ئۈچۈن مۇكاپات بېرىلگەن يېرىم ئۆتكۈز-گۈچلۈك رادیو بىلەن ئاچقۇچقا ئوخشاپ كېتىدىغان ئۇسىتەل سائىتىنى ئۇنىڭغا بېرىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى. ئاتا-بالىلىق مېھرى چىن ھەقىقى، ئاتا-بالىنىڭ قەلبى بىر بىرىگە چىڭ باغلانغان ئىدى.

بىر سائەتتىن كېيىن ۋاسىلى ئىلىئىچ يولدا كېتىۋاتاتتى، ئۇ كېتىۋېتىپ، ھاسسى بىلەن يەرگە تۆكۈلگەن غازاڭلارنى شالدىرلا-تاتتى. ئۇ دەسلەپ ئوت-چۆپلۈكنىڭ ئۇستى بىلەن ماڭدى، كېيىن ئورمانىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئۇدۇل پويىز ئىستانسىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ بېسىپ ئۆتكەن بۇ يول بۇنىڭدىن خېلى يىلىلار بۇرۇن ئۇ ئەتە-گەنلىك پويىزغا ئۈلگۈرۈش ئۈچۈن دائىم ماڭىدىغان يول ئىدى. ئىلگىرى ئۇ ھەر كۈنى كەچقۇرۇن ئۆيگە قايتىپ كەلگىنىدە، كۈن بويى ئارزۇ قىلغان ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالاتتى، خوتۇنى دائىم ئۇنىڭدىن: "ھارغانسەن، ۋاسە!" دەپ سورايتتى. بەزىدە چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئۇ خوتۇنى بىلەن بىللە سەگۈنچەكتە ئولتۇراتتى، ئەترابىدىكى دۇنيا ئۈلارنىڭكى ئىدى، ھەممە يەر يېنىككىنە تەۋرىنىپ تۇراتتى.

ۋاسىلى ئىلىئىچ باشقا بىر تەرەپتىن ۋوگزال سەھنىسىگە چىقتى، ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، پويىزنىڭ گۈلدۈرلىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ناتونۇش بىر كىشى پىشقەدەم مەتبە ئىشچىسىنى قولتۇغىدىن يۆلەپ ۋاگونغا چىقىرىپ قويىدى. بوۋاي: "رەھمەت، دوستۇم!" دىدى ئۇنىڭغا. لېكىن ئۇ ھېلىقى ئادەمگە قارىغىچە، پويىز ئۇرنىدىن قوزغالىدى. ھازىر پەقەت موسكۇالا ئۇنىڭغا ئەڭ يېقىن ئىدى. ئۇنىڭ كونا ئائىلىسى فېرسانوفكىدا ئەمەس، بەلكى قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە قالدى، ئۇنى ئىلگىرىكى ئورنىدىن ئىزدەپ يۇرۇشنىڭ ئەمدى ھاجىتى قالمىدى.

ئاپتور ھەققىدە: ۋىلادىمىر گېرمانوۋىچ لىدىن (1894 — 1979) موسكۋادا تۇغۇلغان، شەرق تىللىرى ئىنىستىتۇتىنى ۋە موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئۇ — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پىشقەدەم يازغۇچىلىرىدىن بىرى. ئۇ 1915 ـ يىلىدىن باشلاپ ئىجادىيەتكە كىرىشكەن، كۆپرەك ئەدەپ ـ ئەخلاق مەزمۇن قىلىنغان ھېكايىلەرنى يېزىشقا ماھىر.

(«سوۋېت ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1981 ـ يىللىق 1 ـ سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: مۇساجان ئەزىزى
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

گۈزەل ئارال

E. سېرېبروۋسكايا

بىر سايادەتچىلەر پاراخودى ياپ-يېشىل ئارالغا ئاستا-ئاستا يېقىنلاشتى. قاشنىڭ تۆۋەينىدە شامالدا ئىغاڭلاۋاتقان سۆگەت شاخ-لىرى خۇددى كۆمۈش يىپتەك سۈغا ساڭگىلاپ تۇراتتى، سەل نېرى-دا تىك ئۆسكەن چىرايلىق ئۇچ تۇپ شەمشاتنىڭ يىڭنە يوپۇرماق-لىرى شۇنداق پارقىراپ تۇراتتىكى، زۇمرەتمۇ ئۇنىڭغا يېتەلمەيتتى! شەمشات ئۆسكەن دۆڭدە ئىگىز-ئىگىز ياۋا ئوتلار ۋە ئاپپاق ياۋا جۈخار گۈللەر ئۇنۇپ كەتكەن بولۇپ، بۇ گۈللەر شامالدا ئاستا ئىغاڭلاپ تۇراتتى. دۆڭنىڭ ئۇ بېشىدا، ئورمان ياڭىغى بولسا كېرەك، يىراقتا سۇزۇلۇپ ئۇيۇقتا تۇتىشىپ كەتكەن ياپ-يېشىل پاكار دەرەخلەر تۇراتتى. دەرەخنىڭ يوپۇرماقلىرى، ئوت-چۆپلەر ۋە ياۋا گۈللەر ئاپتاپتا پار-پۇر قىلىپ كۆرۈنەتتى. بۇ كىچىك ئارالغا قارىسا، كىشى-نىڭ كۆڭلى ئازادە ۋە كەيپى خۇش بولۇپ كېتەتتى.

پاراخوتتا مۇزىكا ياڭراۋاتاتتى. مۇزىكىغا تەڭكەش قىلىپ، بىر يىگىت ۋە ئۇ ياخشى كۆرۈپ قالغان قىز توغرىسىدىكى بىر ناخشا ئېيتىلىۋاتاتتى. پاراخوتتا تۇرغان ماريە ئىۋانوۋنا بۇ ناخشىنى ئاڭلىماسلىققا تىرىشاتتى، چۈنكى ناخشىنىڭ مەزمۇنى ئۇنىڭ ئۆچىنى پۇشۇرۇاتتى: "تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسمۇ ھەر ھالدا بولاتتى..." ھەر ھالدا بولاتتى—بىزمۇ شۇنداق ئويلىغان! يېنىدا بىر يىگىت

بولسلا...بولاتتی.

بۇ پاراخوت گۈزەل ئارالغا ھەر ئىككى كۈندە بىر قاتنايىتاتتى. ماريە ئۇانوۋنا بۇ پاراخوتتىكى يولۇچىلار ئىچىدە بەك كىشىلىكەن ھىساپلانمايتتى. ئۇنىڭ ئۇچ ئايغىچە بۇزۇلمايدىغان بۇدرە چېچى چىرايلىق قىلىپ تارالغان ئىدى، ئۇ ئۇچىسىغا قاراكۆك نىلۇن رەختىتىن كىيگەن، كۆرۈنۈشى ئادەتتىكىچە بولۇپ، بۇنداق قىياپەتتىكى ئايال ھەممە يەردە ئۇچرايتتى. ئۇ پىنسىيگە چىقىش يېشىغا يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ—بىزنىڭ بۇ يەردە پىنسىيگە چىقىش بالدۇرراق بولىدۇ—لېكىن تېخى خىزمەت ئورنىدىن ئايرىلىش ئۇنىڭ خىيالىدا يوق ئىدى. بۇ مەجەزى ئېغىر—بېسىق رۇس ئايالى ئادەتتىكىدەك كۆك كۆز ۋە قىلىن كالپۇكلۇق بولۇپ، چىرايىدىن ئاقكۆڭۈللۈكلۈك چىقىپ تۇراتتى...

ئەمىلىيەتتە ئۇ ئېغىر—بېسىق بولمىسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلەتتى. ئۇ يولۇچىلارغا تازا سەپسېلىپ قارىدى. بۇ يەردە بىر بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ۋە باشقا ھەرقانداق كىشىگە ھاجىتى چۈشمەيدىغان بىر جۈپ ياش تۇراتتى. ئاۋۇ يەردە ئۆزىنى ئۇپراتمىغان بىر ئوتتۇرا ياشلىق ئادەم تاماكىسىنى چىشلەپ تۇراتتى. پىنسىيگە چىقىپ دەم ئېلىشقا كەلگەن بەختىيار ئىككى ئايالنىڭ قانائەتچان چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى. يەنە زامانغا لايىق كىيىنگەن ئۇچ ياش ئايال قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، قىزىق پاراڭلىشىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بىرسى بەلىشىۋاتقاندەك تەلەپپۈز بىلەن ئۆز ھەمراللىرىغا: "مەن ئەرىدىن ئايرىلسام ياشىيالماسلىغىم مۇمكىن..." دېۋىدى، يەنە بىرسى گويا ئادەمنى تېلېۋىزور سېتىۋېلىشقا ياكى ئىت بېقىۋېلىشقا دەۋەت قىلغاندەك، كۈلۈپ تۇرۇپ: "ئۇنداق بولسا ئۆزىڭىزگە بىر ئەر

تېپىۋېلىڭ!" دېدى.

ماريە ئۇنىڭ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۇدۇل پاراخوتنىڭ ئالدى تەرىپىگە كەتتى. ئۇ ئۆزىنى دەققەتچىلىكتىن قۇتقۇزۇشنى بىلەتتى. ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ دەردى يېتىپ ئاشاتتى، ئۇنىڭ دەردى ئۇنى تامامەن باشقىچە بىر زېمىنغا ئېپكېلىپ قويغاندەك ئىدى.

مۇزىكا توختىدى. ھەر قېتىم گۇزەل ئارالغا ئاز قالغاندا، كىشىلەرنى بۇ يەرنىڭ جىمجىتلىغىدىن ھوزۇرلىنىۋالسۇن دەپ مۇزىكىنى توختىتىپ قويۇش پاراخوتنىڭ ئادىتى ئىدى. پاراخوت پىرىستانىغا كەلگەن ھامان، يەنە "مايا" رادىيو ئىستانسىسى ئىشقا كىرىشەتتى، بۇ رادىيو ئىستانسىسى ئاساسەن مۇزىكا ئاڭلىتاتتى. ئارالدا تاماشا قىلىۋاتقانلار مۇزىكىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپلا پاراخوتقا قايتىش ئۈچۈن قايافقا مېڭىش كېرەكلىگىنى بىلىۋالاتتى.

سايا‌ھەتكە ئۇنىڭ بىرىنچى قېتىم چىقىشى ئەمەس ئىدى. بۇ قېتىمقىسى قىسقا مۇساپىلىق سايا‌ھەت بولۇپ، ئىلگىرى ئۇ يىراق-يىراق يەرلەرگە بارغان ئىدى. سەرگەردان بولۇپ يۈرۈش ئۇنىڭ تەبىئىتىگە ئايلىنىپ قالغانمۇ؟ ياق، بۇ سەۋەبتىن ئەمەس، بەلكى تەقدىر شۇ كويغا سېلىپ قويغانلىقتىن، ئۇ كۆپ قېتىم يىراق يەرلەرگە سەپەر قىلىشقا مەجبۇر بولغان. بۇ خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن كامانداروپكىغا چىقىش ئۇچۇنمۇ بولمىغان، بەلكى تامامەن باشقا سەۋەبتىن بولغان. لېكىن بۇلارنى ئەسلەشنىڭ يەنە نېمە ھاجىتى بار؟ بۇ ئۆزىنى ئۆزى ئازاپلاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، خالاس.

پاراخوت گۇزەل ئارالنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، دېڭىزدەك كەڭ كەتكەن بىر كۆلگە يېتىپ كەلگەندە، يەنە مۇزىكا ياڭراشقا باشلىدى، ئاندىن بىرىنچى تۇركۇمدىكى سايا‌ھەتچىلەر چۇشلۇك تاماققا

چاقىردىدى. تاماقتىن كېيىن، پاراخوت يەنە بىر گۈزەل ئارالغا① يېقىنلاشتى. بۇ سايامەت يولىنى كىمدۇ ئويلاپ تاپقان بولغىيتتى، ئەجەپمۇ قالتىس ئىش قىلىپتىكەن! پاراخوتنىڭ بېلىتى هامان ئىككى هەپتە بۇرۇنلا سېتىلىپ بولاتتى، بىر قېتىم كەلگەن ئادەمنىڭ چوقۇم ئىككىنچى يەنە كەلگۈسى كېلەتتى.

بۇ كىچىك ئارالنىڭ مەنزىرىسى باشقىچە ئىدى. ئارالدا يوغان-يوغان، كەندىر يوپۇرماقلىق بىرنەچچە تۈپ دۇپ دەرەخى بار ئىدى، نىمە ئۈچۈندۇر بۇ دەرەخلەرنىڭ ئەتراپى هېچقانداق چاتقالمۇ يوق تاپ-تاقىر ئىدى. لېكىن يان تەرەپتە ئىگىز ئۆسكەن قېلىن زىرق دەرەخلىكى بار ئىدى، دەرەخلىك ئارىسىدىن كونا چېركاۋنىڭ ئۆگزىسىگە زىننەت ئۈچۈن ئېسىلغان بىرنەچچە يۇمۇلاق هاۋارەڭ نەرسە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇستىدە كىرىست بەلگىسىنىڭ يوقلۇغى بۇ چېركاۋنىڭ ئالدىغاچان دۆكان ياكى ئامبار قىلىپ ئىشلىتىلگەنلىگىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. هېلىقى يۇمۇلاق نەرسە خۇددى يوغان بىر ئويۇنچۇقتەك، ئادەمنى بەكمۇ قىزىقتۇراتتى. يەنمۇ يىراقتا قارىغاندا، دەرەخلەر ئارىسىدىن قاتار كەتكەن پاكار ئۆيلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى، بۇ ئۆيلەر كونىچە پوسۇندا سېلىنغان بولسىمۇ، ئەمما پاكىز هەم سىرلانغان، پىششىق خىش ۋە ياغاچ بىلەن سېلىنغان بولغاچقا، تاشقى كۆرۈنۈشى كىشىنىڭ مەسلىگىنى كەلتۈرەتتى. بۇ بىر كىچىك كەنت بولسا كېرەك.

پاراخوت بۇ ئارالغا كېلىپ توختىدى. پاراخوت رادىيوسى: بۇ يەردە ئۈچ سائەت سايامەت قىلىشقا بولىدۇ، خالىغانلار يول

---

① گۈزەل ئارال بىرقانچە كىچىك ئارالدىن تەركىپ تاپقان.

باشلىغۇچىنىڭ كەينىدىن ماڭسا، ئۇ، بۇ كۆلنىڭ تارىخىنى تونۇشتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىدۇ، دەپ ئۇقتۇردى.

ماريە ئىشانوۋنا كۆپچىلىك بىلەن بىللە ماڭمىدى. ئۇ ئۆزى يالغۇز يۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ بۇ يەردىكى، يەنى بۇ ئارالدىكى كىشىلەرنىڭ قانداق ھايات كۆچۈرىدىغانلىغىنى بەكمۇ بىلگۈسى كېلەتتى. كۆل ئۈستىدىن تېلېفون سىمى تارتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ يەردىكىلەرنىڭ تەمىناتى پاراخوت بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىلەتتى. كەنت ئۆزى چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن بىر چېركاۋ جايلاشقانلىغىدىن قارىغانىدا ئۇنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزۇنىدەك قىلاتتى.

ئۇ ئۆيلەرگە يېقىن كېلىپ، تەمتىرىمەستىن، كوچا بويلاپ ئۆدۈل يۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرى، بولكا دۆكىنى، يىمەكلىكلەر دۆكىنى، كۇلۇپ، مىلىچ مالىلار دۆكىنى، مەكتەپ ئالدىدىن ئۆتتى. ئەمدى ئۇ تاش بىلەن قويۇرۇلغان ئىككى قەۋەتلىك بىر بىناياتاقلىق مەكتەپنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى. بۇ كىچىككىنە ئارالدا ياتاقلىق مەكتەپنىڭ بولغىنى دېگەن قانداق ئىش؟

دەرىزىلىرىگە نەقىش چىقىرىلغان بىر ھويلىنىڭ ئالدىدا ياشانغان بىر ئايال ئۈزۈن بەندىكده ئولتۇراتتى. ئۇ بۇ ئايالدىن سورىۋىدى، ئۇ بۇ يەرنىڭ مەجرۇھ ھەربىلەر ياتاقخانىسى ئىكەنلىگىنى ئېيتتى.

ماريە ئىشانوۋنانىڭ يۈرىگى دۈپۈلدەپ سوقۇشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ پېرىمىيگە، يېڭى سىبىرىيگە بارغانلىغىنى ئەسلىدى؛ ئۇ يەردىكى دوختۇرخانا، ھەربى دوختۇرخانا، مەجرۇھ ھەربىلەر ياتاقخانىسىنى ئەسلىدى. ئۇنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى بولسا تېخى

بىرىنچى قېتىم ئىدى. ئۇ دەسلەپتىلا مۇشۇ يەرگە كەلگەن بولسىچۇ؟

ماريە ئۇڭانوۋنا بىنانى بىر ئايلىنىپ چىقىپ، دەرىزىدىن ئېچىكىرىگە نەزەر سالدى. ئۇنىڭ كۆزىگە بىرمۇ ئادەم يوق بىر شىپاخانا، چوڭ ئوچاقلىق بىر ئاشخانا، كىتاپ قويۇپ قويۇلغان بىرنەچچە كىتاپ جاۋىنىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. كېسەلخانىنىڭ دەرىزىلىرى ھويلا تەرەپكە ئېچىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋا ئوچۇق بۇ ياز كۈنلىرىدە كىشىلەرنىڭ ھەممىسى سىرتتا بولاتتى.

بۇ بىنانىڭ يېنىدا ئانچە چوڭ بولمىغان بىر باغچا بولۇپ، باغچىدىكى بۇزۇن دەرىخىنىڭ مۇيىسىنى كۆتۈرەلمەي قالغان شاخلىرى تامنىڭ سىرتىغا ساڭگىلاپ چىقىپ كەتكەن ئىدى. چاتقاللار توساپ تۇرغاچقا باغچىنىڭ ئىچىنى كۆرگىلى بولمايتتى. چاتقاللارنىڭ ئارقىسى ناھايىتى كەڭ ۋە يوروق ئىدى. باغچىنىڭ ئېچىكىرىسىدە دەرەخلەر ئۆسۈپ كەتكەن بولۇپ، بۇ يەردە زادىلا ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايتتى.

ئۇ مۇشۇ يەرگە كېلىشى كېرەك ئىدى! بۇ گۈزەل ئاراللىدا مۇشۇنداق بىر ياتاقخانىنىڭ بارلىغىنى ئۇ نېمىشقىمۇ ئىلگىرى بىلمەي قالدىكىنە! ئېچىگە كىرىپ سوراپ كۆرۈش كېرەك...

ماريە ئۇڭانوۋنا تاختا ئېسىقلىق ئىشىكتىكى قوڭغۇراق كۇنۇپكىسىنى باستى. كۆڭۈل پەشىمەت كېيگەن، سوغاق چىراي بىر موماي چىقىپ ئىشكىنى ئاچتى.

ــ كەچۈرۈڭ، ــ دىدى مومايىنىڭ قاتتىق تىكىلىشىدىن ئۇڭايسىزلىنىپ قالغان ماريە ئۇڭانوۋنا، ــ ئاڭلىسام، بۇ يەردە مەجرۇھ ھەربىلەر تۇرىدىكەن، شۇنداقمۇ؟ مەن بىر ئىشنى سورىماقچى

ئىدىم.

— بۇ يەر سوراش ئورنى ئەمەس، — دەپ قوپاللىق بىلەن جاۋاپ بەردى كۆك پەشمەت كىيگەن موماي.

— مېنىڭغۇ باشقا ئىشمۇ يوق ئىدى. مەن پەقەت بىرلا ئىشنى سورىماقچى...

— مەن سىزگە دېدىمغۇ، بىزنىڭ بۇ يەر سوراش ئورنى ئەمەس، كەچۈرۈڭ. — بۇ ئايال گەپنى ناھايىتى ئەدەپ بىلەن قىلىسمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقى ماريە ئۇۋانوۋنا‌غا بۇ يەردىن كېتىشىنى ئۆز كۆزىدە دېگەننى پۈرىتىپ تۇراتتى.

— دېجورنىنى ياكى مەسئۇل دوختۇرنى چاقىرىپ قويۇشقا مۇمكىن بولارمۇ؟ مانا بۇ مېنىڭ گۇۋاناممەم، مەن بىكارچى ئادەم ئەمەس... توقۇمچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئىنژېنېرى بولىمەن...

— گىراژدان خانىم، مەن سىزگە ئېيتتىمغۇ: بىزنىڭ بۇ يەر سوراش ئورنى ئەمەس. مەسئۇل دوختۇرنى دېسىڭىز، ئۇ لېنىنگرادقا كاماندىروپكىغا كەتكەن.

— ۋاي خۇدايىمەي! نېمە دېگەن ھالسى يوغانلىق بۇ، ئادەمگە مۇشۇنداقمۇ رەھىمسىزلىك قىلغان بارمۇ! — ماريە ئۇۋانوۋنانىڭ ئاغزىدىن بۇ گەپلەر پوسۇققىدا چىقىپ كەتتى — دە، بىردىنلا يۈرىگىگە ئاغرىق كىرىپ كەتتى. ئۇ سومكىسىنى ئېچىپ، بىر تال دورىنى ئالدى ۋە، — سىزدىن ئازراق سۇ سورىسامغۇ بولار! بۇمۇ بەلگىلىمىگە توغرا كەلمەمدۇيا؟ — دېدى.

كۆك پەشمەت كىيگەن موماي بۇ نەشتەردەك گەپلەرنى ئاڭلاپمۇ خاپا بولمىدى. ئەكسىچە، چايدان قويۇلغان شىرەنىڭ ئالدىغا ئىتتىك كېلىپ بىر ئىستاكانغا سۇنى قۇيۇپ، ماريە ئۇۋانوۋنا‌غا

ئۇزاتتى. ماريه دوريسنى ئىچۇالدى.

ــ هازىرلا پاراخوتتىن چۈشكەن ئوخشىمامسىز؟ بەكلا چارچاپ كەتكەندەك تۇرىسىز. بىر دەم ئولتۇرۇڭ.

ماريه ئىسۇانوۋنا تەكەللۇپسىزلا ئولتۇردى. ئاندىن موماينىڭ گەپ قىلىشىنى كۈتمەيلا ئۆزى سۆزلەپ كەتتى.

ــ سىز غەم قىلماڭ، مېنىڭ ھېچقانداق ئالاھىدە تەلئۈم يوق. مەن ئېرىمنى ئىزدەپ يۈرىمەن. مەن ھېلىغىچە ئۇنىڭ ئۇرۇشتا ئۆلۈپ كەتكەنلىگى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش ئالمىدىم، ئۇمۇ ئۇزاق بولىدى خەت يازماي قويىدى. مەن دەسلەپتە بارغانلا يېرىمدە ئۇنى سۈرۈشتە قىلىپ يۈرگەن ئىدىم. كېيىن ئۇنىڭ ئېغىر يارىلانغانلىغى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى ۋە بالنىتسىدىكى ياتاقنىڭ نومۇرىنى تاپشۇرۇۋالدىم. مەن ئۇ يەرگە خەت يازغان ئىدىم. لېكىن ئۇ باشقا دوختۇرخانىغا يۆتكىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ چاغدا ئۇرۇش ئاخىرلاشقان ئىدى. مەن خەتنى شۇنداق جىق يېزىپ كەتتىمكى، ئەمما بىر قېتىمۇ جاۋاپ كەلمىدى. ئۇ كەتكەن چاغدا مېنىڭ بويۇمدا بار ئىدى، ئۇنىڭ قىزى چوپ-چوڭ بولۇپ قالدى. يەنىلا جاۋاپ خەت كەلمەيۋاتىدۇ. مەن يېڭى سىبىرىيگە بارغان ئىدىم، ئۇ يەردىن ماڭا ئۇنىڭ پېرىمىيدىكى ئادرىسىنى بېرىشتى. مەن پېرمىيگە بارسام، ئۇ يەنە باشقا بىر يەرگە يۆتكىلىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىپمۇ ئۇزۇلۇپ قالدى. كېيىن بىر سانىتاركا ماڭا گەپ ئاڭدىدا ئۇنىڭ ئېغىر مەجرۇھلىنىپ، ئىككى قولى ۋە بىر پۇتىدىن ئايرىلغانلىغىنى ئېيتىپ قويدى ھەم ئۇنىڭ ئۆيدىكىلەرنى ئاۋارە قىلماي، مەجرۇھ ھەربىلەر ياتاقخانىسىغا بېرىشنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىلتىماس قىلغانلىغىنى ئېيتتى. ئۇ راستلا مېنى ئاۋارە قىلامتى؟

ئۇ هايات تۇرۇپ بەرسە، مەن بىلەن پاراڭلاشسا، بەزى ئىشلاردا ماڭا يول كۆرسەتسە... مانا مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ماڭا يېتەتتى. مەن ئۇنى ئىزدەپلا يۈرۈۋاتىمەن. لېكىن ئىزدەۋېرىدىغانغا ۋاقىت بولسا بولىدىكەن، مەن تېخى ئىشلىشىم كېرەك. دەم ئېلىش ۋاقتىمۇ ئاخىرلىشاي دەپ قالدى. كېيىن مەن بىزنىڭ لېنىنگرادتىنمۇ سۈرۈشتۈردۈم، لېكىن ھېچ نەتىجە چىقمىدى.

كۆك پەشمەت كىيگەن موماي ئۇنىڭ گەپلىرىنى چۈشەنگەندەك ئولتۇرۇپ ئاڭلىدى. ئۇ بۇنداق ئىشلارنى ئاڭلاۋېرىپ كۆنۈپ قالغاندەك ئىدى.

ــ مېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمۇ مۇشۇ ئىش ئۈچۈن. ئۇ مۇشۇ يەردە بارمۇ، يوقمۇ، مۇشۇنى بىلگۈم كېلىدۇ. بىز مۇشۇنداق مۆجىزىنىڭ بولۇشىنى ئۈمىت قىلىمىز. قىزىم چوڭ بولۇپ قالدى، بىر ئىنىستىتۇتتا ئوقۇۋاتىدۇ. مەن ئۇنى بىر خوش قىلىپ قويسام دەيمەن...

ــ قەدىرلىگىم، بىلىشىڭىز كېرەك، بىزنىڭ ھالىمىز يوغان ئەمەس. بىزنىڭ بۇ يەردىكىلەرنىڭ بەزىلىرى ئۆيلىرىگە قايتىشقا ئۆزلىرى ئۇنىمىغان، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى مۇشۇ يەردە قېلىشنى تەلەپ قىلغان. ئۇلارنى ئازاپلاشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇلارمۇ ئادەم ــ دە. لېكىن ئۇلارنىڭ تۇرقى سۇنداق سەتلىشىپ كەتكەن، قاغىش تەككۈر ئۇرۇش ئۇلارنى ئاشۇنداق قىياپەتكە كىرگۈزۈپ قويغان. قەدىرلىگىم، سىز ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ قانداق بولۇپ قالغانلىغىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلالمايسىز. ئۇلارنىڭ ئېگىگى يوقلىرى تېخى ياخشىراقلىرى ھىساپلىنىدۇ، چۈنكى ئۇلار جا ئىگەك سالدۇرۇۋالسا بولىدۇ. مېنىڭ بۇ يەردە ئىشلىگىنىمگە ئوتتۇز يىل بولدى، ھازىر

يېشىم چوڭىيىپ قالغانلىقتىن ئىشىك باقىدىغان بولدۇم. بىرده ئەر سانىتارلارمۇ بار. بىزنىڭ بۇ يەرده تۇرىدىغانلارنىڭمۇ ئۆز غۇرۇرى بار. ئۇلار باشقىلارنى ئۆزىگه چېتىۋېلىشنى خالمايدۇ. بۇ يەر بەكمۇ تېچ ھەم پاكىز، بۇ يەرده يەمەك-ئىچمەكمۇ ياخشى، ئۇلارغا ھەر جەھەتتىن ناھايىتى كۆپ ئېتىۋار بېرىلىدۇ. رادىيو بار، تېلېۋىزور بار. تۇرمۇش ناھايىتى مەنىلىك ئۆتىدۇ. ئۇلار دۆلىتىمىزنىڭ قانداق تەرەققى قىلىپ كېتىۋاتقانلىغىنى بىلىپ تۇرىدۇ، چۈنكى ئادەم دۇنياغا ياشاش ئۈچۈنلا كەلمەيدۇ. بەزىلەر-نىڭ پەقەت بىر پۇتىلا قالغان بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا خەت يېزىشنى، رەسىم سىزىشنى ئۆگىنىۋالدى. بىلىش كېرەككى، بىر پۇتىلا قالغان ئادەم يۆزىنى يۇيۇشقىمۇ قادىر ئەمەس، ھېچ ئىشنى قىلالمايدۇ، ھەممە ئىشتا باشقىلارغا تايىنىدۇ، ئۇلارنى ھەممىدىن بەك ئازاپلايدىغىنى مۇشۇ.

— مېنى ئازاپلاۋاتقىنى ئۇنىڭ بىزگه ئىشەنمىگەنلىگى. ئۆيده بولسا بىزمۇ ئۆنى يۇيۇندۇرۇپ، ئۇنىڭ كىيىملىرىنى كىيگۈزۈپ قويۇاتىمىز، يەمەك-ئىچمەكلىرىنى خەۋەر ئالاتىمىز. مېنىڭ ئېرىمىمۇ ئۆيگه قايتىشنى راستلا ئۆزى خالمىغانمىدۇ!

— سىز كۆتەلمەيسىز. ئۇنى كۆتىرىپ تۇرۇپ ئورنىنى يۆتكەشكه، ئۇ ياق-بۇ ياقىغا ئۆرۈپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇ، ئۇ ئۆزى ھاجەتخانىغا چىقالمايدۇ، لېكىن دائىم پاكىز تۇرۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

— نېمە دەۋاتىسىز، مەن بۇ ئىشلارنى قىلىپ كېتەلەيمەن! ئۇ مېنىڭ يېنىمدا تۇرسىلا بولدى. ئەرگه كۆيۈنۈش دېگەن ئۆزىگه كۆيۈنگەن بىلەن تەڭ، بۇنىڭدا ھېچقانداق قىينىچىلىق ۋە خجىلچە-

لىق بولمايدۇ، ئۇنىڭ بىزگە ئىشەنمەسلىگى مېنى بەكمۇ ئازاپلايدۇ.

ــ نېمىشقا ئىشەنمەيدۇ؟ سىزگە ئۇچى ئاغرىغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا سىز تېخى ياش بولغىيتىڭىز، ئەرگە تەگسىڭىزمۇ بولۇپرەتتى، ئۇ بولسا سىزگە كاشىلا بولاتتى.

ــ كىمگە تېگىدىكەنمەن؟ مەن باشتا ئۇنى سۆيگەن ئىدىم، ھازىرمۇ ئۇنى سېغىنىۋاتسام، قانداقمۇ باشقا ئەرگە تېگىشىم مۇمكىن؟ مەن بۇ ئىشنى ئويلاپمۇ باقمىدىم. مەن ئۇنى ئىزدىگەن، لېكىن تازا چىڭ ئەمەستەك قىلىمەن؛ مەجرۇھ بولۇپ قالسا نېمە بولۇپتۇ، ئۇنىڭ يۈزى بەكمۇ چىرايلىق ئىدى...سىز بۇنىڭغا قاراپ بېقىڭا...

ئۇ كېچىكىنە بىر رەسىمنى مومايغا سۇنۇپ، ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ تۇردى.

مومای رەسىمنى قولىغا ئېلىپ بىر دەم قارىغاندىن كېيىن، يۈزىنى ئۇ تەرەپكە ئۆرۈۋالدى. ماريە ئىۋانوۋنا تاقەت قىلىپ تۇرالماي ۋاقىرىۋەتتى:

ــ سىز ئۇنى تونۇمسىز؟ ئۇ مۇشۇ يەردە بارمۇ؟ تېز ئېيتىڭا!

ــ مېنىڭ ئۇنى تونۇيدىغانلىغىمنى قانداق بىلدىڭىز؟

ــ چىرايىڭىزدىن بىلۋالدىم! بىر ياخشىلىق قىلىپ قويسىڭىزچۇ...

ــ ئىۋان ئىۋانوۋىچ بىر كاپىتان ئىدى. ئۇ بۇ يەردە ئۆزاق تۇردى. ئۇ بىلىملىك ئادەم ئىدى. بالىنتسدا ئۇ كۆپچىلىككە سىياسى خەۋەرلەرنى سۆزلەپ بېرىشكە مەسئۇل بولغان. ئۇ رادىيو ئاڭلايتتى، جازىغا قىستۇرۇپ قويۇلغان گېزىتنى ئېپكىلىپ بەرسەم، ئوقۇيتتى، ئاندىن كېيىن كۆپچىلىككە سۆزلەپ بېرەتتى. كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، قەدىرلىگىم. مەن سىزنى ئالداۋاتمايمەن، ئۇنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە بىر يېرىم يىل بولدى.

ماریه ئۇانوۋنا نمىشقدەك بىردىنلا بوشىشىپ كېتىپ، لاسسىدا ئولتۇرۇپ قالدى...بىر يېرىم يىل...ئۇ يىغلىماي، ئۆزىگە بۇ قورقۇنچلۇق خەۋەرنى يەتكۈزگەن مومايغا ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپلا تۇراتتى. ھەممىسى بولۇپ بىر يېرىم يىل ئۆتۈپتۇ، بىر يېرىم يىلنىڭ ئالدىدا بولسا ماریه ئۇانوۋنا ئۇنىڭ ئوينىقىلاپ تۇرغان چىرايلىق كۆڭ كۆزلىرىنى كۆرۈشى، ئۇنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى ئاڭلىشى مۇمكىن ئىكەن.

نىمە ئۈچۈندۇ، مۇشۇ پەيتتە، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا، ئۇ يەنە يېنىك تىن ئالدى. ھەممە ئىش ئاخىرلاشقان، ئەمدى ئىزدەشنىڭ ھاجىتى قالمىغان ئىدى. ئۇ ھەتتا ئېرىگە نەپرەت ئوقۇدى، ئۇنىڭ ئۆيگە قايتىشقا ئۇنىمىغانلىغىغا، ئۆيدىكىلەرگە ئىشەنمىگەنلىگىگە ئاچچىغى كەلدى...

ـــ مۇشۇ ئۆتكەن ئىشلار ئۇنىڭ مېنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىغىنى چۈشەندۈرىدۇ، ـــ دىدى ماریه ئۇانوۋنا ئورۇندۇقتىن تۇرۇۋېتىپ.

ـــ ھەي ي ي، سىلەردەك خوتۇنلارنى! ئۆزەڭلەرنىڭ بېشىغا كەلمىگەچكە، سىلەر ھەچنىمىنى چۈشەنمەيسىلەر! قانچە قېتىم بولدىكىنتاك، تېلېۋىزوردا توقۇمچىلىق ئىشچىلىرى چىقىقان ھامان، ئۇ كۆزىنى تېلېۋىزوردىن ئۈزمەيتتى. ئۇ سىزنى ياخشى كۆرگەنلىگى ئۈچۈنلا مۇشۇ يەرگە كەلگەن. ئۇ سىزنى ئازاپلاشنى خالىمىغان.

ياق، ماریه ئۇانوۋنا بۇ گەپكە قوشۇلمايدۇ. ئۇ خوشلىشىشنىمۇ ئۇنتۇپ، كېتىپ قالدى. ئۇ خېلىلا قېرىپ كەتكەندەك ئىدى، ئۇ ھەسرەت ـ نادامەت ئىچىدە بۇ ئاق بىنادىن كەتتى. ئۇ كۆپ يىل ئىزدىگەن ئىدى، لېكىن ئىش بۇ يەردە تۈيۈقسىزلا ئاخىرلاشتى. بىردىنلا ئۇ ئۆزىدە ھايات ـ ھۆيت دىگىچە پەيدا بولۇپ ئۆتكەن

نەپرەتتىن قورقۇشقا باشلىدى: ئۇ ھەتتا بىر سېكۇنت بولسىمۇ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا نەپرەت ئوقۇيدۇ؟ ئۇ باشتىن-ئاخىر ۋە ئىزچىل تۇردە ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن تۇرسا! بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇرۇش، قاغىش تەككۈر گىتلېرچى ئۇنسۇرلار كەلتۈرۈپ چىقارغان!

يىراقتا مۇزىكا ئاۋازى ياڭرىدى، پاراخوت ئارالدىكى سايامەت-چىلەرنى توۋلىماقتا. چۈنكى پاراخوتنىڭ ماڭىدىغان ۋاقتى بولغان ئىدى.

(«سوۋېت ئەدەبىيات-سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ
1981-يىللىق 2-سانىدىن تەرجىمە قىلىندى.)

تەرجىمە قىلغۇچى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تەرجىمە مۇھەررىرى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

لېنىنىڭ بىر پارچە خېتى

A. بېك

قەدىرلىك كىتابخان، «لېنىنىڭ بىر پارچە خېتى» (Ленина Письмо) بىر پارچە خەت بولماستىن، بەلكى كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ھىكايە. ئۇنىڭدا ياش سوۋېت دۆلىتىدىكى ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئاشلىق ناھايىتى قىس بولغان قېيىن شارائىتتا، پالەچ بولاي دەپ قالغان خەلق ئىگىلىگىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بارغان ئىنتايىن مۈشكۈل كۈرەشلىرى ۋە پىرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ داھىسى لېنىنىڭ شانلىق ئوبرازى جانلىق تەسۋىرلەنگەن، كومپارتىيە ۋە ئۇنىڭ داھىسىنىڭ خەلق ئامىمىسى ئارىسىدىكى يۈكسەك ئابرويى ناماياں قىلىنغان. ھىكايىدە ئىشچىلارنىڭ ئاكتىپلىغىنى قوزغاشتا تەڭ تەقسىماتچىلىق قىلىشقا بولمايدىغانلىغى، بەلكى سوتسىيالىزىمنىڭ ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش لازىملىغى، شۇنداقلا، ئامىمنىڭ ئەمگەك قىزغىنلىغىنى كۆچلۈك سىياسى ـ ئىدىيۋى خىزمەت ئارقىلىق مۇستەھكەملەپ ۋە ئۆستۈرۈپ، ئۇلارنى ئۇلۇغ غايىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇش كېرەكلىگى قاتارلىق مەسىلىلەر بىلەن چۈشەندۈرۈلگەن. لېنىنىڭ ئىنقىلابىي خىسلىتى ئىنقىلابىي شىجائەتنى ھەقىقەتنى ئەملىيەتتىن ئىزدەش روھى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئامىمنى جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يېتەكلىگەنلىگىدە.

1

1920 ـ يىلى ۋرانگېل تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، مەركىزىي

كومىتېت دەرھال جەنۇبىي فۇرونتتىكى مەلۇم ئارمىيە ئىنقىلاۋىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى كلياۋننىڭ قىسمدىكى باشقا پارتىيىلىك كادىرلار بىلەن بىرلىكتە سانائەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتىگە يۆتكىدى. شۇ چاغدا، تۆت يىللىق جاھانگىرلىك ئۇرۇشى ۋە ئۇچ يىللىق ئىچكى ئۇرۇش يەر كۆلىمى شۇنچە كەڭ بۇ دۆلەتنىڭ ھەممە يېرىنى ۋەيران قىلىۋەتكەن ئىدى، مەملىكەت بويىچە پەقەت بىرلا دومنا پېچ يەنى كونا پېتروۋسكى دومنا پېچى ــ ئالتىنچى نومۇرلۇق پېچلا ئىشتىن توختىمغان ئىدى. كلياۋىن بىرنەچچە كان قۇدۇغىدىن ۋە بىر زاۋۇتتىن تەشكىل قىلىنغان كونا پېتروۋسكى بىرلەشمە كارخانىسىغا مۇدىر قىلىپ ئەۋەتىلدى.

قىش كېچىلىرىنىڭ بىرىدە، ئۇ قوماندانلىق ئىشتاۋى ۋە سىياسى باشقارمىدىكى بارلىق خادىملارنى باشلاپ، بەلگىلەنگەن ئورۇنغا پويىز بىلەن يېتىپ كەلدى. پاراۋۇز ۋاگونلارنى ۋوگزالدىن زاۋۇتـ نىڭ تۆمۇرىيول لىنىيىسىگە سۆرەپ كىردى. كلياۋىن ۋاگونىنىڭ ئىشىگىدە تۇراتتى، ئۇ بىردىن ــ بىر كۆيۈۋاتقان پېچتىن چىقىقان يالقۇننىڭ سۇس يورۇغىدا، پېچ ئۇستىدىكى قاپ ــ قارا بولۇپ كەتـ كەن ئۆتۈشمە مېتال قۇرۇلمىلارغا ۋە جىمىپ قالغان ئىسسىق ھاۋا بېرىش ئۇسكۇنىلىرىگە نەزەر تاشلىماقتا ئىدى. بۇ ئىسسىق ھاۋا بېرىش ئۇسكۇنىلىرى گويا قاتار تىكلەپ قويۇلغان زەمبىرەك ئوقىغا ئوخشايتتى. بىتونلۇق كۇلرەك بىنادا چىراق يورۇغى كۆرۈنمەيتتى، ئەينەكلىرى چېقىلىپ كەتكەن دەرىزىلەر خۇددى قاتار كەتكەن قاپ ــ قاراغۇ كامارەك كۆرۈنەتتى.

كلياۋىن ئىنقىلاپتىن ئىلگىرى ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ، زاۋۇتتا ئىشلەپ باقمىغان ئىدى، مانا ئەندى ئۇنىڭ ئالدىدا ھاياتىي

كۆچمنى يوقاتقان مۇشۇ نەرسىلەرگە قايتىدىن ھايات بەخش ئېتىش ۋەزىپىسى تۇراتتى.

ئۇ خىزمەتكە كىرىشكەندىن كېيىن، بۇرۇن ئۇنۇم بەرگەن ھەر بىچە مەجبۇرلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ھەر خىل قاتتىق بۇيرۇقلارنى چۈشۈرگەن ئىدى، لېكىن، ھېچقانداق نەتىجە كۆرۈلمىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ھەر كۈنى كوللېكتىپ ھالىدا خالىس ئەمگەك قىلىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا باشلىدى ھەمدە خالىس ئەمگەك قىلىش قوشۇننىڭ ئۆزى باشلاپ چىقتى. قىسمىدىن كەلگەن سىياسى خىزمەت خادىملىرى ۋە زاۋۇتتىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسەتىشى ئارقىسىدا، سەپەرۋەر قىلىش خىزمىتى يۇقۇرى پەللىگە كۆتىرىلدى. ئامما مىنىڭ شۇ چاغدىكى قىزغىنلىغى ھەرقانداق دۈشمەننى مەغلۇپ قىلىشقا قادىر ئىدى. كىلىياۋنى ئۆزىنىڭ كۆپ جەڭلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن بىر جەڭچىگە خاس سىياسى سەزگۈرلۈگى بىلەن بۇنى سەزدى. پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان چوڭ زاۋۇت جانلىنىشقا باشلىدى. لېكىن، بىرنەچچە ھەپتىدىن كېيىن، ئىش ئۇنۇمى تۆۋەنلەپ، ئۇ تەشكىللىگەن زەربىدارلىق ھەركىتى مەغلۇپ بولۇش بىلەن، كۆزلەنگەن مۆجىزە يارىتىلماي قالدى. ئەمگەككە قاتناشقۇچىلار كۈندىن-كۈنگە ئازىيىشقا باشلىدى. كىلياۋنى مەغلۇپ بولغانلىغىنى بىلگەن بولسىمۇ، بوشىشىپ كەتمەي، ئانچە كۆپ بولمىغان قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن ئىشچىلارنى يېتەكلەپ، خالىس ئەمگەككە قاتنىشىشنى قەتئى داۋاملاشتۇرىۋەردى.

ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بازىنى ئېلىش ئاچقۇچىنى ئىزدىگەن بولسىمۇ، لېكىن تاپالمىدى، پارتىيىنىڭ 10-قۇرۇلتىيىغا سىرتتىن قاتنىشىدىغان ۋەكىل قىلىپ سايلانغان بولسىمۇ بارمىدى. چۈنكى ئۇ،

ۋەزىيەتنى ئوڭشىيالمىغان ئەھۋالدا موسكۋادا كۆرۈنۈشنى خالىمايتتى ھەم كۆرۈنۈشكىمۇ بولمايتتى.

ئامال ئاخىر تېپىلدى.

1921 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ بىر كېچىسى كلياۋىن لېنىننىڭ قوبۇلخانىسىدا ئولتۇراتتى.

كاتىپ لېنىنغا خەۋەر قىلىشقا كىرىپ كەتتى، كلياۋىن يالغۇز قالدى. ياش كلياۋىننىڭ تاتىرىپ كەتكەن يۈزلىرىدىكى كۆلۈمسىرەشلىرىدىن بەخت جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيىدىكى ھەر بىر ئاۋازغا دىققەت قىلىپ ئولتۇراتتى، بىرەر شەپە ئاڭلانسىلا چىرايىدىكى تەبەسسۇم يوقلاتتى. كلياۋىن كونا پېتروۋسكىدىكى داڭقى چىقمىغان بۇ كىچىككىنە كونا كارخانىدا سوتسىيالىزم پىرىنسىپىنىڭ توغرىلىغىنى ئەمەلىيەت ئارقىلىق ئىسپاتلىغان ئىدى. ئۇنىڭ سومكىسىدا ئىسخېما بىلەن دوكلات بار ئىدى. ئۇ بۇلارنى لېنىننىڭ ئالدىغا قويماقچى ئىدى...

ئىشخانىنىڭ ئىشىگى ئېچىلىپ، كاتىپ قىز دەستىلەنگەن بىر قۇچاق ھۆججەتنى ئېلىپ چىقتى، كلياۋىن ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

ــ يولداش، كىرىڭ...لېكىن ۋىلادىمىر ئىلىئىچنىڭ كۆپ ۋاقتىنى ئالماڭ.

2

لېنىن ئانچە چوڭ بولمىغان ئۇستەلنىڭ يېنىدا ئۇنى كۈلۈپ تۇرۇپ قارشى ئالدى.

ـــ ھەي! ياداپ كېتىپسز، ياداپ كېتىپسز!...سالام، يولداش كلياۋىن!

كلياۋىن لېنىنىڭ سالامنى ئاڭلاپ، گېلى قۇرۇپ كەتكەندەك، ھەتتا كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە لەۋلىرىمۇ قۇرۇپ كەتكەندەك بولدى. ئەجەبا، لېنىن تېخىچە ئۇنتۇپ قالماپتۇ؟! بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن يەنى 1919 ـ يىلى كلياۋىن دولەت مۇداپىئە كومىتېتى پەۋقۇلـ ئادده ھەربى تەمىنات خادىمىنىڭ ياردەمچىلىرىدىن بىرى ئىدى، بىرنەچچە قېتىم خەلق كومىسسارىياتىنىڭ يېغىنىغا قاتناشقان، بىر قېتىم تېخى لېنىن بىلەن گەپلەشكەن ئىدى. لېنىن شۇنىڭدىن بېرى ئۇنى ئۇنتۇماپتۇ؟! ھازىر يەنىلا شۇنداق "ر" بىلەن "ل" سەل ئارىلىشىپ كېتىدىغان تەلەپپۇزدا ئۇنىڭ بىلەن سەممى سۆزلىشىۋاتقان لېنىنمدۇ؟! كلياۋىن ئۇدۇل مېڭىپ ئۆينىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە پەقەت لېنىنىڭ كۆلۈمسىرەپ تۇرغان چىرايى، قىسىلغان مېھرىۋان كۆزلىرى ۋە ئالدىغا چىقىپ، پارقىراپ تۇرغان كەڭ پىشانىسى كۆرۈندى. ئۇ ئاغزىدىكى تۈكۈرۈگىنى يۇتۇۋېتىپ، تەسلىكتە:

ـــ سالام، ۋىلادىمىر ئىلىچ! ـــ دىدى.

ـــ ئولتۇرۇڭ، سىلەرنىڭ دونبىاستا قانداق يېڭىلىقلار بار، ئېيتىڭا.

ئۇنىڭ ئالدىن ئويلاپ قويغان سۆزلىرى نەلەرگىدۇ قېچىپ كەتتى. كلياۋىن ئىككى قولى بىلەن سومكىسىنى قامالـلاپ تۇتـتى: ئۇنىڭ نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ ئېچىدە ئىدى، ئۇ دەرھال چىقىرىشى كېرەك ئىدى، دەرھال...

بىراق، قۇلۇپ، ئۇنىڭ بىلەن قېرىشىۋاتقانىدەك، ھەرقانچە

قىلسىمۇ ئېچىلمىدى. ئۇزاققا سوزۇلغان جىمجىتلىق ۋە ئۆزىنىڭ بۇ قاملاشمىغان قىلىغى ئۇنى ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدى. ئۇ قولۇپنى قاتتىق بىر تارتىۋىدى، تۈيۈقسىز بىر پارچە كىر سوۋۇنى ۋە ئادەتتە يۇيۇنغاندا ئىشلىتىدىغان سۇرتكۈچ سومكىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، لېنىنىڭ ھۆججەتلىرىنىڭ ئۈستىگە چۈشتى. ھەي، نىمە دېگەن سەتچىلىك، نىمە دېگەن ئوسال ئىش!

لېنىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالغان كلياۋىن بېشىنى كۆتىرىپ لېنىنغا قارىيالماي، قالايمىقان بولۇپ كەتكەن سومكىسىغا قارىغىنىچە پوكاندەك قىزىرىپ تۇرۇپ قالدى. كاساپەت گالكا! ئۇ يۇيۇنۇش توغرىسىدا غودۇكشىپ يۈرۈپ، سۇرتكۈچنى يوشۇرۇن ھالدا سومكىغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ــ موسكۋاغا كەلگەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ يۇيۇنماقچىمىدىڭىز؟

ــ ھەئە.

ــ پار مونچىسىدا يۇيۇنماقچىمۇ؟ بىزنىڭ موسكۋادا پار مونچىلىرى بارمىكىن؟

ــ بار ئىكەن.

ــ يالغان ئېيتىۋاتمايدىغانسىز؟

لېنىن توقۇلما ئورۇندۇقنى ئىتتىرىپ قويۇپ، پالىشوپكىسىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋېتىپ ئەينەكلىك كىتاپ ئىشكاۋىنىڭ ئالدىدا ئۇ ياقتىن بۇ ياققا تېز ــ تېز ماڭاتتى.

ــ بۇ ھەقىقەتەن ياخشى بولۇپتۇ! بولشۇبىك ھاكىمىيىتى بار ئورۇندا پار مۇنچىسىدا يۇيۇنغىلى بولمىدىكەن ــ ھە؟!

ئۇ كۆچەپ قوللىرىنى ئۇۋلاپ، گويا ئىسسىق سۇدا بەدىنىنى يۇۋاتقاندەك، دولىسىنى ئاستا تولغاپ تۇرۇپ، رازىمەنلىك بىلەن

تامغىنى چىكىلدىتىپ قويىدى. لېنىننىڭ كۆزىدىن نۇر چاقنايتتى. ئۇ كۆلۈپ تۇرغاچقا، قېلىن كەلگەن كالپۇگى قىزغۇچ ساقال-بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن يېرىم ئېچىلغان هالدا كۆرۈنەتتى.

ئۇنىڭ كۆلكىسى بىر خوجايىننىڭ مەلۇم ئىشقا بولغان رازىمەنلىگىنى ئەمەس، بەلكى سەمىمىلىك، ئاقكۆڭۈللۈك ۋە خوشاللىق هېسسىياتىنى بىلدۈرەتتى. ئۇنىڭ هېسسىياتى شۇنچە سەمىمى ۋە باشقىلار ئاسانلا چۈشىنۈالالايدىغان بولغاچقا، هېلىقى سۈرتكۈچ بىر دەمنىڭ ئىچىدە كلياۋىننىڭ ئېسىدىن كۆتۈرىلىپ كەتتى، ئۇنىڭدىكى قورۇنۇش تۇگىدى. ئۇ، لېنىن بىلەن بىرگە بولغاندا زادىلا تارتىنىپ قالمىدىغان ئىش بولمايدىغانلىغىنى هىس قىلىشقا باشلىدى. لېكىن، لېنىننىڭ چىرايى يەنە جىددىي تۇس ئالدى.

ـــمانا قارا‌ڭ! تازا غەلىتە ئىش-دە، گېزىتلىرىمىزدە كەلسە-كەلمەس نەرسىلەر خالىغانچە بېسىلىۋاتىدۇ، هەر خىل رەزىل تېمىلار توقۇپ چىقىرىلىۋاتىدۇيۇ، مونچا توغرىسىدا يازىدىغان بىرەر ئەقىلىق كىشى تېپىلمايۋاتىدۇ،ـــدېدى لېنىن.

ئۇ ئاچچىقلانغىنىدىن ئىككى قولىنى يانچۇغىغا سېلىپ، قاپىغىنى تۇردى، قوشۇمسىدا بىرقانچە قورۇق پەيدا بولدى.

ـــلېكىن، مەن موسكۋادىكى مونچىدا بىخىرامان يۇيۇنالمايدىغان-دەك قىلىمەن. هەقىقەتەن كىشىنى بىزار قىلىدىغان كەسپ...

لېنىن بىر ئۇھ تارتىتى-دە، ئىككى قولىنى كېرىپ، "خەلق كومىسسارىياتىنىڭ رەئىسى" دېگەن خەت بېسىلغان ئىش قەغىزىنى كۆرسەتتى. كلياۋىن لېنىننىڭ قارىشىدىن بىر خىل يۇمۇرلۇق كەيپىياتىنى سەزدى.

كلياۋىن ۋاقتىنى قەدىرلەش كېرەكلىگىنى، لېنىننىڭ خىزمەت

ئۇستىدىكى ھەر بىر مىنۇت قىممەتلىك ۋاقتىنى قەدىرلەش لازىملىغىنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇ رەسمىي ئىشقا ئۆتتى.

ۋىلادىمىر ئىلىچنىڭ خىزمەت ئۇسۇلىدە تۆت شامدان تۇراتتى. كۆيۈپ قارايغان شام پىلىگى پۈتۈن مەملىكەتنى قاپلىغان قىينىچىلىقنىڭ بەزىدە بۇ يەرگىمۇ كېلىپ قالدىغانلىغىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. موسكۋا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھور تۈرۈبىسى توختاپ قالدىغان بولسا، بۇ يەردىمۇ توك توختايتتى. لېنىن ئولتۇردى، كېيىن يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، شامدانىنى نېرىراق ئىتتىرىپ قويدى، چۈنكى شامدان كىلياۋىنىڭ يۈزىنى توسۇۋالغان ئىدى. ئۇ يەنە كىلياۋىنغا تۈيدۈرماستىن سۈرتكۈچنى خەت-چەك قىسقۇچىغا بىلەن كىتاپنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويدى.

لېنىن مەيدىسىنى ئۇستەلگە يېقىن ئېيكىلىپ، بىلىگى بىلەن تىرەپ تۇرۇپ، كىلياۋىنغا يېقىنراق سۈرۈلدى. ئۇنىڭ سول كۆزى قىسىلغان، قېشى ئەگمە چۈشكەن بولۇپ، چىرايىدىن پۈتۈن دىققىتى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ سۆزىنى ئاڭلاۋاتقانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان تەبەسسۇم ئۇنىڭ چىرايىدا تۇرۇپ پەيدا بولۇپ، تۇرۇپ يوقىلاتتى، ئۇ كىلياۋىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تولۇق بىلۈۋالماقچى بولغاندەك، ئۇنىڭغا بەزىدە تىكىلىپ قارايتتى.

كىلياۋىن ئەندى قورۇنمىدى، ئوزى بىلەن ئوتتۇرىسىدا ئارىلىق بارەك هىس قىلمىدى، شۇڭا ئۆزىنىڭ مەغلۇبىيەتلىك سىناقلىرى، پىكىر-خىيالىلىرى ۋە گۇمانلىرىنى قىزغىنلىق بىلەن توختىماستىن سۆزلەپ كەتتى.

—ۋىلادىمىر ئىلىچ، مەن بۇرۇن كاپىتالىستىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى تۇزۇمىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان بىر خىل يېڭى تۇزۇمنى

ئويلاپ چىقىشىمىز لازىم ھەم مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك. دەپ قاراپتىكەنمەن. كېيىن كاللامغا، نىمە ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلىمىز؟ نىمە ئۈچۈن ئىشقا قاراپ ھەق بېرىش تۈزۈمىنى يەنى ماركس يېزىپ قالدۇرغان، يولغا قويۇش ئۈكۈي بولغان تۈزۈمنى قوللانمايمىز؟ نىمە ئۈچۈن بۇ تۈزۈمنى ئۆزىمىزگە خىزمەت قىلدۇرمايمىز؟ دېگەن خيال كەلدى.

ــ سىز ئۆزىڭىزنى ئەقىللىق كۆرسىتۈاتمايدىغانسىز؟ بولۇپتۇ! دەۋىرىڭ...

ــ ئون سەككىز مىڭ كىشىنى باقىدىغان بىرلەشمە كارخانىدا بۇرۇن تەڭ تەقسىماتچىلىق يولغا قويۇلغان ئىدى. شۇ چاغلاردا مەن، ئاشلىقنى باشقا ئۇسۇلدا تەقسىم قىلغىلى بولماسمۇ؟ ئاشلىق نورمىسىنى نوقۇل پرولېتارىيات بولۇش سالاھىيىتىگە قاراپ ئەمەس، بەلكى خىزمەت سۈپىتى يەنى ئەمگەك ئۈنۈمدارلىغىغا قاراپ تەقسىم قىلغىلى بولماسمۇ؟ دەپ ئويلىدىم. ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى خىزمىتىنى ئىشلىگۈچى يولداشلار بۇنداق ئويدا بولۇش بىمەنىلىك دەپ قارىدى. بۇ ھەقتە تالاش ـ تارتىشمۇ بولدى، لېكىن 3 ـ ئايدىن باشلاپ ئاشلىقنى ئىشقا قاراپ تەقسىم قىلىش پىرىنسىپىنى يولغا قويۇۋەردىم. ۋىلادىمىر ئىلىچ، مانا بۇ بىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىمىز.

كلياۋىن سومكىسىدىن ئىستاتىستىكا جەدۋىلىنى چىقىرىپ ئۇستەلگە يايدى. بۇ جەدۋەلدە تۆۋەندىكى ئەگرى ـ بۈگرى قىزىل سىزىق بىردىنلا ئۆرلەپ، 1913 ـ يىلدىكى كۆمۈر قېزىش ئۇنۇمىنى كۆرسىتىدىغان قارا سىزىقتىن ئېشىپ كەتكەن، ھەمدە كۆرسەتكۈچ كىشىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلارلىق ھالدا يۇقۇرى كۆتىرىلىپ بېرىۋاتقان ئىدى.

لېنىن بۇ سىزىقلارغا كۆز يۈگۈرۈتۇپ، سانلار ۋە چۈشەنـدۈرۈش-لەرنى ئالاھىدە تەپسىلى كۆرۈپ چىقتى.

ــ سىلەر زادى قانداق ھىساپلىدىڭلار؟ ئالايلۇق، كان ئىشـچىسى قانچـىلىك ئۇنۇم يارىتـسا ئانـدىن ئۈچ قاداق ئاشـلىق ئالالايـدۇ؟ ھىساپلاش ئۆلچىمىنى بېكىتتىڭلارمۇ؟

ــ مەن ھىساپلاش ئۆلچىمـىنى مۇزاكىرە قىلـىش يىغىنـىنى ئون بىر قېتىم چاقىردىم، پىشقەدەم ئىشچىلار بىلەن ئۈدا بىرنەچچە كۈن مۇزاكىرىلەشتىم...

ــ...ھە، شۇنداقمۇ، سۆزلەۋېرىڭ...

لېنىن تېخىمۇ تېتىكلىشىپ كەتتى، ھىساپلاش ئۆلچىمىنى مۇزاكىرە قىلىش يىغىنىڭ قانـداق ئېچـىلغانلىغـىنى، قايـسى مەسـىلـىلەردە تالاش-تارتىش بولغانلىغىنى، قانداق توقۇنۇش يۈز بەرگەنلىگىنى، قانداق تەكلىپلەرنىڭ ئوتتۇرىـغا قويۇلغانلىغـىنى زوق-شوق بىلەن سۆزلۈشتە قىلدى. كىلياۋىن ئۆزىنى بەكمۇ بەخـتلىك ھـىس قىلـدى، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ ئەھۋال تونۇشتۇرۇشىنىڭ دەل ۋاقتىدا بولغانلىـغىنى چۈشەنگەن ئىدى، كونا پېتروۋسكىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى توغرىسـىدىكى ھەر بىر تەپسـىلى كۆرسەتـكۈچـلەر ئىلىنچىنى قىزىقـتۇرماقتا ئىدى. ئۇ ئۆزى، ئۆزىنىڭ رولى، ئۆزىنىڭ ھەركىتى ۋە تەسـىراتى ھەققىـدە ئىشتـياق بىلەن سۆزلەيتـتى. لېنىن ئۇنىڭغـسىز، لېكىن تەبىئى ھالدا ئۇنى يەنە بىر يولغا باشلاپ، ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىـدىـغان پاكىتـلارنى ئايدىڭـلاشـتۇرۇۋېـلىشـقا تىرىشاتتى.

ــ بۇ تۇزۇمنى يولغا قويۇش ئوڭايـمۇ؟ ئىشچـىلارنىڭ ھەمـمىسى قوبۇل قىلامدۇ؟ ئىشـنى مۇرەككەپـلەشتۇرۇۋېتىدىـغان، كۆپچىلىـكنى

ئېلىشتۇرۇۋېتىدىغان تەرىپى بارمۇ، يوق؟ بۇنداق ئىسلاھاتنى ئەيىپلەيدىغانلار بارمۇ، يوق؟

كلياۋىن ئىش ئۇنۇمىنى تىزىملاش دەپتىرىنى، ئىشچىلارنىڭ ئاشلىق ئېلىش كاپىيەنى ۋە ئاشلىق ئېلىش كىنىشكىسىنى چىقىرىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ لېنىنغا كۆرسەتتى. لېنىن بۇ ماتېريال ۋە كىنىشكىلارنى تەپسىلى كۆرگەچ، يەنە سوئال قويدى. 1921 - يىلى 5 - ئايدا، ھەربىي كومۇنىزىم تۈزۈمى ئۇچ يىل يولغا قويۇلغاندىن كېيىنكى كۈندە، ئىشقا قاراپ ھەق بېرىش تۈزۈمى سوۋېت جۇمھۇرىيىتى ئۇچۇن يەنىلا بىر چوڭ كەشپىيات ھىساپلىناتتى.

لېنىن ھەر خىل ماتېريال ۋە كىنىشكىلارنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئارقىسىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ، ھايانجانلانغان ھالدا مۇنداق دېدى:

— مېنىڭچە بۇ مەسىلىنى ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى قۇرۇلتىيىغا قويۇپ، مۇزاكىرە قىلىپ بېقىش كېرەك! بولمىسا، كۆپچىلىك ئۇ ياق - بۇ ياقتىن ئالتە كىچە - كۈندۈز سۆزلەپ، بىرەر يۇز تەجرىبىنى ئوتتۇرىغا قويغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭدىن ئۇگەنگۈدەك ۋە ئۇلگە قىلغۇدەك بىرەر ماددىمۇ چىقمايدۇ. ئوبدان بولۇپتۇ، كونا پېتروۋسكىنىڭ ئىشچىلىرى ھەقىقەتەن يارايدۇ!...

لېنىن ئۇستەلىنىڭ ھەممە يېرىگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقىپ، بارمىغى بىلەن ئۇستەلنى چەكتى، ئۇ بىر نەرسە ئىزدىگەندەك قىلاتتى. ئارقىدىنلا ئۇ ئىستاتىستىكا جەدۋىلىنى قايرىپ، ئاستىدىن "خەلق كومىسسارىياتى رەئىسى" دېگەن خەت بېسىلغان، ئانچە چوڭ بولمىغان ئىش قەغىزىنى ۋە قەلەمنى ئېلىپ، چوڭ - چوڭ قىلىپ تېز - تېز يازدى، خەتنىڭ ھېچقانداق ئۆچۈرۈلگەن يېرى يوق ئىدى.

كلياۋىن تاقەت قىلالماي، خەتتىك باش تەرىپىگە بىر قارىۋالدى، لېنىن بۇ خەتنى كونا پېتروۋسكى بىرلەشمە كارخانىسىدىكى ئىشچىلارغا يازغان ئىدى.

لېنىن ئىمزاسىنى قويۇپ، باسماق قەغىزىنى ئۈستىگە بېسىۋەتكەندىن كېيىن ئۇ ۋاراقنى يىرتىپ كلياۋىنغا ئۇزاتتى.

ــ ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرىڭ...، ــ دېدى ئۇ كلياۋىنغا، ئاندىن باشقا ئىشلارنى سۈرۈشتە قىلىشقا باشلىدى: ــ سىلەرنىڭ دونباستىكى ستېلىلوۋسكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

ئۇ يەنە دونباسنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە خېلى نەرسىلەرنى سوراپ، ئاندىن:

ــ يولداش كلياۋىن، مېنىڭچە، سىز موسكۋادا تۇرماي زاۋۇتقا تېز قايتىڭ. قېيىن كۈنلەر تېخى ئالدىمىزدا، ئاشلىق ئەھۋالى يامان...، ــ دېدى.

لېنىن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، كلياۋىننىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىنى سورىدى، ئاندىن زۆرۈر بولسا ئۇنىڭ موسكۋادىكى ئىشلارنى تېزلىكتە پۈتتۈرۈۋېلىشىغا كاتېۋىنىڭ ياردەملىشىدىغانلىغىنى ئېيتتى.

كلياۋىن قايتىشى لازىملىغىنى بىلدى-دە، لېنىن بىلەن خوشلاشتى.

لېنىن ھۆججەت قىستۇچى بىلەن كىتاپ ئارىسىدىن سوۋۇن بىلەن سۈرتكۈچنى ئېلىپ كلياۋىنغا ئۇزاتتى-دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

3

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، كلياۋىن كونا پېتروۋسكىغا قايتىپ

كەلدى. لېننىنىڭ خېتى شۇ كۈنىلا ئىشچىلار يىغىندا ئوقۇپ ئۆتۈلدى. كىلياۋىن ئەسلىدە بۇ قېتىمقى سەپەر ئەھۋالىنى ۋە كېڭەيتىلگەن قۇرۇلتاي مەزگىلىدە لېنىن بىلەن يۈز كۆرۈشكەنلىگىنى دوكلات قىلماقچى ئىدى، لېكىن ۋاقىت يار بەرمىدى.

بۇ يىلقى ئەتىيازدىمۇ ئالدىنقى يىللاردىكىگە ئوخشاش، ئاشلىق مەسىلىسى ئالاھىدە جىددى بولۇپ كېتىپ، كىشىنى ئەندىشىگە سېلىپ قويىدى. قەرەللىك ئاشلىق توشۇيدىغان پويىز ئاشلىقنى بەلگىلەنگەن سان بويىچە كونا پېتروۋسكىغا يەتكۈزۈپ بېرەلمىدى: زاۋۇتتا ماگىدىغان بەزى ۋاگونلار يېرىم يولدىلا ئايرىۋېلىنىپ، باشقا يەرگە يولغا سېلىۋېتىلدى. بىر كۈنى كېچىسى، كىلياۋىن خەۋەرچى ئەسكەرنىڭ ھەمراللىغدا ئات بىلەن قىرىق كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئۆلكە مەركىزى باخمۇتقا باردى.

ئۇ يىللاردا دونباستا كېچىسى چىراق يېقىلمايتتى. يول ئۈستىگە جايلاشقان گورلوۋكا شەھىرى يىراقتىن غۇۋا كۆرۈنەتتى، ئۇ چىراق يورۇغىدا ئەمەس، بەلكى ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان دۆۋىلىنىپ قالغان دۆۋە-دۆۋە رودىلار ئۈستىدە توتۇق كۆيۈۋاتقان گۈڭگۇرتنىڭ ئاجىز كۆكۈش يورۇغىدا كۆرۈنەتتى.

ئۇ باخمۇتقا كۈن ئەمدى كۆتىرىلگەندە يېتىپ باردى.

گەرچە خېلى ئەتىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەربىي رايون ئاشلىق كومىتېتى بىناسىنىڭ (بۇرۇنقى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ) ئالدىغا خۇددى بازاردەك ئات-ھارۋىلار توپلىشىپ كەتكەن ئىدى، ئىشىك ئالدىدا قاراۋۇل بار ئىدى. پات-پات ئېچىلىپ تۇرغان دەرۋازىنىڭ ئىچىدىن تېرىككەن، ۋاقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ھارۋىدا ۋە يەرلەردە ئادەملەر يېتىپ كەتكەن ئىدى، ئۇلار بۇ يەردە بىر

سوتكىدىن بېرى ساقلاپ تۇرغاندەك قىلاتتى.

كىلياۋنى پەۋقۇلئادده يول خېتىنى كۆرسىتىپ كەرىپ كەتتى. كۇندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مۇئاۋىن رەئىس كۆرۈنمەيتتى. كارىدور ۋە قوبۇلخانا كارخانا رەھبەرلىرى، تەمىنات خادىملىرى ۋە زاۋۇت-كانلار باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ رەئىسلىرى بىلەن تولغان ئىدى، ئۇلار قوبۇل قىلىشنى غەمكىن ھالدا كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ھەربىي رايون ئاشلىق كومىتېتىنىڭ باشلىغى ئېپخانوۋ تېلېگرامما بېرىش-قوبۇل قىلىش بىلەن بولۇۋاتاتتى. قاراۋۇل ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا ھېچكىمنى كىرگۈزمەيتتى.

كىلياۋنى ئىشكىنىڭ يېنىدا تۇرغان قاراۋۇلنىڭ يېنىغا كېلىپ، كىنىشكىسىنى چىقارماقچى بولدى، قاراۋۇل گەپمۇ قىلماي، ئۇنى بىر ياقتا ئىتتىرىۋەتتى.

—نېرى تۇر، مەندە لېنىننىڭ خېتى بار!—كىلياۋنى ئۇمتىسىزلەنگەن ھالدا ۋاقىرىدى.

ئۇ سومكىدىن ئىتتىك خەتنى ئېلىپ ئاچتى. قاراۋۇل خەلق كومىسارىياتى رەئىسىنىڭ مەخسۇس ئىش قەغىزىنى ھەمدە لېنىننىڭ ئۆز قولى بىلەن قويغان ئىمزاسىنى كۆرۈپ، ئىككىلىنىپ قالدى. دەل مۇشۇ پەيتتە، كىلياۋنى ئىشكنى ئېچىپ ئىشخانىغا ئۇسۇپ كىرىپ كەتتى.

ئۇيۇنىڭ ئىچىدە تېلېگرامما ماشىنىسىنىڭ "تۇ—تۇ—تۇ—تۇ" قىلغان يېقىمسىز ئاۋازى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى، تار لېنتا ماشىنكىدىن ئاستا چىقىپ تۇراتتى. ئېپخانوۋ ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن، قارىماققا غەلىتە كۆرۈنىدىغان كۆزىنى تىكىپ، قاپىغىنى تۇرۇپ ۋاقىرىدى:

ـــچىقىپ كېتىڭ! ھازىر چولام يوق! ھەرقانداق ئىشكىنز بولسا مۇئاۋىن رەئىسنى تېپىڭ! مۇئاۋىن رەئىسنى...

ئۇ ئۇستىخانىلىق، قاۋۇل يىگىت ئىدى. ئۇ كلىياۋىن تەرەپكە قاراپ بىر قەدەم تاشلىدى، ئۇزۇن تېلېگرامما لېنتىسى ئۇنىڭ ئۆتۈكىگە يۆگىشىۋالغان ئىدى. دەرىزىدىن قۇياش نۇرى چۈشۈپ تۇرسىمۇ، ئېلېكتر چىرىغى تېخى ئۆچۈرۈلمىگەن ئىدى. بۇ ئۆيدە كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئايرىغىلى بولمايتتى.

كلياۋىن تەلمۇرگەن قىياپەتتە لېنىنىڭ خېتىنى ئۇزاتتى. ئېيخا-نوۋ ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ چىرايىدا ئىللىق كەيپىيات كۆرۈلدى. ئۇ:

ـــئەھۋال ناچار، يولداش كلياۋىن، تېخىمۇ يامانلىشىشى مۇمكىن. مەن سىزگە نېمە قىلىپ بېرەلەيمەن؟ـــدىدى.

كلياۋىن لېنىن مۇقىملاشتۇرغان تەشەببۇسنى بەربات قىلۇبىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى؛ كونا پېتروۋسكىغا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىش كېرەكـ لىگىنى؛ ئۇ يەرگە توشۇپ بېرىلغان ھەر بىر پۇت ئاشلىقىنىڭ تەڭ تەقسىماتچىلىق پىرىنسىپى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئەملىي ئىشلەپچىـ قىرىلغان كۆمۈر ۋە پولات ـ تۆمۈرگە قاراپ تەقسىم قىلىنىدىغانلىقىنى ئېيتتى، ئېيخانوۋ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاۋاتاتتى، لېكىن باشقىلار تېلېـ فونغا چاقىرىپ، ھە دەپ ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلۈپ تۇراتتى. ئۇ ھەرقايسى ۋوگزال بىلەن ئالاقىلىشىپ. دونباسقا يېقىنلىشىپ قالغان ھەر بىر پويىزغا، ھەتتا ئاشلىق بېسىلغان ھەر بىر ۋاگونغا دىققەت قىلىپ تۇراتتى. ئۇ يەنە ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش پونكىتلىرىغچە بۈيرۇق خاراكتېرلىق قەتئى يولىيورۇقلارنى چۈشۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ تۇرۇپكىغا قاراپ گەپ قىلغاندا، ئۇنىڭ مۇستەھكەم ۋە ئۇزۇن

كەلگەن ئىگەكلىرى ئەسەبىلەرچە ھەركەتلىنەتتى. ئۇ كىلياۋنغا قاراپ دىدى:

—ئاشلىق توغرىسىدا بىر نەرسە دەپ ۋەدە قىلالمايمەن. مېتال-چىلىق تارماقلىرىنىڭ ئاشلىق زاپىسىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمى قىسقار-تىلدى، ھەرقايسى كارخانىلارغا تەقسىم قىلىنىدىغان سان سىلەرنى باشقۇرىدىغان ئورگان تەرىپىدىن خاركوۋدا بېكىتىلگەن. بىز مۇشۇ سانغىمۇ كاپالەتلىك قىلالماسلىغىمىز مۇمكىن. مەن ئۆز ھوقۇقۇم دائىرىسىدە سىلەرگە بىرنەچچە ۋاگون كۆنجۈتلا بېرەلىشىم مۇمكىن. بەلكىم يەنە...—ئۇ زورمۇ-زو كۆلۈپ قويۇپ دىدى:—بولۇپتۇ! ئىلىشچىنىڭ يۈزىنى قىلىپ، سىلەرگە بىر ۋاگون قوناق قېتىپ بېرەي.

كىلياۋىن ئۇزۇقلۇقتىن يەنە بىر ۋاگون ياكى بېرىم ۋاگون بولسىمۇ ھەل قىلىش ئۈچۈن خېلى ئۇزاق ئېيتىشتى.

ئېيخانوۋ ۋاگون نومۇرىنى يېزىپ بەردى، كاتىۋىنى چاقىرىپ، كىلياۋنغا ئاشلىق ئېلىش تالونى كېسىپ بېرىشنى بۇيرۇدى ھەمدە كىلياۋنغا ئۈكرائىنانىڭ ئاشلىق كومىسسارى ۋىلادىمىروۋنىڭ قېشىغا بېرىپ بېقىش تەكلىۋىنى بەردى.

—ئۇ ئۆزىنىڭ ھوقۇق دائىرىسىدە سىزگە ئازراق بېرىسمە بەرسە ئەجەپ ئەمەس...

—ھازىر ئۇ قەيەردە؟

—ۋولنوۋاخادا. ئەتە نەگە بارىدىغانلىغىنى بىلمەيمەن.

كىلياۋىن باشقۇتتىن خاركوۋغا—مەركىزىي ئېغىر سانائەت باشقۇ-رۇش ئىدارىسى بار يەرگە بارىدى. ئۇ ئۇ يەردە ئاشلىقنى كارخانا نوپۇسىغا قاراپ تەقسىم قىلىش لايىھىسىنى ئۆزگەرتىش پىكىردە

چىڭ تۇردى، لېكىن مەقسىدىگە يېتەلمىدى. ئۇ بۇ يەردىن كېتىدىغان چاغدا، ئىدارىدىكىلەر بىلەن ماي تارتىشىپ قالدى، باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىغىنى "پىخسىق لورد" دىدى. ئۇ زاۋۇتنىڭ خاراكوۋىغا ئەۋەتكەن پاراۋۇزىغا ئولتۇرۇپ ئاشلىق كومىسسارىنى ئىزدەپ ماڭدى، چۈنكى خەلق كومىسسارى مەخسۇس پويىزدا ئولتۇرۇپ ئوكرائىنا تۆمۈرىيول ياقىلىرىنى چارلاپ يۈرەتتى. كلياۋىن بۇ قېتىم ئاز-تولا نەرسىگە ئېرىشتى، يۇقۇرىدىنمۇ بەزى ۋەدىلەرنى قىلدى، لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى ئون مىڭدىن ئارتۇق ئىشچىسى بار كونا پېتروۋسكى بىرلەشمە كارخانىسىغا نىسبەتەن ھېچقانچە نەرسە ئەمەس ئىدى.

كلياۋىن زاۋۇتقا قايتقاندىن كېيىن، ئاشلىق مەسلىسىنى ئالدى بىلەن پارتىيە يىغىندا مۇزاكىرە قىلدى، كەچتە يەنە زاۋۇت باشقۇرۇش كومىتېتىغا دوكلات قىلدى. ھەرقايسى سېخلارنىڭ ۋەكىللىرى (كۆپىنچىسى ئوتتۇرا ياشلىق پارتىيىسىز ئىشچىلار) ئۇنىڭ روھسىزلىق بىلەن قىلغان سۆزىنى غەمكىن ئولتۇرۇپ ئاڭلىدى. ئۇ ئاشلىق مەسلىسىدىكى قىينىچىلىقنى ھەم بۇ ئىشتا بېشى قاتقانلىغىنى ئېيتتى، قەيەردىن قانچە ۋاگونىدا ئوزۇقلۇق ھەل قىلغانلىغىنى كونكرىت دوكلات قىلدى. ئۇ بېشىنى سالغان ھالدا مۆلچەرلەپ كۆرۈپ، ئويلىغاچ سۆزلەيتتى. ئۇ مۇنداق دەپ ئوتتۇرىغا قويدى: مۇھىمى، كارخانىلار ئىشلىتىدىغان كۆمۈرگە كاپالەتلىك قىلىش لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن كۈنلۈگى ئەللىك مىڭ پۇت كۆمۈر قېزىشقا توغرا كېلىدۇ. مۇشۇ سان ئورۇنلانسىلا، ئاندىن جەڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرغىلى بولىدۇ. قۇدۇق ئاستىدا ئىشلەيدىغان ئىشچىلارنىڭ ھەر بىرى كۈنلۈگى بىر ئىسمىنادىكى ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىسا، ئىشقا قاراپ ھەق

بېرىش ئاساسدا ئۇلارغا ئىككى-ئۈچ قاداق ئاشلىق بېرىشكە كاپالەتلىك قىلىش كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، باشقا ئىشچىلارغا قانچىلىك ئاشلىق قالدۇ؟ ئۇ ئادەم سانىغا قاراپ تەقسىم قىلىپ كۆرۈۋېدى، نەتىجىدە ھەر بىر ئادەم ئۈچۈن كۈنلۈگىگە چارەك قاداق ئاشلىق توغرا كەلدى. بۇ ئەھۋال يېڭى ئاشلىق چىقىچە داۋاملىشاتتى.

كلياۋىن سۆزىنى تۈگىتىپ بولۇپ ئولتۇردى-دە، ئويغا چۆمدى ۋە بىردىنلا يىغىن مەيدانىدىكى جىمجىتلىقتىن ھەيران قالدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى، ئىشچىلار لام-جىم دېمەي ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا يېقىن ئولتۇرغان كاتول ئىشچىسى رادىئون نىكىتىن بۇرۇتلۇق گەۋرى ئادەم ئىدى. كلياۋىن ئۇنىڭ كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ تۇرغانلىغىنى كۆردى. ئۇ نىكىتىنىڭ جان سانى كۆپ ئىكەنلىگىنى بىلەتتى. نىكىتىن كۆزىنى قولى بىلەن سۈرتۈۋەتكەنلىكىتىن، ئۇنىڭ يېشى ئۇزاق ۋاقىت پېچ يېنىدا ئىشلەش ئارقىسىدا قاراپ كەتكەن مەگزىگە بىر تامچىمۇ ئېقىپ چۈشمىدى.

كلياۋىن كۆپچىلىكىنىڭ چىرايىغا كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقتى، ئۇلار مىدىرلاپمۇ قويماي، يەنىلا جىم ئولتۇراتتى.

كلياۋىن ئىنقىلاپ يىللىرىدا قازاندىكى ئەكسىلئىنقىلاۋىي توپىلاڭ، ۋارشاۋادىن چېكىنىپ چىقىش، سەپداشلىرىنىڭ قۇربان بېرىشى قاتارلىق نۇرغۇن ئېغىرچىلىقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىرقى جىمجىتلىق، ئىچىگە يۇتۇۋېتىلگەن كۆز يېشى، ئادەتتىكىدەك بۇ سۈكۈت ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھەرقانداق قىينىچىلىقتىنمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى. ناۋادا، كىشىلەر قارشى تۇرغان، ۋاقىراپ-جاقىراپ تىللاپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇنىڭغا ئۇنچۋالا ئېغىر تۇيۇلماس

ئىدى.

زاۋۇت باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ مۇزاكىرىسى ئۇزاققا سوزۇلمايلا، ئاشلىق تەقسىم قىلىش پىلانى ماقۇللاندى.

4

ئەھۋال كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلاشتى. 1921-يىل 7-ئاي دۇنياستا ئەڭ قىيىن ۋاقىت بولدى. 5-ئايدا، دۇنياستا قېزىلغان ئومۇمى كۆمۈر مىقدارى يىگىرمە تۆت مىليون پۇت بولدى، 6-ئايدا ئون سەككىز مىليون پۇت بولدى، 7-ئايغا بارغاندا بولسا توقۇز مىليون پۇتقا چۈشۈپ قالدى. بۇنچىلىك كۆمۈر ھەتتا قۇدۇقتىكى سۇنى سىرتقا چىقىرىشقا ئىشلىتىشكىمۇ يەتمەيتتى.

بەزى چوڭ كانلارنى سۇ بېسىپ كەتتى، پۈتكۈل كان رايونى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئىلگىرى ھەرقايسى ۋوگزاللاردا خىلى كۈنگە يەتكۈدەك يېقىلغۇ زاپاس ساقلىناتتى؛ ھازىر بولسا يېقىلغۇ كۈن بويىچە ئەمەس، بەلكى سائەتلەپ ھېسابلىنىدىغان بولدى. سارىتسىندىن ياغاچ تېرەك توشۇش ئوتتۇرا يولدا توختاپ قالدى، كاپكاز توشۇش لىنىيىسى ئاساسەن پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى؛ بەزىدە، ئىسكىلاتتىكى ياغاچلارنى توشۇيدىغان پاراۋوزنى كۆمۈر بىلەن تەمىنلەشكىمۇ كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

سوۋېت جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان يىلىنىڭ دەسلىۋىدىلا ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن مايا كېبىۋكا دومنا پېچى بىلەن يۈزوفكا دومنا پېچى ئىشتىن توختىدى. پۈتكۈل دۇنياستا كونا پېتروۋسكى دومنا پېچىلا ئىشلەۋاتاتتى.

شۇنداق بولۇپلا قالماستىن، بۇ يىل دونياستا يازدا قاتتىق ئىسسىق ۋە قۇرغاقچىلىق بولىدى. قاغىش تەكتىكۈر قۇرغاق شامال يايلاقتىن ئاپتاپتا قىزىپ كەتكەن قاپ-قارا توپىنى ئۇچۇرۇپ، توختىماي چىقىپ تۇراتتى. ئورۇقلاپ هالىدىن كەتكەن ئاتلار قۇدۇق ئىچىدە كۆمۈر توشۇغىچە دائىم يىقىلىپ قالاتتى. يەم-خەشەك كەمچىل، ئوت-چۆپ قۇرۇپ كەتكەچكە، يېزىلارغا بېرىپ، ئۆيىنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان قۇرۇق ئوتنى چۆۋۈپ ئېلىپ يەم-خەشەك قىلىشقا توغرا كەلدى. ئاتلار كېچىسى قۇدۇقتىن سىرتقا چىقىرىلاتتى. كۆرۈش قۇۋۋىتى قالمىغان، ئورۇقلۇغىدىن بىر تىرە-بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان بۇ ئاتلار قۇرۇق هەم قاتتىق ئوتلار بىلەن ئاچلىغىنى باساتتى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلارنى يەنە قۇدۇقىغا چۈشۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. بۇ چاغلاردا بۇ يەردە ئىشلىتىدىغان تار قەپەزگە بىرلا ئات پاتاتتى. شۇنداق بولغاچقا، ئالدى بىلەن ئاتنىڭ توت پۇتىنى چۈشەپ، ئاندىن كۆچەپ يىقىتىش لازىم ئىدى، شۇنىڭ بىلەن، غاللىداۋاتقان، تېپىچەكلەۋاتقان ئات ئاخىر قەپەزگە سىغىناتتى.

بۇ ئۇچ ئاي ئىچىدە، كىلىياۋىن دائىم كونا پېتروۋسكى بىلەن باخمۇت ئوتتۇرىسىدا قاتناپ يۈردى. شۇ يىلى يازدا باندىتلارمۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلار دائىم چاتقال ۋە دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان تار جىلغىلاردا هەركەت قىلاتتى. تاپانچىنى يېنىغا ئېسىپ يۈرىدىغان كىلياۋىن كېچىسى باندىتلار بىلەن ئىككى نۆۋەت ئېتىشىپ قالدى. ئاشلىق، يېسىمۇق ياكى كۈنجۈتتىن بىر-ئىككى ۋاگون، كۆكىرىپ كەتكەن بېلىقتىن بىرەر يۈز پۇت، مايدىن ئىككى-ئۈچ تۇنۇك هەل قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ پۇتۇن زېھنى ۋە غەيرىتىنى

ئىشقا سالدى.

ئىشچىلار چارەك قاداق ئاشلىقىمۇ ئېرىشەلمەيدىغان قېيىن كۈنلەر ئاخىر يېتىپ كەلدى.

بىر كۈنى بىرسى كلياۋنىنى مېتال ئېرىتىش سېخىنىڭ پارتىيە ياچېيكىسىدىن كەلگەن تېلېفونىنى ئېلىشقا تۈيۈقسىز چاقىردى.

ــ نىمە ئىش بولدى؟

ياچېيكا سېكرېتارى ئۆزىنى بېسىۋالالماي:

ــ مەيەرگە كەلسىگىز كۆرىسىز، ئىشنى قويۇپ تېز كېلىپ كۆرۈپ بېقىڭ! ــ دېدى.

كلياۋن پۈلاكشىپ تۇرغان تاپانچىسىنى تۇتۇۋېلىپ، قەدەمنى چوڭ-چوڭ ئېلىپ، زاۋۇت ئىشخانىسى ئۈرۈنلاشقان ئىككىنچى قەۋەتتىن سېخ تەرەپكە ئۇچقاندەك يۈگۈردى. ئېيۇل ئېيىنىڭ ھاۋاسى كىشى تۇنجۇقۇپ قالغۇدەك دىمىق ھەم ئىسسىق ئىدى. ئۇ، بىرەر قورقۇنچلۇق ئىش بولدىمۇ، نىمە دەپ ئويلىدى. بىردىنلا ئۇ بىر نەرسىنى سەزگەندەك قىلدى-دە، قەدىمىنى توختىتىپ، دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى: پېچىنىڭ غۇگۈلداشلىرى بىلەن ماتورنىڭ رېتىملىك گۈرۈلدىشى ئاڭلانمايتتى، زاۋۇت ئىشتىن توختىغان ئىدى. كلياۋن چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ، "ھىم" دىدى-دە، يەنە يۈگۈردى.

ئۇ يىراقتىنلا قۇيمىچىلىق سېخىنىڭ سەيناسىدا كىشىلەرنىڭ توپلىشىپ تۇرغانلىغىنى كۆردى، ئۇلار توختىمای ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىشاتتى، بەزىلەر گەپ قىلماقچى بولۇپ ئىگىز يەرگە چىقسا، يەنە بەزىلەر ئۇنى تارتىپ چۈشۈرەتتى.

پېچىنىڭ ئۇلىغىمۇ، ئىسسىق ھاۋا بېرىش ئۈسكۈنىسىنىڭ قارا

تۆمۇر تاختىيغمۇ، كاتولغمۇ، پىچ يېنىدىكى كىچىك ئۆيلەرنىڭ تېمىغمۇ، ئىشىكلىرى، ھەممە يەرگە "بولكا كېرەك! بولكا كېرەك!" دېگەن چوڭ خەتلەر بور بىلەن ئېنىق يېزىلغان ئىدى.

كلياۋىن پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى گرۇشكونىڭ ئادەملەر توپىغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىغىنى كۆردى. رەڭگى تاتىرىپ كەتكەن گرۇشكو ئىگىز بىر يەرگە چىقماقچى بولۇپ تۇرغان ئىكەن قىستاپ كەردى. بايىلا بۇ يەردىن بىرسى تارتىپ چۈشۈرۈۋېتىلگەن ئىدى. كلياۋىنمۇ قىستىلىپ شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى، ئۇ بېشىنى ئىچىگە تىقىۋىلىپ، تاپانچىسىنى چىڭ تۇتقان پېتى مۇرىسى بىلەن ئالدىغا قىستاپ ماڭدى، شۇ ۋاقىتتا كەينىدىن بىرسىنىڭ قاتتىق ئىتتىرىۋاتقانلىغىنى سەزدى.

گرۇشكو بىرىنچى بولۇپ، دۇم كۆمىتۇرۇپ قويۇلغان تۆمۇر قول ھارۋىسىنىڭ تۆپىسىگە چىقتى. كلياۋىنمۇ ئۇنىڭ كەينىدىنلا چىقتى. بۇ چاغدا، زاۋۇتتىكى بىرنەچچە كومپارتىيە ئەزاسىمۇ قىستاپ يۇرۇپ بۇ يەرگە كەلدى. يەنە بىرنەچچە پارتىيە ئەزاسى توپ ئارىسىدىن قىستىلىپ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتاتتى. كلياۋىنىڭ شەپكىسى نەدىدۇ چۈشۈپ قالغان ئىدى، جىگەررەڭ كەلتە ھەربى چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىمۇ ئۈزۈلۈپ كەتكەن بولغاچقا، چاپىنىنىڭ ئالدى ئېچىلىپ قېلىپ، كىر بولۇپ كەتكەن كۆينىگى ۋە مەيدىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

مىكىلىغان ئىشچى ئۇمتىسىز ھالدا ئۇلارغا قاراپ تۇراتتى. كەيپىيات ناھايىتى جىددى تۇس ئالغان بولۇپ، بۇنى ھېچكىم ئويلىمىغان ئىدى.

كلياۋىن كۆمۇر ۋە كوكسىنىڭ توزۇندىلىرىغا كۆمۈلگەن يۈزلەرگە نەزەر سالدى، ئالايغان كۆزلەر ئۇنىڭغا تەرەپ-تەرەپتىن غەزەپ

بىلەن تىكىلمەكتە ئىدى. ئىشچىلارنىڭ ئۇستى-بېشى جۇل-جۇل بولۇپ كەتكەن، نۇرغۇنلىرى بىرىزىنت پەلەيلەرنى بوزۇپ ئۆزلىرى تىكىۋالغان شەپكىلەرنى كىيىشىۋالغان ئىدى.

گرۇشكو بىر قولىنى كۆتىرىپ تۇرۇپ، ئىنقىلاۋىي پىرولېتارىياتنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەسئۇلىيىتى توغرىسىدا ۋاقىراپ سۆزلەشكە باشلىدى. لېكىن كۆپچىلىك ئۇنى سۆزلەتمەسلىك ئۈچۈن هە دەپ قول هارۋىسى تەرەپكە قاراپ قىستىشاتتى. مەيدان پاتپاراق بولۇپ كەتتى. بىرنەچچە ئادەم قاپ-قارا قوللىرىنى ئۆزۈتۈپ، گرۇشكونىڭ هەربىچە چاپىنىدىن تارتىپ، ئۇنى چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولدى.

دەل مۇشۇ پەيتىتە كلياۋىن كەچۈرگۈسىز بىر خاتالىق ئۆتكۈزدى — ئۇ ئىختىيارسىز هالدا قولىنى تاپانچىسىغا ئۇزاتتى. بۇ چاغدا، قوپال ۋاقىرىشۋاتقان توپ ئارىسىدىن يوغان بىر ئىشچى سەكرەپ هارۋىغا چىقتى-دە، گرۇشكونى ئىتتىرىۋېتىپ، كۆينىگىنى غەزەپ بىلەن يىرتىپ مەيدىسىنى ئاچتى.

— ئاتە؟ ئەندى ياشاشنىڭ ئامالى قالمىدى! ئاتە مېنى، خۇمپەر!

كلياۋىن بۇنىڭ زاۋۇت باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ يىغىندا كۆز يېشىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن كاتول ئىشچىسى رادىئون نىكىتىن ئىكەنلىگىنى تونۇدى. ئۇمىتسزلىك هىسسىياتى كلياۋىننىڭ يۈرىگىنى مۇجىدى. ئۇ بۇ ئۇمىتسزلىكنى ئامىمنى قايتا قولغا كەلتۈرەلمەيدىغانلىغىنى بىلدى. ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ئىشتىن توختىغان ئىگىز دومنا پىچىكە نەزەر تاشلىدى. تۆت يىلدىن ئىنقىلاۋىي ئۇرۇش مەزگىلىدە زادى توختاپ قالمىغان بۇ پىچ ئەتە مۇزلىغان جەسەتكە ئايلىناتتى.

كاتول ئىشچىسى كەڭ كۆكرىگىنى ئېچىپ، كلياۋىنغا دىۋەيلەپ

كەلدى. ئۇنىڭ ئاغزى تارتىشىپ قالغاندەك ئېچىقىلىق بولۇپ، جاۋغايلىرىدىن كۆپۈك چاچرايتتى. كىياۋىن قورقۇنچلۇق بىر ئىش بولىدىغانلىقىنى ھىس قىلدى. مانا شۇ چاغدا ئۇ ئېسىنى يىغىپ، يان يانچۇغىدىن پورتىمالنى چىقىرىپ، پۈتۈپ قالغان ئاۋازى بىلەن ۋاقىرىدى:

ــ سىلەر لېنىننىڭ خېتىنى ئوقۇتۇپ قالدىڭلارمۇ؟

ئۇ قەمەتلىك خەتنى ئىتتىك ئالدى-دە، نىكىتىننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. كاتول ئىشچىسى خەتنى ئىككىلىنىپ قولىغا ئالدى، ئۇنى ئېچىپ لېنىننىڭ ئىمزاسىنى كۆردى. ئۇنىڭ قوللىرى تىترەشكە باشلىدى، رەڭگىدىكى غەمكىنلىك يوقالدى. ئۇ لېنىننىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى ئالدىرىماي، ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدى.

كۆمىتۇرۇپ قويۇلغان قول ھارۋىسىنىڭ ئۈستىدە نەمە ئىش يۈز بەرگەنلىگىنى تېخى ھەممەيلەن بىلىپ كەتمىگەن ئىدى، لېكىن ۋاراڭ-چۇرۇڭ دەرھال بېسىقىپ، ئەتراپ ئاستا-ئاستا جىمىدى. ئىش توختىغان زاۋۇتتا ھېچقانداق تەشۋش ئاڭلانمايتتى. لېنىننىڭ سۆزى بۇ ئاجايىپ جىمجىتلىقتا يىراق-يىراقلارغا تارقالماقتا ئىدى. بۇ سۆزلەر كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىسىنى چېكەتتى. مەڭگۈلۈك دىمىگەن تەقدىردىمۇ، كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ئۇزاققىچە ساقلىنىتتى.

"...ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن ئېغىر... ئۇلار ھەممە جاپانى چەكتى... ئىشچىلار سىنىپى ھېچقاچان پىرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى دەۋرىدىكىدەك ئېغىر ئاپەتكە يولۇققۇپ باققان ئەمەس..."

ئىلئىچ دۇنيادىكى ئەڭ قىيىن ئىشنى قىلىشقا ــ ھەقىقەتنى ئاممە-باپ ۋە تەبىئى ھالدا سۆزلەشكە ماھىر ئىدى. دەل مانا شۇ توغرىدىن-توغرا ئېيتىلغان ئاچچىق ھەقىقەت كۆپچىلىكنى ھەيران قالدۇردى،

قايىل قىلدى.

"...ھازىرقى بىردىن-بىر چىقىش يولى ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، قىينىچىلىقنى يېڭىش. ئىنسانىيەت تارىخىدا ئەڭ ئىنقىلاۋىي ۋە ئەڭ قەھرىمان سىنىپ بولغان ئىشچىلار سىنىپىدىن باشقا ھەرقانداق سىنىپ بۇنداق قىينىچىلىقنى يېڭەلىگەن ئەمەس..."

نىكىتىن خەتىنىڭ ئاخىرقى بىر جۈملىسىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، قولى بىلەن پىشانىسىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئەتراپقا كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقتى-دە، يېنىك ئاۋازدا:

ـ قانداق، يولداشلار، هه؟ ـ دەپ سوئال تاشلىدى.

كىشىلەر لېنىن ئۆز قولىدا يازغان خەتنى كۆرمەكچى، ئۇنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ باقماقچى بولۇپ، ئۇنى قىستاپ كېلىشتى. لېكىن خەتنى باشقا بىر ئىشچىغا بەردى، كىشىلەر يەنە ئوقۇشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ، خەت كۆپچىلىك ئىچىدە ئايلىنىپ يۈردى.

خەت كىلياۋىنىڭ قولىغا قايتىپ كەلمىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ، ئۇ بۇ خەتنى ئىككىنچى كۆرەلمىدى. خەت گويا ئىشچىلار ئارىسىدا ئېرىپ كەتكەندەك، ئۇلار بىلەن يۈغۇرۇلۇپ كەتكەندەك قىلاتتى. كېيىن كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، لېنىننىڭ خېتىنى بەزىلەر قۇدۇق ئاستىدا ئوقۇپتۇ، لېكىن بۇ خەتنى ئەڭ ئاخىردا كىمنىڭ ئالغانلىغى ياكى كۆرگەنلىگى نامەلۇم.

خەت، بەلكىم، مەڭگۈگە يوقاپ كەتكەندۇ، لېكىن بۇ ھىكايە ساقلىنىپ قالدى.

كونا پېتروۋسكى دومنا پېچىنىڭ شۇ نوۋەت ئىشتىن توختىمغانلىغى ھەققىدە قايتا توختىلىش، ئېھتىمال، ھاجەتسىزدۇر؟ 1921 ـ يىلى ياز، بۇ پېچ جەنۇپتا بىردىن ـ بىر ئۆچمەيدىغان پېچ بولۇپ، يېڭى ئاشلىق چىققىچە توختاپ قالمىدى.

بۇ ھىكايە دونياستىكى پىشقەدەم ئىشچىلار ئارىسىدا بۇگۈنگە قەدەر ئېيتىلىپ كەلمەكتە. لېكىن بۇ رىۋايەتمۇ؟

[ئاپتور ھەققىدە] ئالېكساندر. بېك (1902 ـ ؟) سوۋېت رۇس يازغۇچىسى بولۇپ، قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان، تەھرىر بولغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى باش قەھرىمانلارنىڭ كۆپىنچىسى مېتاللورگىيە ئىشچىلىرى. ئۇنىڭ «پولات ئىشچىلىرى» (1946)، «تەمۇفېي ـ كوكسى ـ قارنى كەڭ ئادەم» (1948) قاتارلىق پوۋېستلار توپلىمى، «ياشلار» (1954) ۋە «بىلۈرنكوۋنىڭ

هایاتی» (1956) قاتارلىق رومانلىرى نەشر قىلىنغان.

(«سوۋېت ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ
1984 ـ يىللىق 1 ـ سانىدىن ئېلىندى.)

تەرجىمە قىلغۇچى: مۇھەممەت ئېلى
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

ھەسرەت

A. ماردىياۋچيۇس①

ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت ئون بىرلەردە ئىشقا كېتىۋېتىپ، شەھەر بېغىنىڭ يېنىدىكى يولدا ھەمىشە ئۇنى ئۇچرىتاتتىم، يەنە كېلىپ ھەمىشە ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئايال تاۋۇشىنى ئاڭلايتتىم.

پىيادىلەر يولدا ئايال تاۋۇشى ھەر خىل بولىدۇ. ئۆتكەن-كەچكەنلەر ناھايىتى كۆپ بولغاچقا، ئايال تاۋۇشمۇ ھەرخىمنىڭ ھەر قىسما بولىدۇ. بەزىلەرنىڭ قەدىمى ئاستا، ئېغىر بولىدۇ. بۇلار-ھاردۇق يەتكەن، ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىگە يېتىپ، ۋاقتىنىڭ ئۇچقانلىغىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىغىدىن ئۇنى ئالاھىدە قەدىرلەش لازىم-لىغىنى ھىس قىلغانلار؛ بەزىلەرنىڭ قەدىمى چىڭ، پۇختا بولىدۇ، بولار-ياش يىگىتلەر؛ ئاياللار بىلەن قىزلارنىڭ ئايال تاۋۇشى بولسا نازۇك، ئىنتىك بولىدۇ، ئۇلار ئۇ ياق-بۇ ياقتا ئۆتسە ھامان ئالدىراپ ئىنتىك مېڭىشىدۇ.

پىيادىلەر يولدا ھەر خىل-ھەر ياڭزا ئايال تاۋۇشى ئاڭلانسىمۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭ ئايال تاۋۇشىنى پەرق ئېتەلەيتتىم، يەنە كېلىپ يىراقتىنلا باشقىلارنىڭ ئايال تاۋۇشى ئىچىدىن ئۇنىڭ ئايال تاۋۇشىنى پەرق ئېتەلەيتتىم. ئۇ ئىنتىكمۇ ماڭمايتتى، ئاستىمۇ ماڭمايتتى، باسقان قەدىمى قىسقا، چىڭ بولۇپ، گويا ئۇرۇلغان بولقىدەك، يەرگە

① ماردىياۋچيۇس ــ ئاتاقلىق لىتۋا يازغۇچىسى.

رتملك چۇشەتتى:

تاق، تاق، تاق...

ئاخىردا ئۇ كۆرۈنەتتى. ئۇ پۇتىغا دائىم ئىگىز پاشنىلىق، ئۇچ-لۇق توپلى كىيەتتى. شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك، ئۇنىڭ ئايىق تاۋۇشى باشقىلارنىڭكىدىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئۇ گۈزەل، قاملاشقان پۇتىغا بەزىدە قارا، بەزىدە بىنەپشەرەڭ ئۇزۇن يېپەك پايپاق كىيەتتى. كۆينىگى نازۇك، ئىنچىكە بەللىرىگە يېپىشىپ، ئۇنىڭ بەدىنىدىكى ئايالىلىق ئالامەتلەرنى—تولغان يوتىسىنى. ئىگىز كۆتىرىلىپ چىققان كۆكرىگىنى، سەل پەس مۇرىسىنى تېخىمۇ گەۋدە-لىك قىلىپ كۆرسىتەتتى.

تاق، تاق، تاق...

ئاپپاق بويىنى سەل ئەگمە ئىدى. قارا ھەم ئۇزۇن چاچلىرىنى يۇقۇرىغا قارىتىپ تارىغاچقا ئانچە رەتلىك ئەمەستەك كۆرۈنەتتى. بىر تۇتام چېچىغا ئاق چاچنى مەڭزىگە يېقىن قىلىپ قىستۇرۇۋالغان ئىدى. چىرايى سەل تاتارغان بولۇپ، ئەگمە قېشى، قاڭشالىق بۇرنى، يۇمۇلاق ئىگىگى قاملاشقان ئىدى. چىرايىدىن ھامان زادىلىق قىلىۋاتقاندەك كۈلۈمسىرەش كەتمەيتتى.

مەن تولا چاغلاردا ئۇنىڭ زىلۋا، قاملاشقان بويىغا قاراپ كۆزۈمنى ئالالماي تۇرۇپ قالاتتىم. ئۇ يول ماڭغاندا زادىلا ئوڭ-سولىغا باقماي ماڭاتتى، قاراپلا قالاتتىم. كوپ ھاللاردا ئۇ خېلى ئۇزاققا كەتكىچىمۇ مەن كۆزۈمنى ئۇزەلمەي، پىيادىلەر يولىدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ قالاتتىم.

ئاندىن كېيىن مەن كىتاپخانىغا كىرىپ بىر كۈنلۈك ئىشمىنى باشلايتتىم.

بۇ كىم بولدى؟ ھەر كۈنى ھامان شۇ بىر ۋاقىتتا پىيادىلەر يولىنى بويلاپ ئۆتىدىغان بۇ قىز زادى كىم بولدى؟ ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقۇم كېلەتتى، لېكىن ئىككىلىنىپ بىر قارارغا كېلەلمەيتتىم. ئۇ ھەقىقەتەن بەك چىرايلىق ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىر پاراڭلاشسامكەن دەپ، نەچچە ئون خىل بانىنى ئويلاپ باقتىمىۇ، بەرىبىر ئېغىز ئاچالمىدىم. كاشكى كىتاپخانىمىزغا بىرەر قېتىم بولسىمۇ كىرىپ قالسىدى... تازا غەيرەتكە كېلىپ بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قېلىشىم مۇمكىن ئىدى، قۇلىغىغا ياقىدىغان گەپلەرنى قىلاتتىم: ئېھتىمال، ئۇنىڭ بىلەن گەپلىشىش ناھايىتى مەنىلىك بولسا كېرەك، ئاۋازىمۇ مەن ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان بىر خىل سىلىق-يۇمشاق ئاۋازدۇ، دەپ ئويلايتىتىم، لېكىن، ئۇ كىتاپخانىمىزغا زادىلا كېلىپ باقمىغان ئىدى. ئېھتىمال، ئۇ كىتاپ ئالسا باشقا دۇكانىدىن ئالىدىغاندۇ.

بىر قېتىم، يا مەن ئۆيدىن ئەتىگەنرەك چىقتىممۇ ياكى ئۇ كېيىنرەك كەلدىمۇ، مەن كوچىنىڭ ئۇ بېشىغا چىقىپ بولاي دەپ قالغان بولسامۇ ئۇنى ئۇچرىتالمىدىم. مەن كىتاپخانىمىزنىڭ دەرىزىسى ئالدىدا بىر دەم تۇردۇم، ھەتتا ئۇنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى، لېكىن ئىشكىنى ئاچماقچى بولۇپ قولۇمنى تۇتقۇچقا ئېلىپ بېرىشىمغا بىردىنلا قۇلىغىمغا ئايال تاۋۇشى كىردى. مەن بۇ ئايال تاۋۇشىنىڭ ئاشۇ قىزنىڭ ئايال تاۋۇشى ئىكەنلىگىنى دەرھال پەملىدىم. ئۇتكەن ئەتىگەنلەردىكىدەك، ئۇنىڭ ئايال تاۋۇشى پىيادىلەر يولىدا ئېنىق ئاڭلاندى:

تاق، تاق، تاق...

مەن ئۆرۈلۈپ قارىغىنىمدا، ئۇ يېنىمدا تۇراتتى، ئەنە شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ سول مەڭزىدە ناھايىتى كىچىك بىر تال قارا مەڭ بارلىغىنى بايقىدىم. مەن ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئۇنىڭغا چەكچىيىپ قاراپلا

قهلىپتىمەن. كوچىدا يەنە ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ كۆزۈمگە باشقىلار ئەمەس، پەقەت ئاشۇ قىزلا كۆرۈنەتتى، ئۇ دۈكـ-نىمىزنىڭ پـەلەمپـيـگە يېـتـىپ كېلەي دەپ قالدى، هايت-هۈيت دېگىچە ئارىلىقتا، ئادەتتىكىدەكلا دۈكـنـىمىزنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېـتـىدىغاندەك ئـىـدى. بىراق، ئۇ پەلەمپەينىڭ ئالدىغا كەلگەنـدىن كېـيـىن، توپ-توغرا ماڭا قاراپ كېلـىـشكە باشلىدى. مەن ئۆزەمنى خۇددى يەرنىڭ يېرىغىغا كىرىپ كېتىۋاتقاندەك هىس قىلدىم. ئۇنىڭ ماڭا قاراپ كېلىۋاتقىنى نېمىسى؟ ئىش ناهايىتى روشەن... سەن بىر قىزنى هەرقانچە ياخشى كۆرسەڭمۇ ئۇنىڭغا بۇنچـلـىك قادىلىپ قارىـ-ماسلىـغىڭ كېرەك-تە؟، چۈنكى بۇنداق قىلساڭ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن هاقارەت بولىدۇ، هە، ئەمدى ئۇ كېلىپ مېنى راسا تىللايدىغان بولدى. ئەمـدى ئۇنىڭ ئاۋازى مەن تەسەۋۇر قىلـغـانـدەك ئۇنداق سـىلىق، مۇلايىم چىقـمـايـدۇ، ئەگەر هەقـىقەتەن شۇنـداق تىـلـلـسا، بۇمۇ ئۆزەمنىڭ شورى.

ــ سەن ماڭا نېمە ئانچە بۇنچىلىك تىكىلىپ قارايسەن؟

ئۇ مېنىڭ ئالدىمدا ماڭا شۇنچىلىك يېقىن تۇراتتى. لېكىن ئەمدى مەن ئۇنىڭغا قارىـيالماي قالدىـم. ئۇنىڭ كەتـمەي تۇرۇۋالغـىنىغا، ئۆزەمنىڭ جاۋاپ بېرەلـمەي تۇرۇپ قالغىنىمـغا ئاچچىغىـم كەلدى. قىـسقىسى، بۇ تولـىمۇ ئەخـمەقلىق بولـدى! مېـنىڭ گەپ قىلـماي تۇرغـىنىمنى كۆرۈپ، ئۇ يەنە گەپ ئاچتى:

ــ هەر كۈنى يولدىن ئۆتسەم سەن هامان ماڭا تىكىلىپ قارايسەن. قانداق، مېنى ياخشى كۆرەمسەن؟

ئەلۋەتتە، ئۇ مېنى مەسخىرە قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ هەر بىر گېپى مەن ئۇچۇن خۇددى بىر كاچات سالغاندەك تۇيۇلاتتى.

ـــ هەي، گەپ قىل! مېنى ياخشى كۆرەمسەن؟ نېمىشقا گەپ قىلماي تۇرىسەن؟

ئۇ ماڭا سەپسېلىپ، كۆلۈمسىرەپ تۇراتتى، ئۇنىڭ سەدەپىتەك ئاپپاق چىشلىرى تەپ-تەكشى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مەن غەيرەتلىنىپ غودۇكشىدىم:

ـــ ھەئە ... ئەلۋەتتە ...

ئۇ پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى، ئاۋازىمۇ خېلى قاتتىق چىقتى، ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرغان ئاپپاق چىشلىرى يەنە بىر قېتىم كۆرۈندى.

ـــ سەن كىتاپخانىدا ئىشلەمسەن؟ ئىشكىنى قاچان تاقايسىلە؟

ـــ سەككىزدە.

ئۇ ئويلىنىۋالدى.

ـــ بولىدۇ، سائەت سەككىزدىن كېيىن مەن كېلىمەن، مېنى كۈتۈپ تۇرغىن.

ئۇنىڭ ئايال تاۋۇشى يوقالدى، مەن يەنىلا شۇ ئورنۇمدا خۇددى قېقىپ قويغان قوزۇقتەك تۇراتتىم. مەن ئەقەللىسى ئۆزەمنىڭ قۇلىغىغا ئىشەنمەي قالدىم: ئۇ بۇ يەرگە كېلىدىغان بولدى...

كېيىن مەن دۇكانغا كىرىپ كەتكەن بولسامۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇ يەرگە كېلىمەن دىگىنىنى، بۇ يەرگە كېلىدىغىنىنى ئۇزاققىچە ئويلاپ كەتتىم!... كىشىنىڭ بۇنىڭغا زادى ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ، ئۇ بۇ يەرگە كەلمەكچى...

تۇغۇلغاندىن بۇيان مەن ھېچقاچان شۇ كۈندىكىدەك خوشال بولمىغان ئىدىم، مەن خېرىدالار بىلەن ئامانلىشاتتىم، ئۆزلۇكۈمدىن بالىلار بىلەن گەپلىشەتتىم. كىچىككىنە بىر قىز بالا بىركىتاپنى تالىمغان ئىدى، يانچۇغىغا قولىنى سېلىپلا پۇلنىڭ چۈشۈپ قالغانلىغىنى

بىلىپ يىغلاپ كەتتى. مەن دەرھال كىتابنى قەغەزگە ئوراپ چىگىپ ئۇنىڭغا بەردىم ـ دە: ئېلىڭ ئاپىڭاق قىز، يىغلىماڭ، پۇلىنى مەن بېرىپ قويىدۇم، ئادەملەر بۇگۈن يىغلىسا بولمايدۇ. بۇگۈن ھەممە ئادەم كۈلۈشى كېرەك، دىدىم.

توپ ـ توغرا سائەت سەككىزدە مەن دۇكاندىن چىقىپ دەرىزە ئالدىغا كېلىش بىلەنلا "تاق، تاق، تاق" قىلغان ئاياق تاۋۇشىنى ئاڭلىدىم،

بىر كۆلەڭگە پىيادىلەر يولىدا پەيدا بولدى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن كىتابخانىنىڭ پەلەمپىيى ئالدىدا توختىدى.

ـــ كىتابخانىنى ئەتتىگۈمۇ؟

ـــ ھەئە.

ـــ نەگە بارىمىز؟

راست، نەگە بېرىشىمىز كېرەك؟ ئەجەپمۇ بالدۇرراق ئويلاپ قويماپتىمەن ـ ھە، كىنوخانىغا بېرىش كېرەكمىدۇ؟ ياق، ئۇنداق قىلساق، ھازىر تولىمۇ ساددىلىق ۋە بالىلىق قىلغان بولىمىز. ئۇنداق بولسا، مۇزىكا ئولتۇرۇشىغا بارىمىزمۇ ياكى شەھەر باغچىسىغا سەيلىگە بارىمىزمۇيا؟ زادى نەگە بارساق بولار؟

ـــ كوفىخانىغا بارايلى، ـــ دىدى ئۇ بىردىنلا، ـــ شۇ يەرگە بېرىپ بىر دەم ئىچ پۇشۇغمىزنى چىقرايلى.

بۇ ئەخمەقلىغمنى دىمەمدىغان! راست، ئەڭ ياخشىسى كوفىخانىغا بارغانغا يەتمەيدۇ. ئۇ يەرگە بارساق، پاراڭلىشىپ، بىر بىرىمىزنى ياخشىراق چۈشىنىمىز، بىر دەم ـ يېرىم دەم ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئويىنۇۋېلىشقىمۇ بولىدۇ تېخى. بۇ بىزنىڭ بىرىنچى قېتىم ۋەدىلىشىپ قويۇپ بىر يەرگە بېرىشىمىز ـ دە. كاساپەت، كوفىخانا دېگەن كىشىلەرنىڭ پۇخادىن

چىققىچە پاراڭلىشىشى ۋە ئىچ پۈشۈغىنى چىقىرىپ تاماشا قىلىۋېلىشى ئۈچۈن ئېچىلغان ئەمەسمىدى؟ شۇڭا مەن ئۇنىڭغا دېدىم:

ــ توغرا، ئەگەر ياخشىسى كوفىخانىغا بارايلى. پىكرىڭىز تولىمۇ ياخشى. كوفىخانىدىنمۇ ياخشىراق يەر نەدە بولسۇن؟

ئۇ مېيغىدا كۈلۈپ قويدى، مېنى زادىلا قىلىۋاتقان، دۆتلۈگۈمنى مەسخىرە قىلىۋاتقان بولسا كېرەك. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ مەن رازى ئىدىم. بۇ چاغدا ئۇ ئالاھىدە ئوماق بولۇپ كۆرۈندى. ئاق پىشماق يۈزى شۇنداق يۇمران، قارا كۆزلىرى خىيالغا پاتقان ئىدى.

كوفىخانا تاماكا ئىسىغا تولغان، ئۇنىڭدىن خۇددى ئومارتا ساندۇغىدەك، بىر خىل گۈدۈك ـ گۈدۈك ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئىككى يانغا كۆز قىرىنىمۇ سالماي، ئۇستەللەر ئارىسىدىن ماڭدى. ئەرلەر ـ نىڭ كۆزى خۇددى ئېتىلغان ئوقتەك تۇش ـ تۇشتىن ئۇنىڭغا قادالدى، تەپتارتماستىن تىكىلگەن بۇ قاراشلاردىن ئاچچىغىم كەلدى. ئاخىر بىز بوش بىر ئۇستەلنى تاپتۇق، ئۇ ئولتۇرۇپ، كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

ــ بۇ يەر ناھايىتى راھەت ئىكەن، خۇددى ئۆيدىكىدەك.

ئولتۇرغان ئورنىمىز ھەقىقەتەن ناھايىتى بەلەن ئىدى. ئۇستەل كوفىخانىنىڭ بىر بۇرجىگىگە جايلاشقان بولۇپ، بىز بىر بىرىمىزگە ناھايىتى يېقىن دېگۈدەك ئولتۇراتتۇق، لېكىن بىر بىرىمىز بىلەنمۇ كۆز بېقىشالايتتۇق، پۈتۈن زالغىمۇ نەزەر تاشلىيايتتۇق. مۇلازىملار ـ دىن بىرى كېلىپ، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئۇنىڭغا باش لەگىشتۈرۈپ قويدى، ماڭا بولسا قارامۇ قويمىدى. ئۇمۇ مۇلازىمغا مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈپ قويدى. بۇ ھال كۆڭلۈمدە ھەسەتخورلۇق ئۇتىنى ياقتى. ئادەم دېگەنمۇ قىزىق بولىدىكەن. تېخى ئەمدىلا تونۇشۇۋاتقانلىغىمىزغا، يەنە كېلىپ بىرىنچى قېتىم كوفىخانىغا كېلىپ ئولتۇرۇۋاتـ

قىنىمىزغا قارىماي، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزەمدە مەلۇم خوجايىنلىق هوقۇقى بارلىغىنى سەزدىم. ئەمەلدە، بۇ زادى نىمە ئۈچۈن؟ چىرايلىق قىزلارغا هەركىم ــ يولۇچىلارمۇ، كوفىخانىدىكى مېهمانلارمۇ، هەتتا مۇلازىملارمۇ ئامراق كېلىدۇ.

ــ بىز نىمە ئالساق بولار؟

مەن غىزا تىزىملىگىنى ئۇنىڭغا سۇندۇم. ئۇ ئۆرۈپ قويدىيۇ قارىمىدى.

ــ ئازراق بەيلەندى بۇيرۇيمىزمۇ؟

ــ ئەلۋەتتە، ــ دېدىم مەن، ــ ئازراق ئەمەس، بىر بوتۇلكا دەڭچۇ.

ــ يەنە كوفى.

مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم، كوفىنى چوقۇم بۇيرۇيمىز. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۇزىگە كەمپىت، تورت ۋە ماروژنى بۇيرۇدى.

مۇلازىم كەتكەندىن كېيىن ئۇ بىر پاچكا تاماكا چىقاردى.

ــ تاماكا چېكەمسەن؟

ــ ياق، مېنىڭ خىزمىتىم تاماكا چېكىشكە رۇخسەت قىلمايدۇ.

ئۇ هەيران بولغان قىياپەتتە ماڭا بىر كۆز تاشلىدى ــ دە شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ چۈشەندى.

ــ هە، سەن كىتاپ ــ پىتاپ بىلەن هەپىلىشىسەن ئەمەسمۇ. بۇ تازا بىر مەنىسىز خىزمەت بولسا كېرەك ــ هە؟

ــ نىمىشقا؟ دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە. بىز كىتاپنى هەممىدىن بۇرۇن كۆرىمىز. ــ دېدىم مەن ۋە ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئويلىغىنىغا قارىغاندا، ئۇ باشقا تارماقلاردا ئىشلىسە كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

ئۇ بىر تال تاماكا ئېلىپ، بېشىنى قىڭغىر قىلىپ ئولتۇرۇپ چەككىلى تۇردى. ئەنە شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ هەم ئۇزۇن،

هەم ئىنچىكە، هەم چىرايلىق ئىكەنلىگىنى بايقىدىم. رايالچىنىڭ بارماقلىرى هامان ئاشۇنداق ئۇزۇن بولاتتى، ئۇ رايالچىمۇيە؟

زالدا جاز مۇزىكىسى ياڭرىدى. ئۇنىڭ توپلىسىنىڭ ئۆكچىسى رىتىملىك هالدا پولدا مۇزىكىغا تەڭكەش قىلىپ تاقىلدىغىلى تۇردى.

ــ ئېسىت، بۇ يەردە تانسا ئويناىدىغانلار يوق ئىكەن، ــ دىدى ئۇ ئېچىنىپ، ــ نېمە دېگەن پەيزى مۇزىكا ــ هە!

ياق، ئۇ رايالچى ئەمەسكەن، دەپ ئويلىدىم مەن يەنە.

مۇلازىم بەيلەندىنى ئېپكېلىپ، ئىگىز پۇتلۇق ئىككى ئەينەك رۇمكىغا لىق قىلىپ قۇيۇۋۇدى، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈپ، ئۇ جانلىنىپ كەتتى. ئۇ رۇمكىنى قولىغا ئېلىپ، رۇمكىدىكى بەيلەندىگە قاراپ هوزۇرلىنىشقا باشلىدى:

ــ نېمە دېگەن چىرايلىق رەڭ ــ هە!

دەرۋەقە، ئاقۇش تاماكا ئىسى لەيلەپ يۈرگەن كوفىخانىدا، بەيلەندى بوتۇلكىسى بىلەن رۇمكا ئالايىتەن روشەن، گەۋدىلىك بولۇپ كۆرۈنەتتى. بۇنىڭغا هەننۇا ئادەم دىققەت قىلمۇرمەيدۇ. يا ئۇ گۈزەل سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنامدىكىنا؟

مەنمۇ رۇمكىنى قولۇمغا ئالدىم.

ــ مىدىرلاتما، سەن رەڭنى بۇزۇۋەتتىڭ، ــ دىدى ئۇ.

ياق، ئۇنىڭ گۈزەل سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشىلەر بىلەن هېچقانداق ئورتاقلىغى يوقتەك ئىدى. مەن ئۇ ساهەدىكىلەرنى ئازدۇر ــ كۆپتۇر چۈشىنىمەن. ئۇلار بۇنداق دېمەيتتى. مەن تېخى ئۇنى گۈزەل سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنامدىكىن دەپ بەھۇدە ئويلاپتىمەن. مەيلى قانداق بولمىسۇن، ئۇ نېمىشقا چوقۇم رايالچى، گۈزەل سەنئەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ياكى خۇدا ئۆزى بىلىدىغان ئاللا ــ

قانداق برنىمچى بولۇشى كېرەك ئىكەن؟ ئېھتىمال، ئۇ قانداقتۇر بىر يەردە ئۇگىنىۋاتقاندۇ؟ ئېھتىمال، ئاللىقانداق بىر ئىدارىدە ياكى زاۋۇتتا ئىشلەۋىتىدۇ؟ بىراق، بۇلار ھەممىدىن مۇھىمۇ؟

ــسەن نېمىشقا ماڭا كۆزۈڭنى ئۇزمەي قارايسەن؟

مەن خۇددى ئەتىگەندە كىتاپخانىنىڭ ئالدىدا خىجالەت بولۇپ كەتكەندەك خىجالەت بولۇپ كەتتىم.

ــگەپ قىلساڭچۇ!

ــنېمە كەسپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغاندۇ، دەپ ئويلاۋاتىمەن.

ئۇ ماڭا مەسخىرە جىلۋىسى بىلەن قاراپ تۇراتتى.

ــئايالىلار ئۇچۇن ئېيتقانىدا، ئۇلار چوقۇم خىزمەت قىلىشى كېرەكمۇ؟

ــبۇنى مەن بىلمەيمەن... لېكىن ھەممەيلەنىڭ خىزمىتى بار. بىز كىتاپخانىدىكىلەر ھەر خىل ـ ھەر ياڭىزا ئادەملەرنى كۆزىتىپ ئۇگىنىپ قېلىپتىكەنمىز. ھەر بىر كىشىنىڭ ئوز ياخشى كۆرىدىغىنى بولىدۇ. بۇ ھال سىزنى ئىختىيارسىز ھالدا ئۇلارنىڭ كەسپى ھەققىدە ئويغا سالىدۇ. گاھىدا قىياسىڭىز توغرا چىقىدۇ، گاھىدا پاراكەلىشىپ قالغىنىڭىزدا قىياسىڭىزنىڭ تامامەن خاتا بولغانلىغىنى بىلىسىز.

ــخىزمەتتىن باشقا ئايالىلارنىڭ ئۆز ئىشى بولىدۇ، ــدىدى ئۇ كۇلۇپ تۇرۇپ، ــسىلەر ــئەر خەقلەر بۇنى بىلمەيسىلەر، ساھىپجامال قىز ـ چوكانلارغا كۆزۈڭىلار چۈشۈپ قالسىلا، ئەس ـ ھوشۇڭىلارنى يوقتىپ قويۇسىلەر. لېكىن قىز ـ چوكانلار خىزمەت قىلىدىغان بولسىلا، ئۆزلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ پەدەزلەشكە ۋاقىت چىقىرالمايقالىدۇ، ئۇنداق بولسا ئۇلار قانداقمۇ چىرايلىق بولالايدۇ؟

ــلېكىن سىز ھەر كۇنى ئەتىگەنىدە ئىشقا ماڭغان ۋاقتىڭىزدا

هامان ناهايىتى چىرايلىق تۇرمىسزغۇ. سىزنىڭ ھەممە پەدەزلىرىڭىز ناهايىتى جايىدا بولغان.

ــ ئۇ مېنىڭ كوفىخانىغا ئەتىگەنلىك چايغا مېڭىشىم، ــ دىدى ئۇ.

دەل شۇ چاغدا ئوتتەك قىزىل چاچلىق بىر يىگىت كەلدى.

ــ ئوھوي، رىتا، دىدارىڭنى كۆرمىگىلى ئۇزاق بولۇپ كېتىپتۇ، ــ دىدى ئۇ قىلىقسىزلىق بىلەن ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ، گويا مېنى زادىلا كۆرمىگەندەك.

ئۇنىڭ بۇ قىلىغى ھېلىقى ئەركەكلەرنىڭ قارىغىنى ۋە مۇلازىملارنىڭ كۇلۇمسىرىگىنىگە ئوخشاش. ماڭا زادىلا ياقمىدى.

ــ ئازراق ئىچكىڭ بارمۇ؟ ــ دىدى ئۇ قىزىل چاچلىققا، ــ قېنى، تونۇشۇپ قويۇڭلار، بۇ مېنىڭ دوستۇم بولىدۇ.

پەقەت ئاشۇ گەپتىن كېيىنلا ئۇ ماڭا دىققەت قىلىدى. بىز ھېچ گەپ قىلىشمايلا قول ئېلىشىپ قويدۇق، ئۇ "ئۇلىتۇرسام بولامدۇ؟" دەپ سوراپمۇ قويماستىن كېلىپ ئولتۇردى. رىتا ئۆزىنىڭ رۇمكىسىغا تولدۇرۇپ ھاراق قۇيۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئازراق ئىتتىرىپ قويىدى. ئۇ يىگىت گۈپلا قىلىپ كۆتىرىۋەتتى ۋە ئاندىن كېيىن ئۇمۇ رىتاغا بىر رۇمكا ھاراق قۇيۇپ قويىدى. رىتامۇ گۈپلا قىلىپ كۆتىرىۋېتىپ، يەنە ھېلىقى يىگىتكە بىر رۇمكا ھاراق قۇيۇپ بەردى. يىگىت بۇ قېتىم ھاراقنى ئىچمۇەتكەندىن كېيىن رىتاغا قاراپ بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قۇلىغىغا بىرنىمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى. رىتا كۇلۇمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتتى.

قىزىل چاچلىق كېتىپ قالدى.

مەن رىتاغا سەپسالدىم. بەيلەندىسىنى ئىچكەندىن كېيىن ئۇنىڭ

چرایی تېخمۇ ئاقىرىپ كەتكەن ئىدى. شۇ ۋەجدىن ئۇنىڭ قارا چاچلىرى، قارا قاشلىرى ھەتتا سول مەڭزىدىكى كىچىككىنە قارا مېڭى تېخمۇ روشەن بولۇپ كۆرۈنۈپ كەتتى.

ــسەن ئانچە خوشال ئەمەس، شۇنداقمۇ؟ــسوردى ئۇ بىردىنلا.

ــياق، مەن ناھايىتى خوشال،ــدېدىم مەن، ئەمىلىيەتتە نىمە ئۈچۈندۇر ئىچىمنى مۆڭۈك تاتىلاۋاتقاندەك بولۇپ كەتكەن بولسامۇ.

ــھاراق ئىچ، قارا، ھاراق ئىچسەڭ تېخمۇ خوشاللىنىپ كېتىسەن. تۇرمۇش دېگەن خوشال ئۆتۈشى كېرەك.

لېكىن مەن تېخىمۇ قورۇنۇپ كەتتىم. زادى نىمە ئۈچۈنلىگىنى ئۆزەممۇ بىلمەيتتىم. مەن بىر رۇمكا ھاراقنى ئىچۈۋتكەندىن كېيىن يەنە بىرنى ئىچتىم. بەدىنىمنىڭ قىزىۋاتقانلىغىنى سەزدىم.

ــئەمدى ياخشى بولۇپ قالغانسەن؟

ــئەلۋەتتە، ھەممە ئادەمنىڭ ئامراقلىغى كېلىدىغان بىر قىز بىلەن بىللە بولغىنىمدا نىمە دەپ خوشال بولماي؟

ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە چاخچاق قىلغاندەك قىلىپ سورىدى:

ــمەن راست شۇنچىۋالا چىرايلىقمۇ؟

ــيۈزىڭىز تولۇن ئاينىڭ شولىسى چۈشكەن ئوتلاقتەك.

ئۇ ھەيران بولغان ھالدا ماڭا قارىدى.

ــھە، گېپىڭىنىڭ ئاخىرىنى دېگىن.

ــبوينىڭىز ئاققۇنىڭ بويىندەك چىرايلىق.

ــقىزىق گەپ قىلىدىكەنسەن! مەن سېنى تېخى ئاددى بىر ئادەم دەپ چاغلاپتىكەنمەن، ئەمەلدە ئۇنداق ئەمەسكەنسەن. يەنە

دەيدىغانلىرىڭ باردۇ.

ــ چىشلىرىڭىز خۇددى تىزىپ قويغان مەرۋايىتتەك.

ئۇ يەنە كۈلۈپ، ماڭا يېقىنراق سىلجىپ ئولتۇردى:

ــ مانا، سەنزە ھەقىقى يىگىت ئىكەنسەن. بۇگۈن بۇلار ئىشكىنى بالدۇرراق تاقايدۇ. ھازىر ئانچە كەچ كىرىپ كەتمىدى، سەن يەنە بىر بوتۇلكا ھاراق ئالغىن، بىز بۇ يەردىن كېتەيلى. مەن قانغىچە ئوينىشقا بولىدىغان بىر يەرنى بىلىمەن.

ــ ھېلىقى قىزىل چاچلىقنىڭكىدىمۇ؟

ــ ياق، ئۇنىڭكىدە بىشەپ.

ــ بىشەپ بولىدىغان نېمە بار؟

ئۇ خۇمالاشقان كۆزى بىلەن ماڭا بىر قاراپ قويدى، لەۋلىرىدە ئاسانلىقچە سەزگىلى بولمايدىغان بىر خىل مەسخىرىلىك تەبەسسۇم جىلۋە قىلىپ قالدى.

ــ ھېچنېمە يوق، ھەر ھالدا باشقا يەر تېخىمۇ ياخشى.

ــ ياق، ئەڭ ياخشى يەر قىزىل چاچلىقنىڭكى، ــ دېدىم مەن گېپىمدە چىڭ تۇرۇپ، ــ ئۇ يەردىن ياخشى يەر يوق.

ئۇ يەنە كۆزىنى خۇمالاشتۇرۇپ، مۇرىسىنى قىسىپ قويدى.

ــ ئىختىيارىڭ، ئۇنىڭكىگە بارساقمۇ بولىدۇ. بىراق ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويۇش كېرەك. تۇرۇپ تۇر، مەن ھېلى كېلىمەن. ــ ئۇ گەپ قىلىپ تۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى.

مەن ئۆزەمگە بىر رۇمكا ھاراق قۇيدۇم، ئارقىدىن يەنە بىر رۇمكا قۇيدۇم... ئارقىدىن يەنە بىرنى... ئاندىن كېيىن مەن پۇلنى ئۈستەلگە تاشلاپ، پىشمىنى قېقىپ چىقتىم. شۇ دەقىقىدە مەن غەزەپلەنمىدىم، ھەم چېچىلمىدىم.

مەن پەقەت ھەسرەتلا چەكتىم.

(«سوۋېت ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ
1981 ـ يىللىق 6 ـ سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

ماريەنىڭ خادا تېشى

C. ژوزونىن

"بىز نېمشقا قولغا كەلگەن بەختىنىڭ قەدرىگە يەتمەيمىز؟ نېمشقا؟ بىز ھەمشە تېخىمۇ ياخشى بولغان باشقا نەرسىنى كۈتىمىز، نەتىجىدە، قېيىمەتلىك نەرسىلەرنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويۇپ، ئۇنىڭغا ئىككىنچى ئېرىشەلمەيمىز ـ دە، پۈشايمان قىلسىمۇ ئورنىغا كەلمەيدىغان ۋە كىشىنى ھەسرەتلەندۈرىدىغان ئاچچىق خاتىرىلا قالغانلىقى ئۈچۈن ئاچچىقلىنىمىز ۋە ئېچىنىمىز!"

ئالېكساندر نىكولايېۋىچ مايماق ـ سايماق قارىغايلار ئۆسۈپ كەتكەن تىك قاشقا، كۆلنىڭ چۆرىسىدىكى سارغىيىپ قالغان قومۇشلارغا، كۆلنىڭ تېگىدىن ئۈسۈپ چىقىپ، مۇزنىڭ ئۈتتۈرىسىدا تىك تۇرغان يوغان ھەم يۇمۇلاق خادا تاشقا ھەسرەت بىلەن قاراپ تۇرۇپ، ئېچىدە شۇنداق ئويلىدى، ياكى ئاساسەن شۇنداق ئويلىدى.

ئالېكساندر نىكولايېۋىچ بۇ يەرگە پەن ـ تېخنىكا لايىھە ئىنىستىتۇتىدىكى خىزمەتداشلىرى بىلەن بىرلىكتە كەلگەن ئىدى. ئۇلارمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش بىلىق تۇتۇش مەستانىلىرى بولغاچقا، مۇزنى تېشىپ قاماقنى تاشلاپ قويۇپ ئولتۇرىدىغان بىرەر يەرنى تېپىش ئۈچۈن، بۇ چاغدا ھەممىسى باش باھارنىڭ مۇزلىرى بىلەن قاپلان-

غان كۆل ئۇستىگە تارقىلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بولسا ئۆز ئورنىدا تۇرغان پېتى كۆلنىڭ قېشىغا، ھېلىقى يۇمۇلاق خادا تاشقا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ، بۇنىڭدىن يىگىرمە بەش يىل ئىلگىرىكى ئىشنى ئەسلەپ كەتكەن ئىدى.

بۇ ئىش ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن بولغان ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ تېخى ياش يىگىت ئىدى. بىر قېتىم ئۇ مۇشۇ ئەتراپقا ئوۋ ئوۋلىغىلى كەلگەندە، ئورمان قاراۋۇلنىڭ كىچىك بىر ئۆيىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ ئەتىياز ۋاقتى ئىدى، يازدا ئۇ ماريەنى بۇ يەرگە باشلاپ كەلدى.

بۇ ئىككىيلەننىڭ مۇھەببەتتىكى يەڭگىللىگى، خۇددى ئويۇنغا ئوخشاش، كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. تاسادىپى ئۆچرىشىپ قېلىش بىلەنلا، ئۇ ئالبكساندر نىكولايېۋىچ بىلەن بۇ يەرگە كېلىشكە ماقۇل بولدى. شۇ چاغدا ئۇ دەم ئېلىۋاتاتتى، ئالبكساندر نىكولايېۋىچ خىزمىتى بولمىغاچقا داشۆگە ئىمتىھان بېرىشكە تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. كېيىن ئۇ ئويلانمايلا يەنە يېنىكلىك قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئايرىلىشىپ كەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇمۇ شۇنداق ئىدى.

ــ ۋاي-ۋۇي، بۇ مەسلىھەتسىز ئەجەپمۇ ئوبدان ئويلاپتىكەنسىز! ــ دىدى ئۇ يوغان-يوغان ياغاچتىن ياسالغان، بىر دەرىزىسى ۋە بىر پىلتىسى بار بۇ كىچىك ئۆيگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىققاندىن كېيىن خوشاللىق بىلەن، ــ خۇددى چۆچەكلەردە ئېيتىلغاغا ئوخشاش! يېقىندا بۇ يەردە چوقۇم كىچىك بىر ئورمان جىنى بولسا كېرەك. ئۇ سىزغۇ دەيمەن؟

ــ شۇنداق بولمايچۇ، لېكىن ئۇ نېمىشقا كىچىك ئورمان جىنى بولىدۇ؟ ئۇ دېگەن چوڭ ئورمان جىنى!

ـــ هه، ئەلۋەتتە چوڭ بولۇشى كېرەك! مانا قاراڭ، نىمىشقا ئويلىمىغاندىمەن. كەچۈرۈڭ، چوڭ ئورمان جىنى، بايا مەن سىزنى كىچىك چاغلاپ قويۇپتىمەن.

ـــ مېنى يۇزنى سۆيۈپ قويمىسىڭىز، كەچۈرمەيمەن!

ـــ يۇزنى؟ بەك كۆپ بولۇپ كەتتى. مېنىڭچە، توقسان توققۇز بولسىمۇ يېتىدۇ...

شۇنىڭ بىلەن بۇلار سۆيۈشۈشكە باشلىدى، سۆيۈشۈۋېرىپ ساناقتىنمۇ ئېزىپ كەتتى ـ دە، قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، يەنە باشتىن سۆيۈشتى.

بۇ ھەقىقەتەنمۇ كىشى خۇدىنى بىلمەي قالدىغان بەختىيار ۋە غەم ـ غۇسسىسىز ھايات ئىدى، گويا ئۇلار ئالەمدىكى ھەممە گۈزەل نەرسىگە ئىگە بولغاندەك ئىدى.

بۇ كىچىك ئۆيدە جۇزا يوق ئىدى، ئالېكساندر نىكولايېۋىچ بىر جۇزا ياسىدى؛ بەندىڭ يوق ئىدى، ئۇنىمۇ ياسىدى.

ـــ ۋىيەي، قولىڭىز بەكمۇ ئەپچىلىكەنغۇ! ـــ دېدى ئۇنىڭ چاققانلىق ۋە ئۇستىلىق بىلەن بەندىڭىنىڭ پۈتىنى ياساپ بولۇپ، بىر تال توم ياغاچنى ئوتتۇرىدىن يېرىپلا بەندىگە يۈز قىلغانلىغىنى كۆرگەن ماريە ئىختىيارسىز ھالدا ماختاپ. ئۇ يەنە بىر دەمدىلا مەزمۇت بىر كارۋاتنىمۇ ياسىدى.

ـــ بۇ دەل چار پادىشانىڭ پىل چىشى كارۋىتىنىڭ ئۆزى بولۇپتۇ! ـــ دېدى ماريە كۈلۈپ تۇرۇپ.

ـــ بۇيۇك پېتىرنىڭكى بىلەن ئوپمۇ ـ ئوخشاش. يازلىق ئوردىدىكى ھېلىقى كارۋاتنىڭ كەڭلىگى ئېسىڭىزدىدۇ. چار پادىشا ئالىلىرى شۇ كارۋات ئۈستىدە كەپسىزلىك قىلىپ ئويناشقا ئامراق ئىكەن ئىمىش...

ـــمانا ماۋۇ ئىشنى قاراڭ!ـــ ئۇ پىخسلداپ كۈلدى.

ئۇ چاغدىكى تۇرمۇش ھەممە يەردە كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى، بۇ تۇرمۇش ھېچكىمنىڭ چېقىلمايدىغان مۇشۇ ئىككىيلەنمىگە ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئورمان قاراۋۇلىنىڭ بۇ ئۆيىنىڭ ئۇرۇشتىن ئىلگىرى سېلىنغانلىغىنى بىر قاراپلا بىلگۈالغىلى بولاتتى، ئۆينىڭ ئىگىسى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان بولۇشى، ياكى باشقا يەرگە كۆچۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن ئىدى. بۇ ئۆي كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتكەنىدەك تۇراتتى. شۇڭا بۇ ئىككىيلەن ئۆيىنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالدى. بۇ ھال قانداقمۇ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرمىسۇن!

ئۆينىڭ بىر تەرىپىنى مەجنۇنتال يېپىپ تۇراتتى، بىر تەرىپى قارىغايلىققا تۇتىشاتتى، ئۇچىنچى تەرىپى قېيىن دەرىخى بىلەن قاپلانغان تۆپلىككە يانداش ئىدى، تۆتىنچى تەرىپى بولسا كۆلگە قاراپ تۇراتتى. ئۆي بىلەن كۆل ئوتتۇرىسىدا ياۋا ئوت-چۆپلەر ئۆسۈپ كەتكەن يوغان بىر پارچە ئوتلاق بولغاچقا، كۆلدە تۇرۇپ بۇ ئۆينى كۆرگىلى بولمايتتى. بۇ ئىككىيلەن ھىيالىي ئالەمگە كېلىپ قالغاندەك ھېس قىلىشتى. قەيەرگىلا بارسا، جەمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. پەقەتلا قارا چىلىلار ئۇلارنىڭ پۇتلىرىنىڭ تۇۋىدىن پالاقشىپ ئۇچۇپ چىقاتتى. بىر تۇشقان دىكىلداپ سەكرىگەن پېتى تۆپىلىكتىن چۇشتى. بىر قانداغاي خوشياقمىغاندەك مېڭىپ دەرەخلىككە كىرىپ كەتتى. قومۇشلۇقتا بولسا ياۋا ئۆردەكلەر غاقىلدايتتى ۋە ئادەمنى كۆرسىمۇ قاچماي، باللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ سۇدا ئۈزۈپ يۈرەتتى.

ـــمەن ھېچقاچان بۇنداق يەرگە كېلىپ باقمىغان ئىكەنمەن!ـــ دىدى ماريە، خوشاللىقتىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى.ـــ بۇ

يەر ئىمە دىگەن گۈزەل-ھە! سىزدىن كۆپ مىننەتدارمەن!

—بۇ يەردىكى ھەممە نەرسە سىزگە مەنسۇپ،—ئالېكساندر بۇ يەردىكى دەرەخ، ئۇچار قانات ۋە ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىنى مەردانىلىق بىلەن ئۇنىڭغا بەخش قىلىۋەتتى.

—راستما، ھەممىسى ماڭا مەنسۇپما؟

—راست، ماۋۇ كۆل ۋە بۇ كۆلدىكى كىچىك ئارال بىلەن بىلىقلارمۇ سىزگە مەنسۇپ.

—ئاشۇ خادا تاشمۇ مېنىڭ بولدىمۇ؟—ئۇ سۇدىن ئۈسۈپ چىققان ھېلىقى يۇمۇلاق خادا تاشنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ سورىدى. خادا تاشنىڭ ئۈستىگە ئۇنۇپ كەتكەن سۇ ئۆسۈملۈكلىرى بەئەينى ئادەمنىڭ چېچىغا ئوخشايتتى.

—ھەئە، سىزنىڭ!

—ئورمان جىنى، بەكمۇ سېخى ئىكەنسىز. رەھمەت سىزگە!—دىدى-دە، ئالېكساندرغا قاراپ ئېگىلىپ تازىم قىلدى ئۇ، ئۇنىڭ كالتا قىلىپ قويۇۋالغان چېچى ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۇپ، سۇزۇك بوينى كۆرۈنۈپ قالدى، ئۇنىڭ گەدىنىدىكى ئورىچەك خېلى چوڭقۇر ئىدى.

قۇشلارنىڭ دەرىزىدىن كىرگەن ۋېچىرلاشلىرىدىن ئۇلار ئېسىگە كەلدى. ئىككىيلەن يېنىككىنە ئۇھ تارتىپ قويۇپ، بىر بىرىگە قاراپ كۈلۈشتى. ئۇ مارىيەنى قۇچاقلاپ، ئۆزىگە يېقىن تارتتى، مارىيە ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئۇنىڭغا چاپلاشتى. مارىيەنىڭ بۇ ھەركىتىدە بىر خىل ئىشىنىش تۇيغۇسى بار ئىدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككىسى يەنە قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى، ئويغانغان چاغدا بولسا، ئۇيىنىڭ ھەممە يېرىگە ئاپتاپ چۈشۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار لۆكۈلدىسىنى

ئېلىپ سىرتقا چىقتى ۋە قول تۇتۇشۇپ كۆل بويىغا قاراپ يۈگۈردى؛ كېتىۋاتقاندا، ئۆسۈپ كەتكەن ئوتلارغا پۈتى ئىلىنىپ يىقىلىپ چۈشۈپ، شۇنداق قاتتىق كۆلۈشتىكى، ئۇلارنىڭ كۆلكىسى ئورمانلىقتا ئەكس سادا پەيدا قىلدى. تىنىق، بۇلۇتسىز ئاسمان ئۇلار ئۈچۈن بۇ خوشاللىق ماكانىنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرماقتا ئىدى، كۆل بولسا ئاپتاپتا ئىسسىغان جىمجىت سۈيىي بىلەن ئۇلارنى قارشى ئالدى.

ئۇلار كىيىملىرىنى سېلىشتىن ئىلگىرى، بىركىم كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، ئەتراپقا كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقتى. لېكىن بۇ ئەتراپتا ئادەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كىيىملىرىنى سېلىپ، كۆلگە سەكردى، ئۇلار سۇ ئىچىدە بىر بىرىنى قوغلىشىپ (مارىيە سۈنى يامان ئەمەس ئۇزەتتى)، ۋاقىرىشاتتى، ئۈركۈپ كەتكەن ياۋا ئۆردەكلەر قوموشلۇقتىن گۈرىدە ئۈچۈپ چىقىپ، كۆلنىڭ ئۇ قېتىغا بېرىپ توختايتتى.

خادا تاش سۇ ئىچىدە قەد كۆتىرىپ تۇراتتى. چايكىلار ھەمىشە خادا تاشنىڭ يۇمۇلاق چوققىسىغا كېلىپ قونغاچقا، ئۇ خۇددى ھاك بىلەن ئاقلاپ قويغاندەك ئاپپاق كۆرۈنەتتى. قارىمۇزنىڭ تەسىر كۆرسىتىشى ۋە ئاپتاپنىڭ قىزىتىشى نەتىجىسىدە، كۆلرەڭ خادا تاشنىڭ چوققىسىدىن سۇ يۇزىگىچە بولغان قىسمى بەئەينى پلاستىنكا تېرىسىدەك قورۇقلىشىپ كەتكەن ئىدى، سۇغا تېگىپ تۇرىدىغان يېرىدە بولسا خۇددى مەشۇتتەك سىلىق ۋە ياپ-يېشىل سۇ ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسۈپ كەتكەن ئىدى.

—بۇ گەپچە، سەن مېنىڭ بولدۇڭ، —دىدى خادا تاشنىڭ ئالدىغا ئۇزۇپ كەلگەن ماريىە، —مېنىڭ خادا تېشىم، سەن سەل

زېرىكسە قېلىپسەن. مەن سېنى چۈشىنىمەن، سەن نەگىمۇ بېرىپ كۆڭلۈڭنى ئاچالايتىڭ؟ ئايلاپ، يىللاپ، مۇشۇ يەردە يالغۇز تۇرىسەن. ئەمدى غەم قىلمىساڭمۇ بولىدۇ، بىز ئۇچ بولىدۇق. ــ ئۇ خاتاشنى بىر ئايلانغاندىن كېيىن، تۇزرەك بىر يەرنى تېپىپ يامىشىپ چىقتى ــ دە، بېشىنى تىك قىلىپ، ئاپتاپتا ئۆرە تۇردى.

ئالېكساندر ئۇنىڭ ئاپتاپتا تۇرغان زىلۋا گەۋدىسىنى، نازۇك قول ــ پۇتى ۋە يوتىلىرىنى ھازىر بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى. ئۇ مارىيەگە ئورنىدىن مەدىرلىماي تۇرۇپ تۇرۇشنى ئېيتىپ قويۇپ، ئىتتىك ھېلىقى ئۆيگە بېرىپ فوتو ئاپپاراتىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ مارىيەنى سۈرەتكە ئېلىۋالدى... ئەمما ئۇ تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن، ياش ئايالىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، سۈرەتلەرنىڭ ھەممىسىنى يىرتىپ تاشلىۋەتكەن ئىدى.

ئۇ بەزىدە سۈنىڭ ئىچىدە تۇرۇپلا مارىيەنى كۆتىرىۋالاتتى ــ دە، شۇنداق ھۆل پېتىچە كۆتىرىپ ئاپىرىپ ھېلىقى ئۆيدىكى كارۋاتقا قويۇپ، ئۇنىڭ بەدىنىگە سەپسېلىپ قاراپ ھوزۇرلىناتتى. ئۇ قانداق گۈزەل ــ ھە! دىئانا① مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بولسا كېرەك...

ــ بىز ئەقلىمىزدىن ئېزىپتۇق، ــ دىدى مارىيە، ــ بولۇپمۇ مەن شۇ دەرىجىگە بېرىپ قېلىپتىمەن. سىز نېمە دەۋاتقانسىز؟ مەن ئىزا تارتىشنىمۇ بىلمەي قېلىپتىمەن. بىراق سىز بىلەن بىللە بولغان ۋاقتىمىدىلا شۇنداق ــ دە. سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئازراقمۇ خىجىللىق ھېس قىلمايمەن. بۇ نېمە ئۇچۇندۇر؟

---

① دىئانا ــ قەدىمقى رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئاي ۋە ئوۋ خۇداسى بولۇپ، ئىنتايىن گۈزەل ئىكەن ئىمىش.

ـــ بىلمەيمەن. ئىشقىلىپ، مېنىڭ ئالدىمدا خىجىل بولمىغىنىڭىز ياخشى ئىش. مۇشۇنداق بولسا مەن بىلەن تېخىمۇ يېقىنلاشقان بولىسىز...سىزنى دىئانانىڭ ئۆزى ـ دە!

ـــ شۇنى بىر دەڭا، نىمىشقىمۇ ماڭا ماريە دېگەن ئاتىنى قويۇپ قويغانكىنىتاڭ، ـــ دېدى ئۇ، ئۇنىڭ قاپ ـ قارا كۆزلىرى ئالېكساندرغا تىكىلدى. ئارقىدىنلا پەس ئاۋازدا دېدى: ـــ يېقىنراق كېلىڭ، مۇزلاۋاتىمەن...

ئۇ چاغدا بۇ ئىككىيلەنىنىڭ ھاياتىنىڭ مەزمۇنى نىمە ئىدى؟ مۇھەببەت ئىدى. پەقەتلا مۇھەببەت ئىدى.

ـــ سىز بەكمۇ ئوماق قىز، ـــ دېدى ئۇ نەچچە قېتىم.

ـــ شۇنداق، مەن ياماڭ ئەمەس يېگىت.

ـــ نىمىشقا يېگىت دەيسىز؟

ـــ چۈنكى مەن شوخ مىجەز، تۇرمۇشنى سۆيىمەن، سىزنى سۆيىمەن. مەن ئۇرۇشنىڭ ئاياقلاشقانلىغىغا بەك خوشال، مەن تېخى ياشاۋاتىمەن. باشقا ھېچ نەرسىنى ئويلىغىم كەلمەيدۇ. سىزمۇ شۇنداقمۇ؟

ـــ ئۇمۇمەن ئېيتقاندا شۇنداق.

ـــ قاراڭ، مەن ئەنە شۇنداق ئادەم بولۇشنى، ئەنە شۇنداق يېگىت بولۇشنى خالايمەن!

ـــ ۋاي ئوماق يېگىتىم، شۇنداق، سىز ياشاۋاتىسىز، بۇ قانداق ياخشى ـ ھە! ھايات تۇرۇش قانداق بەختلىك ـ ھە! مۇھەببەت ئىزھار قىلغىلى، كۆرگىلى، ئاڭلىغىلى بولىدۇ. ئۇرۇش بولۇۋاتقاندا سىز نىمە ئىش قىلاتتىڭىز؟

ـــ ھەربى دوختۇرخانىدا سانىتاركا ئىدىم. مەن ئون ئالتە يېشىمـ

دا ھەربىگە كىرگەن، ھازىرمۇ شۇ يەردە ئىشلەيمەن. لېكىن، ئەگەر ياخشىسى، سىز مېنىڭدىن بۇلارنى سورىماڭ.

ــ بۇ گېپىڭىزچە، ئۇرۇش مەن ئۈچۈن تېخى ئاياقلاشقىنى يوق دېمەكچى بولامسىز؟

ــ ھەئە... بۇلارنى دېمىسىڭىز، قانداق؟

ــ بىرلا سوئال سورايمەن. سىز ئەرلەر بالىنتسىسدا ئىشلەمسىز؟

ــ ئاياللارنىڭكىدە.

ــ راست گەپ قىلسام، مەن سىزنىڭ بىزدەك ئەرلەر بىلەن ئاپاق-چاپاق بولۇپ يۈرۈشىڭىزنى خالىمايمەن. بىلىپ قويۇڭ، مەنمۇ ھەربىي دوختۇرخانىغا كىرگەن. قارىغا، بومبا پارچىلىرى يارا قىلغان يەرنى، ــ دېدى-دە، يانپاش سۆڭگىدىكى سىلىق ۋە ئۈزۈنچاق قىزىل تارتۇقنى كۆرسەتتى ئۇ.

ــ مەن ئاللىقاچان كۆرگەن ئىدىم. سىزنىڭ تەلىيىڭىز بار ئىكەن. سول تەرەپكە يەنە ئىككى سانتىمېتىر ماڭغان بولسا، سىزنىڭ بۇ ئۈزۈن ۋە يوغان پۈتىڭىز تۈگىشىدىكەن.

ــ ئۇنداق بولغان بولسا، مېنىڭ سىز بىلەن بىللە بۇ يەرگە كېلىشىمۇ مۇمكىن بولمايتتى.

ــ شۇنداق، ھەرنېمە بولسا كىشىلەر بىزگە رەھىم قىلىپتىكەن، شۇڭا بىز بۇ يەردە تۇرۇۋاتىمىز. بولىدى، ئۇرۇش توغرىلىق گەپ قىلمايلى...

ــ ئۇنداق بولسا نېمە توغرىلىق گەپ قىلىمىز؟

ــ ماۋۇ ئۆيۈ توغرىلىق گەپ قىلايلى. مەن سىز بىلەن كەڭىگەن كېيىن بۇ ئۆيۈ يەنە تۇرارمۇ؟ مېنىڭ شۇنى بەك بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ئەلۋەتتە تۇرىدۇ، ئۇ بۇ يەردە بىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ.

ـــ بىز يەنە كەلمىسەكچۇ؟

ـــ نىمشقا كەلمەيمىز؟ بۇ دىگەن بىزگە باغلىق، بىز كېلىمىز دىسەك كېلىۋېرىمىز ـ دە!

ـــ مەنغۇ يەنە كەلسەك دەيمەن، لېكىن نىمشقىدۇر ماڭا بۇنىڭدىن كېيىن يەنە كەلگىلى بولمايدىغاندەك بىلىنۋاتىدۇ.

ـــ بۇنداق گەپنى قويۇڭ دىئانا، ئىشەنچ بولمىغانلا بولسا، قۇياشنىمۇ ئۆزۈۋالغىلى بولىدۇ!

لېكىن ئۇ بۇ يەرگە قايتا كېلەلمىدى. ئالېكساندر بولسا يەنە كەلدى، ئەمما چارەك ئەسىردىن كېيىن كەلدى. ئۇ ياش ۋاقتىدا تاماشا قىلغان جايلارغا قارىدى. ئۆتكەن ئىشلار ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى.

"ھېلىمقى كىچىك ئۆينى كۆرۈپ كېلەي،" دەپ ئويلاپ، ئالېكساندر نىكولايېۋىچ ئىتتىك قاشقا قاراپ ماڭدى. ئەمما خادا تاشنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇ قەدىمىنى توختاتتى. خادا تاشنىڭ يۇمۇلاق چوققىسىدا قېتىپ كەتكەن بولسىمۇ ئەمدى ئېرىشكە باشلىغان قار تۇراتتى، ئۆتكەنكى چاغلاردا بولسا بۇ خادا تاش ئۆتكەك قىزىق ئىدى، ئىككىيلەن ئۇنىڭ تۆپىسىدە تۇرغان ئىدى. كىم بىلسۇن، خادا تاشنىڭ ئۈستىدىكى چايكا مايماقلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭ بىلەن ماريە قالدۇرغان ئايال ئىزلىرى ھېلىغىچە تۇرامدۇ تېخى، ـــ بىلىش كېرەككى، يىللارنىڭ ھەممىنى ئۆچۈرۈۋېتىشى مۇمكىن ئەمەس...

ھەي، ئۇ كۈنلەر گويا تىلسىماتتا ئۆتكەندەك ئىدى! غەم ـ ئەندىشە دېگەن يوق ئىدى! ئۇچار قاناتلار مۇشۇنداق ياشىسا كېرەك. ئۇ ئىككىيلەن ھەتتا بىر كۈندىكى ئۇچ ۋاق تاماق ئۈچۈنمۇ باش

قاتۇرۇپ كەتمىگەن ئىدى. ئون-ئون ئىككى تال بېلىق تۇتۇپ، ئۇنىڭغا ئىككى باش ياڭيۇنى قوشسىلا ئوبدان بىر قازان بېلىق شورپىسى چىقاتتى. يېڭى بولكا يوق بولۇپ قالغاندا، قۇرۇتۇلغان بولكا يىسمۇ قوساق ئوبدانلا تويغاتتى. كۈنلەر ئاددى بولسىمۇ قالتىس پەيزى ئۆتكەن ئىدى!

شۇنداق، مارىيە مۇشۇ يەردە، خادا تاشنىڭ ئۈستىدە تۇرغان. ئۇمۇ مارىيەنىڭ كەينىدىن خادا تاشقا چىقتان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئىككىسى قۇچاقلىشىپ، خادا تاشنىڭ ئۈستىدە ئاپتاپ سىنغان، ئاپتاپىتا ئاستا-ئاستا ئىسسىغان بەدەنلىرىدىن قۇرۇق هور چىققان. ئالبكساندر ئۇنى قۇچاقلىغان، ئۇ بولسا كۆلكە يېغىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپلا تۇرغان. ئۇنىڭ بەختلىك ئىكەنلىگىنى هىس قىلىشقا بولاتتى. ئۇ چاغدا ئالبكساندرمۇ بەخت هىس قىلغان ئەمەسمىدى؟ ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك جۇپ بولۇپ قېلىشغا زادى نىمە دەخلى قىلغان؟ هېچنىمە دەخلى قىلمىغان. پەقەت ئۇنىڭ شاللاقلىغى، شۇ چاغدىكى بەختىنىڭ قەدرىنى بىلمەي، ئۆزىمۇ چۈشەنمىگەن هالدا ئالدىمدا يەنە تېخىمۇ گۈزەل نەرسىلەر بار دەپ قارىغانلىغى دەخلى قىلغان. ئۇنداق بولسا، ئالبكساندر قانداق تېخىمۇ گۈزەل نەرسىگە ئېرىشتى؟ هازىر ئۇنىڭ ئۆزى هېچ نەرسىگە ئېرىشەلمىگەنلىگىنى ئىقرار قىلىشى مۇمكىن. ئۇ كېيىن بىر پىروفېسسورنىڭ قىزىغا ئۆيلەنىدى. ئۇ چاغدا ئۇ ئۆزىگە بۇنداق لايىقىن تېپىۋالغانلىغى بىلەن مەغرۇرلانغان ئىدى! لېكىن ئۆزى بولسا بۇ قىزنى ياخشى كۆرمەيتتى. ئۇنىڭ قېينىئانىسى هەر پەيشەنبە كۈنى مەرتۇنلىك كىشىلەردىن بىرنەچچىنى چايغا چاقىراتتى، ئۇلاردىن بىرەرسى ئۇنىڭغا بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويمىغان

بولسلا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئېتىۋارغا ئېلىنغانلىغىدىن ھاياجانىغا چۆمۈپ كېتەتتى. ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇ تويىنى قىلدى؟ ئاز-تولا راھەت كۆرۈش، يۇقۇرىغا ئوگايراق ياماشش ئۈچۈنلا قىلدى. ئەلۋەتتە، ئۇ بەزىبىر مەقسەتلىرىمۇ يەتتى، ئۆزىنىڭ ساۋاقداشلىرىغا قارىغاندا كۆپ تېز ئۆستۈرۈلدى. لېكىن پەقەت بىر مەزگىللىكلا شۇنداق بولدى، كېيىن ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىمۇ ئۇنىڭغا يېتىشىپ، تۇرمۇشتا ئۇنىڭدىن قېلىشمىغۇدەك ھالغا يەتتى، بەزىلىرىنىڭ تۇرمۇشى ھەتتا ئۇنىڭكىدىمۇ ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىمۇ ئۇنىڭكىدىن ئازادە ئىدى. ئۇ قېينىئانىسى بىلەن بىللە تۇراتتى، قېينىئاتىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، قېينىئانىسى ئاسانلا قېرىپ كەتتى، ئۆزىنىڭ خوتۇنىنى بولسا ئۇ ئاللىبۇرۇنلا يولدىكى ھەمراھ بىلەتتى. گەپنىڭ راستىنى قىلغاندا، خوتۇنى ئۇنىڭغا زادىلا قەلبداش ۋە سىرداش بولالمىدى. ئۇ ماڭىيگە ئەسلا ئوخشمايتتى...

شۇنداق، غەلىتە ئىش-تە، ئۇ ماڭىيە بىلەن بىللە بولغان ۋاقتىدا، ھەممە نەرسە شۇنداق گۈزەل ئىدىغۇ!

ھەر كۈنى كەچقۇرۇندا بۇ ئىككىيلەن كىچىك ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا كەچكى شەپەقنىڭ ئاستا-ئاستا يوقاپ كېتىشىگە قاراپ ئولتۇراتتى. شەپەق نۇرى چۈشكەن كۆلدەك-كەڭ كەتكەن، بىرمۇنچە ئۇششاق ئارالىلار بار، سۈيى كۆپ-كۆك كۆلدە ئاسماندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئەكس ئېتەتتى. كۈن ئولتۇراي دېگەندە، كۈننىڭ قىپ-قىزىل قالدۇق نۇرى ئاسمانىنى قاپلايتتى. شۇنىڭ بىلەن كۆلدىمۇ ئاشۇنداق نۇر ئەكس ئېتەتتى. بۇ قىزىل نۇر كېيىن ئاستا-ئاستا سارغيىاتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆكىرەتتى-دە، ئاخىرى ئاستا-ئاستا يوقاپ كېتەتتى. بۇ چاغدا ئاسمان گويا سوۋۇپ قالغاندەك بولۇپ،

ئۇشتاق ئاراللار يېراقلىشىشقا باشلاپ، كۆلىنىڭ قېشى بىلەن قوشۇلۇپ كېتەتتى. دالىدىن قايتقان ياۋا ئۆردەكلەر گۈگۈم ئاسماندا قارا بىر نەرسىدەك ئۇچۇپ ئۆتۈپ، قومۇشلۇققا قونۇاتتى.

ماريە لام-جىم دېمەستىن، ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئېسىلىپ ئولتۇراتتى. ئالېكساندر ئۇنىڭ لەۋلىرىدە كۈلكە جىلۋە قىلىپ تۇرغانلىغىنى كۆرەتتى... ياق، مانا شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ بۇنداق قىزنى ئىككىنچى ئۇچراتمىدى، ئۆزىگە ئۇنىڭكىدەك بولغان ئىشەنچنى، ئۇنىڭكىدەك يېقىنچىلىقنى ئىككىنچى ھىس قىلمىدى. لېكىن ئۇ چاغدا بۇلارنى ئۇ چۈشەنمىگەن، قەدىرلىمىگەن ئىدى. ئۇ چاغدا، ئۇنىڭ قارىشچە، بۇلار شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك ئىشلار ئىدى، شۇنداق بولۇشلا كېرەك ئىدى! ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق قالتىس ئورۇنلاشتۇرغانلىغىغا بىلەن مەغرۇرلىناتتى. ئۇ بۇ كىچىك ئۆينى تېپىۋالىدىلا ئەمەس، تېخى بۇ قىزنى باشلاپ كەلدى، ئادەمنىڭ ھاياتىدا بۇنىڭدىنمۇ كۆڭۈللۈك ئىش بولاتتىمۇ؟ پۈتكۈل تەبىئەتنى ھىساپقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ بىلەن ماريەلا بار ئىدى!—بۇ تازىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك ئىش ئىدى.

—مەن بۇ يەرنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن،—دېگەن ئىدى ماريە بىر قېتىم خىيالچانلىق بىلەن.

—نېمىشقا ئۆلىمەكچى؟ ياشاش كېرەك ۋە بۇ يەرنى مەڭگۈ ئەستە تۇتۇش كېرەك،—دەپ ناھايىتى مەرتلىك بىلەن ئۇنىڭغا ئەقىل كۆرسەتكەن ئالېكساندر.

ماريە ئېسىدە تۇتقانىدۇ بەلكىم، ھەتتا بۇگۈنگىچىلىكمۇ ئۇنتۇپ قالمىغاندۇ...

ئالېكساندر نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن ئايرىلىشىپ كەتتى؟...

داشۆگه ئمتهان بهرشكه تەييارلىق قىلىش ئۇچۇن، ئويۇن-تاماشاغا بهرىلىپ كېتىشكه بولمايتتى. بىر قېتىم ماريه تېلېفون بەرگەندە، ئۇ شۇنداق دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدى:

ــ ئۇقامسز، مەن بەك ئالدىراش،ــ دېگەن ئۇنىڭغا ئالبكسان-در،ــ بىر ئايدىن كېيىن ئالى مەكتەپلەرگه ئمتهان بېرىش باشلىنىدۇ. بۇنىڭغا پۈتۈن كۈچنى ئىشقا سېلىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ.

ــ داشۆگه ئمتهان بېرىپ بولغاندىن كېيىنچۇ؟ــ دەپ سورىغان ئۇ.

ــ پۈتۈن كۈچنى تېخىمۇ ئىشقا سېلىشقا توغرا كېلىدۇ،ــ دەپ جاۋاپ بەرگەن ئالبكساندر.

ــ ھه... بولۇپتۇ، ئۇنداق بولسا ۋىدالاشتۇق.

ــ خەير نىملا دېگەن بىلەن، سىز قالتىس يېگىت!

ماريه ئۇنىڭغا پەرۋاسۇ قىلمىغان، ئۇ تېلېفون تۇرۇبىكىسىدىن "دۇــ دۇــ دۇــ" قىلغان ئاۋازنىلا ئاڭلىغان. شۇ چاغدا ئۇ خۇددى ئىغىر بىر يۈكتىن قۇتۇلغاندەك بولۇپ، بۇ ئىشقى-مۇھەببەت ئىشىنىڭ شۇنچه ئوڭۇشلۇق ئاخىرلاشقانلىغىدىن خوشال بولغان ئىدى.

ئۇ خادا تاشقا يەنه بىر قارىدى-دە، قاشقا قاراپ ماڭدى. قانداقلا بولمىسۇن، ئۇ ئۆيىنى كۆرۈش كېرەك. ئۇ ئۆي ھازىرمۇ بارمىدۇ؟ گويا ئۆتكەن ئىشلارنى ياندۇرۇش مۇشۇ ئۆيگىلا باغلىقتەك، ئۇ قەدىمنى تېزلەتتى.

ھازىر دەل-دەرەخلەر يالىڭاچلىنىپ قالغان پەسىل بولغاندىن كېيىن، بۇ ئۆيىنى كۆلدىكى مۇز ئۇستىدە تۇرۇپلا كۆرگىلى بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن ئالبكساندر ئۇ ئۆيىنى كۆرەلمىدى. ئۇ قەدىمنى تېخىمۇ تېزلىتىۋىدى، بېلىق تۇتۇش سايمانلىرىنى سېلىۋالغان

ساندۇغى تاراقشىپ كەتتى. ئۇ بارغانسېرى خاۋاتىرلىنىپ، ئۇ ئۆزىنى كۆزى بىلەن ئىزدەپ تېپىشقا تىرىشتى، لېكىن ئورمان قاراڭغۇلىنىڭ بۇ كىچىك ئۆيىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى.

ئۇ، ئۆزىنى تېپىش ئۈمىدىدە، ئاپىپاق قار بېسىپ كەتكەن ئوتلۇقنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئۆزىنى ئىزدەپ ماڭدى. ئەما ئۆي ئەمدى يوق بولۇپ، ئۆيىنىڭ ئورنىدا بىر دۆۋە خىش-كېسەك تۇراتتى.

ئالېكساندر نىكولايېۋىچ خۇددى قەۋرە ئالدىدا تۇرغاندەك، خىش-كېسەك ئالدىدا بىر دەم بېشىنى ئېگىپ تۇردى. ئاندىن كېيىن ئاستا كەينىگە ئۆرۈلۈپ، قايتىپ كەتتى، ئۇنى، ھايات گويا ئاخىرلاشتى دەۋاتقاندەك بىر خىل تۇيغۇ چولغۇالدى.

(سوۋېت ئەدەبىيات-سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ
1981-يىللىق 5-سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تەرجىمە مۇھەررىرى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مال ئېلىش تالونى

B. مىرنېۋ

فېدورا ئەتىگىنى ئورنىدىن تۇرۇپلا، شۇ كۈنى قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ ئېغىر-يېنىكلىكىنى دەڭسەپ كۆرەتتى-دە، كۆڭلىدە چوت سوقاتتى. بۇگۈن كۈنگە يەكشەنبە.

خۇلۇم-خوشنىلار تېخى ئۇيقۇدا ئىدى. غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇرغان كارىدوردا بىر قارا چېكەتكىنىڭ چىرت-چىرت قىلغان ئاۋازىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى، تالا بولسا قاراڭغۇ ئىدى. ئۆيىنىڭ ئىچى ئىسسىق بولۇپ، جىمجىت ئىدى.

فېدورا دەرىزە تۈۋىگە كېلىپ بىر دەم تۇردى. تالا ئىنتايىن سوغاق بولۇپ، خىرە تاڭ نۇرى بارا-بارا سۈزۈلۈپ بارماقتا ئىدى. ئۇ ئەمدى كىيىنەي دەپ تۇرۇشىغا سىرتتىن خۇلۇم-خوشنىلارنىڭ گەپ قىلغان ئاۋازى، كارىدوردىن شىپىرلاپ يالاڭئاياق مېڭىپ ئۆتكەن ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

تاڭ سۈزۈلدى. كۈنچىقىش تەرەپتە بۇلۇتلارنىڭ ئاستا-ئاستا ئۆرلىشى بىلەن، قىزىل شەپەق نۇرى بىلىنەر-بىلىنمەس كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئەمدى ئەتراپ ئوچۇق كۆرۈندى، سىرتتا قار يېغىۋاتاتتى. ئۇ كېيىنىپ بولۇپ دەرىزە تۈۋىگە كەلدى. يەمەكلىكلەر دۆكىنىدا ئاخىرى چىراق يورۇغى كۆرۈندى.

ئۇ ئىشكىنى ئېچىپ كارىدورغا چىقىشىغا خوشنىسى ئۇنى چاقىردى:

ـــ فهدورا، ياخشىمۇسەن! يەمەكلىكلەر دۇكىنىغا كېتىۋاتامسەن؟ـــ ئۇ ئادەم ئۈيقۇلۇق كۆزلىرىنى چەملىداتقىنىچە ئۆز ئۆيىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئەترapىغا باقماقتا ئىدى.

ـــ شۇ يەرگە بولماي نەگە بولاتتى؟!ـــ دېدى فهدورا ئىشىگىنى يېپىۋېتىپ،ـــ ساڭا بىرەر نەرسە ئالغاچ كېلەمتىم؟.

ـــ ھەئە،ـــ دېدى ئۇ،ـــ "ماڭا ئازراق... پۇلىنى مائاش ئالغانىدا بەرسەم.

ئۇ ئادەمنى خوتۇنى تاشلاپ چىقىپ كەتكىلى ئىككى ئاي بولغان ئىدى، شۇڭا فهدورا بەزىدە ئۇنىڭغا يەمەكلىك نەرسىلەرنى ئالغاچ كېلەتتى، پۇلىنى ئۇ فهدوراغا مائاشىنى ئالغاندىن كېيىن بېرەتتى.

يەمەكلىكلەر دۇكىنىنىڭ پۇل تاپشۇرۇش ئورنى ناھايىتى باس-باس ئىدى. ئۇ ئالدىغىنىنى ئالدىراپ-سالدىراپلا ئالدى-دە، ئۈدۈل ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، ئۆيىنى يىغىشتۇردى، ئۇ ئەمدى تۇرلى ماللار ماگىزىنىغا بارسا بولاتتى.

فهدورا يەر ئاستى پويىزىغا ئولتۇرۇپ، يول بويى نەۋرەم تولكىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئاتاپ نېمىلەرنى ئالسام بولار؟ نېمە ئالسام جايىدا بولار؟ دېگەنلەرنى خىيالىدىن كەچۈردى. ئۇ شەھەر مەركىزىگە كېلىپلا، بۇ يەردە نېمىشقا ئەتىدىن-كەچكىچە شۇنچە چوڭ ئادەم يۇرۇيدىغاندۇ، دەپ ھەيران قالدى. ئاق تۇمان كىشىلەرنىڭ باشلىرىدا لەيلەپ يۈرمەكتە ئىدى. ئۇ ياق-بۇ ياققا ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار شۇنداق كۆپ ئىدى، يولدىن ئۆزۈلمەي ئۆتۈۋاتقان ئاپتوموبىللار-دىن چىقىۋاتقان بىنزىن ۋە گازنىڭ پۇراقلىرى دىماغىغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. بۇ يەردە كۆك ۋە يېشىل چىراقلار لەپ-لەپ قىلىپ، بىر ئۆچۈپ-بىر يېنىپ تۇراتتى.

ئۇ دۆلەت ئىگىلىگىدىكى تۈرلى مالىلار ماگىزىنىنى ئارىلاپ، قىستا-قىستاڭچىلىقتىن ئۆتۈپ، فونتان يېنىغا كەلدى-دە، ئەينەكلىك ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە كۆز يۈگۈرۈتتى، "مەركىزىي تۈرلى مالىلار ماگىزىنىغا بارايچۇ، ئۇ يەردىكىلەرنىڭ مۇئامىلىسى سىلىق، ئۇ يەردە بىر نەرسە ئېلىشمۇ ئوڭاي" دەپ ئويلىدى-دە، ئۇ شۇ ياقتا قاراپ ماڭدى.

"خانبالىق" مېھمانخانىسىنىڭ يېنىدا بىر توپ كىشىلەر چەتئەلدە ئىشلەنگەن بىر پىكاپنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇشاتتى. پىكاپنىڭ ئىچىدە تۆلكە تېرىسىدىن پەلتو كىيگەن بىر ئايال جەينىگىنى پىكاپنىڭ رولىغا تىرەپ، سالاپەت بىلەن ئولتۇراتتى. فېدورا ماڭ تەسلىكتە كىشىلەر ئارىسىدىن قىستىلىپ ئۆتتى، كىچىككىنە بىر پىكاپنىڭ ئەتراپىغا شۇنچىۋالا جىق ئادەمنىڭ ئولىشىۋېلىپ تاماشا كۆرۈۋاتقىنىغا قاراپ ئۇنىڭ ئىچى پۇشتى، "بۇ نىمە قىلىق؟ بەلكىم مەن پىكاپ-ماكاپ دېگەنلەرنى بىلمىسەم كېرەك"؟ دەيتتى ئۇ خىيال سۈرگەچ ئۇزۇنچاق كەلگەن بىرنەچچە قارا پىكاپقا قاراپ، بۇ پىكاپلار خۇددى بوداپ باقىقان مۆشۈكىكە ئوخشاش غادىيىشىپ تۇراتتى.

كوچىدا كىشىلەر بارغانسېرى كۆپەيىشكە باشلىدى. قار توختىغان بولسىمۇ، ئەمما بىنالارنىڭ ئۈستىنى ھېلىمۇ تۇمان قاپلاپ تۇراتتى.

مەركىزىي تۈرلى مالىلار ماگىزىنىنىڭ ئالدىدا ئادەتتىكىدەكلا سېرىق مايدا پىشۇرۇلغان گۆش نان سېتىلىۋاتاتتى. فېدورا بەسەي قىيىملىق نانىدىن بىرنى ئالدى-دە، ماگىزىننىڭ تار ئىشىگىدىن كىرىپ كەتتى. ئۇ بۇ ماگىزىنغا ئۆزى كىرمىدى، بەلكى ئۇنى كىشىلەر ئىتتىرىپ، كىرگۈزۈۋەتتى. بىرسى ھاسىرىغان پېتى ئالدى

تەرەپكە قىستاپ كېلىۋىدى، ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا: بولدى، قىستاشمايلى! ــ دەپ قويدى.

يەرگە نەم ھەرە كېپىگى چېچىپ قويۇلغان ئىدى؛ خېرىدارلار پۇكەيىنىڭ ئالدىدا دۆۋىلىشىپ تۇرۇپ كەتكەن ئىدى. پۇكەيگە تىزىلغان ماللار كىشىلەرنى خۇددى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتماقتا ئىدى.

ئەدورا كۆزنى قاماشتۇرىدىغان بۇ ئىسسىل ماللارغا سەپسېلىپ قارايتتى، تۇرۇپ چىرايلىق تورلىما يولۇق رەختلەرنى تۇتۇپ باقسا، تۇرۇپ گۈللۈك گىلەملەرنى تۇتۇپ باقاتتى... قولى بىلەن بۇنى تۇتۇپ كۆرەتتى، ئۇنى يورۇقتا تۇتۇپ قاراپ باقاتتى.

"نىمە دېگەن جىق نەرسە بۇ؟" دەپ ئىختىيارسىز ئۈلۈغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى ئۇ ماگزىنىدىكى نەرسىلەرگە قاراۋېرىپ كۆزى تالغاندىن كېيىن، "ئۇرۇش يېگى ئىياقلاشقان چاغلاردا يېزىمىزدا ئەقەللىسى چىتمۇ تېپىلمايتتى، ئەمما بۇ يەردىچۇ.... قويىدىغانغا جايمۇ چىقماي قېلىپتۇ."

ئۇ ئۇھ تارتىپ قويۇپ، بېشىنى چايقىدى ۋە بىردىنلا ئۆزىنىڭ نەۋرىسىگە سوغات ئالغىلى كەلگەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، سوغات تاللاشقا كىرىشتى. ئۇ باشتا ياخشىراق ئويۇنچۇقتىن بىرنى ئالماقچى بولۇپ، كېيىن لېۋىنىڭ بىر قېتىم باللارنىڭ كىيىدىغانغا كۆينىگى يېتىشمەيدۇ دېگىنىنى يادىغا ئېلىپ، كۆينەك ئېلىش قارارىغا كەلدى. ئەدورا ماگزىنىڭ بىرنەچچە قەۋىتىنى ئايلىنىپ، ھەممىنى پۇكەيگە قارىغان بولسىمۇ، لايىقراق بىر نەرسە چىقمىدى.

ئۇ ماگزىندىن چىقىپ چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى ـ دە، پېتىرۇۋكا كوچىسىنى بويلاپ مېڭىپ، تۆمۈركۆزۈكتىن ۋە كىچىك بىر كوچىدىن

ئۆتۈپ، باشقا بىر تۇرلى ماللار ماگىزىنىغا كەلدى.

بۇ ماگىزىنىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىدىكى پۈكەيلەرگە تىزىلغان ھەر خىل رەڭدىكى تۇرلۇك روماللار كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ئاسما چىراقلارنىڭ نۇرىدا جىلۋىلىنىپ تۇراتتى.

ئىچ كىيىملەر سېتىلىدىغان يەردە فېدورانىڭ كۆزى نېپىز سوكـ نىدىن تىكىلگەن ۋە چۆرىسىگە ئاق تۈتۈلغان گۈشـرەڭ كۆينەكـكە چۈشتى، ئۇ بۇ كۆينەككە بىر ھازا سىنچىلاپ قارىدى، كۆينەكنىڭ رەڭگى ۋە ياقىسى جايىدا بولغاچقا، ئۇنىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ يېقىپ كەتتى.

ــ ماڭا ئىككىنى ئېلىۋېتىڭا، ــ دېدى ئۇ بىر قىز پىرىكازچىكقا.

ياش، ئىگىز بوي كەلگەن بۇ قىز پىرىكازچىك فېدوراغا قارىماي تۇرۇپ، تالونىنى يېزىپ پۈكەينىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. ئۇ ئىنچىكە بارماقلىرىنى تالونىنىڭ يېنىغا قويىدى، ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ لاك سۈركىۋالغان تىرناقلىرى پارقىراپ تۇراتتى.

فېدورا بۇنىڭغا قاراپ، بۇ قىز بۇگۈن چوقۇم بىرسى بىلەن تەگـ شىپ قالغان ياكى بولمىسا بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچىرىغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى.

"بىرنى ئالايمۇ، ئىككىنىمۇ؟ ــ دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە، ــ ئىككىنى ئالسام، بۇ كۆينەكنىڭ رەڭگى ئوخشاش بولغاچقا خۇددى يەڭگۈشـ لىمەي بىر كۆينەكنى كىيىۋەرگەندەك بولۇپ قالىدۇ."

ــ ئاۋۇنىمۇ ئېلىۋەتسىڭىز، بىر كۆرۈپ باقسام، ــ دەپ تەلەپ قىلدى ئۇ سەل قورۇنغان ھالدا. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق چوڭ يۈرەكـلىك قىلغانلىغىدىن سەل ئۇيالغاندەك ئىدى.

پۈكەينىڭ ئىچىدە ئۇچىسىغا كۆك كۆينەك كىيىۋالغان، مەڭزىلىرى

قزىل، ئۆزى پاكارغىنا كەلگەن يەنە بىر قىز پىرىكازچىك پەيدا بولدى.

كېيىن ئالدۇرغان كۆينەكنى فېدورا قاراپ بېقىپلا ياراتمىدى. ئەمما ئۇ پىرىكازچىكنى ئاچچىقلىنىپ كەتمىسۇن دەپ كۆينەكنى ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈپ قارىغان بولدى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى، ئالاي دىسە، ئۇ يارىمايتتى، ئالماي دىسە، تېخى خجىل بولاتتى.

ــ رەڭگى بولمايدىكەن، ــ دىدى ئۇ ئاخىرى بىر سەۋەپ كۆرسىتىپ.

پىرىكازچىك شۇ زامات كۆينەكنى قولىغا ئېلىپ شارتتىدا نېرىغا چۆرۈۋەتتى، ئۇنىڭ بۇنداق قىلغانلىغىدىن فېدورامۇ ئوڭايسىزلىنىپ قالدى. ئۇ تېخى يەنە، ياقىسى چىرايلىق ئەمەسكەن، بىلى بەك كەڭ ئىكەن، دىمەكچى ئىدى.

ئىككى پىرىكازچىك يەنە ئۆز پارىڭى بىلەن بولۇپ كەتتى. فېدورا پۇل تاپشۇرۇش ئورنىغا كەلدى.

ــ ئۇچ رۇبلى ئاتمىش تۆت تىيىن، ــ دىدى پۇل ئالغۇچى.

ــ قانچە؟ ــ دىدى فېدورا ھەمىينىنى ئاختۇرۇۋېتىپ، ــ ئۇچ رۇبلى ئاتمىش تۆت تىيىن دىدىڭىزمۇ؟ ــ فېدورانىڭ يېنىدىن ئاران ئىككى رۇبلى قىرىق تىيىنلا چىقتى، ئۇنىڭدا بۇنىڭدىن ئارتۇق پۇل يوق ئىدى، ــ بىرنى ئالسام، بولارمۇ؟

ــ بىر رۇبلى سەكسەن ئىككى تىيىن، ــ دىدى پۇل ئالغۇچى كۆلۈمسىرەپ.

ــ ئىككىلىسى ئوخشاش بولۇپ قېلىپتۇ، ــ دىدى فېدورا ئۆز پىكرىنى ئىزاھلاپ. ئۇ بۇ بىر خىل كۆينەكتىن ئىككىنى ئالمىسىمۇ بولىدى-

غانلىغدىن خوش ئىدى.

هېلىقى پىرىكازچىك كۆينەكىنى قەغەزگە ئوراپ پۈكەيىنىك ئۈستىگە تاشلىدى. ئۇنىڭ پوزىتسىيىسى شۇنداق قوپال ئىدىكى، بۇ ئىشلار خۇددى ئۇنىڭ بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوقتەك ئىدى.

كوچىدا سوغاق شامال ئادەمنىڭ يۈزىگە خۇددى يىڭنە سانچىلغاندەك ئۇرۇلاتتى. پەس لەيلەپ يۇرگەن بۇلۇتلار بىنالارنىڭ ئۆگزىسىنى سىپاپ ئۆتۈپ ھاۋاغا كۆتىرىلمەكتە ئىدى، ئېتىتىك مېڭىپ كېتىۋاتقان ياشلار ياقىسىنى كۆتىرىۋالغان ئىدى: ياشانغانلار قورۇنغان ھالدا يۆتىلىپ، سوغاقتىن توڭلاپ كەتكەن ئىڭەكلىرىنى ئاستا مىدىرلىتىپ قويۇشاتتى. ئۇلار ئالدىرىماي ماڭاتتى، كىرپىكلىرىنى قىرو باسقان كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا تىكىلەتتى.

فېدورا ئۆيىگە كېتىۋېتىپ: بىرنى ئالغىنىم تۇزۇكمۇ ياكى بىراقلا ئىككىنى ئالغىنىم تۇزۇكمۇ—دەپ خىيال سۈرەتتى. "ئىككىنى ئالغىنىم تۇزۇكتەك قىلىدۇ، چۈنكى بىرى كىر بولسا يەنە بىرىنى كىيىدىغان گەپ" دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە.

فېدورا ئۆيىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، تولىكنىڭ بۇ كۆينەكىنى قولىغا ئېلىپ بويىغا تەڭلەشتۈرۈپ باقىدىغانلىغىنى تەسەۋۋۇر قىلدى، ئۇنىڭ قىزى لىۋباغا رەسمىي ئىسىم قويىدىغان كۈنىمۇ ئۇ مۇشۇنداق باش قاتۇرۇپ كەتكەن ئىدى، بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا خۇددى تۇنۇگۈنكىدەكلا تۇيۇلاتتى. ئەمدى ئۇنىڭ قىزىمۇ بىر ئوغۇلغا بولۇپ قالدى. فېدورا كۆز يېشىنى سۈرتۈۋەتتى، چۈنكى شۇ تاپتا ئۇ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان ئېرىنى ۋە ئۆزىنىڭ يېزىدىن موسكۋاغا كۆچۈپ كىرگەنلىگىنى، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئۆيدە ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىنى ئەسلىگەن ئىدى. ئۇ قىزى بىلەن مۇشۇ ئۆيدە تاكى

قىزى ياتلىق بولۇپ يېڭى ئۆي تەقسىم قىلىنغىچە بىللە ئولتۇرغان ئىدى، قىزى ئېرى بىلەن كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ بۇ يەردە ئۆزىلا قالدى. مۇشۇلارنى ئويلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى: يىللار بىر بىرىنى قوغلىشىپ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىنى تېزلەتمەكتە ئىدى!

ئۇ تۇرلۇك خىياللار بىلەن، ئىختىيارسىز ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئۇ يان-بۇ يان ماڭدى. كېيىن ئۇ قەغەز بولاقىنى ئاچتى، ئۇنىڭ ئىچىدە كۆينەكتىن ئىككىسى تۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇ كۆينەك ئالغان چاغدىكى ئەھۋالنى ئېسىگە ئالدى: دۇرۇس، ئۇ كۆينەكتىن ئىككىنى ئالاي دېگەن بولسىمۇ پۇلى يەتمىگەن ئىدى.

"چاتاق بولۇپ قېلىپتۇ" دىدى ئۇ بىردىنلا ئىشنىڭ تەكتىگە يېتىپ. ئۇ قولىنى ئاستاغىنا پەسكە چۈشۈردى. شۇ ئەسنادا ئۇ ھېلىقى پىرىكاز-چىكىنىڭ، خۇددى بىرەر كۆڭۈلسىزلىكىكە يولۇققاندەك، قەغەز بولاقتى ئۇنىڭغا پەرۋاسىزلىق بىلەن تاشلاپ بەرگەنلىگىنى ئېسىگە ئالدى. "خوپ بولدى" دىدى فېدورا ئۇ پىرىكازچىكىنىڭ ئورۇق بىلەكلىرىنى ۋە لاك سۈركىگەن ئىنچىكە بارماقلىرىنى ئەسكە ئېلىپ. "ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئەدىۋىنى بېرىپ قويۇش كېرەك ئىدى".

فېدورا ئۇ پىرىكازچىك قىزنى بۇ كۆينەكنى ئاختۇرۇۋاتقان ھالدا كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. باشتا ئۇ كۆڭلىدە خېلى خوش بولۇپ، مۇز پىشانە قىز ھەقچان ئالاقزادە بولۇپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي قېلىۋاتقىدەك، دەپ ئويلىدى.

ــ كىرىشكە رۇخسەتمۇ؟ ــ ئىشكنىڭ تېشىدا بىرسى سورىدى.

بۇ ئۇنىڭ خوشنىسى بولۇپ، ھەمىشە ئىشكىنى چەكمەيلا ئىشكنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، "كىرىشكە رۇخسەتمۇ؟" دەپ سورايتتى.

فېدورا خوشنىسىنى ھاراقتىن كۆپ توسىسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەمىشە

"خەجلىسەم ئۆزەمنىڭ قان-تەرى بەدىلىگە كەلگەن پۇلنى خەجلەيدىم" دەيتتى.

ئۇ دائىم خوشنىسىغا بەزى مەسلەرنىڭ جودا تېرىغانلىغىنى سۆزلەپ بېرەتتى، ئەمما ئۇ كۆلۈپ قويۇپ، بۇنى پەرۋايىغا ئالمايتتى.

—ئوتتۇز بەشكە كىرىپ قالدىڭ!—دىدى فېدورا خاپا بولۇپ،—تېخى كىچىك بالغا ئوخشاش يۈرىسەن.

—ياخشىسى شۇ.

—خوتۇنۇڭچۇ؟

خوشنىسى بۇ گەپنى ئاڭلاپ باشقىچىلا بولۇپ كەتتى، چىرايىدىن كۈلكىمۇ قاچتى. چۈنكى ئۇ خوتۇنىنى ياخشى كۆرەتتى.

فېدورا ئۇنىڭغا كۆينەك ئالغان چاغدىكى ئىشلارنى ئېيتىپ بەردى.

—ياخشى بولۇپتۇ!—دىدى خوشنىسى، قولى بىلەن خۇنۇك ۋە ساقال بېسىپ كەتكەن يۈزلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ،—بۇنداقلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىش كېرەك، ھۇ يامان ئۇغىنىپ قالغان تىرىكتاپلار!

—قانداق ئەدىۋىنى بېرىمىز، گىمكا؟

—خۇددى ساڭا ئوخشاش ئەدىۋىنى بېرىمىز! ئۇنداقلارنىڭ بۇرنىغا ئازراق سۇ كىرسۇن، بۇنداق ھارامتاماقلارنىڭ ئوبدان ئەدىۋىنى بېرىش كېرەك!

فېدورا كۆينەكنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى. ئۇ كۆينەكنى قولىغا ئېلىپ سلاپ بېقىپ، ماختاپ كەتتى-دە، ئويغا چۆمدى. فېدورا ئۇنىڭ ئايلىنىنى ياد ئېتىۋاتقىنىنى بىلىپ، ئىچ ئاغرىتقان ھالدا:

—گىمكا، نېمىشقا ھاراق ئىچىسەن؟ ھاراق ئىچۈپلىپ مەس

يۇرۇشنىڭ تازىمۇ بولمىغۇر ئىش ئىكەنلىگىنى بىلىسەنغۇ-دىدى.

ئۇ ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ كەتتى. فېدورا دەرىزە تۈۋىگە كەلدى. ئاسماندا چۆرىسى قىزىل، ئوتتۇرىسى ئاق بۇلۇت پارچىلىرى ئۇپۇققىچە يېيىلىپ تۇراتتى. ئاسماندىكى بۇلۇتلار قىزغۇچ بولغاچقا، يەردىكى قارلارمۇ سۇس قىزىل تۈس ئالغان ئىدى، ئەتراپتىكى ھەممە نەرسە تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

فېدورا يەنە ھېلىقى قىز پىرىكازچىكنى ئەسكە ئېلىپ: "ئۇ بەلكىم ئۆيىدە بىرسى بىلەن قىزىرىشىپ قالغان بولسا كېرەك، شۇڭا ئۇنىڭ دەققىتى چېچىلىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. ئۇنداق چاغدا ئۇنىڭ ماڭا قاراشقا نەدىمۇ چولىسى تەگسۇن! لېكىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ كۆينەكنى ئىزدىگەن بولسا كۆرۈڭ، ئۇ چاغدا بۇمۇ بىر كۆڭۈلسىزلىك بولىدىغان بولدى" دېگەنلەرنى خىيالىدىن كەچۈردى. فېدورا يەنە ئۇ قىزنىڭ كۆينەكىنى ئىزدەپ جىمىلە بولغىنى، ئاخىر ئامالىنىڭ يوقلۇغىدىن يىغلاۋاتقانلىغىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ھالبۇكى، بۇلارنىڭ ھەممىسگە فېدورا سەۋەپ بولدى!

"ئۇ نىمشقا ماڭا يۇز كېلەلەيدۇ؟ــ دەپ سوردى ئۇ ئۆز-ئۆزىدىن، ــ ئۇ قايسى ئىشتا كەتكۈزۈپ قويدى؟ كۆينەكنى بېرىشتە پوزىتسىيسى ياخشى بولمىدىغۇ؟ ئوچۇق چىراي ئاچمىدىغۇ؟ ئەمما ئۇنىڭ راستىنلا كوڭلى بىئارام بولغان بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ كوڭلىدىكىنى بىلمۇالغان بولاتتىم!" فېدورا پىرىكازچىكنىڭ كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىغانلىغىدىن خوشال بولماسلىقى كېرەك ئىدى دەپ ئۆزىگە كايىدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنداق كېلىپ قالغان كۆينەكنى تولىكقا بېرىش كېرەكمۇ؟

فېدورا يولدا كېتىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ قىز پىرىكازچىكنىڭ ئەدىۋىنى

بەرىش نىيتىدە بولغانلىقى ئۈچۈن يەنە ئۆز ئۆزىگە كايىتتى.

تۇرلى مالالار ماگىزىنىنىڭ ئىچ كىيىملەر بۆلۈمىدە، ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن بوۋاق بالىلار كىيىمىنى كۆرۈۋاتاتتى. فېدورا ھېلىقى ئىگىز بويلۇق قىز پىرىكازچىكنى ئىزدەپ ئۇ يان-بۇ يان قارىدى. ئۇ پىرىكازچىك ئۆز ئورنىدا كۆرۈنمەيتتى. ئۇزۇن كۆك كۆينەك كىيگەن پاكار پىرىكازچىك بىلىگى بىلەن مال جازىسىغا يېنىچە يۆلەنگەن ھالدا تۇراتتى.

فېدورا پۇكەينىڭ ئالدىدا بىر دەم تۇرغاندىن كېيىن:

ــ ھېلىقى ئىگىز بوي قىز نەگە كەتتى؟ــ دەپ سورىدى.

ــ نېمە دىدىڭىز؟ــ دىدى ئۇزۇن كۆك كۆينەك كىيىۋالغان پىرىكازچىك ئۇنىڭ گېپىنى ئېنىق ئاڭلىيالماي.

ــ ئىگىز بوي قىز قېنى؟ــ دەپ تەكرارلىدى فېدورا يەنە بىر قېتىم.

ــ لىيۇدكامۇ؟

فېدورا مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ، قەغەز بولاقنى پۇكەي ئۈستىگە قويدى.

ــ ۋىرچىكوۋامۇ؟

ــ شۇنداق بولسا كېرەك، ئۇ قېنى؟

ــ ۋىيىيەي، قاراڭ،ــ دىدى پاكار پىرىكازچىك يېقىن كېلىپ،ــ ئۇنىڭ خوپى تۆتۈپ قالدى. سىز ئۇنى تونۇمسىز؟

فېدورا يەنە مۇرىسىنى قىسىپ قويدى. ئۇ چوقۇم ھېلىقى كۆينەكـ نىڭ ئىشى بىلەن خۇيلىسىپ قالغان بولسا كېرەك دەپ ئويلىدى ئۇ.

ــ تونۇمايمەن، بىراق مەن كۆينەكىنى ئېپكېلىۋىدىم،ــ دىدى

فېدورا سەل خىجىل بولغانىدەك بولۇپ، ــ بۇ كۆينەكنى بۇگۈن شۇ ئىگىز بوي قىزدىن ئېلىۋىدىم.

ــ ليۇدكادىنمۇ؟

ــ ھەئە ــ دېدى فېدورا، شۇ تاپتا خۇددى كىچىك بالىغا ئوخشاش، ئۇنىڭ يۈزلىرى قىزىرىپ، يۈرىگى دۆپۈلدەپ كەتتى.

ــ ئۇنداق بولسا بۇ ئىشنى شۇنىڭ ئۈزىنى تېپىپ بىر تەرەپ قىلىڭ، ــ دېدى ئۇ پىرىكازچىك كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە قول ئىشارىسى قىلىپ، خۇددى ئۆزىنى فېدورادىن قاچۇرغاندەك. ــ مېنىڭ ھېچ ئىشتىن خەۋىرىم يوق، سىز ئۇنىڭ ئۈزىنى تېپىپ بىر تەرەپ قىلىڭ. جىگىلىنىڭ قىشىغا بېرىڭ. جىگىلى ئىش بولسا مېنى ئىزدەڭلار دېيىدى. مېنىڭ ھېچنىمىدىن خەۋىرىم يوق. سىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن نېمە ئىشىڭىز بارلىغىنىمۇ بىلگۈم يوق. ئىشىڭىزنى شۇنى تېپىپ بىر تەرەپ قىلىڭ.

ــ مەن كۆينەكنى ئالغاندا كۆرمەي قېلىپتىمەن، ــ فېدورا ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەچ قەغەز بولاقنى پاكار پىرىكازچىكنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويىدى. بىراق ئۇ قىز يەنە:

ــ ئىشىڭىز بار ئادەمنىڭ ئۆزىنى تېپىپ بىر تەرەپ قىلىڭ، ــ دەپلا تۇردى.

فېدورا قەغەز بولاقنى ئېلىپ، پۇل ئالغۇچىنىڭ ئالدىغا كەلدى. بۇ ئايال تالونغا قاراپ:

ــ بۇنى سىز ۋىرچىكوۋاغا بېرىڭ، بولمىسا جىگىلىغا بېرىڭ، ئۇ بۇنداق ئىشلار بولسا ماڭا يوللاڭلار دېگەن ئىدى. ــ دېدى.

پۇل ئالغۇچى فېدوراغا جىگىلىنى قانداق تاپىدىغانلىغىنى دەپ بەردى. فېدورا بىرىنچى قەۋەتكە چۈشۈپ، ئۇ يەردىن يەنە يەر

ئاستى بۆلۈمىگە كىردى. ئۇ ئۇستى-ئۈستىلەپ ئىگىز تىزىلغان سانىدۇقلار ئوتتۇرىسىدىكى تار يولدىن ئۆتۈپ، يوپ-يورۇق چىراق يورۇتۇلغان بىر بۆلۈمگە كىردى. بۇ جىڭلى ئىشخانىسى ئىدى.

ــ ئىشتىن چۈشتۈق، دۇشەنبە كۈنى سائەت ئون بىردە كېلىڭ!ــ دىدى بىر ئەر كىشى ئىشكنى گۈپ قىلىپ يېپىۋېتىپ يۈقۇرى ئاۋاز بىلەن. ئۈستۈنكى قەۋەتتە قوڭغۇراق چېلىنۇاتاتتى، پىرىكازچىكلار بولسا ئالدىرىشىپ پاتىپاراق بولۇۋاتاتتى. فېدورا ئىككىلىنىپ قېلىپ، يەنە ئۈستۈنكى قەۋەتكە چىقماقچى بولۇۋىدى. بىرسى ئۇنىڭغا قاراپ ۋاقىرىدى:

ــ هوي، يولداش! ئەندى ئىشكنى تاقايمىز!

كۈن قاراڭغۇلىشىقا باشلىدى، ماشىنا چىراقلىرى ۋە ئەتراپتىكى چىراقلارنىڭ پال-پۈل قىلىپ كۆزنى ئالا چەكمەن قىلىشى سەۋەبىدىن تۈن پەردىسى خىرە-شىرە هەم تىترەپ تۇرغانىدەك كۆرۈنەتتى، هەممە نەرسە بەجايىكى غەلىتە ۋە گۈڭگا يورۇقلۇق ئىچىدە قالغاندەك ئىدى. چەتلىرى توق قوڭۇر رەڭلىك بۇلۇتلار خۇددى قاتار-قاتار كەتكەن ئىمارەتلەردىن بىرنىمە ئىزدەۋاتقاندەك، موسكۋا ئاسمىنىدىن باداڭ قوساقلىرىنى ساڭگلاتقىنىچە ئېرەڭسىزلىك بىلەن ئۆتمەكتە ئىدى.

فېدورا ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە چارچاپ هالى قالمىدى.

ــ لىيۇبكا كېلىپ كەتتى، سېنى بىر تاغار تللىدى،ــ دىدى خوشنىسى ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپ،ــ قارا سېنىڭ بەغەرەزلىگىڭنى، خوتۇن خەق دېگەننىڭ هەممىسى شۇنداق بولىدىكەن،ــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ يەنە بىر دەم تۇرغاندىن كېيىن.

فېدورا قەغەز بولاقنى كارۋات ئۈستىگە تاشلاپ قويدى.

ــ ئۇنىڭ ئېرىمۇ كېلىپتىكەن، ــ دېدى خوشنىسى يەنە. ئۇ نېمە دېيىشنى بىلمىگەچكە، تۇرغان جايىدا ھە دەپ دەلدەڭلەيتتى، ــ ئۇ سېنى ھەمىشە كېچىكىپ كېلىدۇ دېدى، تولۇك ئۈيدە يىغلاپ، سېنى كۈتۈپ تۇرغۇدەك.

ئۇلار مېنى تىللاشقا ھەقلىق! ــ دېدى فېدورا ئۇلارنى ئاقلاپ ۋە ئۆينىڭ ئىچىدە ئالدىراشلىق بىلەن كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەۋېتىپ.

نەۋرىسىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش يۇزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن كەچلىك زىياپەتتە فېدورا لام-جىم دېمەي، يەنىلا ھېلىقى پىرىكازچىكنى ئويلاپ ئولتۇردى.

بەلكىم مۇشۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك، ئۇ تۈن بويى يەنە شۇ پىرىكازچىكنى چۈشەپ چىقتى: ئۇ قىز ھودۇقىقان، كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى؛ ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ قىز تىرناقلىرىغا لاك سۈرتۈلمىگەن، شۇنداق ئاددى-ساددا، چاچ-پاچ ۋە يۇز-كۆزلىرىمۇ ساددا كۆرۈنەتتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە فېدورانىڭ قاتتىق بېشى ئاغرىپ قوپتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە چىداپ تۇرۇپ يەسلىگە ئىشقا باردى ــ ئۇ يەسلىنىڭ تەربىيىچىسى ئىدى ــ ئۇ قىزىتمىنى ياندۇرىدىغان دورىنى يىگەن بولسىمۇ كار قىلمىدى. ھېلىقى پىرىكازچىك ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋالغان ئىدى. ئۇ قىز قانچە بىئارام بولۇۋاتقانىدۇ، كۆينەك توغرىلىق ھازىر ئۇنىڭ بېشى قېتىۋاتقاندۇ دەپ ئويلايتتى ئۇ.

ئىككىنچى كۈنى كېچىدىمۇ فېدورانىڭ ئۈيقۇسى كەلمەي، ئىستىمىسى ئۆرلەپ كەتتى. شۇ كۈنى گىمكا دۈكانغا بېرىپ يىمەكلىك سېتىۋېلىپ كەلدى. ئۇ فېدورانىڭ بېشىغا لۆڭگىنى ھۆل قىلىپ

قويدى ـ ده، خوشال هالدا ئۇنىڭغا خوتۇنىنىڭ كېلىپ كەتكەنلىگىنى ۋە ئۆزىگە "ئەگەر سەن بىر ئايىنى چىداپ تۇرۇپ هاراق ئىچمەي چىقارساڭ، مەن ساڭا رەھىم قىلىمەن" دېگەنلىگىنى ئېيتتى.

ئەتىگەندە ئورنىدىن تۇرغاندا، فېدورانىڭ بېشى يەنە ئاغرىپ تۇراتتى. ئۇ ئىسسىقراق كىيىنىپ، كۆينەكنى ئالدى ـ ده، ئۈدۈل تۇرلى ماللار ماگىزىنىغا يول ئالدى.

ئۇ ماگىزىننىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىپ، هېلىقى ئىگىز بوي قىز پىرىكازچىكنىڭ ئىشقا چۈشكەنلىگىنى كۆرگەندىن كېيىن، خۇددى ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلغاندەك يېنىك نەپەس ئالدى. ئۇ قىز پۈكەينىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ، زىلۋا ۋە ئىگىز بوي كەلگەن سوقۇچاق يۈزلۈك هەمرىيغا بىرنەسىلەرنى دەۋاتاتتى، ئۇ قەددىسى تىك تۇتۇپ گەپ قىلغاچ، تولغان بەستىنى ئاستا مىدىرلىتىپ قويماتتى، چىرايىدا كۈلكە جىلۋە قىلاتتى.

فېدورا ئۇنىڭ: "پىريات ناهايىتى ئوبدان ئويىندى. لېكىن ئۇنىڭ بېلەتنى چۈشۈرۈپ قويغىنىچۇ. مەن دېگەن شۇنداق ئالدىراپ كەتتىم، ئۇ تالىپ مىجەز خۇددى هېچ ئىش يوقتەك يۈرىدۇ. قارا بۇ ئىشنى!" دېگەنلىگىنى ئاڭلاپ قالدى.

ئۇ ئۇ ياقتا تۇرغان فېدوراغا قاراپ قويۇپ، يەنە ئۆزىنىڭ بېلەتنى قانداق تاپقانلىغىنى ئەزۋەيلەپ سۆزلەپ كەتتى. ئۇ گېپىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، فېدورا ئۇنىڭغا:

ـــمەن مۇشۇ يەردىن بىر كۆينەك سېتىۋالغانتىم.... ـــدىدى.

ـــقايتۇرۇلمايدۇ، ـــدەپ يېنىككىنە تولغاندى پىرىكازچىك ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تېپىپ، ئاندىن قارا كۆينىگىنىڭ بېلىنى ئوڭشاپ قويۇپ، بىر قولىنى پۈكەينىڭ ئۈستىگە قويدى.

ـــ سىز ماڭا بىرنى ئارتۇق بەرگەن ئىكەنسىز، ئەمما مەن شۇ چاغدا... ـــ دېدى فېدورا هاياجانلانغان هالدا، ـــ مەن هازىر ئۇنى سىزگە بەرمەكچى!

ـــنىمە بولدى دەيسىز؟ـــدەپ سورىدى پىرىكازچىك.

ـــماۋۇ كۆينەكىتىن، ـــدىدى فېدورا تەكەللۇپ بىلەن، ـــمەن بىرنى ئالغان ئىدىم، ئەمما سىز ماڭا ئىككىنى بېرىۋېتىپسىز.

ئۇ گېپىنى تېزلا تۈگىتىپ، ئىتتىك قەغەز بولاقىنى ئاچتى. پىرىكازچىك بىر قىسىملا تومپىيىپ تۇرغان كالپۇگىنى چىشلەپ، بارماقلىرى بىلەن پۈكەينى ئاستا چېكىپ قويدى.

ـــبېرىپ مال ئېلىش تالونىدىن① يەنە بىرنى كەستۈرۈپ كېلىڭ ـــدىدى ئۇ يېنىغا قاراپ.

ـــئەمما ماڭا ئىككىسى لازىم ئەمەس!

قىز ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ، ئارقىدىنلا ئۆزىنىڭ ھەمرىيىغا قارىدى، ئۇ گويا: نىمانداق خوتۇن بۇ، دەۋاتقاندەك ئىدى.

ـــكۆينەكنىڭ سىزگە كېرىگى يوقمۇ، ـــدىدى قىز سوغاقلىق ۋە پەرۋاسىزلىق بىلەن ئالدىرىماي سۆزلەپ، ـــئۇنداقتا، مەن كۆينەكنى قەغەزگە ئورىغاندا سىز بىرنى ئوشۇق بېرىۋەتكىنىمنى كۆرگەنمىدىڭىز؟

ـــنىمە؟

ـــمېنىڭ بىرنى ئوشۇق يۆگەپ بەرگەنلىگىمنى سىز كۆرگەنمىدىڭىز؟

ـــشۇ چاغدا كۆرگەن بولسام، مەن بۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرمەگەن بولاتتىم! ـــدىدى فېدورا خاپا بولۇپ.

ـــمال سېتىلغاندىن كېيىن، ـــدىدى قىز ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ،

---

① تۈرلى ماللار ماگىزىنىنىڭ كاسسىسىدىكى مال ئېلىش تالونى ماشىنكىدا ئۇرۇپ چىقىرىلاتتى.

بىزنىڭ قايتۇرۇۋېلىشقا ھەققىمىز يوق. كۆينەكنى ھەقچان كىيىپ كونىراتقانسىز، ببرىپ تالون كەستۇرۇپ كېلىڭ.

فېدورا پىرىكازچىكنىڭ نىمە دەۋاتقانلىغىنى ئاڭقىرالماي، ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدى. پولشا چاچ مېيى سۈركەپ پارقىرىتىۋالغان چېچىنى كۆپتۇرۇپ ئىگىز قىلىۋالغان، تىرناقلىرى ئۇنچىدەك يالتىراپ تۇرغان بۇ قىزنىڭ مۇز يېغىپ تۇرغان چىرايى ھەققەتەن كىشىنىڭ قورقۇسىنى كەلتۈرەتتى! فېدورا خۇددى ئۇچۇق تەككەندەك، ھىچ نەرسە دىيەلمەي، كۆزىنى چىمىلداتقىنىچە ئۆز جايىدا تۇرۇپ قالدى.

—ببرىپ تالون كەستۇرۇپ كېلىڭ—ددى پىرىكازچىك، ئارقىدىنلا ئۇ يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىستۇردى، ئۇ خۇددى فېدورا بېخىل ئىكەن دەپ ئاغرىنغانىدەك ھەتتا فېدورانى كەمسىتكەندەك قىلىپ قوشۇپ قويدى،—پۇلغا كۆزىڭىز قېيمامدۇيە؟

فېدورا گاڭگىرىغان ھالدا پۇل تاپشۇرۇش ئورنىغا بېرىپ، پۇل تۆلىدى—دە، ئاندىن مال ئېلىش تالونىنى پۈكەيىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى.

—يولداش!—ددى پىرىكازچىك ۋاقىراپ،—ماۋۇ بولاقتى ئېلىڭ!

فېدورا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. بەختىگە يارىشا، ئۇنىڭ خوشنىسى بىر يەرگە چىقىپ كەتمىگەن ئىدى. ئۇ فېدورانى ياتقۇزۇپ، پىشانىسىگە قويۇشقا ھۆل لۆڭگە ئېپكېلىپ بەردى. فېدورا بايا تىنقى ئىشنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇ تەمتىرىمەي تۇرۇپ:

—سەنزە تازىمۇ ھاماقەت ئىكەنسەن!—ددى.

—نىمە؟—دەپ سوردى فېدورا ئۇنىڭدىن يېنىڭ نەپەس ئېلىپ. ئۇ سەل خوشال بولغاندەك ئىدى.—سەن نىمە دىدىڭ؟

"سەن نازىمۇ ھاماقەت ئىكەنسەن! ــ دېدى خوشنىسى تەكرارلاپ، ــ ھاماقەت!"

(«سوۋېت ئەدەبىيات ــ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ 1983 ــ يىللىق 2 ــ سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: ئابلىمىت ئابدۇرىشىت
تەرجىمە مۇھەررىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان

قىستۇرما رەسىملەرنى چېن يادەن جاڭ چىڭتاۋ سىزغان

گۈلىستان (3)

(ئەدەبىي تەرجىمىلەر مەجمۇئەسى)

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن تۈزۈلدى

ۋە نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتاپخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1984-يىل 11-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى

1984-يىل 11-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى

باھاسى: 0.57 يۈەن

书号 M10049 (4) 184
定价 0.57元